చౌ- సును సురపతి కపి భాలు హమారే । పరే భూమి నిసిచరన్హి జె మారే ॥
మమ హిత లాగి తజే ఇన్హ ప్రానా । సకల జిఆఉ సురేస సుజానా ॥ 1 ॥
సును ఖగేస ప్రభు కై యహ బానీ । అతి అగాధ జానహిఁ ముని గ్యానీ ॥
ప్రభు సక త్రిభుఅన మారి జిఆఈ । కేవల సక్రహి దీన్హి బడాఈ ॥ 2 ॥
సుధా బరషి కపి భాలు జిఆఏ । హరషి ఉఠే సబ ప్రభు పహిఁ ఆఏ ॥
సుధాబృష్టి భై దుహు దల ఊపర । జిఏ భాలు కపి నహిఁ రజనీచర ॥ 3 ॥
రామాకార భఏ తిన్హ కే మన । ముక్త భఏ ఛూటే భవ బంధన ॥
సుర అంసిక సబ కపి అరు రీఛా । జిఏ సకల రఘుపతి కీఁ ఈఛా ॥ 4 ॥
రామ సరిస కో దీన హితకారీ । కీన్హే ముకుత నిసాచర ఝారీ ॥
ఖల మల ధామ కామ రత రావన । గతి పాఈ జో మునిబర పావ న ॥ 5 ॥

"ఓ దేవేంద్రా! వినుము. రాక్షసులచే కొట్టబడిన భల్లూకవానరులందఱును రణభూమిలో బడియున్నారు. వీరు నాకు తోడ్పడుటకై తమ ప్రాణములనొడ్డిరి. వీరిని బ్రతికింపుము. (కాకభుశుండి పలుకుచున్నాడు) గరుడుడా వినుము. ప్రభువచనములు అత్యంత నిగూఢములు, గంభీరములు. జ్ఞానులైన మునులే వాటినిగ్రహింపగలరు. శ్రీరామచంద్ర ప్రభువు ముల్లోకములను సమయింప జేసి, తిరిగి బ్రతికింపగలరు. కాని ఇంద్రుని ఔన్నత్యమును నిలుపదలచెను. ఇంద్రుడు అమృతమును వర్షింపజేసి, భల్లూక వానరులను బ్రతికించెను. అందఱును లేచి, ఆనందముతో ప్రభువు నొద్దకు వచ్చిరి. అమృతవర్షము ఉభయపక్ష బలములపై కురిసినను కేవలము భల్లూక వానరులే జీవించిరి. రాక్షసులు పునరుజ్జీవితులు కాలేదు. ఏలనన చనిపోవునపుడు రాక్షసులమనస్సులలో శ్రీరాముని ఆకారము నిలియుండెను. కావున వారు భవబంధ విముక్తులైరి. కాని భల్లూక వానరులు దైవాంశ సంభూతులు. కనుక రఘుపతికోరికననుసరించి వారు ఉజ్జీవితులైరి. రాక్షసులందఱికిని ముక్తిని ప్రసాదించిన శ్రీరామచంద్రునివంటిదీనజనసంరక్షకులెవరున్నారు? దుష్టుడును, మహాపాపియు, కామాతురుడును ఐనప్పటికిని రావణుడు రామానుగ్రహమున మునీశ్వరులుగూడ పొందజాలని పరమగతిని పొందగలిగెను. (చౌ॥ 1-5)

దో- సుమన బరషి సబ సుర చలే, చఢి చఢి రుచిర బిమాన ॥
దేఖి సుఅవసర ప్రభు పహిఁ, ఆయఉ సంభు సుజాన ॥114(క)॥
పరమ ప్రీతి కర జోరి జుగ, నలిన నయన భరి బారి ।
పులకిత తన గదగద గిరాఁ, బినయ కరత త్రిపురారి ॥114(ఖ) ॥

దేవతలు పుష్పవృష్టిని గురిపించి, తమ విమానములపై వెళ్ళి పోయిరి. ఇదియే తగిన సమయమని భావించి, విజ్ఞానియైన శివుడు శ్రీరాముని కడకు ఏతెంచెను. అత్యంత భక్తితో చేతులు మోడ్చి, తన నేత్రకమలములనుండి ఆనందాశ్రువులు వెల్లబుకుచుండగా పులకిత గాత్రుడై, గద్గద కంఠముతో త్రిపురారియైన శివుడు విన్నపము చేయసాగెను. (దో॥ 114. క,ఖ)

పరమశివుని విన్నపము

ఛం- మామభిరక్షయ రఘుకుల నాయక । ధృత బర చాప రుచిర కర సాయక ॥
మోహ మహా ఘన పటల ప్రభంజన । సంసయ బిపిన అనల సుర రంజన ॥ 1 ॥
అగున సగున గున మందిర సుందర । భ్రమ తమ ప్రబల ప్రతాప దివాకర ॥
కామ క్రోధ మద గజ పంచానన । బసహు నిరంతర జన మన కానన ॥ 2 ॥
బిషయ మనోరథ పుంజ కంజ బన । ప్రబల తుషార ఉదార పార మన ॥
భవ బారిధి మందర పరమం దర । బారయ తారయ సంసృతి దుస్తర ॥ 3 ॥
స్యామ గాత రాజీవ బిలోచన । దీన బంధు ప్రనతారతి మోచన ॥
అనుజ జానకీ సహిత నిరంతర । బసహు రామ నృప మమ ఉర అంతర ॥ 4 ॥
ముని రంజన మహి మండల మండన । తులసిదాస ప్రభు త్రాస బిఖండన ॥ 5 ॥

"ఓ రఘువంశశిరోమణీ! మీ దివ్యహస్తములతో ధనుర్బాణములను ధరించి, నన్ను రక్షింపుడు. మోహమనెడి మేఘసమూహములకు మీరు ప్రభంజనస్వరూపులు. సంశయ వనములకు మీరు అగ్నికల్పులు. దేవతలకు ఆనందప్రదాతలు. మీరు నిర్గుణులు, సగుణులు, దివ్యగుణ సంపన్నులు. పరమసుందరులు భ్రమయనెడి అంధకారమునకు ప్రచండభానుసదృశులు. కామక్రోధమదములనెడి గజయూథములను సంహరించుటలో సింహసమానులు. ఈ సేవకునిమనోవనమున నిత్యము విహరింపుడు. విషయవాసనాసమూహములనెడి కమలవనమునకు మీరు మంచువంటివారు, ఉదారులు, మనస్సునకు అగోచరులు. భవసాగరమును మథించుటయందు మందరాచలసదృశులు. మాభయములను తొలగించి, దుస్తరసంసారసాగరమును దాటింపుడు. ఓ శ్యామసుందరా! కమలదళవిశాలనేత్రా! దీనబంధూ! ప్రణతార్తిహరా! శ్రీరామచంద్రా! సహోదరుడైన లక్ష్మణునితో, జానకీదేవితోగూడి నాహృదయమున వసింపుడు. మీరు మునీశ్వరులకుఆనందదాయకులు, పృథ్వికే అలంకారమైనవారు. భయనివారకులు. తులసీదాసునకు ప్రభువులు. (ఛం॥ 1-5)

దో- నాథ జబహిఀ కోసలపురీఀ, హోఇహి తిలక తుమ్హార ।
కృపాసింధు మైఀ ఆఉబ, దేఖన చరిత ఉదార ॥ 115 ॥

ఓ ప్రభూ! అయోధ్యా నగరమునందు మీ పట్టాభిషేకసమయమున నేనచటికి వచ్చి మీ మహోదార లీలా విలాసములను గాంచెదను." (దో॥ 115)

చౌ- కరి బినతీ జబ సంభు సిధాఏ । తబ ప్రభు నికట బిభీషను ఆఏ ॥
నాఇ చరన సిరు కహ మృదు బానీ । బినయ సునహు ప్రభు సారఀగపానీ ॥ 1 ॥
సకుల సదల ప్రభు రావన మార్యో । పావన జస త్రిభువన బిస్తార్యో ॥
దీన మలీన హీన మతి జాతీ । మో పర కృపా కీన్హి బహు భాఁతీ ॥ 2 ॥
అబ జన గృహ పునీత ప్రభు కీజే । మజ్జను కరిఅ సమర శ్రమ ఛీజే ॥
దేఖి కోస మందిర సంపదా । దేహు కృపాల కపిన్హ కహుఀ ముదా ॥ 3 ॥

సబ బిధి నాథ మోహి అపనాఇఅ । పుని మొహి సహిత అవధపుర జాఇఅ ॥
సునత బచన మృదు దీనదయాలా । సజల భఏ ద్వౌ నయన బిసాలా ॥ 4 ॥

ఇట్లు ప్రార్థించి, పరమశివుడు కైలాసమునకేగెను. పిమ్మట విభీషణుడు ప్రభువుచెంతకు వచ్చి, పాదములకు ప్రణమిల్లి, ఇట్లు మృదువచనములు పలికెను. "ఓ శార్ఙ్గపాణీ! నా వినతిని ఆలకింపుడు. మీరు రావణుని, అతని పరివారములను సంహరించితిరి. మీ విమలయశస్సును ముల్లోకములలో విస్తరింపజేసితిరి. నావంటిదీనుని, పాపిని, మంద బుద్ధిని రాక్షసుని అనేకవిధముల కనికరించితిరి. ప్రభూ! ఇప్పుడు ఈ సేవకుని గృహమునకు ఒక్కసారి దయచేసి, పావనమొనర్పుడు. స్నానముచేసి, సమరశ్రమను దీర్చుకొనుడు. కృపాళూ! ఈకోశాగారమును, ధనమును, భవనమును, సంపదలనుజూచి, మీ యిష్టప్రకారము వాటిని భల్లూక వానరులకు కానుకలుగా ఇచ్చివేయుడు. స్వామీ! నన్ను మీవానిగా పరిగణించి, మీతో పాటు అయోధ్యానగరమునకు కొనిపొండు" విభీషణుని వినమ్రవచనములను విని, దీనదయాళువైన ప్రభువిశాలనేత్రములు ప్రేమాశ్రువులతో నిండెను. (చౌ॥ 1-4)

దో- తోర కోస గృహ మోర సబ, సత్య బచన సును భ్రాత ।
భరత దసా సుమిరత మొహి, నిమిష కల్ప సమ జాత ॥116 (క) ॥
తాపస బేష గాత కృస, జపత నిరంతర మోహి ।
దేఖౌఁ బేగి సౌ జతను కరు, సఖా నిహోరఉఁ తోహి ॥116 (ఖ) ॥
బీతేఁ అవధి జాఉఁ జౌఁ, జిఅత న పావఉఁ బీర ।
సుమిరత అనుజ ప్రీతి ప్రభు, పుని పుని పులక సరీర ॥116(గ) ॥
కరెహు కల్ప భరి రాజు తుమ్హ, మొహి సుమిరెహు మన మాహిఁ ।
పుని మమ ధామ పాఇహహు, జహాఁ సంత సబ జాహిఁ ॥116(ఘ)॥

శ్రీరాముడు నుడివెను. "సోదరా! వినుము నీసంపద, భవనములు, మొదలగునవి అన్నియును నావియే. ఇది నిజము. కాని భరతునిస్థితి నాతలంపునకు వచ్చినప్పుడెల్ల ప్రతిక్షణము నాకు ఒక యుగముగా గడచుచున్నది. తాపసివేషములో కృశించినశరీరముతో అతడు అనుక్షణము నా నామమునే జపించుచున్నాడు. సఖా! నేను అతనిని త్వరగా చూచెడి ఉపాయమును ఆలోచింపుము. మిత్రమా! ఇదియే నా ప్రార్థన. ఈపదునాలుగు సంవత్సరముల అవధి ముగిసినపిదప వెళ్లినచో నా సోదరుని సజీవునిగా చూడలేను." తనతమ్ముడైన భరతుని ప్రేమను గూర్చి తలంచినకొలదియు ప్రభువు శరీరము పదేపదే రోమాంచిత మాయెను. శ్రీరాముడు మఱల పలికెను. "విభీషణా! నీవు ఈ కల్పాంతమువఱకును నా నామమును స్మరించుచు రాజ్యపాలన చేయుచుండుము. పిమ్మట సజ్జనులు మరణానంతరము పొందెడి పరమధామమును చేరెదవు". (దో॥ 116 క,ఖ,గ,ఘ)

పుష్పకముపై శ్రీరాముడు సపరివారముగా అయోధ్యకు బయలుదేరుట

చౌ- సునత బిభీషన బచన రామ కే । హరషి గహే పద కృపాధామ కే ॥
బానర భాలు సకల హరషానే । గహి ప్రభు పద గున బిమల బఖానే ॥ 1 ॥

బహురి బిభీషన భవన సిధాయో । మని గన బసన బిమాన భరాయో ॥
లై పుష్పక ప్రభు ఆగేఁ రాఖా । హఁసి కరి కృపాసింధు తబ భాషా ॥ 2 ॥
చఢి బిమాన సును సఖా బిభీషన । గగన జాఇ బరషహు పట భూషన ॥
నభ పర జాఇ బిభీషన తబహీ । బరషి దిఏ మని అంబర సబహీ ॥ 3 ॥
జోఇ జోఇ మన భావఇ సోఇ లేహీఁ । మని ముఖ మేలి డారి కపి దేహీఁ ॥
హఁసే రాము శ్రీ అనుజ సమేతా । పరమ కౌతుకీ కృపా నికేతా ॥ 4 ॥

శ్రీరామచంద్రుని పలుకులు వినగానే విభీషణుడు ప్రసన్నచిత్తుడై, దయానిధియైన శ్రీరాముని పాదములకు ప్రణమిల్లెను. భల్లూకవానరులందఱును సంతోషముతో ప్రభుపాదములను పట్టుకొని, ఆయననిర్మలగుణములను కీర్తించిరి. తదనంతరము విభీషణుడు తన భవనముచేరి, మణులతో వినూత్న వస్త్రములతో విమానమును నింపెను. పిదప ఆ పుష్పక విమానమును తెచ్చి ప్రభువు ముందుంచెను. అపుడు దయాసింధువైన శ్రీరాముడు నవ్వుచు పలికెను. "మిత్రమా! విభీషణా! విమానముపైనెక్కి, ఆకాశమునుండి వస్త్రములను, భూషణములను వర్షించుము." వెంటనే విభీషణుడు ఆకాశమునుండి మణులను, వస్త్రములను వెదజల్లెను. వానరులు తమకు ఇష్టమైన వాటిని తీసికొనిరి. మణులను తినదగిన పదార్థములుగా భావించి, వాటిని తమ నోటనుంచుకొనిరి. నిజమును గ్రహించి, ఉమిసిరి. ఈ లీలావినోదములనుజూచి, సీతారామ లక్ష్మణులు ఆనందించిరి. (చౌ॥ 1-4)

దో- ముని జెహి ధ్యాన న పావహిఁ, నేతి నేతి కహ బేద ।
కృపాసింధు సోఇ కపిన్హ సన, కరత అనేక బినోద ॥117॥ (క) ॥
ఉమా జోగ జప దాన తప, నానా మఖ బ్రత నేమ ।
రామ కృపా నహిఁ కరహిఁ తసి, జసి నిష్కేవల ప్రేమ ॥117 (ఖ)॥

మునీశ్వరులు తమ ధ్యానములద్వారాకూడా శ్రీరాముని దర్శింపజాలరు. వేదములు ఆయనను 'నేతి నేతి' అని వర్ణించినవి. అట్టి కృపానిధియైన పరమాత్మ వానరులతో పలువిధముల వినోదములను గావించెను. (శివుడు పలుకుచున్నాడు) ఉమా! నిర్మలభక్తితో లభించు శ్రీరాముని కృప నానావిధములైన యోగజపదాన తపోయజ్ఞవ్రత నియమములచేతను లభింపదు. (దో॥ 117 క.ఖ)

చౌ- భాలు కపిన్హ పట భూషన పాఏ । పహిరి పహిరి రఘుపతి పహిఁ ఆఏ ॥
నానా జినస దేఖి సబ కీసా । పుని పుని హఁసత కోసలాధీసా ॥ 1 ॥
చితఇ సబన్హి పర కీన్హి దాయా । బోలే మృదుల బచన రఘురాయా ॥
తుమ్హరేఁ బల మైఁ రావను మార్యో । తిలక బిభీషన కహఁ పుని సార్యో ॥ 2 ॥
నిజ నిజ గృహ అబ తుమ్హ సబ జాహూ । సుమిరేహు మోహి డరపహు జని కాహూ ॥
సునత బచన ప్రేమాకుల బానర । జోరి పాని బోలే సబ సాదర ॥ 3 ॥
ప్రభు జోఇ కహహు తుమ్హహి సబ సోహా । హమరేఁ హోత బచన సుని మోహా ॥
దీన జాని కపి కిఏ సనాథా । తుమ్హ త్రైలోక ఈస రఘునాథా ॥ 4 ॥

సుని ప్రభు బచన లాజ హమ మరహీఁ । మసక కహాఁ ఖగపతి హిత కరహీఁ ॥
దేఖి రామ రుఖ బానర రీఛా । ప్రేమ మగన నహిఁ గృహ కై ఈంఛా ॥ 5 ॥

భల్లూకవానరులు వస్త్రములను, ఆభరణములను దీసికొని, వాటిని ధరించి, శ్రీరఘునాథునికడకు వచ్చిరి. అనేకజాతుల వానరులను జూచి, కోసలపతి శ్రీరాముడు మాటిమాటికి నవ్వుకొనెను. శ్రీరఘునాథుడు తనకృపాదృష్టిని అందఱిపై ప్రసరింపజేసి, మృదుమధురస్వరముతో ఇట్లనెను. "సోదరులారా! మీ బల పరాక్రమములవలననే నేను రావణుని వధించి, విభీషణుని రాజును గావించితిని. ఇప్పుడు మీరు మీ గృహములకు చేరుడు. అక్కడనన్ను స్మరింపుడు. ఎవ్వరికిని భయపడవలదు." ఈ మాటలను వినినంతనే వానరులు ప్రేమ విహ్వలురై, చేతులు జోడించి, సాదరముగా పలికిరి. "ప్రభూ! మీరేమిచెప్పినను అది మీకే తగును. కాని మీ మాటలను విని, మేము మోహవశులమైతిమి. శ్రీరఘునాథా! మీరు ముల్లోకములకును ప్రభువులు, వానరులమైన మమ్ము దీనులనుగా ఎటింగి, మాకు మీ అండదండలను సమకూర్చితిరి. ప్రభువచనములను విని, మేము సిగ్గుపడుచున్నాము. ఎప్పుడైనను దోమలు గరుడునకు సహాయపడగలవా?" శ్రీరాముని ముఖ కమలమును జూచి భల్లూక వానరులు ప్రేమవిహ్వలురైరి. తమ ఇండ్లకు వెళ్లుటకు వారికి ఏ మాత్రము ఇష్టములేదు. (చౌ॥ 1-5)

దో- ప్రభు ప్రేరిత కపి భాలు సబ, రామ రూప ఉర రాఖి ।
హరష బిషాద సహిత చలే, బినయ బిబిధ బిధి భాషి ॥118(క)॥
కపిపతి నీల రీఛపతి, అంగద నల హనుమాన ।
సహిత బిభీషన అపర జే, జూథప కపి బలవాన ॥118(ఖ)॥
కహి న సకహిఁ కఛు ప్రేమ బస, భరి భరి లోచన బారి ।
సన్ముఖ చితవహిఁ రామ తన, నయన నిమేష నివారి ॥118(గ)॥

కాని ప్రభునాజ్ఞను శిరసావహించి, భల్లూక వానరులు శ్రీరాముని రూపమును తమ హృదయములలో నిలుపుకొని, అనేకవిధముల ప్రార్థించి, హర్షవిషాదములతో తమతమ నివాసములకు జనిరి. వానరరాజు సుగ్రీవుడు, నలుడు, నీలుడు, భల్లూకరాజు జాంబవంతుడు, అంగదుడు, హనుమంతుడు, విభీషణుడు, మహాబలశాలురైన ఇతరసేనాపతులు ఏమియు చెప్పలేక మిన్నకుండిరి. ప్రేమ వశమున కన్నులలో నీరు నిండగా ఱెప్పలార్పక శ్రీరాముని తదేక దృష్టితో చూచుచుండిరి. (దో॥ 118 క,ఖ,గ)

చౌ- అతిసయ ప్రీతి దేఖి రఘురాఈ । లీన్హే సకల బిమాన చఢాఈ ॥
మన మహుఁ బిప్ర చరన సిరు నాయో । ఉత్తర దిసిహి బిమాన చలాయో ॥ 1 ॥
చలత బిమాను కొలాహల హోఈ । జయ రఘుబీర కహఇ సబు కోఈ ॥
సింహాసన అతి ఉచ్చ మనోహర । శ్రీ సమేత ప్రభు బైఠే తా పర ॥ 2 ॥
రాజత రాము సహిత భామినీ । మేరు సృంగ జను ఘన దామినీ ॥
రుచిర బిమాను చలేఉ అతి ఆతుర । కీన్హీ సుమన బృష్టి హరషే సుర ॥ 3 ॥
పరమ సుఖద చలి త్రిబిధ బయారీ । సాగర సర సరి నిర్మల బారీ ॥
సగున హోహిఁ సుందర చహుఁ పాసా । మన ప్రసన్న నిర్మల నభ ఆసా ॥ 4 ॥

కహ రఘుబీర దేఖు రన సీతా । లఛిమన ఇహాఁ హత్యో ఇంద్రజీతా ॥
హనూమాన అంగద కే మారే । రన మహి పరే నిసాచర భారే ॥ 5 ॥
కుంభకరన రావన ద్వౌ భాఈ । ఇహాఁ హతే సుర ముని దుఖదాఈ ॥ 6 ॥

శ్రీ రఘునాథుడు వారిగాఢప్రేమను జూచి, వారందటినీ విమానములో కూర్చుండుడనెను. సీతాలక్ష్మణులతో తానును ఆ విమానమున ఆసీనుడయ్యెను. తదనంతరము మనస్సులోనే బ్రాహ్మణులకు నమస్కరించి, ఉత్తరదిశగా వెళ్లుటకు విమానమునకు ఆజ్ఞనిచ్చెను. పుష్పకవిమానము మిక్కిలి కోలాహలముతో చూడముచ్చట గొల్పుచు బయలుదేఱగానే అందఱును 'శ్రీరఘువీరునకు జయము, జయము' అని నినాదములను గావించిరి. విమానములో ఒక ఎత్తైన మనోహరసింహాసనముపై సీతాదేవితోగూడి, శ్రీరామచంద్రుడు విరాజిల్లుచుండెను. పత్నీసమేతుడైన శ్రీరాముడు సుమేరుపర్వతముపై విద్యుల్లతతో గూడిన మేఘమువలె శోభిల్లెను. ఆ సుందరవిమానము అతివేగముగా వెళ్లుచుండెను. దేవతలు ప్రసన్నులై పూలను వర్షించిరి. శీతలమందసుగంధపవనములు ఆహ్లాదకరముగా వీవసాగెను. సముద్రనదీతటాకముల జలములు నిర్మలములాయెను. నలుదెసల శుభశకునములు పొడసూపెను. అందఱి మనస్సులు ప్రసన్నములాయెను. ఆకాశము, దిక్కులు స్వచ్ఛములై విలసిల్లుచుండెను. శ్రీరఘునాథుడు ఇట్లనెను. "ఓ సీతా! ఈరణభూమిని చూడుము. ఇంద్రుని జయించిన మేఘనాదుడు ఇచ్చట లక్ష్మణునిచే సంహరింపబడెను. హనుమంతునిచే, అంగదునిచే హతులైన నిశాచరవీరులు ఈ యుద్ధభూమిలో నేలపాలైరి. దేవతలను, మునులను బాధించు రావణ కుంభకర్ణులు ఇచటనే హతులైరి. (చౌ॥ 1-6)

దో- ఇహాఁ సేతు బాఁధ్యో అరు, థాపేఉఁ సివ సుఖ ధామ ।
సీతా సహిత కృపానిధి, సంభుహి కీన్హ ప్రనామ ॥119 (క)॥
జహఁ జహఁ కృపాసింధు బన, కీన్హ బాస బిశ్రామ ।
సకల దెఖాఏ జానకిహి, కహే సబన్హి కే నామ ॥119 (ఖ)॥

"నేనిచట వారధిని నిర్మించితిని. సుఖధాముడైన పరమేశ్వరుని ఇచటనే ప్రతిష్ఠించితిని." ఇట్లు పలికి కృపానిధి శ్రీరాముడు సీతాసమేతుడై మహాదేవుడైన శ్రీరామేశ్వరునకు ప్రణమిల్లెను. కృపానిధియైన శ్రీరాముడు వనములలో తాను నివసించిన ప్రదేశములను, విశ్రమించిన స్థలములను సీతాదేవికి చూపించుచు, వాటిపేర్లను గూడ తెలిపెను. (దో॥ 119 క,ఖ)

చౌ- తురత బిమాన తహాఁ చలి ఆవా । దండక బన జహఁ పరమ సుహావా ॥
కుంభజాది మునినాయక నానా । గఏ రాము సబ కేఁ అస్థానా ॥ 1 ॥
సకల రిషిన్హ సన పాఇ అసీసా । చిత్రకూట ఆఏ జగదీసా ॥
తహఁ కరి మునిన్హ కేర సంతోషా । చలా బిమాను తహాఁ తే చోఖా ॥ 2 ॥
బహురి రామ జానకిహి దెఖాఈ । జమునా కలి మల హరని సుహాఈ ॥
పుని దేఖీ సురసరీ పునీతా । రామ కహా ప్రనామ కరు సీతా ॥ 3 ॥

తీరథపతి పుని దేఖు ప్రయాగా । నిరఖత జన్మ కోటి అఘ భాగా ॥
దేఖు పరమ పావని పుని బేనీ । హరని సోక హరి లోక నిసేనీ ॥ 4 ॥
పుని దేఖు అవధపురీ అతి పావని । త్రిబిధ తాప భవ రోగ నసావని ॥ 5 ॥

పుష్పకవిమానము త్వరగా అగస్త్యాదిమునులు నివసించు దండకారణ్యమునకు జేరెను. శ్రీరాముడు ఆయాస్థానాములయందు ఋషీశ్వరుల ఆశీర్వాదములను స్వీకరించి, చిత్రకూటమును జేరెను. అచట మునీశ్వరులను ప్రసన్నులనుగావించెను. పిమ్మట, విమానమును వేగముగా ముందునకు పోనిచ్చెను. అనంతరము శ్రీ సీతారాములు కలియుగ పాపములను కడిగివేయు యమునానదిని దర్శించిరి. తదుపరి పవిత్రగంగానదిని దర్శించి, శ్రీరాముడు "సీతా! ఈమెకు నమస్కరింపుము దర్శనమాత్రమున అనేక జన్మలసంచితపాపములనుగూడ ప్రక్షాళనచేయు తీర్థరాజమైన ప్రయాగను తిలకింపుము. శోకములను హరించునదియు, శ్రీహరిపదమునకు సోపానమైనదియుఐన త్రివేణీసంగమమును దర్శింపుము. పిమ్మట తాపత్రయములను, భవరోగములను రూపు మాపునట్టి పవిత్ర-అయోధ్యానగరము అదిగో! కనబడుచున్నది, తిలకింపుము. (చౌ॥ 1-5)

దో- సీతా సహిత అవధ కహుఀ, కీన్హ కృపాల ప్రనామ ।
సజల నయన తన పులకిత, పుని పుని హరషిత రామ ॥120(క)॥
పుని ప్రభు ఆఇ త్రిబేనీఀ, హరషిత మజ్జను కీన్హ ।
కపిన్హ సహిత బిప్రన్హ కహుఀ, దాన బిబిధ బిధి దీన్హ ॥120 (ఖ)॥

కృపాళువైన శ్రీరామచంద్రుడును, సీతాదేవియు అయోధ్యానగరమునకు నమస్కరించిరి. వారి నేత్రములు ఆనందాశ్రుపూర్ణములయ్యెను. శరీరములు పులకితములయ్యెను. వారు పదేపదే మిగుల హర్షోల్లాసములను ప్రకటించిరి. త్రివేణీసంగమమున ప్రభువు వానరములతోసహా స్నానములనాచరించెను. బ్రాహ్మణులకు అనేకదానములను ఒసర్చెను. (దో॥ 120. క,ఖ)

చౌ- ప్రభు హనుమంతహి కహా బుఝాఈ । ధరి బటు రూప అవధపుర జాఈ ॥
భరతహి కుసల హమారి సునాఏహు । సమాచార లై తుమ్హ చలి ఆఏహు ॥ 1 ॥
తురత పవనసుత గవనత భయఊ । తబ ప్రభు భరద్వాజ పహిఀ గయఊ ॥
నానా బిధి ముని పూజా కీన్హీ । అస్తుతి కరి పుని ఆసిష దీన్హీ ॥ 2 ॥
ముని పద బంది జుగల కర జోరీ । చఢి బిమాన ప్రభు చలే బహోరీ ॥
ఇహాఀ నిషాద సునా ప్రభు ఆఏ । నావ నావ కహఀ లోగ బొలాఏ ॥ 3 ॥
సురసరి నాఘి జాన తబ ఆయో । ఉతరేఉ తట ప్రభు ఆయసు పాయో ॥
తబ సీతాఀ పూజీ సురసరీ । బహు ప్రకార పుని చరనన్హి పరీ ॥ 4 ॥
దీన్హి అసీస హరషి మన గంగా । సుందరి తవ అహివాత అభంగా ॥
సునత గుహా ధాయఉ ప్రేమాకుల । ఆయఉ నికట పరమ సుఖ సంకుల ॥ 5 ॥
ప్రభుహి సహిత బిలోకి బైదేహీ । పరేఉ అవని తన సుధి నహిఀ తేహీ ॥
ప్రీతి పరమ బిలోకి రఘురాఈ । హరషి ఉఠాఇ లియో ఉర లాఈ ॥ 6 ॥

శ్రీరామచంద్రుడు హనుమంతుని ఇట్లాదేశించెను. "నీవు బ్రహ్మచారివేషమున అయోధ్యానగరమునకు వెళ్లుము. అచ్చట భరతునకు మా క్షేమములను దెలిపి, అతని క్షేమసమాచారములను తెలిసికొనిరమ్ము." వెంటనే పవనసుతుడు అయోధ్యకు బయలుదేతెను. ప్రభువు భరద్వాజమహర్షికడకు వెళ్లెను. మహర్షి నిండుమనస్సుతో ప్రభువును అనేకవిధముల పూజించి, స్తుతించి, ఆశీర్వదించెను. శ్రీరామచంద్రప్రభువు భరద్వాజమునికి పాదాభివందనములనాచరించి, ఆయనను వీడ్కొని విమానమునెక్కి, ముందునకు సాగెను. ఇక్కడ నిషాదరాజు ప్రభుని ఆగమన వార్తనువిని " నావ ఎక్కడ? నావ ఎక్కడ?" అనియనుచు తన వారిని పిలిచెను. ఇంతలో విమానము గంగానదిని దాటి ఆ నదీతీరమున దిగెను. సీతాదేవి గంగాదేవిని అనేకవిధముల పూజించి, ఆమె పాదములపై వ్రాలెను. ప్రసన్నమనస్కురాలైన గంగానది "ఓ సుందరీ! నీ సౌభాగ్యము శాశ్వతమగుగాక" అని ఆశీస్సులను పలికెను. నిషాదరాజైన గుహుడు భగవంతుడు నదీతీరమునకు చేరినాడని విని, ప్రేమపరవశుడై, పరుగెత్తుకొని వచ్చి, ప్రభువును సమీపించి, పరమానందభరితుడయ్యెను. జానకీసమేతుడైన శ్రీరామునిజూచి గుహుడు ఆనందాతిరేకముతో భూమిపై సాగిలపడెను. అతనికి శరీరముపై ధ్యాసయేలేదు. శ్రీరఘునాథుడు అతనిప్రేమపారవశ్యమునుగాంచి లేవనెత్తి, ప్రసన్నత్వముతో హృదయమునకు హత్తుకొనెను. (చౌ॥ 1-6)

ఛం- లియొ హృదయఁ లాఇ కృపా నిధాన సుజాన రాయఁ రమాపతీ ।
బైఠారి పరమ సమీప బూఝీ కుసల సో కర బీనతీ ॥
అబ కుసల పద పంకజ బిలోకి బిరంచి సంకర సేబ్య జే ।
సుఖ ధామ పూరనకామ రామ నమామి రామ నమామి తే ॥ 1 ॥
సబ భాఁతి అధమ నిషాద సో హరి భరత జ్యోఁ ఉర లాఇయో ।
మతిమంద తులసీదాస సో ప్రభు మోహ బస బిసరాఇయో ॥
యహ రావనారి చరిత్ర పావన రామ పద రతిప్రద సదా ।
కామాదిహర బిగ్యానకర సుర సిద్ధ ముని గావహిఁ ముదా ॥ 2 ॥

విజ్ఞాన శిరోమణియు, లక్ష్మీపతియు, కృపానిధానమునైన శ్రీరామచంద్రుడు నిషాదరాజును అక్కునజేర్చుకొని, తన ప్రక్కనే కూర్చుండ బెట్టుకొని, కుశల సమాచారములను అడిగెను. గుహుడు ఇట్లు విన్నవించెను. " ఓ ప్రభూ! బ్రహ్మ పరమేశ్వరులచే సేవింపబడు మీచరణ కమలములదర్శనముచే నేనిప్పుడు కుశలిని. ఓ సుఖధామా! పూర్ణకామా! శ్రీరామా! మీకు నమస్కారములు". అనేక విధముల అతిసామాన్యుడైన నిషాదుని శ్రీరామచంద్రప్రభువు తనసోదరుడైన భరతునివలె అక్కునజేర్చుకొనెను. తులసీదాసు చెప్పుచున్నాడు. "మందబుద్ధినైన నేను మోహవశమున అట్టి కరుణామూర్తియైన స్వామిని మఱచితిని. రావణశత్రువైన శ్రీరాముని యొక్క ఈ పవిత్రచరిత్రము సర్వదా శ్రీరాముని చరణములపై అనురాగమును కల్గించును. ఇది కామాది- అంతశ్శత్రువులను నాశనమొనరించును. భగవత్స్వరూపజ్ఞానమును గూర్చును. దేవతలు, సిద్ధులు, మునులు, దీనిని ఆనందముతో గానము చేయుదురు. (ఛం॥ 1,2)

దో- సమర బిజయ రఘుబీర కే, చరిత జె సునహిఁ సుజాన ।
బిజయ బిబేక బిభూతి నిత, తిన్హహి దేహిఁ భగవాన ॥121(క)॥

యహ కలికాల మలాయతన, మన కరి దేఖు బిచార ।
శ్రీరఘునాథ నామ తజి, నాహిన ఆన అధార ॥121(ఖ)॥

శ్రీరఘువీరుని సమరవిజయగాథను వినునట్టి సజ్జనులకును, భగవంతుడు శాశ్వతముగా సంపదలను, జయమును, వివేకమును అనుగ్రహించును. ఓ మనసా! ఆలోచింపుము. ఈ కలియుగము. పాపముల పుట్ట. ఇందు శ్రీ రఘునాథుని నామస్మరణము తప్ప జీవులకు వేఱొక తరణోపాయమేలేదు. (దో॥ 121 క,ఖ)

మాసపారాయణము-ఇఱువది ఏడవ విరామము

ఇతి శ్రీమద్రామచరితమానసే సకలకలికలుషవిధ్వంసనే
షష్ఠః సోపానః సమాప్తః
కలియుగపాపములను నశింపజేయు శ్రీరామచరితమానసమునందలి లంకాకాండము
అను షష్ఠ సోపానము సమాప్తము

(లంకాకాండము సమాప్తము)

❊ ❊ ❊

నాస్తి వేదసమం శాస్త్రం, నాస్తి శాంతిమయం సుఖమ్ ।
నాస్తి శాంతిపరం జ్యోతిః నాస్తి రామాయణాత్ పరమ్ ॥
నాస్తి క్షమా సమం సారం, నాస్తి కీర్తి సమం ధనమ్ ।
నాస్తి జ్ఞానసమోలాభో నాస్తి రామాయణాత్ పరమ్ ॥

❊ ❊ ❊

శ్రీ గణేశాయ నమః
శ్రీజానకీవల్లభో విజయతే

శ్రీరామచరితమానసము

సప్తమ సోపానము

ఉత్తరకాండము

భగవన్నుతి

శ్లో॥ కేకీకంఠాభనీలం సురవరవిలసద్విప్రపాదాబ్జచిహ్నం
శోభాఢ్యం పీతవస్త్రం సరసిజనయనం సర్వదా సుప్రసన్నమ్ ।
పాణౌ నారాచచాపం కపినికరయుతం బంధునా సేవ్యమానం
నౌమీడ్యం జానకీశం రఘువరమనిశం పుష్పకారూఢరామమ్ ॥ 1 ॥

పుష్పక విమానమును అధిరోహించి యున్నవాడును, రఘువంశశిరోమణియు, జానకీనాథుడునగు శ్రీరామచంద్రప్రభువునకు నిరంతరము నమస్కరించుచుందును. ఆ మహితాత్ముడు మయూరకంఠశోభాసదృశమైన హరితనీలవర్ణుడు, దేవతలలో శ్రేష్ఠుడు, బ్రాహ్మణోత్తముడైన భృగుమహర్షి యొక్క పాదపద్మముల చిహ్నములు హృదయమున విలసిల్లువాడు, శోభాసంపన్నుడు, పీతాంబరధారి, కమలనయనుడు, చేతులయందు ధనుర్బాణములను ధరించియున్నవాడు, వానరసమూహములతో ఒప్పుచున్నవాడు, సహోదరుడైన లక్ష్మణస్వామిచే సేవింపబడుచున్నవాడు, స్తుతింపదగినవాడు. అంతేగాదు అతడు సర్వకాలములయందును నిరంతరము చిఱునవ్వులను చిందించుచు ప్రసన్నుడై యుండెడి జగత్ప్రభువు. (1)

శ్లో॥ కోసలేంద్రపదకంజమంజులౌ కోమలావజమహేశవందితౌ ।
జానకీకరసరోజలాలితౌ చింతకస్య మనభృంగసంగినౌ ॥ 2 ॥
కుందఇందుదరగౌరసుందరం అంబికాపతిమభీష్టసిద్ధిదమ్ ।
కారుణీకకలకంజలోచనం నౌమి శంకరమనంగమోచనమ్ ॥ 3 ॥

కోసలేంద్రుడైన శ్రీరామచంద్రప్రభు పాదపద్మములు మిక్కిలి మనోహరములు, అతి సుకుమారములు, బ్రహ్మ పరమశివులచే సర్వదా సేవింపబడుచుండునవి. జానకీదేవి యొక్క సుతిమెత్తనికరకమలములచే నిరంతరము లాలింపబడుచుండునవి. స్మరించువారిమనస్సులనెడి తుమ్మెదలకు ఆశ్రయములైనవి. మహామహిమోపేతములైన ఆ ప్రభుచరణకమలములు నా మనోభృంగమునకును ఆశ్రయమిచ్చుగాక. (2)

కామ వికారములనుండి ముక్తిని ప్రసాదించు (అరిషడ్వర్గములను పాఱద్రోలి ముక్తిని అనుగ్రహించు) నట్టి ఆ పరమశివునకు నమస్కరించుచున్నాను. అతడు మల్లెపూవులు, చంద్రుడు, శంఖమువలె శ్వేతవర్ణ శోభితుడు, జగజ్జనని పార్వతీదేవికి స్వామి, భక్తుల కోరికలను సిద్ధింప జేయువాడు. మనోహరమైన కమలనయనశోభితుడు, అంతేగాదు దీనులను, దుఃఖితులను కనికరముతో కాపాడు కారుణ్యమూర్తి. (3)

అయోధ్యలో శ్రీరామ భరత సమాగమము

దో- రహా ఏక దిన అవధి కర, అతి ఆరత పుర లోగ ।
జహఁ తహఁ సోచహిఁ నారి నర, కృస తన రామ బియోగ ॥
సగున హోహిఁ సుందర సకల, మన ప్రసన్న సబ కేర ।
ప్రభు ఆగవన జనావ జను, నగర రమ్య చహుఁ ఫేర ॥
కౌసల్యాది మాతు సబ, మన అనంద అస హోఇ ।
ఆయఉ ప్రభు శ్రీ అనుజజుత, కహన చహత అబ కోఇ ॥
భరత నయన భుజ దచ్ఛిన, ఫరకత బారహిఁ బార ।
జాని సగున మన హరష అతి, లాగే కరన బిచార ॥

శ్రీరామచంద్రుడు అయోధ్యకు తిరిగి వచ్చుటకు ఒక్కదినము మాత్రమే వ్యవధియుండెను. కావున నగరప్రజలు ఆ ప్రభుదర్శనమునకై ఆతురతతో ఎదురుచూచుచుండిరి. శ్రీరాముని వియోగముచే స్త్రీపురుషులందఱును వసివాడి యుండిరి. "శ్రీరాముడింకను ఏల తిరిగి రాలేదు?" అని తమలో తాము చర్చించుకొనుచుండిరి. అంతలోనే శుభ శకునములాయెను. నగరప్రజలు ప్రసన్నులైరి. ప్రభువు యొక్క ఆగమనమును సూచించుచున్నవా? అనునట్లు నగరము నాలుగు వైపుల శోభలు విరజిమ్ముచుండెను. శ్రీరామచంద్రప్రభువు సీతాలక్ష్మణసమేతుడై వచ్చుచున్నాడని ఎవరో తెలుపుచున్నట్లు కౌసల్యాది రాజమాతలు మానసోల్లాసములను పొందిరి. భరతునకు కుడి భుజము, కుడి కన్ను అదరెను. అది శుభశకునముగా భావించి, అతడు మనస్సులో మిక్కిలి సంతసించెను. కాని వెంటనే అతడిట్లు తలంపసాగెను. (దోహా)

చౌ- రహేఉ ఏక దిన అవధి అధారా । సముఝత మన దుఖ భయఉ అపారా ॥
కారన కవన నాథ నహిఁ ఆయఉ । జాని కుటిల కిధౌఁ మోహి బిసరాయఉ ॥ 1 ॥
అహహ ధన్య లఛిమన బడభాగీ । రామ పదారబిందు అనురాగీ ॥
కపటీ కుటిల మోహి ప్రభు చీన్హా । తాతే నాథ సంగ నహిఁ లీన్హా ॥ 2 ॥

జౌఁ కరనీ సముఝై ప్రభు మోరీ । నహిఁ నిస్తార కలప సత కోరీ ॥
జన అవగున ప్రభు మాన న కాఊ । దీన బంధు అతి మృదుల సుభాఊ ॥ 3 ॥
మోరే జియఁ భరోస దృఢ సోఈ । మిలిహహిఁ రామ సగున సుభ హోఈ ॥
బీతేఁ అవధి రహహిఁ జౌఁ ప్రానా । అధమ కవన జగ మోహి సమానా ॥ 4 ॥

"నా ప్రాణములకు ఆధారమైన వ్యవధి ఒక్కదినము మాత్రమే మిగిలియున్నది" ఇట్లు ఆలోచించుచుండగనే భరతునిమనస్సు మిక్కిలి దుఃఖాక్రాంతమయ్యెను. "స్వామి ఇంకను రాకుండుటకుగల కారణమేమి? నన్ను కుటిలునిగా భావించి మఱచిపోయెనా? శ్రీరాముని చరణకమలములనాశ్రయించుకొనియున్న లక్ష్మణుడు ఎంత ధన్యుడు? ఆహా! ఎంత భాగ్యశాలి? ప్రభువు నన్ను కపటిగాను, కుటిలునిగాను భావించి యుండవచ్చును. అందువలననే అతడు నన్ను తనతో పాటు తీసికొని పోలేదు. నా కృత్యములను ఆయన తనమనస్సులో పెట్టుకొన్నచో ఎన్ని కల్పములవఱకైనను నాకు నిష్కృతి యుండదు. కాని ప్రభువు తనసేవకులదోషములను ఎన్నడును లెక్కింపడు. అతడు దీనజనబంధువు. ఆయన స్వభావము అతి కోమలము. శ్రీరామచంద్ర ప్రభువు తప్పకరాగలడని నా మనస్సు విశ్వసించుచున్నది. ఏలనన అన్నియు శుభశకునములే యగుచున్నవి. కాని గడువు ముగిసినపిమ్మటగూడ నేను ప్రాణములతో మిగిలి యున్నచో నా వంటి అధముడెవ్వడును ఉండడు, ఉండబోడు. (చౌపాఈ॥ 1-4)

దో- రామ బిరహ సాగర మహఁ, భరత మగన మన హోత ।
బిప్ర రూప ధరి పవన సుత, ఆఇ గయఉ జను పోత ॥ 1 (క) ॥
బైఠే దేఖి కుసాసన, జటా ముకుట కృస గాత ।
రామ రామ రఘుపతి జపత, స్రవత నయన జలజాత ॥ 1 (ఖ) ॥

భరతునిమనస్సు శ్రీరామునివిరహసముద్రమున మునిగిపోవుచుండగా రక్షించుటకు వచ్చిన ఓడవలె హనుమంతుడు బ్రాహ్మణవేషముతో వచ్చెను. దుర్బలశరీరుడై జటామకుటధారియై నిరంతరము 'రామరామ' అని జపించుచు అశ్రువులను గార్చుచు కుశాసనముపై కూర్చున్న భరతుని ఆంజనేయుడు చూచెను. (దో॥ 1. క,ఖ)

చౌ- దేఖత హనూమాన అతి హరషేఉ । పులక గాత లోచన జల బరషేఉ ॥
మన మహఁ బహుత భాఁతి సుఖ మానీ । బోలేఉ శ్రవన సుధా సమ బానీ ॥ 1 ॥
జాసు బిరహఁ సోచహు దిన రాతీ । రటహు నిరంతర గున గన పాఁతీ ॥
రఘుకుల తిలక సుజన సుఖదాతా । ఆయఉ కుసల దేవ ముని త్రాతా ॥ 2 ॥
రిపు రన జీతి సుజస సుర గావత । సీతా సహిత అనుజ ప్రభు ఆవత ॥
సునత బచన బిసరే సబ దూఖా । తృషావంత జిమి పాఇ పియూషా ॥ 3 ॥
కో తుమ్హ తాత కహాఁ తే ఆఏ । మోహి పరమ ప్రియ బచన సునాఏ ॥
మారుత సుత మైఁ కపి హనుమానా । నాము మోర సును కృపానిధానా ॥ 4 ॥
దీనబంధు రఘుపతి కర కింకర । సునత భరత భేఁటేఉ ఉఠి సాదర ॥
మిలత ప్రేమ నహిఁ హృదయఁ సమాతా । నయన స్రవత జల పులకిత గాతా ॥ 5 ॥

కపి తవ దరస సకల దుఖ బీతే । మిలే ఆజు మొహి రామ పిరీతే ॥
బార బార బూఝీ కుసలాతా । తో కహుఁ దేఉఁ కాహ సును భ్రాతా॥ 6 ॥
ఏహి సందేస సరిస జగ మాహీఁ । కరి బిచార దేఖేఉఁ కఛు నాహీఁ ॥
నాహిన తాత ఉరిన మైఁ తోహీ । అబ ప్రభు చరిత సునావహు మోహీ ॥ 7 ॥
తబ హనుమంత నాఇ పద మాథా । కహే సకల రఘుపతి గున గాథా ॥
కహు కపి కబహుఁ కృపాల గొసాఈఁ । సుమిరహిఁ మోహి దాస కీ నాఈఁ ॥ 8 ॥

భరతుని జూడగనే హనుమంతుడు అమితానందమునొందెను. శరీరము పులకితమయ్యెను. కన్నుల ప్రేమాశ్రువులు స్రవింపసాగెను. మనస్సు ఆనందమగ్నము కాగా అతడు వీనులవిందు గావించుచు మధురవచనములను పలికెను. "శ్రీరామచంద్రుని వియోగములో మీరు రాత్రింబవళ్ళు చింతాక్రాంతులైయున్నారు. ఆయనమహోన్నతగుణములనే మీరు సంతతము స్మరించుచున్నారు. ఆ మహానుభావుడు భక్తులకు సుఖప్రదుడు, దేవతలకును మునులకును రక్షకుడు, అట్టి రఘువంశశిరోమణి అదిగో! క్షేమముగా రానే వచ్చినాడు. యుద్ధమున శత్రువులను పరిమార్చి, సీతాలక్ష్మణసమేతుడై ఆప్రభువు నగరమునకు విచ్చేయుచున్నాడు. ఆయనపవిత్రకీర్తిని దేవతలు గానముచేయుచున్నారు." ఈ మాటలను, వినగానే దప్పిగొన్నవాడు అమృతము లభింపగా దాహార్తిని మఱచినట్లు భరతుడు తనదుఃఖమునంతయును మఱచి, ఇట్లు పలికెను. "ఓ మహాత్మా! మీరు ఎవరు? ఎక్కడనుండి వచ్చుచున్నారు? అమృత ప్రాయములైన వచనములను నాకు వినిపించితిరి." మారుతి ప్రత్యుత్తరమును ఇచ్చెను. "కృపానిధీ! నేను పవన పుత్రుడను, వానరుడును, నాపేరు హనుమంతుడు. దీనబంధువైన శ్రీరామునకు నేను దాసుడను." ఇది వినగానే భరతుడు లేచి, సాదరముగా హనుమంతుని కౌగిలించుకొనెను. ఆగాఢాలింగనమున హృదయమున ప్రేమ ఉప్పొంగెను, ఆనందాశ్రువులు స్రవించెను. గాత్రము పులకితమయ్యెను. భరతుడు నుడివెను. "ఆంజనేయా! నీ దర్శనమాత్రమున నా దుఃఖములన్నియును దూరములైనవి. ఏలనన నీ పలుకులద్వారా నా రాముని చూచినట్లైనది." మాటి మాటికిని కుశలములను అడుగుచు భరతుడు "సోదరా! శుభవార్తను వినిపించి, నీవొనర్చిన ఈ యుపకారమునకు మాఱుగా నీకు నేను ఏమీయగలను? ఆలోచించి చూడగా ఈ సందేశముతో సరితూగగలవస్తువు ఈ జగత్తులోనే లేదని తోచుచున్నది. కావున ఎట్టిపరిస్థితిలోను నేను ఋణవిముక్తుడను కాలేను. ఇప్పుడు ప్రభుచరితమును వినిపింపుము." అని పలికెను. అపుడు హనుమంతుడు భరతునిచరణములకు ప్రణమిల్లి, రఘుపతియైన శ్రీరాముని గుణ గాథనంతయును వినిపించెను. భరతుడు అడిగెను. "వాయుసుతా! దయాళువైన శ్రీరాముడు ఎప్పుడైనను నన్ను తనసేవకునిగా జ్ఞాపకము ఉంచుకొనెనా? (చౌ॥ 1-8)

ఛం-నిజ దాస జ్యోఁ రఘుబంసభూషన కబహుఁ మమ సుమిరన కర్యో ।
సుని భరత బచన బినీత అతి కపి పులకి తన చరనన్హి పర్యో ।
రఘుబీర నిజ ముఖ జాసు గున గన కహత అగ జగ నాథ జో ।
కాహే న హోఇ బినీత పరమ పునీత సదగున సింధు సో ॥

రఘుకులభూషణుడైన శ్రీరాముడు ఎన్నడైనను నన్ను తనదాసునివలె తలచుకొనెనా?" భరతుని వినమ్రవచనములను విని, హనుమంతుడు పులకితగాత్రుడై ఆయనపాదములపై బడెను. మనస్సున అతడు

ఇట్లనుకొనెను. "చరాచర జగత్తునకు స్వామియైన శ్రీ రఘునాథుడు భరతునిగుణసమూహములనే నిరంతరము వర్ణించుచుండును. అట్టి భరతుడు వినయమునకును, పరమపవిత్రసద్గుణములకును నిలయుడేలకాకుండును? (ఛంద్)

దో- రామ ప్రాన ప్రియ నాథ తుమ్హ, సత్య బచన మమ తాత ।
పుని పుని మిలత భరత సుని, హరష న హృదయఁ సమాత ॥ 2(క) ॥

హనుమంతుడు పలికెను. "ప్రభూ! శ్రీరామునకు మీరు బహిఃప్రాణము. నా పలుకులు నిజము." ఇది వినగానే భరతుడు ఆయనను పదే పదే కౌగిలించుకొనుచు పట్టలేని ఆనందమును అనుభవించెను. (దో॥ 2. క)

సో- భరత చరన సిరు నాఇ, తురిత గయఉ కపి రామ పహిఁ ।
కహీ కుసల సబ జాఇ, హరషి చలేఉ ప్రభు జాన చఢి ॥ 2(ఖ) ॥

భరతునిచరణములకు ప్రణమిల్లి, హనుమంతుడు వెంటనే శ్రీరామునియొద్దకు వచ్చి, ఆయనకు భరతుని క్షేమసమాచారములను దెలిపెను. అప్పుడు శ్రీరామచంద్రప్రభువు ప్రసన్నుడై, విమానమునధిరోహించి, అయోధ్యకు బయలుదేఱెను. (సోరఠ॥ 2. ఖ.)

చౌ- హరషి భరత కోసలపుర ఆఏ । సమాచార సబ గురహి సునాఏ ॥
పుని మందిర మహఁ బాత జనాఈ । ఆవత నగర కుసల రఘురాఈ ॥ 1 ॥
సునత సకల జననీఁ ఉఠి ధాఈఁ । కహి ప్రభు కుసల భరత సముఝాఈఁ ॥
సమాచార పురబాసిన్హ పాఏ । నర అరు నారి హరషి సబ ధాఏ ॥ 2 ॥
దధి దుర్బా రోచన ఫల ఫూలా । నవ తులసీ దల మంగల మూలా ॥
భరి భరి హేమ థార భామినీ । గావత చలిఁ సింధురగామినీ ॥ 3 ॥
జే జైసెహిఁ తైసెహిఁ ఉఠి ధావహిఁ । బాల బృద్ధ కహఁ సంగ న లావహిఁ ॥
ఏక ఏకన్హ కహఁ బూఝహిఁ భాఈ । తుమ్హ దేఖే దయాల రఘురాఈ ॥ 4 ॥
అవధపురీ ప్రభు ఆవత జానీ । భఈ సకల సోభా కై ఖానీ ॥
బహఇ సుహావన త్రిబిధ సమీరా । భఇ సరజూ అతి నిర్మల నీరా ॥ 5 ॥

భరతుడానందముతో (నందిగ్రామమునుండి) అయోధ్యానగరమునకు వచ్చి, విషయములను గురువుగారికి వినిపించెను. శ్రీ రఘురాముడు క్షేమముగా నగరమునకు వచ్చుచున్నాడని రాజ భవనములోని వారందఱికిని తెల్పెను. ఈ విషయము చెవులబడినంతటనే రాజమాతలు లేచి, ఆనందముతో ఉప్పొంగిపోవుచు పరుగుపరుగున భరతునికడకు వచ్చిరి. భరతుడు ప్రభువు యొక్క కుశలములను తెలిపి, వారిని తృప్తిపఱచెను. నగరవాసులును ఈ సంతోషవార్తను వినినంతనే హర్షోల్లాసములతో పరుగులుదీయుచు అచటికి వచ్చిరి. సౌభాగ్యవతులైన స్త్రీలు శ్రీరామునకు స్వాగతమును పలుకుటకై పెరుగు, గరికెలు, గోరోజనము, పండ్లు, పూలు, పవిత్రములైన తులసీదళములు మొదలగు మంగళద్రవ్యములను బంగారుపళ్లెరములలో దీసికొని, మంగళగీతములను

గానముచేయుచు ఉన్నవారున్నట్లే బయలు దేఱిరి. ఆ వేగవశమున పిల్లలను, వృద్ధులనుగూడ తమవెంట తీసికొనిపోవుట మఱచిపోయిరి. "సోదరా! నీవు కృపాళువైన శ్రీరఘునాథుని చూచితివా?" అని ఒకరినొకరు అడుగుచుండిరి. ప్రభువుయొక్క ఆగమన వార్తను విని, అయోధ్యానగరము సకలసౌందర్యనిధియయ్యెను. సరయూనదీ జలములు నిర్మలములాయెను. శీతలమందసుగంధపవనములు వీవసాగెను. (చౌ॥ 1-5)

దో- హరషిత గుర పరిజన అనుజ, భూసుర బృంద సమేత ।
చలే భరత మన ప్రేమ అతి, సన్ముఖ కృపానికేత ॥ 3(క) ॥
బహుతక చఢీఁ అటారిన్హ, నిరఖహిఁ గగన బిమాన ।
దేఖి మధుర సుర హరషిత, కరహిఁ సుమంగల గాన ॥ 3(ఖ) ॥
రాకా ససి రఘుపతి పుర, సింధు దేఖి హరషాన ।
బఢ్యో కొలాహల కరత జను, నారి తరంగ సమాన ॥ 3(గ) ॥

గురువైన వసిష్ఠుడు, ఆత్మీయులైన కుటుంబసభ్యులు, తమ్ముడైన శత్రుఘ్నుడు, బ్రాహ్మణ సమూహములు వెంటరాగా భరతుడు మిక్కిలి ప్రసన్నహృదయుడై కృపాధాముడైన శ్రీరామునకు స్వాగతమిచ్చుటకు భక్తిపరిపూర్ణుడై బయలుదేఱెను. స్త్రీలు మేడలమీద, మిద్దెలపైన చేరి, విమానమునకై ఆకసము వైపు నిరీక్షించుచుండిరి. ఇంతలో ఆ విమానము రానేవచ్చెను. దానిని చూడగానే వారు ఆనందపరవశులై మధురస్వరములతో మంగళగీతములను పాడిరి. పూర్ణచంద్రదర్శనమున సముద్రమువలె శ్రీరఘుపతిని గాంచిన అయోధ్యానగరము కోలాహలముతో ఉప్పొంగిపోయెను. ఇటునటు పరుగిడుచున్న స్త్రీలు ఆ సముద్రపుటలలవలె విలసిల్లిరి. (దో॥ 3. క,ఖ,గ)

చౌ- ఇహాఁ భానుకుల కమల దివాకర । కపిన్హ దేఖావత నగర మనోహర ॥
సును కపీస అంగద లంకేసా । పావన పురీ రుచిర యహ దేసా ॥ 1 ॥
జద్యపి సబ బైకుంఠ బఖానా । బేద పురాన బిదిత జగు జానా ॥
అవధపురీ సమ ప్రియ నహిఁ సోఊ । యహ ప్రసంగ జానఇ కోఉ కోఊ ॥ 2 ॥
జన్మభూమి మమ పురీ సుహావని । ఉత్తర దిసి బహ సరజూ పావని ॥
జా మజ్జన తే బినహిఁ ప్రయాసా । మమ సమీప నర పావహిఁ బాసా ॥ 3 ॥
అతి ప్రియ మోహి ఇహాఁ కే బాసీ । మమ ధామదా పురీ సుఖ రాసీ ॥
హరషే సబ కపి సుని ప్రభు బానీ । ధన్య అవధ జో రామ బఖానీ ॥ 4 ॥

విమానములో ఆసీనుడైయున్న సూర్యవంశభూషణుడైన శ్రీరాముడు వానరులకు మనోహరమైన అయోధ్యానగరమును చూపించుచుండెను. "ఓ సుగ్రీవా! అంగదా! లంకాపతి విభీషణా! వినుడు. ఈ అయోధ్యానగరము అతిపవిత్రమైనది. ఈ దేశము అతిసౌభాగ్యవంతమైనది. అందఱును వైకుంఠమును పొగడెదరు. అది వేదపురాణప్రసిద్ధము, జగద్విదితము. కాని నాకుమాత్రము వైకుంఠముకంటెను అయోధ్యానగరమే మిగులప్రీతిపాత్రము. ఈ రహస్యమును కొద్దిమంది మాత్రమే యెఱుంగుదురు. ఈ సుందరనగరము నా జన్మభూమి. దీనికి ఉత్తరమున పవిత్ర సరయూనది ప్రవహించును. దీనియందు స్నానములనాచరించువారు

ఆనాయసముగా నన్ను సమీపింతురు. (సామీప్యముక్తిని పొందెదరు.) అయోధ్యావాసులు నాకు అత్యంతప్రియులు. ఈ పురము సర్వసుఖములకును కాణాచి. ఇది నా పరమపదమును ప్రాప్తింపజేయును." ప్రభు వచనములను విని, వానరులు ప్రసన్నచిత్తులైరి. శ్రీరామచంద్రప్రభువుయొక్క ప్రశంసలకు నోచుకొనిన ఈ అయోధ్యానగరము మిక్కిలి ధన్యమైనది" అనిరి. (చౌ॥ 1-4)

దో- ఆవత దేఖి లోగ సబ, కృపాసింధు భగవాన ।
నగర నికట ప్రభు ప్రేరెఉ, ఉతరెఉ భూమి బిమాన ॥ 4(క) ॥
ఉతరి కహెఉ ప్రభు పుష్పకహి, తుమ్హ కుబేర పహిఁ జాహు ।
ప్రేరిత రామ చలెఉ సో, హరషు బిరహు అతి తాహు ॥ 4(ఖ) ॥

ప్రజలందఱును తనను దర్శించుటకై పరుగెత్తుచు వచ్చుచుండుటను జూచి, కృపాసింధువైన శ్రీరామచంద్రప్రభువు నగరసమీపమున క్రిందికి దిగవలసినదిగా విమానమునాదేశించెను. అప్పుడది భూమిపైన దిగెను. అందఱును విమానమునుండి దిగినపిదప "నీవు కుబేరుని కడకు వెళ్లుము" అని పుష్పకమును ఆదేశించెను. శ్రీరాముని ఆజ్ఞమేరకు అది అలకాపురి దిశగా బయలు దేఱెను. తనయజమానికడకువెళ్లుచున్నాననుసంతోషము, శ్రీరాముని వీడి వెళ్లుచున్నందులకు విరహవేదన కలుగగా అది తిన్నగా ముందునకు సాగెను. (దో॥ 4. క,ఖ)

చౌ- ఆఏ భరత సంగ సబ లోగా । కృస తన శ్రీరఘుబీర బియోగా ॥
బామదేవ బసిష్ఠ మునినాయక । దేఖే ప్రభు మహి ధరి ధను సాయక ॥ 1 ॥
ధాఇ ధరే గుర చరన సరోరుహ । అనుజ సహిత అతి పులక తనోరుహ ॥
భేఁటి కుసల బూఝీ మునిరాయా । హమరేఁ కుసల తుమ్హారిహిఁ దాయా ॥ 2 ॥
సకల ద్విజన్హ మిలి నాయఉ మాథా । ధర్మ ధురంధర రఘుకులనాథా ॥
గహే భరత పుని ప్రభు పద పంకజ । నమత జిన్హహి సుర ముని సంకర అజ ॥ 3 ॥
పరే భూమి నహిఁ ఉఠత ఉఠాఏ । బర కరి కృపాసింధు ఉర లాఏ ॥
స్యామల గాత రోమ భఏ ఠాఢే । నవ రాజీవ నయన జల బాఢే ॥ 4 ॥

ప్రజలందఱును భరతుని అనుసరించి వచ్చిరి. శ్రీ రఘువీరునియెడబాటుచే వారిదేహములు కృశించియుండెను. వామదేవుడు, వసిష్ఠుడు మొదలగు మునీశ్వరులను జూచి, ప్రభువు ధనుర్బాణములను నేలపై నుంచి, సోదరుడైన లక్ష్మణునితోగూడి పరుగిడుచు వెళ్ళి, గురువుగారి పాదపద్మములకు ప్రణమిల్లెను. వారిదేహములు అణువణువునను రోమాంచితములయ్యెను. ముని శ్రేష్ఠుడైన వసిష్ఠుడు వారిని ఆలింగనము చేసికొని, కుశలమడిగెను. "మీ కృపవలన మేము క్షేమమే" అని ప్రభువు పలికెను. ధర్మధురంధరుడైన రఘుకులస్వామి బ్రాహ్మణులనందఱిని కలిసి, వారికెల్లరకును ప్రణమిల్లెను. దేవతలు మునులు బ్రహ్మరుద్రాదులు సేవించు ప్రభుపాదములకు భరతుడు ప్రణమిల్లెను. పాదములపై వ్రాలియున్న భరతుడు ఎంత లేపినను లేవలేదు. అపుడు కృపానిధియైన శ్రీరాముడు బలవంతముగా అతనిని లేవనెత్తి తన హృదయమునకు హత్తుకొనెను. అతనిశ్యామలశరీరము పులకితమయ్యెను. నవనీరజసమమైన నేత్రములయందు ఆనందాశ్రువులు నిండెను. (చౌ॥ 1-4)

ఛం-రాజీవ లోచన స్రవత జల తన లలిత పులకావలి బనీ।
అతి ప్రేమ హృదయఁ లగాఇ అనుజహి మిలే ప్రభు త్రిభుఅన ధనీ ॥
ప్రభు మిలత అనుజహి సోహ మో పహిఁ జాతి నహిఁ ఉపమా కహీ।
జను ప్రేమ అరు సింగార తను ధరి మిలే బర సుషమా లహీ ॥ 1 ॥
బూఝత కృపానిధి కుసల భరతహి బచన బేగి న ఆవఈ।
సును సివా సో సుఖ బచన మన తే భిన్న జాన జో పావఈ ॥
అబ కుసల కౌసలనాథ ఆరత జాని జన దరసన దియో।
బూడత బిరహ బారీస కృపానిధాన మోహి కర గహి లియో ॥ 2 ॥

కమలములవంటి కన్నులనుండి ప్రేమాశ్రువులు ప్రవహింపసాగెను. శరీరము పులకించెను. ముల్లోకములకును స్వామియైన శ్రీరామచంద్రప్రభువు తమ్ముడగు భరతుని అత్యంత ప్రేమతో హృదయమునకు హత్తుకొనెను. సోదరునితో కలియుసమయమున ఆ ప్రభుశోభను వర్ణించుట నాతరము గాదు. ప్రేమవాత్సల్యములు ఆకృతిదాల్చినట్లుండెను. దయానిధియైన స్వామి భరతుని కుశల ప్రశ్నలడిగెను. కాని ఆనంద పారవశ్యముచే భరతుని నోట మాటరాలేదు. (శివుడు పల్కుచున్నాడు) పార్వతీ! వినుము. భరతుని సుఖము మనోవాక్కులకు అతీతము. అది అనుభవైక వేద్యము. భరతుడు పలికెను. "కోసలాధీశా! నన్ను ఆర్తునిగా గుర్తించి, దర్శన మొసంగినారు. కావున నేను ఇప్పుడుకుశలినే. విరహసముద్రములో మునిగిపోవుచున్న నన్ను కృపాళువులై చేయూత నిచ్చి కాపాడితిరి. (ఛం॥ 1-2)

దో- పుని ప్రభు హరషి సత్రుహన, భేఁటే హృదయఁ లగాఇ।
లఛిమన భరత మిలే తబ, పరమ ప్రేమ దోఉ భాఇ ॥ 5 ॥

పిమ్మట శ్రీరామచంద్ర ప్రభువు ప్రసన్నతతో శత్రుఘ్నుని అక్కున జేర్చుకొనెను. లక్ష్మణుడును, భరతుడును అత్యంత ప్రేమతో పరస్పరము ఆలింగనమొనర్చుకొనిరి. (దో॥ 5)

చౌ- భరతానుజ లఛిమన పుని భేఁటే। దుసహ బిరహ సంభవ దుఖ మేటే ॥
సీతా చరన భరత సిరు నావా। అనుజ సమేత పరమ సుఖ పావా ॥ 1 ॥
ప్రభు బిలోకి హరషే పురబాసీ। జనిత బియోగ బిపతి సబ నాసీ ॥
ప్రేమాతుర సబ లోగ నిహారీ। కౌతుక కీన్హ కృపాల ఖరారీ ॥ 2 ॥
అమిత రూప ప్రగటే తెహి కాలా। జథా జోగ మిలె సబహి కృపాలా ॥
కృపాదృష్టి రఘుబీర బిలోకీ। కిఏ సకల నర నారి బిసోకీ ॥ 3 ॥
ఛన మహిఁ సబహి మిలే భగవానా। ఉమా మరమ యహ కాహుఁ న జానా ॥
ఏహి బిధి సబహి సుఖీ కరి రామా। ఆగేఁ చలే సీల గున ధామా ॥ 4 ॥
కౌసల్యాది మాతు సబ ధాఈ। నిరఖి బచ్ఛ జను ధేను లవాఈ ॥ 5 ॥

పిదప లక్ష్మణుడు శత్రుఘ్నుని కౌగిలించుకొని వియోగజనితమైన దుస్సహదుఃఖమును దూరమొనర్చెను. అనంతరము భరతశత్రుఘ్నులు సీతాదేవిచరణములకు ప్రణమిల్లి, పరమానంద భరితులైరి. శ్రీరామచంద్ర ప్రభువును గాంచి, అయోధ్యావాసులు ఆనందజలధిలో ఓలలాడిరి. వారివిరహజనితదుఃఖము మటుమాయమయ్యెను. ప్రేమ విహ్వలురైన వారిని జూచి దయాళువైన శ్రీరాముడు ఒక లీలనుప్రదర్శించెను. ఒకే సమయమున ప్రభువు అనేక రూపములలో ప్రకటితుడై ప్రతివ్యక్తికిని ఒకేసమయమున వారివారి యోగ్యతలకు అనుగుణముగ దర్శనమిచ్చెను. శ్రీరఘువీరుని దయాదృష్టిచే స్త్రీపురుషులందఱును శోకరహితులైరి. ఒక్క క్షణముననే భగవంతుడు అందఱిని ఆనందింప చేసెను. ఉమా! ప్రతి యొక్కరును 'ప్రభువు మొట్ట మొదట తననే కలిసికొన్నాడు' అని భావించిరి. ఎవ్వరును ఈ లీలా రహస్యమును ఎఱుగరు. శీల గుణనిధానమైన శ్రీరామచంద్రుడు ఈ విధముగా సుఖసంతోషములను పంచియిచ్చి, ముందుకు నడిచెను. ఇంతలో కౌసల్యాది రాజమాతలు ప్రభువును జూచి, తమ వత్సములకై పరుగెత్తు గోవులవలె త్వరపడుచు వచ్చిరి. (చౌ॥ 1-5)

ఛం-జను ధేను బాలక బచ్ఛ తజి గృహఁ చరన బన పరబస గఈఁ।
దిన అంత పుర రుఖ స్రవత థన హుంకార కరి ధావత భఈఁ॥
అతి ప్రేమ ప్రభు సబ మాతు భేటీఁ బచన మృదు బహుబిధి కహే।
గఇ బిషమ బిపతి బియోగ భవ తిన్హ హరష సుఖ అగనిత లహే॥

నూతనముగా ప్రసవించినగోవులు దూడలను ఇంటికడనే వదలి, మనస్సులు వాటిపైననే ఉన్నను, వనమున గడ్డిమేసి, సాయంసమయమున దూడలను చేరుటకు తహతహ పడుచుండును. అప్పుడు వాటి పొదుగులయందు పాలుగారుచుండగా 'అంబా' అని అఱచుచు ఆఆవులు పరుగులుదీయుచు వచ్చునట్లు రాజమాతలు వారికడకు వచ్చిరి. ప్రభువు అత్యంత ప్రేమానురాగములతో తల్లులనందఱిని కలిసి, అనేకవిధముల మృదుమధుర వచనములను పలికెను. వియోగముచే ఉత్పన్నమైన భయానకవిపత్తు దూరమై, వారికి అపార సుఖసంతోషములు ప్రాప్తించెను. (ఛం)

దో- భేటెఉ తనయ సుమిత్రాఁ, రామ చరన రతి జాని।
రామహి మిలత కైకఈ, హృదయఁ బహుత సకుచాని॥ 6(క)॥
లఛిమన సబ మాతన్హ మిలి, హరషే ఆసిష పాఇ।
కైకఇ కహఁ పుని పుని మిలే, మన కర ఛోభు న జాఇ॥ 6(ఖ)॥

శ్రీరామునిచరణములకే అంకితమైన లక్ష్మణుని సుమిత్రాదేవి అక్కున జేర్చుకొనెను. కైకేయి మనస్సుమాత్రము శ్రీరాముని కలియునపుడు మిక్కిలి సంకోచమునకు లోనయ్యెను. లక్ష్మణుడు తల్లులందఱికిని ప్రణమిల్లి, వారి ఆశీస్సులను పొంది, ఆనందించెను. అతడు కైకేయితో మాటిమాటికి కలిసినను ఆమెమానసికక్షోభ(పరితాపము) మాత్రము తొలగలేదు. (దో॥ 6. క.ఖ)

చౌ- సాసున్హ సబని మిలీ బైదేహీ। చరనన్హి లాగి హరషు అతి తేహీ॥
దేహిఁ అసీస బూఝి కుసలాతా। హోఇ అచల తుమ్హార అహివాతా॥ 1॥

సబ రఘుపతి ముఖ కమల బిలోకహిఁ । మంగల జాని నయన జల రోకహిఁ ॥
కనక థార ఆరతీ ఉతారహిఁ । బార బార ప్రభు గాత నిహారహిఁ ॥ 2 ॥
నానా భాఁతి నిఛావరి కరహీఁ । పరమానంద హరష ఉర భరహీఁ ॥
కౌసల్యా పుని పుని రఘుబీరహి । చితవతి కృపాసింధు రనధీరహి ॥ 3 ॥
హృదయఁ బిచారతి బారహిఁ బారా । కవన భాఁతి లంకాపతి మారా ॥
అతి సుకుమార జుగల మెరె బారే । నిసిచర సుభట మహాబల భారే ॥ 4 ॥

జానకీదేవి తనఅత్తలనందఱిని కలిసి, అమితానందముతో వారిపాదములకు అభివాదము చేసెను. వారు ఆమెకుశములనడిగి "నిత్య సుమంగళీ భవ" అని ఆశీర్వదించిరి. తల్లులందఱును శ్రీరఘునాథుని ముఖకమలమును జూచుచుండిరి. అది శుభసమయమని తెలిసికొని, అశ్రువులను ఆపుకొనుచుండిరి. బంగారు పళ్లెములలో హారతులెత్తిరి. మాటిమాటికిని ప్రభుదివ్య మంగళవిగ్రహమును తనవితీర దర్శించుచుండిరి. వారు ప్రభువునకు అనేకవిధముల కాన్కలను సమర్పించిరి. హృదయములు పరమానందభరితములయ్యెను. కౌసల్యాదేవి దయాసాగరుడు, రణధీరుడు ఐన రఘువీరుని పదేపదే కన్నులార చూచుచుండెను. నాకుమారులిద్దఱును అత్యంత సుకుమారులు. ఆ రాక్షసులు మిక్కిలి పరాక్రమశాలురు, యోధులు. వారిని, ఆ దుష్ట రావణుని వీరు ఎట్లు వధించియుండ వచ్చును?" అని ఆమె ఆలోచించుచుండెను. (చౌ॥ 1-4)

దో- లఛిమన అరు సీతా సహిత, ప్రభుహి బిలోకతి మాతు ।
పరమానంద మగన మన, పుని పుని పులకిత గాతు ॥ 7 ॥

సీతాలక్ష్మణసహితుడైన శ్రీరామచంద్రుని గాంచుచు, కౌసల్యాదేవి ఆనందడోలికలలో ఊగి పోయెను. ఆమెతనువు మాటిమాటికిని పులకాంకితమయ్యెను. (దో॥ 7)

చౌ- లంకాపతి కపీస నల నీలా । జామవంత అంగద సుభసీలా ॥
హనుమదాది సబ బానర బీరా । ధరే మనోహర మనుజ సరీరా ॥ 1 ॥
భరత సనేహ సీల బ్రత నేమా । సాదర సబ బరనహిఁ అతి ప్రేమా ॥
దేఖి నగరబాసిన్హ కై రీతీ । సకల సరాహహిఁ ప్రభు పద ప్రీతీ ॥ 2 ॥
పుని రఘుపతి సబ సఖా బోలాఏ । ముని పద లాగహు సకల సిఖాఏ ॥
గుర బసిష్ట కులపూజ్య హమారే । ఇన్హ కీ కృపాఁ దనుజ రన మారే ॥ 3 ॥
ఏ సబ సఖా సునహు ముని మేరే । భఏ సమర సాగర కహఁ బేరే ॥
మమ హిత లాగి జన్మ ఇన్హ హారే । భరతహు తే మొహి అధిక పిఆరే ॥ 4 ॥
సుని ప్రభు బచన మగన సబ భఏ । నిమిష నిమిష ఉపజత సుఖ నఏ ॥ 5 ॥

లంకాపతి విభీషణుడు, వానరరాజు సుగ్రీవుడు, నలుడు, నీలుడు, జాంబవంతుడు, అంగదుడు, హనుమంతుడు, మొదలగు ప్రముఖవానరోత్తములందఱును సుందర మానవాకృతులను ధరించిరి. వారందఱును

భరతునిస్నేహసౌశీల్యస్వభావములను, అతని వ్రతనియమదీక్షాపటిమలను మిక్కిలి ప్రేమాదరములతో కొనియాడిరి. నగరవాసులప్రేమ వినయశీలములు చూచి, ప్రభువునెడ వారికిగల భక్తి విశ్వాసములను మెచ్చుకొనిరి. పిదప శ్రీ రఘునాథుడు తన మిత్రులందఱిని పిలిచి, "వసిష్ఠ మునీశ్వరుని చరణములకు నమస్కరింపుడని సూచించుచు, వీరు మనకులగురువులు, పూజ్యులు, వీరికృపచేతనే యుద్ధములో రాక్షసులు హతులైరి."- అని పలికెను. "మునీశ్వరా! వీరందఱును నా మిత్రులు. సంగ్రామసాగరమునుండి గట్టెక్కుటకు వీరు నాకు ఓడలవలె తోడ్పడిరి. నాహితముకొఱకు వారు తమ ప్రాణములను సైతము పణముగా పెట్టిరి. వీరు నాకు భరతునికంటెను ఎక్కువగా ప్రీతి పాత్రులు" అని పలికెను. ప్రభువచనములను విని, వారందఱును భక్తివరవశులైరి. ఈ విధముగా వారు అనుక్షణము నూతనసుఖములను అనుభవించిరి. (చౌ॥ 1-5)

దో- కౌసల్యా కే చరనన్హి, పుని తిన్హ నాయఉ మాథ ।
ఆసిష దీన్హే హరషి తుమ్హ, ప్రియ మమ జిమి రఘునాథ ॥ 8(క) ॥
సుమన బృష్టి నభ సంకుల, భవన చలే సుఖకంద ।
చఢీ అటారిన్హ దేఖహిం, నగర నారి నర బృంద ॥ 8(ఖ) ॥

పిమ్మట ఆ వానరులు కౌసల్యాదేవి చరణములకు ప్రణమిల్లిరి. ఆమె ప్రసన్నురాలై, ఆశీర్వదించి, 'మీరందరును నాకు రఘునాథునితో సమానముగా ప్రియమైనవారు" అని పలికెను. ఆనంద కందుడగు శ్రీరఘునాథుడు తనభవనమునకు పోవునపుడు ఆకాశము పుష్పవృష్టిచే నిండి పోయెను. నగరవాసులు మేడలపై నుండి, మిద్దెల మీద నుండి ప్రభువును దర్శించుచుండిరి. (దో॥ 8. క,ఖ)

చౌ- కంచన కలస బిచిత్ర సంవారే । సబహిం ధరే సజి నిజ నిజ ద్వారే ॥
బందనవార పతాకా కేతూ । సబన్హి బనాఏ మంగల హేతూ ॥ 1 ॥
బీథీం సకల సుగంధ సించాఈం । గజమని రచి బహు చౌక పురాఈం ॥
నానా భాంతి సుమంగల సాజే । హరషి నగర నిసాన బహు బాజే ॥ 2 ॥
జహం తహం నారి నిఛావరి కరహీం । దేహిం అసీస హరష ఉర భరహీం ॥
కంచన థార ఆరతీం నానా । జుబతీం సజేం కరహిం సుభ గానా ॥ 3 ॥
కరహిం ఆరతీ ఆరతిహర కేం । రఘుకుల కమల బిపిన దినకర కేం ॥
పుర సోభా సంపతి కల్యానా । నిగమ సేష సారదా బఖానా ॥ 4 ॥
తేఉ యహ చరిత దేఖి ఠగి రహహీం । ఉమా తాసు గున నర కిమి కహహీం ॥ 5 ॥

వారు స్వర్ణకలశములను చిత్రవిచిత్రములుగా అలంకరించి, తమతమ గుమ్మములయందుంచిరి. మంగళతోరణములతో ధ్వజపతాకములతో గృహములను అలంకరించిరి. వీధులలో సుగంధ ద్రవ్యములతో కలాపి చల్లిరి. ప్రాంగణములు గజముత్యములతో అలంకరింపబడెను. అనేకవిధములైన శుభప్రదములగు అలంకారములు చేయబడెను. హర్షముతో నగరమున ఢంకాలు మ్రోగింపబడెను. ప్రభువు నడచుమార్గమున ప్రతిప్రదేశమునందును స్త్రీలు కాన్కలను సమర్పించిరి. ఆనందహృదయలై ఆశీర్వాదములను పలికిరి. సౌభాగ్యవతులైన యువతులు

బంగారుపళ్లెములతో అనేకవిధములగుహారతులను ఇచ్చుచు, మంగళగీతములు పాడిరి. దుఃఖములను హరించువాడును, సూర్యవంశమనెడి కమలవనమును వికసింపజేసెడి సూర్యుడును ఐన శ్రీరామునకు హారతులెత్తిరి. ఆ నగర సౌందర్యములను, వైభవములను, సౌభాగ్యములను, వేదములును, శేషుడును, సరస్వతీ దేవియు మాత్రమే వర్ణింపగలరు. కాని వారు గూడ ఈ దృశ్యములను గాంచి చకితులైరి. ఓ ఉమా! మనుష్యులు వాటిని ఎట్లు వర్ణింపగలరు? (చౌ॥ 1-5)

దో- నారి కుముదినీఁ అవధ సర, రఘుపతి బిరహ దినేస ।
అస్త భఏఁ బిగసత భఈఁ, నిరఖి రామ రాకేస ॥ 9(క) ॥
హోహిఁ సగున సుభ బిబిధి బిధి, బాజహిఁ గగన నిసాన ।
పుర నర నారి సనాథ కరి, భవన చలే భగవాన ॥ 9(ఖ) ॥

అయోధ్యయను సరోవరమున వనితలనెడి కలువలు శ్రీరామవిరహమనెడి సూర్యతాపముచే వసివాడినవి. ఇప్పుడు ఆ విరహతాపమును దూరముచేయు శ్రీ రఘునాథుడనెడి పూర్ణచంద్రుని కిరణస్పర్శచే ఆ కలువలు వికసించెను. అనేకములైన శుభశకునములయ్యెను. ఆకాశమున నగారాలధ్వనులు నిండెను. నగరమునందలి స్త్రీ పురుషులందఱిని ధన్యులనుగా జేసి, శ్రీరామచంద్రుడు తనభవనమునకేగెను. (దో॥ 9. క,ఖ)

చౌ- ప్రభు జానీ కైకఈ లజానీ । ప్రథమ తాసు గృహ గఏ భవానీ ॥
తాహి ప్రబోధి బహుత సుఖ దీన్హా । పుని నిజ భవన గవన హరి కీన్హా ॥ 1 ॥
కృపాసింధు జబ మందిర గఏ । పుర నర నారి సుఖీ సబ భఏ ॥
గుర బసిష్ట ద్విజ లిఏ బులాఈ । ఆజు సుఘరీ సుదిన సముదాఈ ॥ 2 ॥
సబ ద్విజ దేహు హరషి అనుసాసన । రామచంద్ర బైఠహిఁ సింఘాసన ॥
ముని బసిష్ట కే బచన సుహాఏ । సునత సకల బిప్రన్హ అతి భాఏ ॥ 3 ॥
కహహిఁ బచన మృదు బిప్ర అనేకా । జగ అభిరామ రామ అభిషేకా ॥
అబ మునిబర బిలంబ నహిఁ కీజై । మహారాజ కహఁ తిలక కరీజై ॥ 4 ॥

(శివుడు పలుకుచున్నాడు) ఓ భవానీ! కైకేయి మిక్కిలి లజ్జితురాలైనదనువిషయమును ప్రభు వెఱుంగును. కావున ప్రభువు మొదట ఆమెభవనమునకు వెళ్లెను. ఆమెను అనేకవిధముల ఓదార్చి, పూర్తిగా తృప్తిపఱచెను. పిమ్మట ఆ కృపానిధి తనభవనమునకు వెళ్లెను. శ్రీరాముడు తన భవనమున ప్రవేశింపగనే అయోధ్యయందలి స్త్రీ పురుషులు సంతుష్టులైరి. గురువైన వసిష్ఠుడు బ్రాహ్మణులను పిలిచి, "ఈనాడు ఈవేళ శకునములన్నియును శుభావహములైయున్నవి. శ్రీరామచంద్రుడు సింహాసనమును అధిష్ఠించుటకు మీరందఱును అనుజ్ఞనొసంగుడు" అని వారిని ప్రార్థించెను. వసిష్ఠమహర్షి పలికినమధురవచనములను విని, బ్రాహ్మణులందఱును పరమానందమును పొందిరి. వారు మృదుమధురముగా ఇట్లు పలికిరి. "శ్రీరామచంద్రుని రాజ్యాభిషేకము విశ్వమునకే ఆనందదాయకము. మునీశ్వరా! ఇంక ఏ మాత్రమూ ఆలసింపక శ్రీరాముని పట్టాభిషిక్తునిగా జేయుడు" అని యనిరి. (చౌ॥ 1-4)

దో- తబ ముని కహేఉ సుమంత్ర సన, సునత చలేఉ హరషాఇ ।
రథ అనేక బహు బాజి గజ, తురత సఁవారే జాఇ ॥ 10(క) ॥
జహఁ తహఁ ధావన పఠఇ పుని, మంగల ద్రబ్య మగాఇ ।
హరష సమేత బసిష్ట పద, పుని సిరు నాయఉ ఆఇ ॥ 10(ఖ) ॥

అంతట వసిష్ఠమహాముని సుమంత్రునితో పట్టాభిషేకమునకు తగినఏర్పాట్లు చేయుమని పలికెను. అతడు హర్షముతో వెళ్లెను. అనేకరథగజతురగములు అలంకరింపబడెను. పిమ్మట సుమంత్రుడు నలుదిశలకును దూతలను పంపి, మంగళద్రవ్యములను తెప్పించెను. పిమ్మట ఆనందముతో అతడు వసిష్ఠునికడకేగి, ఆయనచరణములకు ప్రణమిల్లెను. (దో॥ 10. క,ఖ)

నవాహ్నికపారాయణము-ఎనిమిదవ విరామము

శ్రీరామ పట్టాభిషేకము

చౌ- అవధపురీ అతి రుచిర బనాఈ । దేవన్హ సుమన బృష్టి ఝరి లాఈ ॥
రామ కహా సేవకన్హ బులాఈ । ప్రథమ సఖన్హ అన్హవావహు జాఈ ॥ 1 ॥
సునత బచన జహఁ తహఁ జన ధాఏ । సుగ్రీవాది తురత అన్హవాఏ ॥
పుని కరునానిధి భరతు హఁకారే । నిజ కర రామ జటా నిరుఆరే ॥ 2 ॥
అన్హవాఏ ప్రభు తీనిఉ భాఈ । భగత బఛల కృపాల రఘురాఈ ॥
భరత భాగ్య ప్రభు కోమలతాఈ । సేష కోటి సత సకహిఁ న గాఈ ॥ 3 ॥
పుని నిజ జటా రామ బిబరాఏ । గుర అనుసాసన మాగి నహాఏ ॥
కరి మజ్జన ప్రభు భూషన సాజే । అంగ అనంగ దేఖి సత లాజే ॥ 4 ॥

అయోధ్యా నగరము మిక్కిలి అందముగా అలంకరింపబడెను. దేవతలు నిరంతరము పుష్పవృష్టి కురిపించుచుండిరి. శ్రీరామచంద్రుడు సేవకులను పిలిచి, "మొదట నా మిత్రులకు స్నానములను చేయింపుడు" అని పలికెను. ప్రభువచనములను వినగానే ఎక్కడివారక్కడ పరుగెత్తుకొని పోయి, సుగ్రీవాదులకు స్నానములు చేయించిరి. పిదప కరుణాళువు శ్రీరాముడు భరతుని పిలిచి, తన మృదువైన కరకమలములతో స్వయముగా అతని జటాజూటమును విప్పి దువ్వెను. ఆ సమయమున రామునిహృదయమున భరతునియెడ గూడుకట్టికొనియున్న అపారప్రేమ ఉప్పొంగుచుండెను. పిమ్మట భక్తవత్సలుడైన రఘునాథుడు తనముగ్గురుసోదరులకును స్నానములను జేయించెను. భరతునిభాగ్యమును ప్రభుకారుణ్యమును ఎంతమంది శేషులైనను వర్ణింపజాలరు. పిమ్మట శ్రీరాముడు తనజటాజూటమును విప్పుకొని, గురునాజ్ఞప్రకారము స్నానమునాచరించెను. స్నానానంతరము భూషణములను ధరించెను. ప్రభువుయొక్క ప్రత్యంగము కోటిమన్మథసౌందర్యములనుగూడ త్రోసిరాజని శోభించెను. (చౌ॥ 1-4)

దో- సాసున్హ సాదర జానకిహి, మజ్జన తురత కరాఇ ।
దిబ్య బసన బర భూషన, అఁగ అఁగ సజే బనాఇ ॥ 11(క) ॥

రామ బామ దిసి సోభతి, రమా రూప గున ఖాని ।
దేఖి మాతు సబ హరషీం, జన్మ సుఫల నిజ జాని ॥ 11(ఖ) ॥
సును ఖగేస తెహి అవసర, బ్రహ్మా సివ ముని బృంద ।
చఢి బిమాన ఆఏ సబ, సుర దేఖన సుఖకంద ॥ 11(గ) ॥

ఇక్కడ సీతాదేవిని అత్తగార్లు వెంటనే సాదరముగా స్నానముచేయించి, దివ్య వస్త్రములను ధరింపజేసి, ప్రత్యంగమును ఆభరణములచే అలంకరింపజేసిరి. శ్రీరామునివామభాగమున సుగుణాలరాశియైన సీతాదేవి శోభిల్లెను. వారిని జూచి తల్లులు తమజన్మలు ధన్యములైనవని తలంచుచు సంతసించిరి. కాకభుశుండి పలుకుచున్నాడు. ఓ పక్షిరాజా! గరుడుడా! వినుము. అదే సమయమున బ్రహ్మదేవుడు, శివుడు, మునిబృందములు, విమానములపైవచ్చినదేవతలు, ఆనందకందుడగు భగవంతుని దర్శనమునకై విచ్చేసిరి. (దో॥ 11.క,ఖ,గ)

చౌ- ప్రభు బిలోకి ముని మన అనురాగా । తురత దిబ్య సింఘాసన మాగా ॥
రబి సమ తేజ సో బరని న జాఈ । బైఠే రామ ద్విజన్హ సిరు నాఈ ॥ 1 ॥
జనకసుతా సమేత రఘురాఈ । పేఖి ప్రహరషే ముని సముదాఈ ॥
బేద మంత్ర తబ ద్విజన్హ ఉచారే । నభ సుర ముని జయ జయతి పుకారే ॥ 2 ॥
ప్రథమ తిలక బసిష్ఠ ముని కీన్హా । పుని సబ బిప్రన్హ ఆయసు దీన్హా ॥
సుత బిలోకి హరషీం మహతారీ । బార బార ఆరతీ ఉతారీ ॥ 3 ॥
బిప్రన్హ దాన బిబిధి బిధి దీన్హే । జాచక సకల అజాచక కీన్హే ॥
సింఘాసన పర త్రిభుఅన సాఈం । దేఖి సురన్హ దుందుభీం బజాఈం ॥ 4 ॥

శ్రీరామచంద్రుని గాంచి, వసిష్ఠమహర్షి ప్రేమపరవశుడాయెను. వెంటనే ఆయన ఒక దివ్య సింహాసనమును దెప్పించెను. అది సూర్యతేజస్సును మించి ప్రకాశించుచుండెను. దాని సౌందర్యము వర్ణనాతీతము. శ్రీరామచంద్రప్రభువు బ్రాహ్మణులకు నమస్కరించి, ఆ సింహాసనముపై ఆసీనుడయ్యెను. జనకసుతయైన సీతతోగూడిన శ్రీరామచంద్రుని జూచి, మునులు అత్యంత హర్షోల్లాసములతో విలసిల్లిరి. బ్రాహ్మణులు వేదమంత్రములను పఠించిరి. ఆకాశమునుండి దేవతలు, మునులు 'శ్రీరామునకు జయము, జయము' అను నినాదములను గావించిరి. మొట్టమొదట వసిష్ఠమహాముని శ్రీరామునకు తిలకము దిద్దెను. పిమ్మట బ్రాహ్మణులందఱిని 'తిలకమునుంచుడ'ని ఆదేశించెను. పుత్రునిపట్టాభిషేక మహోత్సవమును జూచి, తల్లులు అత్యంతానందమునొందిరి. వారు మాటిమాటికిని మంగళహారతులనెత్తిరి. బ్రాహ్మణులకు అనేకదానములనొసంగిరి. అర్థులకు తృప్తికరముగా దానములనిచ్చిరి. ముల్లోకములకును ప్రభువగు శ్రీరామచంద్రుడు సింహాసనముపై విరాజిల్లుచుండగా ఆవైభవమునుగాంచి, దేవతలు-నగారాలను మ్రోగించిరి. (చౌ॥ 1-4)

ఛం-నభ దుందుభీం బాజహీం బిపుల గంధర్బ కిన్నర గావహీం ।
నాచహీం అపఛరా బృంద పరమానంద సుర ముని పావహీం ॥

భరతాది అనుజ బిభీషనాంగద హనుమదాది సమేత తే।
గహేఁ ఛత్ర చామర బ్యజన ధను అసి చర్మ సక్తి బిరాజతే ॥ 1 ॥
శ్రీ సహిత దినకర బంస భూషన కామ బహు ఛబి సోహఈ।
నవ అంబుధర బర గాత అంబర పీత సుర మన మోహఈ॥
ముకుటాంగదాది బిచిత్ర భూషన అంగ అంగన్హి ప్రతి సజే।
అంభోజ నయన బిసాల ఉర భుజ ధన్య నర నిరఖంతి జే ॥ 2 ॥

ఆకాశమున దుందుభిధ్వానములు వీనులవిందుగా వినిపించెను. గంధర్వులు కిన్నరులు ప్రభువుయొక్క యశోవైభవములను కీర్తించుచుండిరి. దివ్యాంగనలు నాట్యములు చేయుచుండిరి. దేవతలు, మునులు పరమానందభరితులైరి భరతలక్ష్మణశత్రుఘ్నులును విభీషణుడు, అంగదుడు, హనుమంతుడు, సుగ్రీవుడును వరుసగా ఛత్రము, చామరములు, వ్యజనము, ధనుస్సు, ఖడ్గము, డాలు, శక్తినిగైకొని ప్రభువును సేవించుచుండిరి.(1) సూర్యవంశభూషణుడైన శ్రీరామచంద్రుడు సీతాదేవితోగూడి కోటిమన్మథులసౌందర్యములతో శోభిల్లుచుండెను. సజలమేఘమువలెనున్న ప్రభువుయొక్క సుందరనీలశరీరముపై శోభిల్లుపీతాంబరము దేవతలమనస్సులను గూడ ముగ్ధమొనర్చెను. మస్తకమున కిరీటము, బాహువులయందు భుజకీర్తులు మొదలగు అద్భుతాభరణములు సర్వాంగములయందును అలంకరింపబడియుండెను. ప్రభువుయొక్క కమలదళములవంటి విశాలనేత్రములను, విపులవక్షస్థలమును, పొడవైన బాహువులను దర్శించు మానవులజన్మములు ధన్యములు. (ఛం॥ 1,2)

దో- ఇహ సోభా సమాజ సుఖ, కహత న బనఇ ఖగేస ।
బరనహిఁ సారద సేష శ్రుతి, సో రస జాన మహేస ॥ 12(క) ॥
భిన్న భిన్న అస్తుతి కరి, గఏ సుర నిజ నిజ ధామ ।
బందీ బేష బేద తబ, ఆఏ జహఁ శ్రీరామ ॥ 12(ఖ) ॥
ప్రభు సర్బగ్య కీన్హ అతి, ఆదర కృపానిధాన।
లఖేఉ న కాహూఁ మరమ కఛు, లగే కరన గున గాన ॥ 12(గ) ॥

(కాకభుశుండి పలుకుచున్నాడు) ఓ పక్షి రాజా! గరుడుడా! ఆ దృశ్యశోభ, ఆ సమాజ ప్రత్యేకత, ఆ సందర్భ వైశిష్ట్యము వర్ణనాతీతములు. వాటిని నేను వర్ణింపజాలను. వేదములు, శేషుడు, సరస్వతీదేవి దీనిని నిరంతరము వర్ణించుచుందురు. ఆ దృశ్యానందము పరమేశ్వరునకే యెఱుక. దేవతలు అందఱును వివిధరీతుల స్తుతించి, తమతమ స్థానములకు వెళ్లిపోయిరి. అప్పుడు వేదపురుషులు వందిమాగధులవేషములలో వచ్చిరి. కృపానిధియు, సర్వజ్ఞుడును ఐన ప్రభువు వారిని సాదరముగా ఆహ్వానించెను. ఈ వచ్చినవారు వేదపురుషులు అను రహస్యమును ప్రభువు తప్ప ఎవ్వరును ఎఱుంగరు. వారు ప్రభుగుణములను గానము చేయసాగిరి. (దో॥ 12. క,ఖ,గ)

1) కనుగొంటిని శ్రీరాముని నేడు కనుగొంటిని
ఇనకులమందు ఇంపుగాను పుట్టిన ఇలలోన సీతానాయకుని నేడు ॥కను॥
భరతలక్ష్మణశత్రుఘ్నులును గొలువపవమానసుతుడు పాదముల బట్టధీరులైన
సుగ్రీవుప్రముఖులు వినుతిసేయ త్యాగరాయనుతుని నేడు ॥కను॥ (త్యాగరాజ)

వేద పురుషులు శ్రీరాముని స్తుతించుట

ఛం-జయ సగున నిర్గున రూప రూప అనూప భూప సిరోమనే।
దసకంధరాది ప్రచండ నిసిచర ప్రబల ఖల భుజ బల హనే॥
అవతార నర సంసార భార బిభంజి దారున దుఖ దహే।
జయ ప్రనతపాల దయాల ప్రభు సంజుక్త సక్తి నమామహే॥ 1 ॥
తవ బిషమ మాయా బస సురాసుర నాగ నర అగ జగ హరే।
భవ పంథ భ్రమత అమిత దివస నిసి కాల కర్మ గునని భరే॥
జే నాథ కరి కరునా బిలోకే త్రిబిధి దుఖ తే నిర్బహే।
భవ ఖేద ఛేదన దచ్ఛ హమ కహుఁ రచ్ఛ రామ నమామహే॥ 2 ॥
జే గ్యాన మాన బిమత్త తవ భవ హరని భక్తి న ఆదరీ।
తే పాఇ సుర దుర్లభ పదాదపి పరత హమ దేఖత హరీ॥
బిస్వాస కరి సబ ఆస పరిహరి దాస తవ జే హోఇ రహే।
జపి నామ తవ బిను శ్రమ తరహిఁ భవ నాథ సో సమరామహే॥ 3 ॥
జే చరన సివ అజ పూజ్య రజ సుభ పరసి మునిపతినీ తరీ।
నఖ నిర్గతా ముని బందితా త్రైలోక పావని సురసరీ॥
ధ్వజ కులిస అంకుస కంజ జుత బన ఫిరత కంటక కిన లహే।
పద కంజ ద్వంద ముకుంద రామ రమేస నిత్య భజామహే॥ 4 ॥
అబ్యక్తమూలమనాది తరు త్వచ చారి నిగమాగమ భనే।
షట కంధ సాఖా పంచ బీస అనేక పర్న సుమన ఘనే॥
ఫల జుగల బిధి కటు మధుర బేలి అకేలి జెహి ఆశ్రిత రహే।
పల్లవత ఫూలత నవల నిత సంసార బిటప నమామహే॥ 5 ॥
జే బ్రహ్మ అజమద్వైతమనుభవగమ్య మన పర ధ్యావహీఁ।
తే కహహుఁ జానహుఁ నాథ హమ తవ సగున జస నిత గావహీఁ॥
కరునాయతన ప్రభు సదగునాకర దేవ యహ బర మాగహీఁ॥
మన బచన కర్మ బికార తజి తవ చరన హమ అనురాగహీఁ॥ 6 ॥

ఓ సగుణనిర్గుణరూపా! నిరుపమలావణ్యభూషితా! ఓ రాజశిరోమణీ! నీకు జయము. నీవు రావణాది ప్రచండప్రబలదుష్టరాక్షసులను నీ బాహుబలముచే వధించితివి. నీవు మానవావతారమును దాల్చి, సంసారభారమును బాపి, దారుణ దుఃఖములను భస్మమొనర్చితివి. ఓ దయాళూ! ప్రణతపాలా! ప్రభూ! నీకు జయము. శక్తి(సీతాదేవి)తో గూడిన సర్వసమర్థుడవగు నీకు మేము నమస్కరించుచున్నాము. (1) శ్రీహరీ! నీ దుస్తరమైనమాయకు వశులై దేవతలు, రాక్షసులు, నాగులు, మనుష్యులు చరాచరజీవులందఱును కాలకర్మగుణములచే నిండిన జనన మరణరూపభవాటవిలో రాత్రింబవళ్లు పరిభ్రమించుచుందురు. స్వామీ! నీ కృపాదృష్టి ప్రసరించినవారు తాపత్రయములనుండి విముక్తులయ్యెదరు. జననమరణక్లేశములను ఛేదించుటలో దక్షుడవైన శ్రీరామా! మమ్ము రక్షింపుము. నీకు నమస్కరించెదము. (2)శ్రీహరీ! మిథ్యాజ్ఞానాభిమానమత్తులై భవహారిణియైన నీ భక్తికి నోచుకొననివారు దుర్లభమైన పదవిని (మానవజన్మను) పొందియు, పదవీ భ్రష్టులగుచుండుటను మేము చూచుచున్నాము. కాని ఆశలన్నింటిని త్యజించి, నీపై విశ్వాసముఉంచి, నీకు దాసులగువారు కేవలము నీనామజపముచేతనే ఎట్టిశ్రమయు లేకుండ భవసాగరమును తరించెదరు- అట్టినిన్ను స్మరించుచున్నాము. (3) నీ చరణములు పరమేశ్వరునకును, బ్రహ్మకును పూజ్యములు. వాటి మంగళప్రదధూళిస్పర్శమాత్రముననే గౌతమమహర్షిధర్మపత్ని అహల్య ఉద్ధరింపబడినది. ఆ పవిత్రచరణనఖములనుండి ఉద్భవించిన గంగానది ఋషులచే గౌరవింపబడి ముల్లోకములను పావనమొనర్చుచున్నది. వజ్రాయుధము, ధ్వజము, అంకుశము, కమలము మొదలగు దివ్యచిహ్నములుగల ఈ పాదములకు వనభూములలో తిరుగుటవలన కంటకములగుర్తులు ఏర్పడినవి. అట్టి పాదములను ఓ ముకుందా! రమాపతీ! శ్రీరామా! మేము సర్వదా భజించెదము. (4) ఈ సంసారవృక్షమునకు పరబ్రహ్మవైన నీవే మూలము. నీస్వరూపము అవ్యక్తము, అనాది (శాశ్వతము). ఈ సంసారవృక్షస్వరూపమునందును నీవే విరాజమానుడవై యున్నావు. ఈ వృక్షమునకు చతుర్విధ (ధర్మార్థకామమోక్షములనెడి) పురుషార్థములు నాల్గును కవచములు. దీనికి షడ్భావవికారములు (జాయతేఽస్తి వర్ధతే విపరిణమతేఽపక్షీయతే వినశ్యతే! (నిరుక్త 1/1/2) ఉత్పత్తి, అస్తిత్వము, వృద్ధి, విపరిణామము, అపక్షయము, వినాశము -అను) ఆఱును స్కంధములు. జడచేతనాత్మకమైన ఈ జగత్తునకు ఇఱువదియైదు (పంచవింశతి) తత్త్వములు (పంచమహాభూతములు, పంచ తన్మాత్రలు, దశేంద్రియములు, మనోబుద్ధ్యహంకారచిత్తములు అను ఇఱువదినాలుగును జడములు, చేతనుడైన జీవుడు ఒక్కడు- వెరసి ఇఱువదియైదు తత్త్వములు-) శాఖలు. అసంఖ్యాకములైన భోగ్యవస్తువులు పత్రములు, పుష్పములు. భోగము, మోక్షము అనురెండును ద్వివిధఫలములు. ధర్మ, మోక్షరూపఫలము మధురము, శాశ్వతము. అర్థ, కామఫలము కటువు, క్షణికము. మాయ అనెడి లత ఈ జగద్వృక్షమునందు అంతటను అల్లుకొనియుండును. ఇది భగవంతుని ఆశ్రయించి, తదధీనమున ఉండును. భగవంతునకు ప్రపన్నులైనవారు ఈ మాయను అధిగమింపగలరు. (మామేవ యే ప్రపద్యన్తే మాయామేతాం తరన్తి తే॥ (గీత. 7/14) ఈమాయా నిస్పృతి నిత్యనూతనముగా జరుగుచునే యుండును- అని వేదములు, ఆగమములు పేర్కొనుచున్నవి. ఈ సంసారవృక్షరూపమున నీవే విలసిల్లుచున్నావు.(1) సంసారవృక్షరూపుడవైన ఓ రామా! నీకు నమస్కారము. (5) పరబ్రహ్మను జన్మరహితుడనియు, అద్వైతుడనియు, మనస్సునకు గోచరముకానివాడనియు,

1) అంతా రామమయం జగమంతా రామమయం ॥అంతా॥
అంతరంగమున ఆత్మారాముడనంతరూపముల వింతలు సల్పగ ॥అంతా॥
సోమ సూర్యులును, సురలు తారలును ఆ మహాంబుధులు నవనీజంబులు ॥అంతా॥
అండాండంబులు, పిండాండంబులు, బ్రహ్మాండంబులు, బ్రహ్మలు మొదలుగ
నదులు వనంబులు నానామృగములు, విదితకర్మములు, వేదశాస్త్రములు ॥అంతా॥ (రామదాసు)

అనుభవగమ్యుడనియు కొందఱు భావించి, ధ్యానింతురు. అట్లు తలంచువారిని తలంపనిండు. కాని మేము మాత్రము నిత్యము నీ సగుణ యశోవైభవములనే, గానము చేయుచుందుము. ఓ కరుణానిధీ! సద్గుణ రాశీ! ప్రభూ! నిర్వికారులమై, త్రికరణశుద్ధిగా సర్వదా నీచరణములనే భక్తితో సేవించుచుండునట్లు వరములను గోరుచున్నాము. (ఛం॥ 1-6)

దో- సబ కే దేఖత బేదన్హ, బినతీ కీన్హి ఉదార ।
అంతర్ధాన భఏ పుని, గఏ బ్రహ్మ ఆగార ॥ 13(క) ॥
బైనతేయ సును సంభు తబ, ఆఏ జహఁ రఘుబీర ।
బినయ కరత గదగద గిరా, పూరిత పులక సరీర ॥ 13(ఖ)॥

అందఱి సమక్షమున వేదపురుషులు ప్రభువును ఇట్లు ప్రార్థించి, బ్రహ్మలోకమునకు వెళ్లిరి. (కాకభుశుండి పలుకుచున్నాడు) ఓ గరుడా! వినుము. వేదపురుషులు వెళ్ళిన పిదప శివుడు శ్రీరాముని సన్నిధికి వచ్చెను. పులకితగాత్రుడై గద్గదస్వరముతో ఇట్లు స్తుతింపసాగెను. (దో॥ 13. క,ఖ)

పరమేశ్వరుడు శ్రీరాముని స్తుతించుట

ఛం - జయ రామ రమారమనం సమనం । భవ తాప భయాకుల పాహి జనం ।
అవధేస సురేస రమేస బిభో । సరనాగత మాగత పాహి ప్రభో ॥ 1 ॥
దససీస బినాసన బీస భుజా । కృత దూరి మహా మహి భూరి రుజా ।
రజనీచర బృంద పతంగ రహే । సర పావక తేజ ప్రచండ దహే ॥ 2 ॥
మహి మండల మండన చారుతరం । ధృత సాయక చాప నిషంగ బరం ।
మద మోహ మహా మమతా రజనీ । తమ పుంజ దివాకర తేజ అనీ ॥ 3 ॥
మనజాత కిరాత నిపాత కిఏ । మృగ లోగ కుభోగ సరేన హిఏ ।
హతి నాథ అనాథని పాహి హరే । బిషయా బన పావఁర భూలి పరే ॥ 4 ॥
బహు రోగ బియోగన్హి లోగ హఏ । భవదంఘ్రి నిరాదర కే ఫల ఏ ।
భవ సింధు అగాధ పరే నర తే । పద పంకజ ప్రేమ న జే కరతే ॥ 5 ॥
అతి దీన మలీన దుఖీ నితహీఁ । జిన్హ కేఁ పద పంకజ ప్రీతి నహీఁ ॥
అవలంబ భవంత కథా జిన్హ కేఁ । ప్రియ సంత అనంత సదా తిన్హ కేఁ ॥ 6 ॥
నహిఁ రాగ న లోభ న మాన మదా । తిన్హ కేఁ సమ బైభవ వా బిపదా ।
ఏహి తే తవ సేవక హోత ముదా । ముని త్యాగత జోగ భరోస సదా ॥ 7 ॥
కరి ప్రేమ నిరంతర నేమ లిఏఁ । పద పంకజ సేవత సుద్ధ హిఏఁ ।
సమ మాని నిరాదర ఆదరహీ । సబ సంత సుఖీ బిచరంతి మహీ ॥ 8 ॥

ముని మానస పంకజ భృంగ భజే । రఘుబీర మహా రనధీర అజే ।
తవ నామ జపామి నమామి హరీ । భవ రోగ మహాగద మాన అరీ ॥ 9 ॥
గున సీల కృపా పరమాయతనం । ప్రనమామి నిరంతర శ్రీరమనం ।
రఘునంద నికందయ ద్వంద్వఘనం । మహిపాల బిలోకయ దీన జనం ॥ 10 ॥

"ఓ రామా! రమారమణా! నీకు జయము. ఓ భవతాపవిదారకా! పునర్జన్మ భయ పీడితులైన జనులను రక్షింపుము. ఓ అయోధ్యాపతీ! దేవదేవా! రమానాథా! విభూ! ప్రభూ! శరణాగతుడను, నన్ను రక్షింపుము. పదితలలు, ఇఱువదిభుజములుగల రావణుని అవలీలగా వధించితివి. భువిలోని భయానకరోగములనన్నింటిని రూపుమాపు శ్రీరామా! నిశాచరశలభములన్నియును నీ బాణాగ్నిలో ప్రచండతేజస్సులో భస్మమైనవి. నీవు ఈ భూమండలమునకు ఒక మనోహర భూషణమైనవాడవు. ఉత్తమమైన ధనుర్బాణములను, తూణీరమును ధరించినవాడవు. నీతేజస్సనెడి సూర్యకిరణసమూహము, అహంకారమోహమమకారములనెడి అంధకారములను దూరమొనర్చును. మన్మథుడనెడి వేటగాడు మనుష్యులనెడి మృగములహృదయములపై భోగేచ్ఛాబాణములతో గొట్టుచున్నాడు. శ్రీహరీ! మీరు ఆ వేటగానిని వధించి, విషయవాంఛలనెడి వనములలో సంచరించెడి పామరజనులను రక్షింపుడు. మీ చరణకమలములను నిరాదరణచేసిన ఫలితముగా జనులు అనేకరోగవియోగములచే కొట్టబడుచున్నారు. మీ పాదపద్మములను ప్రేమింపని వారు అగాధభవసాగరమున మునిగియుందురు. సర్వదా వారత్యంతదీనులు, మలినులు, దుఃఖితులు. కాని మీ లీలావిలాసకథను ఆశ్రయించువారు సజ్జనులు, భగవత్ప్రీతిపాత్రులు. రాగ లోభాభిమానమదములు వారిని దరిజేరవు. సంపద, ఆపద, రెండును వారికి సమానములే. అందువలననే మునులు యోగసాధనపై విశ్వాసమును వీడి, నిశ్చింతగా ఆనందముతో మీ సేవకులయ్యెదరు. వారు ప్రేమాదరములతో, నియమనిష్ఠలతో, పవిత్రహృదయములతో నిరంతరము నీ చరణకమలములనే సేవించెదరు. వారు ఆదరనిరాదరములను సమముగా భావింతురు. అట్టి సజ్జనులందఱును ఈ భువిపై హాయిగా సంచరింతురు. మునిమానసపంకజ భృంగమా! రణధీర! అజేయా! రఘువీరా! నిన్ను భజించెదను. నీ నామమును జపించెదను. హరీ! నీకు ప్రణమిల్లెదను. నీవు భవరోగములకు దివ్యౌషధమైనవాడవు. అభిమానమునకు వైరివి. నీ గుణములను ఎవ్వరును వర్ణింపజాలరు. నీవు గుణశీలములకును కృపకును పరమనిధానము. లక్ష్మీపతీ! నిరంతరము నీకు ప్రణమిల్లెదను. రఘునందనా! జననమరణసుఖదుఃఖ రాగద్వేషాది ద్వంద్వములను నాశముచేయుము. ఓ మహీపాలా! ఈ దీనసేవకునిపై నీ కృపాదృష్టిని ప్రసరింప జేయుము. (ఛం॥ 1-10)

దో- బార బార బర మాగఉఁ, హరషి దేహు శ్రీరంగ ।
పద సరోజ అనపాయనీ, భగతి సదా సతసంగ ॥ 14(క) ॥
బరని ఉమాపతి రామ గున, హరషి గఏ కైలాస ।
తబ ప్రభు కపిన్హ దివాఏ, సబ బిధి సుఖప్రద బాస ॥ 14(ఖ) ॥

నీ పదకమలములయందు అనన్యభక్తియు, నీ భక్తులసత్సాంగత్యమూ నాకు నిరంతరము కలుగు గాక- అని పదే పదే నిన్ను ప్రార్థించుచున్నాను. లక్ష్మీశా! ప్రసన్నుడవై నాకు ఈవరమును ప్రసాదింపుము." శ్రీరామచంద్రునిమహోన్నతగుణవైభవములను వర్ణించి, ఉమాపతి, మహా దేవుడు హర్షముతో కైలాసమునకు ఏగెను. పిమ్మట ప్రభువు వానరులకు సుఖప్రదమైన నివాస స్థానములను ఏర్పాటు చేసెను. (దో॥ 14. క,ఖ)

చౌ- సును ఖగపతి యహ కథా పావనీ । త్రిబిధ తాప భవ భయ దావనీ ॥
మహారాజ కర సుభ అభిషేకా । సునత లహహిం నర బిరతి బిబేకా ॥ 1 ॥
జే సకామ నర సునహిం జె గావహిం । సుఖ సంపతి నానా బిధి పావహిం ॥
సుర దుర్లభ సుఖ కరి జగ మాహీం । అంతకాల రఘుపతి పుర జాహీం ॥ 2 ॥
సునహిం బిముక్త బిరత అరు బిషఈ । లహహిం భగతి గతి సంపతి నఈ ॥
ఖగపతి రామ కథా మైం బరనీ । స్వమతి బిలాస త్రాస దుఖ హరనీ ॥ 3 ॥
బిరతి బిబేక భగతి దృఢ కరనీ । మోహ నదీ కహఁ సుందర తరనీ ॥
నిత నవ మంగల కౌసలపురీ । హరషిత రహహిం లోగ సబ కురీ ॥ 4 ॥
నిత నఇ ప్రీతి రామ పద పంకజ । సబ కేం జిన్హహి నమత సివ ముని అజ ॥
మంగన బహు ప్రకార పహిరాఏ । ద్విజన్హ దాన నానా బిధి పాఏ ॥ 5 ॥

(కాకభుశుండి పలుకుచున్నాడు) ఓ గరుడా! వినుము. ఈ కథ శ్రోతలను పునీతులను గావించుటయే గాక వారిదైవిక, దైహిక, భౌతికపాపములను, జననమరణభయములను, భవ బాధలను తొలగించును. శ్రీరామచంద్రునిరాజ్యపట్టాభిషేకవర్ణనము నిష్కామభావముతో భక్తిశ్రద్ధలతో వినిన మానవులు జ్ఞాన వైరాగ్యములను పొందగలరు. సకామభావముతో ఈ కథను గానము చేయువారు, వినువారు అనేక సుఖసంపదలను పొందెదరు. వారు దేవతలకును దుర్లభమైన సుఖములను అనుభవించి, అంత్యకాలమున రఘురామునిపరమపదమును చేరుదురు. జీవన్ముక్తులు, విరాగులు, విషయలోలురు ఈ కథను విన్నచో వారు క్రమముగా భక్తిని, ముక్తిని, సంపదలను పొందెదరు. ఓ పక్షిరాజా! నేను నా బుద్ధిననుసరించి, ఇంతవఱకు శ్రీరామగాథను వినిపించితిని. ఇది జననమరణభయమును, దుఃఖములను రూపుమాపును. ఈకథ వైరాగ్యవివేకములను, భక్తిని సుదృఢమొనర్చి, మోహనదిని దాటించు చక్కనినౌక. అయోధ్యలో నిత్యనూతన మహోత్సవములు జరుగుచుండెను. అన్నివర్గములప్రజలు ఆనందముగానుండిరి. మహాదేవుడు, బ్రహ్మ, మునీశ్వరులు సర్వదా సేవించుచుండెడి శ్రీరామచరణములపై ప్రజలకు నిత్యనూతనముగా భక్తితత్పరత్వములు వర్ధిల్లుచుండెను. బ్రాహ్మణులకు అనేకదానములు ఒసంగ బడెను. అర్థులకు నానా విధములైన వస్త్రాభరణములు ఇయ్యబడెను. (చౌ॥ 1-5)

దో- బ్రహ్మానంద మగన కపి, సబ కేం ప్రభు పద ప్రీతి ।
జాత న జానే దివస తిన్హ, గఏ మాస షట బీతి ॥ 15 ॥

వానరులు బ్రహ్మానందమగ్నులైరి. ప్రభుచరణములయందే వారికి అనన్యభక్తి స్థిరపడెను. రాత్రింబవళ్లు గడచి పోవుటయు వారు గమనింపరైరి. చూచుచుండగనే ఆఱు మాసములు దొర్లి పోయెను. (దో॥ 15)

చౌ- బిసరే గృహ సపనెహుం సుధి నాహీం । జిమి పరద్రోహ సంత మన మాహీం ॥
తబ రఘుపతి సబ సఖా బోలాఏ । ఆఇ సబన్హి సాదర సిరు నాఏ ॥ 1 ॥
పరమ ప్రీతి సమీప బైఠారే । భగత సుఖద మృదు బచన ఉచారే ॥
తుమ్హ అతి కీన్హి మోరి సేవకాఈ । ముఖ పర కేహి బిధి కరౌం బడాఈ ॥ 2 ॥

తాతే మొహి తుమ్హ అతి ప్రియ లాగే । మమ హిత లాగి భవన సుఖ త్యాగే ॥
అనుజ రాజ సంపతి బైదేహీ । దేహ గేహ పరివార సనేహీ ॥ 3 ॥
సబ మమ ప్రియ నహిఁ తుమ్హహి సమానా । మృషా న కహఉఁ మోర యహ బానా ॥
సబ కేఁ ప్రియ సేవక యహ నీతీ । మోరేఁ అధిక దాస పర ప్రీతీ ॥ 4 ॥

వారు స్వగృహములను విస్మరించిరి. సజ్జనులమనస్సులలో పరద్రోహచింత రానట్లు వారికి స్వప్నములోగూడ ఇంటిధ్యాస కలుగుట లేదు. అంతట ఒకనాడు శ్రీ రఘునాథుడు మిత్రులందఱిని పిలిచెను. వారందఱును వచ్చి, సాదరముగా ప్రణమిల్లిరి. శ్రీరాముడు అత్యంత ప్రేమతో వారిని తనదగ్గర కూర్చుండబెట్టుకొని, భక్తులకు సుఖప్రదమైన అత్యంతమృదుమధుర వచనములను పలికెను. "మీరు నాకు ఎంతో సేవచేసియుంటిరి. మీ యెదుట మిమ్ము ఎట్లు ప్రశంసింపవలెను? నాహితముకొఱకు మీరు ఇండ్లను, కుటుంబములను, సర్వసుఖములను త్యజించియుంటిరి. అందువలన మీరు నాకెంతో ప్రియమైనవారు. నాకు నా సోదరులును, రాజ్యమూ, సంపదయు, జానకీదేవియు, నా శరీరము, ఇల్లు, కుటుంబమూ, మిత్రులు వీరందఱును ప్రియమైన వారే. కాని వారు మీ తరువాతనే. నేను సత్యము వచించెదను. ఇది నాకు సహజము. ప్రతియజమానియు తనసేవకుని ప్రేమతో చూడవలెననుట సాధారణ నియమము. కాని నాకు దాసులపైగల ప్రేమ విశిష్టమైనది. (చౌ॥ 1-4)

సుగ్రీవాదులకు వీడ్కోలు

దో- అబ గృహ జాహు సఖా సబ, భజేహు మోహి దృఢ నేమ ।
సదా సర్బగత సర్బహిత, జాని కరేహు అతి ప్రేమ ॥ 16 ॥

మిత్రులారా! ఇప్పుడు మీరు మీ గృహములకు తరలి పొండు. దృఢమైన నియమముతో నన్ను భజింపుడు. నన్ను సర్వవ్యాపకునిగా, సర్వహితకరునిగా భావించి, ప్రేమింపుడు. (దో॥ 16)

చౌ- సుని ప్రభు బచన మగన సబ భఏ । కో హమ కహాఁ బిసరి తన గఏ ॥
ఏకటక రహే జోరి కర ఆగే । సకహిఁ న కఛు కహి అతి అనురాగే ॥ 1 ॥
పరమ ప్రేమ తిన్హ కర ప్రభు దేఖా । కహా బిబిధి బిధి గ్యాన బిసేషా ॥
ప్రభు సన్ముఖ కఛు కహన న పారహిఁ । పుని పుని చరన సరోజ నిహారహిఁ ॥ 2 ॥
తబ ప్రభు భూషన బసన మగాఏ । నానా రంగ అనూప సుహాఏ ॥
సుగ్రీవహి ప్రథమహిఁ పహిరాఏ । బసన భరత నిజ హాథ బనాఏ ॥ 3 ॥
ప్రభు ప్రేరిత లఛిమన పహిరాఏ । లంకాపతి రఘుపతి మన భాఏ ॥
అంగద బైఠ రహా నహిఁ డోలా । ప్రీతి దేఖి ప్రభు తాహి న బోలా ॥ 4 ॥

ప్రభువచనములను వినగానే అందఱును ప్రేమవిహ్వలురైరి. "మేము ఎవరము? ఎక్కడ నున్నాము?" అనియు వారు ఎఱుగరైరి. వారికి తమ శరీరములపైననే ధ్యాస లేకుండెను. ప్రభువు నెదుట చేతులు జోడించి, తెప్పవాల్పక

చూడసాగిరి. ప్రేమాతిరేకమువలన వారికి నోట మాట రాకుండెను. ప్రభువు వారిప్రేమాధిక్యమును గమనించి, వారికి పెక్కురీతుల విశేషజ్ఞానమును బోధించెను. స్వామియెదుట వారు ఏమియు పలుకజాలక మిన్నకుండిరి. మాటి మాటికిని ప్రభు చరణములవైపే చూచుచుండిరి. అంతట ప్రభువు నిరుపమానసౌందర్యశోభితములైన భూషణములను, వివిధవర్ణములుగలవస్త్రములను తెప్పించెను. భరతుడు స్వయముగా వస్త్రభూషణములతో సుగ్రీవుని అలంకరించెను. పిమ్మట ప్రభునాదేశమునుసరించి, లక్ష్మణుడు విభీషణుని వస్త్రభూషణాలంకృతునిగా జేసెను. రఘునాథుని మనస్సు మిక్కిలి తృప్తి చెందెను. అంగదుడు కూర్చొనియే యుండెను. అతడు తనస్థలమునుండి ఏమాత్రమూ కదలకయుండెను. అతని ప్రగాఢప్రేమను గ్రహించి, ప్రభువు అతనిని పిలువలేదు. (చౌ॥ 1-4)

దో- జామవంత నీలాది సబ, పహిరాఏ రఘునాథ।
హియఁ ధరి రామ రూప సబ, చలే నాఇ పద మాథ ॥ 17(క) ॥
తబ అంగద ఉఠి నాఇ సిరు, సజల నయన కర జోరి।
అతి బినీత బోలేఉ బచన, మనహుఁ ప్రేమ రస బోరి ॥ 17(ఖ) ॥

జాంబవంతుడు, నలుడు,నీలుడు మొదలగు వారినందఱిని శ్రీ రఘునాథుడు స్వయముగా వస్త్రభూషణములతో అలంకరించెను. వారందఱును తమహృదయములలో శ్రీరామచంద్రుని రూపమునే నిలుపుకొని, ప్రభుచరణములకు ప్రణమిల్లి వెళ్లిపోయిరి. అప్పుడంగదుడు లేచి, నతమస్తకుడై, సజలనేత్రుడై చేతులు జోడించి, మిక్కిలి వినయముతో ప్రేమార్ద్రహృదయుడై మధురముగ ఇట్లనెను. (దో॥ 17. క,ఖ)

చౌ- సును సర్బగ్య కృపా సుఖ సింధో। దీన దయాకర ఆరత బంధో ॥
మరతీ బేర నాథ మోహి బాలీ। గయఉ తుమ్హారేహి కోంఛేఁ ఘాలీ ॥ 1 ॥
అసరన సరన బిరదు సంభారీ। మోహి జని తజహు భగత హితకారీ ॥
మోరేఁ తుమ్హ ప్రభు గుర పితు మాతా। జాఉఁ కహాఁ తజి పద జలజాతా ॥ 2 ॥
తుమ్హహి బిచారి కహహు నరనాహా। ప్రభు తజి భవన కాజ మమ కాహా ॥
బాలక గ్యాన బుద్ధి బల హీనా। రాఖహు సరన నాథ జన దీనా ॥ 3 ॥
నీచి టహల గృహ కై సబ కరిహఉఁ। పద పంకజ బిలోకి భవ తరిహఉఁ ॥
అస కహి చరన పరేఉ ప్రభు పాహీ। అబ జని నాథ కహహు గృహ జాహీ ॥ 4 ॥

"ఓ సర్వజ్ఞా! కృపాసాగరా! సుఖనిధానా! దీనదయాళూ! దుఃఖజనబంధూ! ప్రభూ! వినుడు. అసువులు వీడునపుడు మా తండ్రిగారైన వాలి నన్ను మీ చేతులలో పెట్టిపోయెను. కావున ఓ భక్త మందారమా! అశరణ శరణ్యులు' అను మీ బిరుదమును మనస్సులో ఉంచుకొని, నన్ను వీడకుడు. నాకు ప్రభువు, గురువు, తల్లియు, తండ్రియు- అన్నియు మీరే. మీ చరణకమలములను వదలి నేనెక్కడికి వెళ్లను? ఓ మహారాజా! మీరే ఆలోచించి వచింపుడు. ప్రభువైన మిమ్ము వదలి ఇంటిలో నాకేమి పని? జ్ఞానము, బుద్ధి, బలము లేని ఈ పసివానిని దీనుని, సేవకుని మీ శరణుజొచ్చిన

వానినిగా భావింపుడు. నేను మీ ఇంటిలో చిన్నసన్నపనులనుసైతము చేయుదును. మీ చరణ కమలములను సేవించుచు, దర్శించుచు భవసాగరమును దాటెదను." ఇట్లు పలికి, అంగదుడు ప్రభుపాదపద్మములపై వ్రాలెను. "ప్రభూ! నన్ను రక్షింపుడు. నన్ను ఇంటికి వెళ్లుమని ఆజ్ఞాపింపకుడు" అని నుడివెను. (చౌ॥ 1-4)

దో- అంగద బచన బినీత సుని, రఘుపతి కరునా సీంవ।
ప్రభు ఉఠాఇ ఉర లాయఉ, సజల నయన రాజీవ ॥ 18(క) ॥
నిజ ఉర మాల బసన మని, బాలితనయ పహిరాఇ।
బిదా కీన్హి భగవాన తబ, బహు ప్రకార సముఝాఇ ॥ 18(ఖ) ॥

అంగదుని వినమ్రవచనములను విని, కరుణానిధియగు శ్రీరామచంద్రుడు అతనిని లేవనెత్తి, తనహృదయమునకు హత్తుకొనెను. ప్రభు నేత్రకమలములయందు ప్రేమాశ్రువులు నిండెను. తన వక్షఃస్థలమునందలి మాలను, అనేక వస్త్రములను, మణులను అంగదునకు అలంకరించి, ఆతనికి అనేకవిధముల నచ్చజెప్పి, శ్రీరాముడు అతనికి వీడ్కోలును ఇచ్చెను. (దో॥ 18. క,ఖ)

చౌ- భరత అనుజ సౌమిత్రి సమేతా। పఠవన చలే భగత కృత చేతా ॥
అంగద హృదయం ప్రేమ నహిం థోరా। ఫిరి ఫిరి చితవ రామ కీం ఓరా ॥ 1 ॥
బార బార కర దండ ప్రనామా। మన అస రహన కహహిం మోహి రామా ॥
రామ బిలోకని బోలని చలనీ। సుమిరి సుమిరి సోచత హఁసి మిలనీ ॥ 2 ॥
ప్రభు రుఖ దేఖి బినయ బహు భాషీ। చలేఉ హృదయం పద పంకజ రాఖీ ॥
అతి ఆదర సబ కపి పహుంచాఏ। భాఇన్హ సహిత భరత పుని ఆఏ ॥ 3 ॥
తబ సుగ్రీవ చరన గహి నానా। భాంతి బినయ కీన్హే హనుమానా ॥
దిన దస కరి రఘుపతి పద సేవా। పుని తవ చరన దేఖిహఉం దేవా ॥ 4 ॥
పున్య పుంజ తుమ్హ పవనకుమారా। సేవహు జాఇ కృపా ఆగారా ॥
అస కహి కపి సబ చలే తురంతా। అంగద కహఇ సునహు హనుమంతా ॥ 5 ॥

భక్తితో నిండిన అంగదుని సేవలను గుర్తించి, లక్ష్మణ, భరత, శత్రుఘ్నులు అతని వెంట కొంత దూరము వెళ్ళి, అతనిని వీడ్కొలిపిరి. అంగదుని హృదయము ప్రేమపూర్ణమై యుండెను. అతడు మాటి మాటికి వెనుదిరిగి, శ్రీరాముని జూచుచు, ప్రణామములను సమర్పించుచు వెళ్లుచుండెను. శ్రీరామచంద్రుడు తనను నిలిపి, 'అయోధ్యలోనే ఉండుము' అని పలుకునను విశ్వాసము అతని మనస్సులో ఉండెను. శ్రీరాముని చూపులను, పలుకులను, నడకలను, దరహాసములను, తలచి తలచి, అంగదుడు ప్రేమవిహ్వలుడాయెను. కాని ప్రభువుయొక్క మనోభావములను ఎఱింగి, పెక్కు వినయవచనములను పలుకుచు ప్రభుచరణకమలములను తనమనస్సున నిలుపుకొని, అంగదుడు వెడలిపోయెను. వానరులందఱికిని అత్యంతాదరముతో వీడ్కోలునిచ్చి, భరతుడు, అతని సోదరులు తిరిగివచ్చిరి. పిమ్మట హనుమంతుడు సుగ్రీవుని పాదములకు నమస్కరించి, వినమ్రముగా ఇట్లనెను.

"ప్రభూ! నేను ఒక పదిదినములు శ్రీరాముని సేవలలో గడిపి, మఱల మీ పాదములసన్నిధికి చేరెదను." సుగ్రీవుడు సమాధానమును ఇచ్చెను. "ఓ ఆంజనేయా! నీవు పుణ్యరాశివి. (శ్రీరామచంద్రుడు నిన్ను తనసేవలలో నిలుపుకొనెను) వెళ్లి, దయానిధియైన శ్రీరామచంద్రుని సేవించుచుండుము." పిమ్మట వానరులందఱును వెంటనే బయలుదేఱిరి. అంగదుడు పల్కెను. "మారుతీ! వినుము. (చౌ॥ 1-5)

దో- కెహెహు దండవత ప్రభు సైఁ, తుమ్హహి కహఉఁ కర జోరి ।
బార బార రఘునాయకహి, సురతి కరాఏహు మోరి ॥ 19(క) ॥
అస కహి చలేఉ బాలిసుత, ఫిరి ఆయఉ హనుమంత ।
తాసు ప్రీతి ప్రభు సన కహీ, మగన భఏ భగవంత ॥ 19(క) ॥
కులిసహు చాహి కఠోర అతి, కోమల కుసుమహు చాహి ।
చిత్త ఖగేస రామ కర, సముఝి పరఇ కహు కాహి ॥ 19(గ) ॥

చేతులు జోడించి, నిన్ను ప్రార్థించెదను. ప్రభువునకు నా ప్రణామములను దెల్పుము. అప్పుడప్పుడు నన్ను ప్రభువునకు జ్ఞాపకముచేయుచుండుము." ఈ విధముగా పలికి, వాలి పుత్రుడైన అంగదుడు ప్రయాణమయ్యెను. హనుమంతుడు తిరిగి వచ్చి, అంగదునిఅనన్యభక్తిని గూర్చి ప్రభువునకు నివేదించెను. అది విని భగవంతుడు అమితానందము నొందెను. (కాక భుశుండి పలుకుచున్నాడు) ఓ గరుడుడా! శ్రీరాముని హృదయము వజ్రముకంటెను కఠినము. పూవులకంటెను కోమలము. ఈ విషయమును ఎవరెరుంగుదురు? మీరే తెల్పుడు. (వజ్రాదపి కఠోరాణి, మృదూని కుసుమాదపి) (దో॥ 19. క,ఖ,గ)

చౌ- పుని కృపాల లియో బోలి నిషాదా। దీన్హే భూషన బసన ప్రసాదా ॥
జాహు భవన మమ సుమిరన కరెహూ। మన క్రమ బచన ధర్మ అనుసరెహూ ॥ 1 ॥
తుమ్హ మమ సఖా భరత సమ భ్రాతా । సదా రహేహు పుర ఆవత జాతా ॥
బచన సునత ఉపజా సుఖ భారీ । పరేఉ చరన భరి లోచన బారీ ॥ 2 ॥
చరన నలిన ఉర ధరి గృహ ఆవా। ప్రభు సుభాఉ పరిజనన్హి సునావా ॥
రఘుపతి చరిత దేఖి పురబాసీ। పుని పుని కహహిఁ ధన్య సుఖరాసీ ॥ 3 ॥
రామ రాజ బైఠేఁ త్రైలోకా। హరషిత భఏ గఏ సబ సోకా ॥
బయరు న కర కాహూ సన కోఈ। రామ ప్రతాప బిషమతా ఖోఈ ॥ 4 ॥

పిమ్మట కృపాళువైన శ్రీరామచంద్రప్రభువు నిషాదరాజును పిలిపించి, వస్త్రాభరణములను ప్రసాదరూపముగా సమర్పించి పలికెను. "ఇప్పుడు మీరు ఇంటికి వెళ్లి, నన్ను స్మరించుచు త్రికరణ శుద్ధిగా ధర్మమును ఆచరింపుడు. మీరు నా మిత్రులు. భరతునితోసమానులు. తఱచుగా అయోధ్యకు వచ్చుచుండవలెను." ఈ మాటలు వినినంతనే నిషాదరాజునకు అపరిమితానందము గల్గెను. నేత్రములు ప్రేమాశ్రువులతో నిండెను. ఆతడు ప్రభుచరణములపై

వ్రాలెను. శ్రీరామచంద్ర ప్రభుచరణకమలములను తనహృదయమున నిలుపుకొని, అతడు తనఇంటికి చేరెను. అచట తన కుటుంబ సభ్యులందఱికిని ప్రభుస్వభావమును గూర్చి వినిపించెను. శ్రీ రఘునాథునిలీలలను జూచిన అయోధ్యావాసులందఱును "సర్వసుఖములరాశియైన శ్రీరామచంద్రుడు ధన్యుడు" అని మాటి మాటికిని తలంచు కొనుచుండిరి. శ్రీరాముడు సింహాసనాసీనుడగుటచే సర్వలోకములును సంతసించెను. వారిశోకసంతాపములు మటుమాయములయ్యెను. వైరభావమునకేమాత్రమూ తావులేని సోదరభావముతో వారు మసలుకొనుచుండిరి. శ్రీరామచంద్రుని మహిమచే అందఱును పరస్పరప్రేమానురాగములతో తమ జీవితములను కొనసాగించుచుండిరి. (చౌ॥ 1-4)

రామ రాజ్యము

దో- బరనాశ్రమ నిజ నిజ ధరమ, నిరత బేద పథ లోగ ।
చలహిఁ సదా పావహిఁ సుఖహి, నహిఁ భయ సోక న రోగ ॥ 20 ॥

రామరాజ్యమునందు ప్రజలందఱును తమతమవర్ణాశ్రమనియమములను అనుసరించి, ధర్మతత్పరులై యుండిరి, వేదమార్గమున సంచరించుచు సుఖులై యుండిరి. భయము, రోగము, శోకము అనునవి వారికి తెలియకుండెను. (దో॥ 20)

చౌ- దైహిక దైవిక భౌతిక తాపా । రామ రాజ నహిఁ కాహుహి బ్యాపా ॥
సబ నర కరహిఁ పరస్పర ప్రీతీ । చలహిఁ స్వధర్మ నిరత శ్రుతి నీతీ ॥ 1 ॥
చారిఉ చరన ధర్మ జగ మాహీఁ । పూరి రహా సపనెహుఁ అఘ నాహీఁ ॥
రామ భగతి రత నర అరు నారీ । సకల పరమ గతి కే అధికారీ ॥ 2 ॥
అల్పమృత్యు నహిఁ కవనిఉ పీరా । సబ సుందర సబ బిరుజ సరీరా ॥
నహిఁ దరిద్ర కోఉ దుఖీ న దీనా । నహిఁ కోఉ అబుధ న లచ్ఛన హీనా ॥ 3 ॥
సబ నిర్దంభ ధర్మరత పునీ । నర అరు నారి చతుర సబ గునీ ॥
సబ గునగ్య పండిత సబ గ్యానీ । సబ కృతగ్య నహిఁ కపట సయానీ ॥ 4 ॥

శ్రీరాముని పాలనమున ఎవ్వరును దైవిక, దైహిక, భౌతిక తాప(త్రయ)ములకు లోను కాకుండిరి. జనులెల్లరును పరస్పరప్రేమానురాగములతో వేదోక్తనీతిమార్గతత్పరులై, తమతమ ధర్మములను నిర్వహించుచుండిరి. ధర్మము నాల్గుపాదములపై (సత్యము, శౌచము, దయ, దానము-అను వానిపై) పరిపూర్ణముగా నడచుచుండెను. స్వప్నములోనైనను పాపమనునదియే కానరాకుండెను. స్త్రీ పురుషులు రామభక్తిలో లీనమైయుండిరి. రామానుగ్రహమున అయోధ్యావాసులు అందఱును పరమపదమునకు పాత్రులై యుండిరి. ప్రజలెవ్వరును అకాల మృత్యువునకు గురి కాకుండిరి. ఎవ్వరికిని ఎట్టి బాధలును లేకుండెను. అందఱి శరీరములును స్వాస్థ్యము, సౌందర్యము కలిగియుండెను. రామరాజ్యమున దరిద్రులు, దీనులు, దుఃఖితులు, మూర్ఖులు, శుభలక్షణహీనులు ఏమాత్రము లేకుండిరి. అందఱును దంభరహితులై, ధర్మపరాయణులై, పుణ్యాత్ములై యుండిరి. స్త్రీ పురుషులెల్లరును నీతినిపుణులు, గుణవంతులు. గుణములను సముచితముగాఆదరించెడివారు. వారు పండితులు, జ్ఞానులు, కృతజ్ఞులు, కపటమునెఱుగని వారు. (చౌ॥ 1-4)

దో- రామ రాజ నభగేస సును, సచరాచర జగ మాహిఀ ।
కాల కర్మ సుభావ గున, కృత దుఖ కాహుహి నాహిఀ ॥ 21 ॥

(కాకభుశుండి పలుకుచున్నాడు) పక్షిరాజా! వినుము. రామరాజ్యమునందు చేతనాచేతన జగత్తులోని కాల, కర్మ, స్వభావగుణజనితములైన దుఃఖములెవ్వరినీ బాధింపకుండెను. (దో॥ 21)

చౌ- భూమి సప్త సాగర మేఖలా । ఏక భూప రఘుపతి కోసలా ॥
భుఅన అనేక రోమ ప్రతి జాసూ । యహ ప్రభుతా కఛు బహుత న తాసూ ॥ 1 ॥
సో మహిమా సముఝత ప్రభు కేరీ । యహ బరనత హీనతా ఘనేరీ ॥
సోఉ మహిమా ఖగేస జిన్హ జానీ । ఫిరి ఏహిఀ చరిత తిన్హహుఀ రతి మానీ ॥ 2 ॥
సోఉ జానే కర ఫల యహ లీలా । కహహిఀ మహా మునిబర దమసీలా ॥
రామ రాజ కర సుఖ సంపదా । బరని న సకఇ ఫనీస సారదా ॥ 3 ॥
సబ ఉదార సబ పర ఉపకారీ । బిప్ర చరన సేవక నర నారీ ॥
ఏకనారి బ్రత రత సబ ఝారీ । తే మన బచ క్రమ పతి హితకారీ ॥ 4 ॥

సప్తసముద్రములమధ్యగల భూములన్నింటికిని కోసలపతి శ్రీరఘునాథుడే ఏకచ్ఛత్రాధిపతిగానుండెను. భగవంతుని ప్రతిరోమమునందును అనేకబ్రహ్మాండములున్నవి. అట్టి ప్రభువునకు సప్తసముద్రవలయితసప్తద్వీపములపై అధికారముండుట గొప్పగాదు. పైగా ప్రభు మహిమను ఎఱింగిన వారికి ఇట్లు వర్ణించి చెప్పుట స్వల్పవిషయముగా కన్పించును. కాని గరుడా! ఆ రామునిమహత్త్వమునెఱింగినవారికిగూడ ఈ లీలలపైనను ప్రేమాదరములుండును. ఈ మహిమను తెలిసికొనుటవలన గలుగుఫలము ఈ లీలలను అనుభవించుటయేయని సంయమీంద్రులు నుడువుదురు. రామరాజ్యమునందలిసుఖసంపదలను శేషుడును సరస్వతీదేవియు వర్ణింపజాలరు. అచటి స్త్రీపురుషులందఱును ఉదారులు, పరోపకారులు, బ్రాహ్మణచరణములను సేవించువారు. పురుషులు ఏకపత్నీవ్రతులు, స్త్రీలు త్రికరణశుద్ధిగా పతిహితమునకై పాటుపడువారు. (చౌ॥ 1-4)

దో- దండ జతిన్హ కర భేద జహఀ, నర్తక నృత్య సమాజ ।
జీతహు మనహి సునిఅ అస, రామచంద్ర కేఀ రాజ ॥ 22 ॥

శ్రీరామచంద్రునిపాలనలో 'దండము' సన్న్యాసుల చేతులలోనే యుండెడిది. 'భేదము' అను పదము కేవలము నర్తక సమాజములలో రాగ, తాళముల యందే వినబడు చుండెడి. 'జయము' అను పదము కేవలము మనస్సును జయించుట (కామక్రోధాది వికారములను జయించుట) అనుసందర్భమున మాత్రమే ప్రయోగింప బడుచుండెడిది. (దో॥ 22)

చౌ- ఫూలహిఀ ఫరహిఀ సదా తరు కానన । రహహిఀ ఏక సంగ గజ పంచానన ॥
ఖగ మృగ సహజ బయరు బిసరాఈ । సబన్హి పరస్పర ప్రీతి బఢాఈ ॥ 1 ॥

కూజహిం ఖగ మృగ నానా బృందా । అభయ చరహిం బన కరహిం అనందా ॥
సీతల సురభి పవన బహ మందా। గుంజత అలి లై చలి మకరందా ॥ 2 ॥
లతా బిటప మాగేం మధు చవహీం । మనభావతో ధేను పయ స్రవహీం ॥
ససి సంపన్న సదా రహ ధరనీ । త్రేతాం భఇ కృతజుగ కై కరనీ ॥ 3 ॥
ప్రగటీం గిరిన్హ బిబిధి మని ఖానీ । జగదాతమా భూప జగ జానీ ॥
సరితా సకల బహహిం బర బారీ । సీతల అమల స్వాద సుఖకారీ ॥ 4 ॥
సాగర నిజ మరజాదాం రహహీం । డారహిం రత్న తటన్హి నర లహహీం ॥
సరసిజ సంకుల సకల తడాగా। అతి ప్రసన్న దస దిసా బిభాగా ॥ 5 ॥

వనములలోని వృక్షములు అన్నికాలములయందును పుష్పఫలభరితములై యుండెను. ఏనుగులు, సింహములు పరస్పరవైరములు మాని, ప్రేమతో మసలుకొనుచుండెను. పక్షులును, వన్యమృగములును సహజవైరములను మఱచి, నిర్భయముగా కలిసి మెలిసి తిరుగుచుండెను. పక్షులు మధురముగా కూయుచుండెను. నానావిధ పశుసమూహములు భయరహితముగా సంచరించుచు ఉల్లాసముగా ఉండెను. శీతలమందసుగంధపవనములు అంతటను వీచుచుండెను. భ్రమరములు పుష్పమకరందపానములచే మత్తిల్లి, ఝుంకారములు సేయుచుండెను. లతలు, వృక్షములు కోరినంతనే తేనెలను కురియుచుండెను. గోబృందములు సమృద్ధిగా పాలనిచ్చుచుండెను. భూములు పాడిపంటలతో తులతూగుచుండెను. త్రేతాయుగములో కృతయుగ లక్షణములు ప్రత్యక్షమగు చుండెను. సమస్తజగత్తునకుప్రభువైన శ్రీరాముడు సాక్షాత్తుగా ఆ పరమాత్మయేయని యెఱింగి, పర్వతములు అనేకములైన మణులను ఒసంగుచుండెను. నదులన్నియును ఉత్తమ, శీతల, నిర్మల సుఖ ప్రదములైన మధుర జలములతో ప్రవహించుచుండెను. సాగరములు తమపరిధిలోనుండి మనుష్యులకై తీరములయందు రత్నములను చేర్చుచుండెను. తటాకము (సరస్సు)లన్నియును కమలములతో విలసిల్లుచుండెను. దశ దిశలయందుగల సర్వప్రదేశములలోను ఆనందము వెల్లివిరియుచుండెను. (చౌ॥ 1-5)

దో- బిధు మహి పూర మయూఖన్హి, రబి తప జేతనేహి కాజ ।
మాగేం బారిద దేహిం జల, రామచంద్ర కేం రాజ ॥ 23 ॥

శ్రీరామరాజ్యములో చంద్రుడు తనచల్లని అమృతమయకిరణములను పృథ్వియందు అంతటను ప్రసరింపజేయుచుండెను. సూర్యుడు అవసరమగునంత వేడినే ఒసంగుచుండెను. మేఘములు వలసినమేరకు వర్షములను కురియుచుండెను. (దో॥ 23)

చౌ- కోటిన్హ బాజిమేధ ప్రభు కీన్హే। దాన అనేక ద్విజన్హ కహం దీన్హే ॥
శ్రుతి పథ పాలక ధర్మ ధురంధర । గునాతీత అరు భోగ పురందర ॥ 1 ॥
పతి అనుకూల సదా రహ సీతా। సోభా ఖాని సుసీల బినీతా ॥
జానతి కృపాసింధు ప్రభుతాఈ। సేవతి చరన కమల మన లాఈ ॥ 2 ॥

జద్యపి గృహఁ సేవక సేవకినీ । బిపుల సదా సేవా బిధి గునీ ॥
నిజ కర గృహ పరిచరజా కరఈఁ । రామచంద్ర ఆయసు అనుసరఈఁ ॥ 3 ॥
జెహి బిధి కృపాసింధు సుఖ మానఇ । సోఇ కర శ్రీ సేవా బిధి జానఇ ॥
కౌసల్యాది సాసు గృహ మాహీఁ । సేవఇ సబన్హి మాన మద నాహీఁ ॥ 4 ॥
ఉమా రమా బ్రహ్మాది బందితా । జగదంబా సంతతమనిందితా ॥ 5 ॥

శ్రీరామచంద్రప్రభువు పెక్కు అశ్వమేధయాగములను జేసి, బ్రాహ్మణులకు అనేకదానముల నొసంగెను. ఆయన వైదికమార్గపరిరక్షకుడై, ధర్మధురంధరుడై, త్రిగుణాతీతుడై అలరారుచుండెను. ఐశ్వర్యమున శ్రీరామునకు ఇంద్రుడుగూడ సాటికాజాలడు. సౌందర్యరాశి, సుశీల, వినయశోభితయైన సీతాదేవి సదా పతి మనస్సును ఎఱింగి ప్రవర్తించుచుండెను. దయానిధియైన శ్రీరామచంద్రునిమహిమను ఆమె యెఱుంగును. శ్రీరాముని చరణ కమలములకు ఆమె తనమనస్సును అంకిత మొనర్చి, సేవించుచుండెను. గృహమున కుశలురైన సేవాపరాయణులైన పెక్కుమంది దాసదాసీజనులు ఉన్నను సీతాదేవి తనపతిసేవలను తానే నిర్వర్తించుకొనుచుండెను. కృపానిధియైన శ్రీరాముని ఆజ్ఞలను పాలించుచు ఆయనకు ఆమె సుఖానందములను గూర్చుచుండెను. సేవా విధులలో ఆమె మిక్కిలి సమర్థురాలు. గర్వము గాని, అహంకారముగాని లేకుండ ఆమె కౌసల్యాదేవి మొదలగు అత్తగార్లకు చక్కని సపర్యలను చేయుచుండెను. శివుడు పలుకుచున్నాడు. ఓ ఉమా! బ్రహ్మాది దేవతలకు పూజ్యురాలు, సంతతము అనిందిత, దోషరహిత, జగజ్జనని యైన రమాదేవియే సీతాదేవి. (చౌ॥ 1-5)

దో- జాసు కృపా కటాచ్ఛు సుర, చాహత చితవ న సోఇ ।
రామ పదారబింద రతి, కరతి సుభావహి ఖోఇ ॥ 24 ॥

దేవతలందఱును ఆమెకృపాకటాక్షములను కోరుకొనుచున్నను, ఆమె వారిని కన్నెత్తియైనను చూడదు. అట్టి లక్ష్మీదేవి తనసహజచాంచల్యములనుగూడ మఱచి శ్రీరామచంద్రప్రభుచరణ కమలములయందు అచంచలప్రేమ కలిగియుండెను. (దో॥ 24)

చౌ- సేవహిఁ సానుకూల సబ భాఈఁ । రామచరన రతి అతి అధికాఈఁ ॥
ప్రభు ముఖ కమల బిలోకత రహహీఁ । కబహుఁ కృపాల హమహి కఛు కహహీఁ ॥ 1 ॥
రామ కరహిఁ భ్రాతన్హ పర ప్రీతీ । నానా భాఁతి సిఖావహిఁ నీతీ ॥
హరషిత రహహిఁ నగర కే లోగా । కరహిఁ సకల సుర దుర్లభ భోగా ॥ 2 ॥
అహనిసి బిధిహి మనావత రహహీఁ । శ్రీ రఘుబీర చరన రతి చహహీఁ ॥
దుఇ సుత సుందర సీతాఁ జాఏ । లవ కుస బేద పురానన్హ గాఏ ॥ 3 ॥
దోఉ బిజఈ బినఈ గున మందిర । హరి ప్రతిబింబ మనహుఁ అతి సుందర ॥
దుఇ దుఇ సుత సబ భ్రాతన్హ కేరే । భఏ రూప గున సీల ఘనేరే ॥ 4 ॥

సోదరులందఱును శ్రీరామునిపాదపద్మములను మిగులప్రేమతో సేవించుచుండిరి. కృపాళువైన ప్రభువు ఎప్పుడేయాజ్ఞను ఇచ్చునోయని నిరీక్షించుచుండిరి. శ్రీరాముడుగూడ సోదరులపై ఎంతేని అనురాగము గలిగియుండెను.

వారికి అనేకరీతుల అనువగు నీతిమార్గములను బోధించుచుండెను. నగరవాసులు ప్రసన్నచిత్తములతో దేవతలకును దుర్లభమైన సౌఖ్యములను అనుభవించుచుండిరి. శ్రీరామచంద్రప్రభుచరణములపై భక్తిని ప్రసాదింపుమని నిరంతరము వారు బ్రహ్మదేవుని ప్రార్థించుచుండిరి. సీతాదేవికి, 'లవకుశులు' అను ఇరువురు (కవల) కుమారులు ఉదయించిరి. వారు రణకోవిదులు, వినయమునకును సద్గుణములకును నిధానములు, అత్యంత సుందరులు. శ్రీరామునకు ప్రతిబింబములు. శ్రీరాముని సోదరులకును ఒక్కొక్కరికి ఇద్దఱేసి కుమారులు కలిగిరి. వారందఱును సుందరులు, సుశీలురు, సద్గుణ సంపన్నులు. (చౌ॥ 1-4)

దో- గ్యాన గిరా గోతీత అజ, మాయా మన గున పార ।
సోఇ సచ్చిదానంద ఘన, కర నర చరిత ఉదార ॥ 25 ॥

శ్రీరాముడు జ్ఞానమునకును, వాక్కునకును, ఇంద్రియములకును, అగోచరమైనవాడు, జన్మరహితుడు మాయకును, మనస్సునకును, త్రిగుణములకును అతీతుడైన సచ్చిదానంద పరబ్రహ్మ. అతడు మానవునిగా మనోహర లీలలను ప్రదర్శించుచు అందఱిని ఆహ్లాదపఱచుచుండెను. (దో॥ 25)

చౌ- ప్రాతకాల సరఊ కరి మజ్జన । బైఠహిఁ సభాఁ సంగ ద్విజ సజ్జన ॥
బేద పురాన బసిష్ట బఖానహిఁ । సునహిఁ రామ జద్యపి సబ జానహిఁ ॥ 1 ॥
అనుజన్హ సంజుత భోజన కరహీఁ । దేఖి సకల జననీఁ సుఖ భరహీఁ ॥
భరత సత్రుహన దోనఉ భాఈ । సహిత పవనసుత ఉపబన జాఈ ॥ 2 ॥
బూఝహిఁ బైఠి రామ గున గాహా । కహ హనుమాన సుమతి అవగాహా ॥
సునత బిమల గున అతి సుఖ పావహిఁ । బహురి బహురి కరి బినయ కహావహిఁ ॥ 3 ॥
సబ కేఁ గృహ గృహ హోహిఁ పురానా । రామచరిత పావన బిధి నానా ॥
నర అరు నారి రామ గున గానహిఁ । కరహిఁ దివస నిసి జాత న జానహిఁ ॥ 4 ॥

శ్రీరామచంద్రుడు ఉషఃకాలముననే సరయూనదిలో స్నానములనాచరించి, బ్రాహ్మణులతో సజ్జనులతో సభాసీనుడగుచుండును. వసిష్ఠమహర్షి వేదపురాణములను పఠించును. సర్వజ్ఞుడైన శ్రీరాముడు వాటిని శ్రద్ధగా వినును. ప్రభువు సోదరులతోగూడి భుజించుచుండును. ఈ దృశ్యము మాతలకు నయనానందమును గూర్చును. భరతశత్రుఘ్నులిద్దఱును హనుమంతునితో గలిసి, ఉపవనములకు వెళ్లెదరు. అచటగూర్చొని, శ్రీరామచంద్రుని లోకోత్తరకథలను అడిగెదరు. హనుమంతుడు తనబుద్ధి బలమునుసరించి, ప్రభుగుణగానమున నిమగ్నుడగుచుండును. ప్రభువు యొక్క నిర్మలగుణములను విని, సోదరులిద్దఱును అతి ప్రసన్నులై వాటిని మాటిమాటికిని తెల్పుమని సవినయముగా ప్రార్థింతురు. నగరవాసులఇండ్లలో పౌరాణికగాథలు శ్రీరాముని పవిత్రకథలు అనేకములువినబడుచుండును. స్త్రీపురుషులందఱును శ్రీరామునిగుణ విశేషములను ప్రస్తుతించుచు, ఆనందమగ్నులై రాత్రింబవళ్లు గడచిపోవుటను గమనింపకుండిరి. (చౌ॥ 1-4)

దో- అవధపురీ బాసిన్హ కర, సుఖ సంపదా సమాజ ।
సహస సేష నహిఁ కహి సకహిఁ, జహఁ నృప రామ బిరాజ ॥ 26 ॥

శ్రీరామచంద్రుడు విరాజమానుడైయున్న అయోధ్యాపురమునందలి జనులసుఖసంపదలను వేలకొలది శేషులుసైతము వర్ణింప జాలరు. (దో॥ 26)

చౌ- నారదాది సనకాది మునీసా । దరసన లాగి కోసలాధీసా ॥
దిన ప్రతి సకల అజోధ్యా ఆవహిఁ । దేఖి నగరు బిరాగు బిసరావహిఁ ॥ 1 ॥
జాతరూప మని రచిత అటారీఁ । నానా రంగ రుచిర గచ ఢారీఁ ॥
పుర చహుఁ పాస కోట అతి సుందర । రచే కఁగూరా రంగ రంగ బర ॥ 2 ॥
నవ గ్రహ నికర అనీక బనాఈ । జను ఘేరీ అమరావతి ఆఈ ॥
మహి బహు రంగ రచిత గచ కాఁచా । జో బిలోకి మునిబర మన నాచా॥ 3 ॥
ధవల ధామ ఊపర నభ చుంబత । కలస మనహుఁ రబి ససి దుతి నిందత ॥
బహు మని రచిత ఝరోఖా భ్రాజహిఁ । గృహ గృహ ప్రతి మని దీప బిరాజహిఁ ॥ 4 ॥

నారదాదిమహర్షులును, సనకాదిమునీశ్వరులును, కోసలాధీశుడగు శ్రీరాముని దర్శనమునకై నిత్యము అయోధ్యకు ఏతెంచుచుండిరి. నగర వైభవమును జూచి, వారు తమ వైరాగ్యమును గూడ మఱచుచుండిరి. బంగారుమణులతో నిర్మింపబడిన పైఅంతస్థులు, చిత్రవిచిత్ర వర్ణములతో కనువిందుగావించుచున్న భవనములలోపలిభాగములు, సందర్శకులను ఆకర్షించు చుండెను. నగరమునకు నాలుగువైపులయందునుగల సుందరప్రాకారములపై వివిధవర్ణములతో చిత్ర విచిత్రములైన బురుజులు నిర్మింపబడియుండెను. నవగ్రహములు అసంఖ్యాకబలములతో గూడి అమరావతీనగరమును చుట్టియున్నారా? అనునట్లుగ అవి శోభిల్లుచుండెను. అనేక వర్ణముల స్ఫటికశిలలుపఱచబడినవీధులను, కూడళ్లను గాంచి మునీశ్వరులమనస్సులును ఆనందహేలలలో తేలియాడుచుండెను. ధవళకాంతులను విరజిమ్ము సౌధములు ఆకాశమును ముద్దాడుచుండెను. వాటిపైగల కలశములు తమకాంతులచే సూర్యచంద్రులనుగూడ అధఃకరించుచుండెను. భవనములయందలి కిటికీలు మణిఖచితములై యుండెను. ప్రతి గృహములో మణులు దీపకాంతులను విరజిమ్ముచుండెను. (చౌ॥ 1-4)

ఛం-మని దీప రాజహిఁ భవన భ్రాజహిఁ దేహరీఁ బిద్రుమ రచీ ।
మని ఖంభ భీతి బిరంచి బిరచీ కనక మని మరకత ఖచీ ॥
సుందర మనోహర మందిరాయత అజిర రుచిర ఫటిక రచే ।
ప్రతి ద్వార ద్వార కపాట పురట బనాఇ బహు బజ్రన్హి ఖచే ॥

భవనములలో మణులదీపద్యుతులు దేదీప్యమానముగా వెలుగుచుండెను. పగడములచే పొదగబడిన కడపలకాంతులు కన్నులకు మిఱుమిట్లుగొలుపుచుండెను. మణిస్తంభములు, మరకతములతో విలసిల్లు బంగారుగోడలు, అతిసుందరములై బ్రహ్మదేవుని శిల్పకౌశలమును ప్రకటించుచుండెను. భవనములు అతిసుందరములు, మనోజ్ఞములు, అతివిశాలములు. వాటి ప్రాంగణములు అత్యంత రుచిరస్ఫటికనిర్మితములు. ప్రతిద్వారకవాటము వివిధవజ్రములచే పొదగబడి, బంగారముతో నిర్మింపబడి యుండెను. (ఛం)

దో- చారు చిత్రసాలా గృహ, గృహ ప్రతి లిఖే బనాఇ ।
రామ చరిత జే నిరఖముని, తే మన లేహిఁ చోరాఇ ॥ 27 ॥

ప్రతియింటిలో చిత్రశాలలు గలవు. వాటిలో శ్రీరామునిలోకోత్తరలీలలు రమణీయకుడ్యములపై మనోజ్ఞముగా చిత్రితములై యుండెను. అవి మునులచిత్తములనుగూడ ఆకర్షించుచుండెను. అనగా వాటిని చూచి మునులు భగవల్లీలలయందు మునిగి, తమ ధ్యాసలనే మఱచిపోవుచుండిరి. (దో॥ 27)

చౌ- సుమన బాటికా సబహిఀ లగాఈఀ । బిబిధ భాఀతి కరి జతన బనాఈఀ ॥
లతా లలిత బహు జాతి సుహాఈఀ । ఫూలహిఀ సదా బసంత కి నాఈఀ ॥ 1 ॥
గుంజత మధుకర ముఖర మనోహర । మారుత త్రిబిధి సదా బహ సుందర ॥
నానా ఖగ బాలకన్హి జిఆఏ । బోలత మధుర ఉడాత సుహాఏ ॥ 2 ॥
మోర హంస సారస పారావత । భవనని పర సోభా అతి పావత ॥
జహఀ తహఀ దేఖహిఀ నిజ పరిఛాహీఀ । బహు బిధి కూజహిఀ నృత్య కరాహీఀ ॥ 3 ॥
సుక సారికా పఢావహిఀ బాలక । కహహు రామ రఘుపతి జనపాలక ॥
రాజ దుఆర సకల బిధి చారూ । బీథీఀ చౌహాట రుచిర బజారూ ॥ 4 ॥

ప్రజలు నానావిధపుష్పవాటికలను పెంచియుండిరి. వాటియందనేకజాతులకు చెందిన మనోహరలతలు పుష్పించి, సర్వదా వసంత-ఋతుశోభలను వెలార్చుచుండెను. వాటిపై వ్రాలిన తుమ్మెదలు మధురఝంకారములను వినిపించుచుండెను. శీతలమందసుగంధపవనములు ఎల్లవేళల వీచుచుండెను. బాలురు అనేకవర్ణములపక్షులను పెంచుచుండిరి. అవి మధురముగా కూయుచుండెను. ఎగురునపుడు వాటి సౌందర్యము ఇనుమడించుచుండెను. భవనములపై అతి సుందరములైన నెమళ్ళు, హంసలు, కొంగలు, పావురములు, మణిఖచితకుడ్యములపై తమ ప్రతిబింబములను జూచుకొనుచు, కూజితములనొనర్చుచు, నాట్యములాడుచుండెను. బాలురు చిలుకలకును, గోర్వంకలకును "రఘుపతి రాఘవ రాజారామ్, పతిత పావన సీతారామ్" అను పాటను నేర్పుచుండిరి. రాజభవనప్రవేశద్వారములు అతిసుందరములు. వీధులు, కూడళ్ళు, అంగళ్ళు అతిమనోహరములు. (చౌ॥ 1-4)

ఛం-బాజార రుచిర న బనఇ బరనత బస్తు బిను గథ పాఇఏ ।
జహఀ భూప రమానివాస తహఀ కీ సంపదా కిమి గాఇఏ ॥
బైఠే బజాజ సరాఫ బనిక అనేక మనహుఀ కుబేర తే ।
సబ సుఖీ సబ సచ్చరిత సుందర నారి నర సిసు జరఠ జే ॥

సాక్షాత్తు లక్ష్మీపతియే అక్కడి పరిపాలకుడు అగుటవలన వస్తువులన్నియు సమృద్ధములై యుండెను. నానావిధసంపదలకును కొదువలేకుండెను. కనుక సమస్తవస్తువులును సమృద్ధిగా ఉచితముగా (మూల్యముతో పనిలేకుండ) లభ్యమగుచుండెను. అక్కడి సంపదలును, అంగళ్ల సౌందర్యములును, వర్ణనాతీతములు. వస్త్రవ్యాపారులు, వెండి, బంగారు వర్తకులు కుబేరులవలె ఉండిరి. స్త్రీ పురుషులును, బాలురును, వృద్ధులును, అందఱును సచ్చరిత్రులై, అందచందములు గలిగి హాయిగానుండిరి. (ఛం)

దో- ఉత్తర దిసి సరజూ బహ, నిర్మల జల గంభీర ।
బాఀధే ఘాట మనోహర, స్వల్ప పంక నహిఀ తీర ॥ 28 ॥

అయోధ్యకు ఉత్తరదిశయందు సరయూనది ప్రవహించుచున్నది. అందలి జలములు నిర్మలములు, గంభీరములు,మధురములు. ఘట్టములు అతిసుందరములు. తీరములయందు ఏమాత్రము బురదయే లేకుండెను. (దో॥ 28)

చౌ- దూరి ఫరాక రుచిర సో ఘాటా । జహఁ జల పిఅహిఁ బాజి గజ ఠాటా ॥
పనిఘట పరమ మనోహర నానా । తహాఁ న పురుష కరహిఁ అస్నానా ॥ 1 ॥
రాజఘాట సబ బిధి సుందర బర । మజ్జహిఁ తహాఁ బరన చారిఉ నర ॥
తీర తీర దేవన్హ కే మందిర । చహుఁ దిసి తిన్హ కే ఉపబన సుందర ॥ 2 ॥
కహుఁ కహుఁ సరితా తీర ఉదాసీ । బసహిఁ గ్యాన రత ముని సన్యాసీ ॥
తీర తీర తులసికా సుహాఈ । బృంద బృంద బహు మునిన్హ లగాఈ ॥ 3 ॥
పుర సోభా కఛు బరని న జాఈ । బాహెర నగర పరమ రుచిరాఈ ॥
దేఖత పురీ అఖిల అఘ భాగా । బన ఉపబన బాపికా తడాగా ॥ 4 ॥

కొద్ది దూరమున ఒక విశాలమైన ఘట్టము గలదు. అక్కడ గజాశ్వముల సమూహములు నీరు త్రాగుటకై వచ్చును. స్త్రీలు నీరు తీసికొని పోవుటకు వేఱుగా అనేకఘట్టములు గలవు. అవి మిక్కిలి మనోహరములు. పురుషులచట స్నానములు చేయరు. అన్నిటికంటెను సుందరమైనది, శ్రేష్ఠమైనది రాజఘట్టము. అచట అన్ని వర్ణములపురుషులు స్నానము చేసెదరు. సరయూ తీరముల యందు అనేక దేవాలయములు గలవు. వాటికి నాలుగు వైపుల సుందరోద్యానములు గలవు. సరయూనదీతీరమున అచ్చటచ్చట విరాగులైన మునులు, సన్యాసులును నివసించుచుందురు. వారు సర్వదా జ్ఞానవిషయనిరతులైయుందురు. నదీతీరములయందు వారు తులసిమొక్కలను నాటిరి. అయోధ్యానగరశోభ వర్ణనాతీతము. నగరమువెలుపలగూడ అంతటి సౌందర్యమే అలరారుచున్నది. అయోధ్యానగరసౌందర్యదర్శనమాత్రముననే సకలపాపములు తాపములు ఉపశమించును. అది వనములు, ఉపవనములు, వాపీకూపతటాకములచే సుశోభితమై విలసిల్లుచున్నది. (ఛం॥ 1-4)

ఛం-బాపీఁ తడాగ అనూప కూప మనోహరాయత సోహహీఁ ।
సోపాన సుందర నీర నిర్మల దేఖి సుర ముని మోహహీఁ ॥
బహు రంగ కంజ అనేక ఖగ కూజహిఁ మధుప గుంజారహీఁ ।
ఆరామ రమ్య పికాది ఖగ రవ జను పథిక హంకారహీఁ ॥

వాపీకూపతటాకములు మిక్కిలి శోభాసంపన్నములై యున్నవి. అవి అతివిశాలములై మనోహరముగానున్నవి. వాటిసుందరసోపానములను నిర్మలజలములను జూచి, దేవతలు మునులుగూడ ముగ్ధులగుచుండిరి. తటాకములయందు వివిధవర్ణములుగల కమలములు వికసించుచుండెను. పెక్కుపక్షులు కలరవములు చేయుచుండెను. భ్రమరములు ఝుంకారములను గానించుచుండెను. కోకిలలు మొదలగు పక్షులు తమ మధురస్వరములతో రమణీయములైన ఆ వనములకు బాటసారులను ఆహ్వానించుచున్నవా? అనునట్లుండెను. (ఛం)

దో- రమానాథ జహఁ రాజా, సో పుర బరని కి జాఇ।
అనిమాదిక సుఖ సంపదా, రహీఁ అవధ సబ ఛాఇ ॥ 29 ॥

సాక్షాత్తు లక్ష్మీపతి ప్రభువుగా నున్న ఆ నగరమును వర్ణించుటకెవరితరము? అణిమాది-అష్టసిద్ధులకును, సుఖసంపదలకును, ఆ పురము నెలవైయుండెను. (దో॥ 29)

చౌ- జహఁ తహఁ నర రఘుపతి గున గావహిఁ। బైఠి పరసపర ఇహఇ సిఖావహిఁ ॥
భజహు ప్రనత ప్రతిపాలక రామహి। సోభా సీల రూప గున ధామహి ॥ 1 ॥
జలజ బిలోచన స్యామల గాతహి। పలక నయన ఇవ సేవక త్రాతహి ॥
ధృత సర రుచిర చాప తూనీరహి। సంత కంజ బన రబి రనధీరహి ॥ 2 ॥
కాల కరాల బ్యాల ఖగరాజహి। నమత రామ అకామ మమతా జహి ॥
లోభ మోహ మృగజూథ కిరాతహి। మనసిజ కరి హరి జన సుఖదాతహి ॥ 3 ॥
సంసయ సోక నిబిడ తమ భానుహి। దనుజ గహన ఘన దహన కృసానుహి ॥
జనకసుతా సమేత రఘుబీరహి। కస న భజహు భంజన భవ భీరహి ॥ 4 ॥
బహు బాసనా మసక హిమ రాసిహి। సదా ఏకరస అజ అబినాసిహి ॥
ముని రంజన భంజన మహి భారహి। తులసిదాస కే ప్రభుహి ఉదారహి ॥ 5 ॥

అచటి ప్రజలందఱును శ్రీరామునిగుణములనే కీర్తించుచుండిరి. శరణాగతరక్షకుడు, రూపగుణశీల శోభాయుతుడు ఐన శ్రీరాముని భజింపుడని ఒకరికొకరు ఉపదేశములను చేయుచుండిరి. ఇంకను వారు ఇట్లు నుడువుచుండిరి." కమలనేత్రుడు శ్యామసుందరుడు ఐన ప్రభువును భజింపుడు. తనభక్తులను కంటికిఱెప్పవలె కాపాడెడి ఆ ప్రభువును భజింపుడు. అతడు సుందరములైన ధనుర్బాణములను, తూణీరమును ధరించిన వాడు, సజ్జనులనెడి కమలవనమును వికసింపజేయు సూర్యుడు, మృత్యువనెడి భయంకరసర్పమును కబళించుఖగరాజు, స్వార్థభావరహితులై ప్రణమిల్లినవారిఅహంకారమమకారములను దూరముచేయు ప్రభువు, లోభము, మోహము అను మృగములను రూపుమాపు వేటగాడు. కామమనెడి గజమును పరిమార్చెడి సింహము, సేవకులకు సుఖములను చేకూర్చుచు, వారి శోకసంకటములనెడి చిమ్మ చీకట్లను పటాపంచలొనర్చు సూర్యుడు, రాక్షసులనెడి వనమును భస్మమొనర్చుటలో అగ్నితుల్యుడు. జననమరణభయమును దూరమొనర్చునట్టి జానకీరాముని భజింపుడు. అనేకపూర్వజన్మవాసనలనెడి దోమలను నాశమొనర్చు హిమరాశియైన శ్రీరాముని సేవింపుడు. సదా పరిణామరహితుడు, జన్మమృత్యువులు లేనివాడు, మునులకు బ్రహ్మానందమును గూర్చువాడు, పృథ్వీభారమును బాపువాడు, ఉదారగుణసంపన్నుడునై తులసీదాసునకు ప్రభువగు శ్రీ సీతారామచంద్రుని స్మరింపుడు."(చౌ॥ 1-5)

దో- ఏహి బిధి నగర నారి నర, కరహిఁ రామ గున గాన।
సానుకూల సబ పర రహహిఁ, సంతత కృపానిధాన ॥ 30 ॥

ఈ విధముగా నగరప్రజలందఱును శ్రీరామచంద్రునిగుణములను గానము చేయుచుండిరి. కృపానిధియైన శ్రీరాముడు వారియెడల అత్యంతప్రసన్నుడై యుండెను. (దో॥ 30)

చౌ- జబ తే రామ ప్రతాప ఖగేసా । ఉదిత భయఉ అతి ప్రబల దినేసా ॥
పూరి ప్రకాస రహేఉ తిహుఀ లోకా । బహుతేన్హ సుఖ బహుతన మన సోకా ॥ 1 ॥
జిన్హహి సోక తే కహఉఀ బఖానీ । ప్రథమ అబిద్యా నిసా నసానీ ॥
అఘ ఉలూక జహఀ తహాఀ లుకానే । కామ క్రోధ కైరవ సకుచానే ॥ 2 ॥
బిబిధ కర్మ గున కాల సుభాఊ । ఏ చకోర సుఖ లహహిఀ న కాఊ ॥
మత్సర మాన మోహ మద చోరా । ఇన్హ కర హునర న కవనిహుఀ ఓరా ॥ 3 ॥
ధరమ తడాగ గ్యాన బిగ్యానా । ఏ పంకజ బికసే బిధి నానా ॥
సుఖ సంతోష బిరాగ బిబేకా । బిగత సోక ఏ కోక అనేకా ॥ 4 ॥

(కాకభుశుండి తెలుపుచున్నాడు) ఓ పక్షిరాజా! గరుడుడా! శ్రీరామచంద్రునిప్రభుత్వమనెడి ప్రచండసూర్యోదయమైనప్పటినుండియు ముల్లోకములయందంతటను నిరుపమానప్రకాశము నిండెను. దీనివలన పెక్కుమందికి సుఖము, ఇతరులకు దుఃఖము కలిగెను. దుఃఖితులైన వారిని గూర్చి వివరింతును. (ముల్లోకములను ప్రకాశమానములు కాగానే) అవిద్యయను రాత్రి అంతరించెను. పాపములనెడి గుడ్లగూబలు ఎక్కడివక్కడ దాగుకొనెను. కామక్రోధములనెడి కుముదములు ముకుళించుకొనెను. బంధకారకములగు వివిధకర్మలు, గుణములు, కాలస్వభావములు అనెడి చకోరపక్షులు సుఖములను కోల్పోయెను. అభిమానము, మోహము, మదము, మత్సరము అనెడి చోరులు తమ చాతుర్యమును చూపుటకు అవకాశమే లేకుండెను. కాని ధర్మమనెడి సరోవరమున జ్ఞానవిజ్ఞానములనెడి నానావిధ కమలములు వికసించెను. సుఖ సంతోషములు, వివేక వైరాగ్యములు అను చక్రవాక పక్షులు శోకరహితములాయెను. (చౌ॥ 1-4)

దో- యహ ప్రతాప రబి జాకేఀ, ఉర జబ కరఇ ప్రకాస ।
పఛిలే బాఢహిఀ ప్రథమ జే, కహే తె పావహిఀ నాస ॥ 31 ॥

ఎవరి హృదయకమలములపై శ్రీరామభద్రుని ప్రభుత్వమనెడి సూర్యకిరణములు ప్రసరించునో వారిలో ధర్మము, జ్ఞానవిజ్ఞానములు, వివేకవైరాగ్యములు, సుఖసంతోషములు పెంపొందును, అవిద్య, పాపము, కామ క్రోధములు, కాల కర్మగుణ స్వభావములు అంతరించును. (దో॥ 31)

సనకాదులు శ్రీరాముని దర్శించుట

చౌ- భ్రాతన్హ సహిత రాము ఏక బారా । సంగ పరమ ప్రియ పవనకుమారా॥
సుందర ఉపబన దేఖన గఏ । సబ తరు కుసుమిత పల్లవ నఏ ॥ 1 ॥
జాని సమయ సనకాదిక ఆఏ । తేజ పుంజ గున సీల సుహాఏ ॥
బ్రహ్మానంద సదా లయలీనా । దేఖత బాలక బహుకాలీనా ॥ 2 ॥

రూప ధరేఁ జను చారిఉ బేదా । సమదరసీ ముని బిగత బిభేదా ॥
ఆసా బసన బ్యసన యహ తిన్హహీఁ । రఘుపతి చరిత హోఇ తహఁ సునహీఁ ॥ 3 ॥
తహఁ రహే సనకాది భవానీ । జహఁ ఘటసంభవ మునిబర గ్యానీ ॥
రామ కథా మునిబర బహు బరనీ। గ్యాన జోని పావక జిమి అరనీ ॥ 4 ॥

ఒకసారి శ్రీరామచంద్రప్రభువు సోదరులను వెంటబెట్టుకొని, హనుమంతునితో గూడి, అందమైన ఒక ఉపవనమును జూచుటకు వెళ్లెను. ఆ తోటలోని వృక్షములన్నియును సుమశోభితములై యుండెను. అవి చిగురుటాకులతో రమణీయములై యుండెను. అది సరియైన సమయమని గ్రహించి, సనకాది మహామునులచ్చటికేతెంచిరి. వారుతేజోరాసులు, సద్గుణశీలసంపన్నులు, సర్వదా బ్రహ్మానందనిమగ్నులు. చూచుటకు బాలురవలెనున్నను జ్ఞానవయోవృద్ధులు, చతుర్వేదములే సాక్షాత్కరించినట్లుండిరి. ఆ మునులు సమదృష్టిగలవారు, భేదభావములకు అతీతులు, (సర్వత్ర బ్రహ్మమునే దర్శించువారు.) దిసమొలలవారు. శ్రీ రఘునాథుని కథా ప్రసంగములు జరుగు చోట వారు వాటిని ప్రత్యక్షముగా వినుచుందురు. అది వారి స్వభావము (శివుడు పలుకుచున్నాడు) శర్వాణీ! సనకాదిమునులు అంతకుముందు అగస్త్యుని ఆశ్రమమునకు వెళ్లియుండిరి. అచ్చట అగస్త్యమహాముని వారికి శ్రీరామునిగాథను వివిధరీతుల వర్ణించి చెప్పియుండెను. శ్రీరామకథాశ్రవణమువలన వారిలో 'రామ దర్శనాభిలాష' పెల్లుబికెను. ఆ కోరికతో వారు శ్రీరాముని జూడవచ్చిరి. అరణి అగ్నిని ఉత్పన్నము చేయునట్లు రామకథలు జ్ఞానోదయమును కలిగించును. (చౌ॥ 1-4)

దో- దేఖి రామ ముని ఆవత, హరషి దండవత కీన్హ।
స్వాగత పూఁఛి పీత పట, ప్రభు బైఠన కహఁ దీన్హ॥ 32 ॥

శ్రీరాముడు సనకాదిమునులను చూడగానే వారికి సాష్టాంగప్రణామములను ఆచరించి, కుశలములనడిగి, వారికి (కూర్చొనుటకు) ఆసనముగా తనపట్టు పీతాంబరమును పఱచెను. (దో॥ 32)

చౌ- కీన్హ దండవత తీనిఉఁ భాఈ । సహిత పవనసుత సుఖ అధికాఈ ॥
ముని రఘుపతి ఛబి అతుల బిలోకీ । భఏ మగన మన సకే న రోకీ ॥ 1 ॥
స్యామల గాత సరోరుహ లోచన । సుందరతా మందిర భవ మోచన ॥
ఏకటక రహే నిమేష న లావహిఁ । ప్రభు కర జోరేఁ సీస నవావహిఁ ॥ 2 ॥
తిన్హ కై దసా దేఖి రఘుబీరా। స్రవత నయన జల పులక సరీరా ॥
కర గహి ప్రభు మునిబర బైఠారే। పరమ మనోహర బచన ఉచారే॥ 3 ॥
ఆజు ధన్య మైఁ సునహు మునీసా । తుమ్హరేఁ దరస జాహిఁ అఘ ఖీసా ॥
బడే భాగ పాఇబ సతసంగా । బినహిఁ ప్రయాస హోహిఁ భవ భంగా ॥ 4 ॥

తదనంతరము హనుమంతునితోగూడి ముగ్గురుసోదరులును వారికి దండప్రణామముల నాచరించిరి. అందఱును ప్రసన్నులైరి. శ్రీ రఘురాముని నిరుపమానసౌందర్యము వారి మనస్సులను దోచెను. ఆ దర్శనానందములో వారు పరవశులైయుండిరి. మనసులు వారి అధీనములో లేకుండెను. భవభయమును పాఱద్రోలు

నట్టి శ్యామశరీరుడు, కమలనయనుడు, సౌందర్యరాశియునైన శ్రీరామచంద్రుని వారు ఱెప్పలార్పక తనివిదీరజూచుచు నిలబడిపోయిరి. అంజలి ఘటించి, ప్రభువు వారియెదుట వినమ్రుడై నిలిచియుండెను. వారిప్రేమపారవశ్యస్థితిని చూచి, రఘురాముని కన్నులలో ప్రేమాశ్రువులు నిండెను. తనువు రోమాంచమయ్యెను. ప్రభువు వారిచేతులను బట్టుకొని కూర్చుండబెట్టి, మధురముగా పలికెను. "మునీశ్వరులారా! నేడు నేను ధన్యుడను. మీ దర్శనమాత్రముననే పాపములన్నియును నశించును. సజ్జనులసాంగత్యము మహద్భాగ్యవశమున లభించును. దానివలన ఎట్టిశ్రమయు లేకుండగనే జననమరణచక్రము భంగమగును. (చౌ॥ 1-4)

దో- సంత సంగ అపబర్గ కర, కామీ భవ కర పంథ ।
కహహిం సంత కబి కోబిద, శ్రుతి పురాన సద్గ్రంథ ॥ 33 ॥

సజ్జనుల సాంగత్యము మోక్షమును ప్రసాదించును. కాముకుల సాంగత్యము భవబంధములలో చిక్కుపడజేయును. సజ్జనులు, కవులు, పండితులు, వేదపురాణాదిగ్రంథములు ఇట్లే నుడువుచుండుట లోకవిదితము. (దో॥ 33)

చౌ- సుని ప్రభు బచన హరషి ముని చారీ । పులకిత తన అస్తుతి అనుసారీ ॥
జయ భగవంత అనంత అనామయ । అనఘ అనేక ఏక కరునామయ ॥ 1 ॥
జయ నిర్గున జయ జయ గున సాగర । సుఖ మందిర సుందర అతి నాగర ॥
జయ ఇందిరా రమన జయ భూధర । అనుపమ అజ అనాది సోభాకర ॥ 2 ॥
గ్యాన నిధాన అమాన మానప్రద । పావన సుజస పురాన బేద బద ॥
తగ్య కృతగ్య అగ్యతా భంజన । నామ అనేక అనామ నిరంజన ॥ 3 ॥
సర్బ సర్బగత సర్బ ఉరాలయ । బససి సదా హమ కహుఁ పరిపాలయ ॥
ద్వంద బిపతి భవ ఫంద బిభంజయ । హృది బసి రామ కామ మద గంజయ ॥ 4 ॥

శ్రీరామచంద్రప్రభువచనములను విని, నలుగురు మునీశ్వరులును హర్షించిన వారై, పులకిత గాత్రులై స్తుతింపసాగిరి. "భగవన్! మీకు జయము. మీరు అనంతులు, నిర్వికారులు, అనఘులు, అనేకరూపములు గల్గియున్నను మీరద్వితీయులు. కరుణామయులు, త్రిగుణరహితా! గుణసాగరా! మీకు జయము. మీరు సుఖధాములు, సుందరులు, కడుసమర్థులు. ఓ ఇందిరారమణా! భూధరా! మీకు జయము. మీరు నిరుపమానులు, జన్మరహితులు, అనాది, సౌందర్య నిధులు. జ్ఞానమునకు ఆధారులు. అహంభావము, మదము లేనివారు. గౌరవయశస్సులను గూర్చువారు. వేదపురాణములు మీ పావనయశోవైభవములను స్తుతించుచుండును. మీరు తత్త్వజ్ఞులు, సేవకుల సేవలను గుర్తించువారు. అజ్ఞానమును పాఱద్రోలువారు. నిరంజనులు, మీకనేక నామములున్నను నామమునకు అతీతులు. సర్వరూపులు, సర్వవ్యాప్తులు. అందఱి హృదయములలో నివసించియుండువారు. మమ్ము పాలింపుడు. రాగద్వేషములు, హర్షవిషాదములు, జన్మమృత్యువులు మొదలగు ద్వంద్వములనుండియు, సంసారవ్యామోహములనుండియు మమ్ము కాపాడుడు. శ్రీ రామా! మీరు మా హృదయములలో నివసించి, కామమును, మదమును తొలగింపుడు. (చౌ॥ 1-4)

దో- పరమానంద కృపాయతన, మన పరిపూరన కామ ।
ప్రేమ భగతి అనపాయనీ, దేహు హమహి శ్రీరామ ॥ 34 ॥

ఓ పరమానంద స్వరూపా! కృపానిధానా! మనోభీష్ట ప్రదాతా! శ్రీరామా! మాకు మీ నిశ్చలభక్తిని ప్రసాదింపుడు.
(దో॥ 34)

చౌ- దేహు భగతి రఘుపతి అతి పావని । త్రిబిధి తాప భవ దాప నసావని ॥
ప్రనత కామ సురధేను కలపతరు । హోఇ ప్రసన్న దీజై ప్రభు యహ బరు ॥ 1 ॥
భవ బారిధి కుంభజ రఘునాయక । సేవత సులభ సకల సుఖ దాయక ॥
మన సంభవ దారున దుఖ దారయ । దీనబంధు సమతా బిస్తారయ ॥ 2 ॥
ఆస త్రాస ఇరిషాది నివారక । బినయ బిబేక బిరతి బిస్తారక ॥
భూప మౌలి మని మండన ధరనీ । దేహి భగతి సంసృతి సరి తరనీ ॥ 3 ॥
ముని మన మానస హంస నిరంతర । చరన కమల బందిత అజ సంకర ॥
రఘుకుల కేతు సేతు శ్రుతి రచ్ఛక । కాల కరమ సుభాఉ గున భచ్ఛక ॥ 4 ॥
తారన తరన హరన సబ దూషన । తులసిదాస ప్రభు త్రిభువన భూషన ॥ 5 ॥

ఓ రఘునాథా! మాకు మీ నిర్మలభక్తిని ప్రసాదింపుడు. అది మమ్ము అత్యంత పవిత్రులనుగా చేయును. తాపత్రయములనుండియు, జననమరణక్లేశములనుండియు రక్షించును. శరణుజొచ్చినవారికోరికలను దీర్చు కామధేనువు, కల్పతరువు ఐన ప్రభూ! ప్రసన్నుడవై మాకు ఈ వరమును ప్రసాదింపుము. ఓ రఘునాథా! మీరు జన్మమృత్యురూపసముద్రమును శుష్కింపజేయుటయందు అగస్త్యులవంటివారు. సేవకులకు సులభుడవు, సుఖప్రదాతవు. దీనబంధూ! మనోజనితదుస్సహదుఃఖములను రూపుమాపువాడవు. మాలో సమదృష్టిని విస్తరింపజేయుడు. ఆశాభయములను, ఈర్ష్యను తొలగించి, మీరు వినయవివేకవైరాగ్యములను విస్తరింపజేయువారు. రాజమకుటమణీ! పృథ్వీ భూషణమా! జనన మరణ నిరంతర ప్రవాహమును దాటుటకు నౌకయైన మీ పరమభక్తిని ప్రసాదింపుడు. మునిమానససరోవరహంసమా! బ్రహ్మ శివులకును మీ చరణకమలములు పూజనీయములు. రఘువంశశిరోమణీ! నీవు వేదమర్యాదలను రక్షించువాడవు, కాల, కర్మ, స్వభావ, గుణబంధములనుండి ముక్తిని ప్రసాదించువాడవు, సంసారసాగరమునుండి తరింపజేయువాడవును, ముక్తిస్వరూపుడవును నీవే. నీవు సర్వదోషములను తొలగించువాడవు. తులసీదాసునకు స్వామివి. త్రిభువనములకును అలంకారమైన వాడవు."
(చౌ॥ 1-5)

దో- బార బార అస్తుతి కరి, ప్రేమ సహిత సిరు నాఇ ।
బ్రహ్మ భవన సనకాది గే, అతి అభీష్ట బర పాఇ ॥ 35 ॥

ఈ విధముగా స్వామిని అనేకవిధముల స్తుతించి, భక్తి ప్రపత్తులతో ప్రణమిల్లి, తాము కోరుకొనిన వరములను పొంది, సనకాది మహామునులు బ్రహ్మలోకమునకు చేరిరి. (దో॥ 35)

చౌ- సనకాదిక బిధి లోక సిధాఏ । భ్రాతన్హ రామ చరన సిరు నాఏ ॥
పూఛత ప్రభుహి సకల సకుచాహీఁ । చితవహిఁ సబ మారుతసుత పాహీఁ ॥ 1 ॥
సునీ చహహిఁ ప్రభు ముఖ కై బానీ । జో సుని హోఇ సకల భ్రమ హానీ ॥
అంతరజామీ ప్రభు సభ జానా । బూఝత కహహు కాహ హనుమానా ॥ 2 ॥
జోరి పాని కహ తబ హనుమంతా । సునహు దీనదయాల భగవంతా ॥
నాథ భరత కఛు పూఁఛన చహహీఁ । ప్రస్న కరత మన సకుచత అహహీఁ ॥ 3 ॥
తుమ్హ జానహు కపి మోర సుభాఊ । భరతహి మోహి కఛు అంతర కాఊ ॥
సుని ప్రభు బచన భరత గహె చరనా । సునహు నాథ ప్రనతారతి హరనా ॥ 4 ॥

సనకాదిమునులు బ్రహ్మలోకమునకు వెళ్లిన పిదప సోదరులందఱును శ్రీరామచంద్రునకు శిరసా ప్రణమిల్లిరి. (ఒక విషయమును గూర్చి) ప్రభువునడుగుటకు సంకోచించుచు ఆసోదరులు మారుతి వైపు చూచిరి. అన్ని భ్రమలను నివారించు ప్రభువాణిని 'ఆయన ముఖతః' వినదలిచిరి. అంతర్యామియైన ప్రభువునకు అన్నియు తెలియును. ఐనను ఆయన 'మారుతీ! విషయమేమి? తెలుపుము-' అని పలికెను. అపుడు వాయుసుతుడు చేతులు జోడించి, ఇట్లనెను. "దీనదయాళూ! ప్రభూ! భరతులవారేదియో అడుగదలచినారు. కాని అడుగుటకు వారిమనస్సు సంకోచ పడుచున్నది." శ్రీరామచంద్రుడు నుడివెను. "హనుమా! నీవు నాస్వభావమును ఎఱుగుదువు. నాకును భరతునకును మధ్య ఎట్టి భేదమూలేదు." ప్రభు వచనములను విని, భరతుడు ఆయన పాదములను పట్టుకొని వచించెను. "ప్రభూ! శరణాగత దుఃఖహరణా! వినుము. (చౌ॥ 1-4)

సోదరులకు శ్రీరాముని ఉపదేశము

దో- నాథ న మోహి సందేహ కఛు, సపనెహుఁ సోక న మోహ ।
కేవల కృపా తుమ్హారిహి, కృపానంద సందోహ ॥ 36 ॥

ప్రభూ! ఎట్టి సందేహము గాని, శోక మోహములు గాని, స్వప్నములోగూడ నాకు కలుగవు. దయానిధీ! ఆనంద స్వరూపా! ఇది కేవలము మీ కృపాఫలమే. (దో॥ 36)

చౌ- కరఉఁ కృపానిధి ఏక ఢిఠాఈ । మైఁ సేవక తుమ్హ జన సుఖదాఈ ॥
సంతన్హ కై మహిమా రఘురాఈ । బహు బిధి బేద పురానన్హ గాఈ ॥ 1 ॥
శ్రీముఖ తుమ్హ పుని కీన్హి బడాఈ । తిన్హ పర ప్రభుహి ప్రీతి అధికాఈ ॥
సునా చహఉఁ ప్రభు తిన్హ కర లచ్ఛన । కృపాసింధు గున గ్యాన బిచచ్ఛన ॥ 2 ॥
సంత అసంత భేద బిలగాఈ । ప్రనతపాల మోహి కహహు బుఝాఈ ॥
సంతన్హ కే లచ్ఛన సును భ్రాతా । అగనిత శ్రుతి పురాన బిఖ్యాతా ॥ 3 ॥
సంత అసంతన్హి కై అసి కరనీ । జిమి కుఠార చందన ఆచరనీ ॥
కాటఇ పరసు మలయ సును భాఈ । నిజ గున దేఇ సుగంధ బసాఈ ॥ 4 ॥

ఐనప్పటికిని ఓ దయానిధానా! సాహసించి ఒక విన్నపమును జేసెదెను. నేను మీ సేవకుడను. మీరు సేవకులకు సుఖప్రదాతలు. రఘునాథా! వేదపురాణములు సజ్జనుల మహత్త్వమును గూర్చి మిగుల ప్రస్తుతించినవి. మీరుగూడ 'మీ ముఖతః' వారిని ప్రశంసించితిరి. వారిపై మీ ప్రేమ అపారము. ప్రభూ! నేను సజ్జనులలక్షణములను వినగోరెదను. మీరు దయానిధులు, జ్ఞాన గుణ సముద్రులు. శరణాగతరక్షకా! సాధు-అసాధువులలోగల భేదములను వివరింపుడు." శ్రీరాముడు పలికెను. "సోదరులారా! వినుడు. సజ్జనుల లక్షణములు అనేకములు. అవి వేదపురాణములలో ప్రసిద్ధములు. సజ్జనులు చందనవృక్షమువంటివారు. దుర్జనులు గొడ్డలివంటివారు. గొడ్డలి చందనవృక్షమును నఱికివేయును. కాని! చందనవృక్షము తనను నఱికినగొడ్డలికే తన సువాసనను గూర్చును.

(చౌ॥ 1-4)

దో- తాతే సుర సీసన్హ చఢత, జగ బల్లభ శ్రీఖండ।
అనల దాహి పీటత ఘనహిఀ, పరసు బదన యహ దండ ॥ 37 ॥

ఈ స్వాభావికగుణములవలననే చందనము అందఱికిని ప్రియమైనది. అది దైవశిరస్సులను గూడ అధిరోహించును. కాని అప్రియమైనందున గొడ్డలి ముఖమును నిప్పున గాల్చి, సమ్మెటతో గొట్టెదరు. (దో॥ 37)

చౌ- బిషయ అలంపట సీల గునాకర। పర దుఖ దుఖ సుఖ సుఖ దేఖే పర॥
సమ అభూతరిపు బిమద బిరాగీ । లోభామరష హరష భయ త్యాగీ ॥ 1 ॥
కోమలచిత దీనన్హ పర దాయా । మన బచ క్రమ మమ భగతి అమాయా॥
సబహి మానప్రద ఆపు అమానీ। భరత ప్రాన సమ మమ తే ప్రానీ ॥ 2 ॥
బిగత కామ మమ నామ పరాయన। సాంతి బిరతి బినతీ ముదితాయన ॥
సీతలతా సరలతా మయత్రీ। ద్విజ పద ప్రీతి ధర్మ జనయత్రీ॥ 3 ॥
ఏ సబ లచ్ఛన బసహిఀ జాసు ఉర । జానేహు తాత సంత సంతత ఫుర ॥
సమ దమ నియమ నీతి నహిఀ డోలహిఀ। పరుష బచన కబహూఀ నహిఀ బోలహిఀ ॥ 4 ॥

సజ్జనులు విషయవాసనాలోలురు గారు. వారు సుశీలసద్గుణాకరులు. ఇతరులదుఃఖములను తమదుఃఖములుగా, ఇతరుల సుఖములను తమ సుఖములుగా భావించెదరు. వారు అన్నిటి యందును, అన్ని చోట్లను అన్ని సమయములయందును సమత్వము కలిగి యుందురు. వారి మనస్సులలో శత్రుత్వము ఉండదు. వారు అభిమానరహితులు, విరాగులు. వారిలో లోభము, క్రోధము, హర్షము, భయము లేశమాత్రముగూడ ఉండవు. వారి హృదయములు కోమలములు, దీనులయెడ, దుఃఖితులపైనను దయచూపుదురు. మనోవాక్కర్మలచే నాపై నిష్కపటభక్తిని గల్గి యుందురు. వారు స్వయముగా అభిమాన రహితులై ఇతరులను సమ్మానించెదరు. భరతా! ఇట్టి సజ్జనులు నాకు ప్రాణతుల్యులు. వారికి ఎట్టి కోరికలును ఉండవు. వారు నా నామస్మరణమునందే నిరతులు. సజ్జనులు శాంతి, వైరాగ్యము, వినయము, ప్రసన్నత కలిగి యుందురు. వారిలో శీతలత్వము, సరళత, అందఱియెడ మిత్రభావము, బ్రాహ్మణభక్తి ఉండును. ఇదియే ధర్మమునకు మూలము. సోదరా! ఈ లక్షణములు గల వారిని సజ్జనులుగా భావింపుము. వారు శమ, దమ, నియమ, నీతి మార్గములనుండి ఎన్నడునూ వైదొలగరు. వారెప్పుడును పరుష వచనములను పలుకరు.

(చౌ॥ 1-4)

దో- నిందా అస్తుతి ఉభయ సమ, మమతా మమ పద కంజ ।
తే సజ్జన మమ ప్రానప్రియ, గున మందిర సుఖ పుంజ ॥ 38 ॥

నిందాస్తుతులను సమానముగా భావించువారు, నా పాదపద్మములయందు అనన్యప్రేమ కలిగియుండువారు సజ్జనులు. వారు నాకు ప్రాణసములు. గుణధాములు, ఆనందస్వరూపులు. (దో॥ 38)

చౌ- సునహు అసంతన్హ కేర సుభాఊ । భూలెహుఀ సంగతి కరిఅ న కాఊ ॥
తిన్హ కర సంగ సదా దుఖదాఈ । జిమి కపిలహి ఘాలఇ హరహాఈ ॥ 1 ॥
ఖలన్హ హృదయఀ అతి తాప బిసేషీ । జరహిఀ సదా పర సంపతి దేఖీ ॥
జహఀ కహుఀ నిందా సునహిఀ పరాఈ । హరషహిఀ మనహుఀ పరీ నిధి పాఈ ॥ 2 ॥
కామ క్రోధ మద లోభ పరాయన । నిర్దయ కపటీ కుటిల మలాయన ॥
బయరు అకారన సబ కాహూ సోఀ । జో కర హిత అనహిత తాహూ సోఀ ॥ 3 ॥
ఝూఠఇ లేనా ఝూఠఇ దేనా । ఝూఠఇ భోజన ఝూఠ చబేనా ॥
బోలహిఀ మధుర బచన జిమి మోరా । ఖాఇ మహా అహి హృదయ కఠోరా ॥ 4 ॥

ఇక దుర్జనుల లక్షణములను వినుము. పొరపాటునగూడ వారితో సాంగత్యము చేయరాదు. వారి సహవాసము దుఃఖములకు కారణము. దుర్లక్షణములుగల గోవుతో కలిసి తిరుగుటవలన మంచి కపిలగోవుగూడ అట్లే మారును. దుష్టులైన వారి హృదయములయందు సంతాపమధికము. వారు ఇతరులసుఖసంపదలను జూచి, అసూయ పడెదరు. ఎప్పుడైనను ఇతరులను గూర్చిన నిందలను విన్నచో త్రోవలో నిధి దొరికినంతగ సంతోష పడెదరు. వారు కామక్రోధలోభమదపరాయణులు. నిర్దయులు, కపటులు, కుటిలురు, పాపిష్ఠులు. వారు అకారణముగా ఇతరులతో వైరము పూనెదరు. మేలుచేసినవారికే కీడు తలపెట్టెదరు. వారి ఆదానప్రదానములన్నియును సత్యదూరములు, స్వార్థదృష్టితో చేయబడునవి. అనృతమే వారిభోజనము. వారు అన్ని విషయములయందును అనృతమే పలికెదరు. నెమలికూత (క్రేంకారము)మధురము. కాని దాని ఆహారము మహావిషసర్పములు. అట్లే దుర్జనుల మాటలు మిక్కిలి మధురములు. కాని వారి హృదయములు మిగులవిషపూరితములు, కఠినములు.

(చౌ॥ 1-4)

దో- పర ద్రోహీ పర దార రత, పర ధన పర అపబాద ।
తే నర పాఀవర పాపమయ, దేహ ధరేఀ మనుజాద ॥ 39 ॥

దుష్టులు ఇతరులతో నిష్కారణముగా వైరముపూనెదరు. పరస్త్రీలయందును, ధనమునందును ఆసక్తులైయుందురు. పరులు నిందలపాలైనచో సంతోషపడుచుందురు. వారు నీచులు, పాపాత్ములు, మానవశరీరములను ధరించిన రాక్షసులు. (దో॥ 39)

చౌ- లోభఇ ఓఢన లోభఇ డాసన । సిస్నోదర పర జమపుర త్రాస న ॥
కాహూ కీ జౌఀ సునహిఀ బడాఈ । స్వాస లేహిఀ జను జూడీ ఆఈ ॥ 1 ॥

జబ కాహూ కై దేఖహిఁ బిపతీ । సుఖీ భఏ మానహుఁ జగ నృపతీ ॥
స్వారథ రత పరివార బిరోధీ । లంపట కామ లోభ అతి క్రోధీ ॥ 2 ॥
మాతు పితా గుర బిప్ర న మానహిఁ । ఆపు గఏ అరు ఘాలహిఁ ఆనహిఁ ॥
కరహిఁ మోహ బస ద్రోహ పరావా । సంత సంగ హరి కథా న భావా ॥ 3 ॥
అవగున సింధు మందమతి కామీ । బేద బిదూషక పరధన స్వామీ ॥
బిప్ర ద్రోహ పర ద్రోహ బిసేషా । దంభ కపట జియఁ ధరేఁ సుబేషా ॥ 4 ॥

దుర్మార్గులకు లోభమే దుప్పటి, లోభమే పఱుపు. (లోభములోనే మునిగి యుందురు.) ఆహార మైథునములయందే నిరతులైయుందురు. యమలోకభయము వారికిఉండదు. ఇతరుల అభివృద్ధిని చూచినను, విన్నను జ్వర పీడితులవలె నిట్టూర్పులు వదలెదరు. ఇతరులకు విపత్తు కల్గినపుడు చూచినను, విన్నను విశ్వమున కంతటికిని రాజైనంతగా సంతోషింతురు. వారు కటికి స్వార్థపరులు. వారు కామలోభలంపటులై, మిక్కిలి క్రోధస్వభావులై, తమ కుటుంబ సభ్యులతోగూడ విరోధము కల్గి యుందురు. వారు తల్లిదండ్రులను, గురువులను, బ్రాహ్మణులను అంతే గాదు ఎవ్వరినీ గుర్తింపరు, గౌరవింపరు. తాము నశించుటయే గాక ఇతరులను గూడ నష్టపఱచెదరు. మోహవశమున ఇతరులతో వైరము వహింతురు. వారికి సజ్జనసాంగత్యమునగాని, హరికథలయందుగాని అభిలాషయేయుండదు. వారు దుర్గుణసాగరులు. మందబుద్ధులు, కాముకులు, వేదములను దూషించువారు. పరధనములనుకబళించువారు. బ్రాహ్మణులకును, విశేషముగా దేవతలకును, కడకు పరమాత్మకును ద్రోహము చేయుదురు. వారి హృదయము దంభ కపటపూరితము. వంచన చేయుటయే వారి స్వభావము. వారు పయోముఖ విషకుంభములు. చూచుటకు సజ్జనుల వలె కన్పింతురు. (చౌ॥ 1-4)

దో- ఐసే అధమ మనుజ ఖల, కృతజుగ త్రేతాఁ నాహిఁ ।
ద్వాపర కఛుక బృంద బహు, హోఇహహిఁ కలిజుగ మాహిఁ ॥ 40 ॥

ఇట్టి అధములు, దుష్టులైన మనుజులు. కృతయుగమునందును, త్రేతాయుగమునందును ఉండరు. ద్వాపరయుగములో స్వల్పముగా ఉండెదురు. కాని కలియుగములో వీరు కోకొల్లలు. వీరి సంఖ్యఅపారము, అగణ్యము. (దో॥ 40)

చౌ- పరహిత సరిస ధర్మ నహిఁ భాఈ । పర పీడా సమ నహిఁ అధమాఈ ॥
నిర్నయ సకల పురాన బేద కర । కహేఉఁ తాత జానహిఁ కోబిద నర ॥ 1 ॥
నర సరీర ధరి జే పర పీరా । కరహిఁ తె సహహిఁ మహా భవ భీరా ॥
కరహిఁ మోహ బస నర అఘ నానా । స్వారథ రత పరలోక నసానా ॥ 2 ॥
కాలరూప తిన్హ కహఁ మైఁ భ్రాతా । సుభ అరు అసుభ కర్మ ఫల దాతా ॥
అస బిచారి జే పరమ సయానే । భజహిఁ మోహి సంసృత దుఖ జానే ॥ 3 ॥
త్యాగహిఁ కర్మ సుభాసుభ దాయక । భజహిఁ మోహి సుర నర ముని నాయక ॥
సంత అసంతన్హ కే గున భాషే । తే న పరహిఁ భవ జిన్హ లఖి రాఖే ॥ 4 ॥

సోదరా! పరోపకారముతో సమానమైన ధర్మము లేనే లేదు. ఇతరులకు కీడు చేయుటకంటెను వేఱొక పాపమే లేదు. నాయనా! వేదపురాణములలో తెలుపబడిన విషయములను నీకు సంగ్రహముగా వినిపించితిని. పండితులు వీటిని ఎఱుగుదురు. మానవశరీరములను పొందియు ఇతరులకు కీడు తలపెట్టువారు జననమరణచక్రములో పరిభ్రమించుచు, క్లేశములను అనుభవింపవలసియుండును. మనుష్యులు మోహవశమున స్వార్థములో మునిగి, పెక్కు పాపములను చేయుచుందురు. అందువలన వారు సద్గతులను పొందజాలరు. పైగా నరకయాతనలకు గుఱియగుదురు. సోదరా! నేను వారికి యమునితో సమానుడను. వారి మంచి, చెడుకర్మలకు తగినఫలములను ఒసంగెదను. దీనిని ఎఱింగి జ్ఞానులు, సంసారము దుఃఖ రూపమని తెలిసికొని, నన్ను భజింతురు. శుభాశుభఫలములనిచ్చు కర్మలను వదలి, వారు దేవతలకును, మనుష్యులకును, మునీశ్వరులకును అధి దేవతనైన నన్ను భక్తితో భజింతురు. ఇంత వరకును సజ్జన దుర్జనుల లక్షణములను తెల్పితిని. ఈ జనుల గుణదోషములను ఎఱింగిన వారు జననమరణచక్రములో పడరు. (చౌ॥ 1-4)

దో- సునహు తాత మాయా కృత, గున అరు దోష అనేక।
గున యహ ఉభయ న దేఖిఅహిఁ, దేఖిఅ సో అబిబేక ॥ 41 ॥

నాయనా! వినుము. లోకములోని గుణ దోషములు అన్నియును మాయాకల్పితములే. ఈ రెండింటిని చూడకుండుటయే వివేకము. వాటిని చూచుట అవివేకము. (దో॥ 41)

చౌ- శ్రీముఖ బచన సునత సబ భాఈ। హరషే ప్రేమ న హృదయఁ సమాఈ ॥
కరహిఁ బినయ అతి బారహిఁ బారా। హనూమాన హియఁ హరష అపారా ॥ 1 ॥
పుని రఘుపతి నిజ మందిర గఏ। ఎహి బిధి చరిత కరత నిత నఏ ॥
బార బార నారద ముని ఆవహిఁ। చరిత పునీత రామ కే గావహిఁ ॥ 2 ॥
నిత నవ చరిత దేఖి ముని జాహీఁ। బ్రహ్మలోక సబ కథా కహాహీఁ ॥
సుని బిరంచి అతిసయ సుఖ మానహిఁ। పుని పుని తాత కరహు గున గానహిఁ ॥ 3 ॥
సనకాదిక నారదహి సరాహహిఁ। జద్యపి బ్రహ్మ నిరత ముని ఆహహిఁ ॥
సుని గున గాన సమాధి బిసారీ। సాదర సునహిఁ పరమ అధికారీ ॥ 4 ॥

'శ్రీరామచంద్రప్రభుముఖతః' ఈ వచనములను విన్నపిదప సోదరులందఱును ప్రసన్న చిత్తులైరి. ప్రేమతో వారిహృదయములుప్పొంగెను. పదేపదే తమ ఆనందములను ప్రకటించిరి. ముఖ్యముగా ఆంజనేయునకు పట్టరానిఆనందము కలిగెను. పిమ్మట ప్రభువు తన భవనమునకేగెను. ఈ విధముగా ప్రభువు ప్రతిదినము నూతనములైన లీలలను చూపించుచునేయుండెను. నారదముని తఱచుగా అయోధ్యకు వచ్చి, పరమపావనమైన శ్రీరామచరితమును గానమొనర్చుచుండెను. నారదమహర్షి ప్రతిదినము ప్రభువుయొక్క నూతనలీలలను జూచి, బ్రహ్మలోకమున కేగి, వాటిని వర్ణించుచుండెను. బ్రహ్మ దేవుడు వాటిని విని, పరమానందమునొందుచు ఇట్లు పల్కుచుండెను. "నాయనా! శ్రీరాముని గుణములను మాటి మాటికిని తెలుపుము" సనకాదిమునులు నారదుని ప్రశంసించుచుండిరి. వారు బ్రహ్మనిష్ఠాగరిష్ఠులైనను శ్రీరామునిగుణప్రశంసలను వినినప్పుడు బ్రహ్మ సమాధిని మఱచి, శ్రద్ధగా వినుచుండిరి. ఈ కథకు వారు సరియైన శ్రోతలు. (చౌ॥ 1-4)

దో- జీవనముక్త బ్రహ్మపర, చరిత సునహిఁ తజి ధ్యాన ।
జే హరి కథాఁ న కరిహిఁ రతి, తిన్హ కే హియ పాషాన ॥ **42** ॥

సనకాదిమునులవంటి జీవన్ముక్తులు, బ్రహ్మనిష్ఠాగరిష్ఠులుగూడ తమబ్రహ్మసమాధిని మాని ప్రభుదివ్యచరిత్రమును వినుచుండగా శ్రీహరికథలను ప్రేమతో విననివారిహృదయములు నిజముగా పాషాణ సదృశములే. (దో॥ 42)

పౌరులకు శ్రీరాముని హిత బోధ

చౌ- ఏక బార రఘునాథ బోలాఏ । గుర ద్విజ పురబాసీ సబ ఆఏ ॥
బైఠే గుర ముని అరు ద్విజ సజ్జన । బోలే బచన భగత భవ భంజన ॥ **1** ॥
సునహు సకల పురజన మమ బానీ । కహఉఁ న కఛు మమతా ఉర ఆనీ ॥
నహిఁ అనీతి నహిఁ కఛు ప్రభుతాఈ । సునహు కరహు జో తుమ్హహి సోహాఈ ॥ **2** ॥
సోఇ సేవక ప్రియతమ మమ సోఈ । మమ అనుసాసన మానై జోఈ ॥
జౌఁ అనీతి కఛు భాషౌఁ భాఈ । తౌ మోహి బరజహు భయ బిసరాఈ ॥ **3** ॥
బడే భాగ మానుష తను పావా । సుర దుర్లభ సబ గ్రంథన్హి గావా ॥
సాధన ధామ మోచ్ఛ కర ద్వారా । పాఇ న జెహిఁ పరలోక సఁవారా ॥ **4** ॥

ఒకసారి శ్రీరామచంద్రుడు గురునైన వసిష్ఠ మహర్షిని, బ్రాహ్మణులను ఇతర పుర ప్రముఖులను పిలిపించెను. సభలో గురువుగారు, మునులు, బ్రాహ్మణులు, సోదరులు, ఇతర సజ్జనులు యోగ్యతానుసారము కూర్చొని యుండగా భవభయబాధలను తొలగించు శ్రీరాముడిట్లనెను. "ఓ పౌరులారా! వినుడు. నేను కేవలము మీమీది మమకారముతో మాత్రమే చెప్పుట లేదు. నేను తెల్పునది నీతిబాహ్యమైనదియుగాదు. అధికారముతోడనూ తెల్పుట లేదు. నేను పలికెడి మాటలను సావధానముగా వినుడు. పిదప మీ ఇష్టము ప్రకారము చేయుడు. నా ఆజ్ఞను పాలించు వారు నాకు సేవకులు, ప్రియులు. సోదరులారా! నేను పలికెడి వచనములలో దోషమున్నచో నన్ను నిస్సంకోచముగా ఆపుడు. మహాభాగ్యవశమున ఈ మానవజన్మ లభించినది. ఈ దేహము దేవతలకును దుర్లభమని ప్రామాణిక శాస్త్రగ్రంథములలో పేర్కొనబడినది. ఇది ధర్మార్థ కామ (త్రివర్గ) సాధనకు ఉపకరణము, మోక్షమునకు ద్వారము. ఇట్టి శరీరమును పొందియు భగవత్ప్రాప్తికై ప్రయత్నింపనివాడు- (చౌ॥ 1-4)

దో- సో పరత్ర దుఖ పావఇ, సిర ధుని ధుని పఛితాఇ ।
కాలహి కర్మహి ఈస్వరహి, మిథ్యా దోష లగాఇ ॥ **43** ॥

పరలోకమున దుఃఖమును అనుభవించును, నెత్తి బాదుకొనుచు 'లబో దిబో' యనును. పిదప 'కుయ్యో! మొర్రో' అనుచు, పశ్చాత్తాప పడును. కాలమును, కర్మను, పైగా భగవంతుని వ్యర్థముగా నిందించును. (దో॥ 43)

చౌ- ఏహి తన కర ఫల బిషయ న భాఈ । స్వర్గఉ స్వల్ప అంత దుఖదాఈ ॥
నర తను పాఇ బిషయఁ మన దేహీఁ । పలటి సుధా తే సఠ బిష లేహీఁ ॥ 1 ॥
తాహి కబహుఁ భల కహఇ న కోఈ । గుంజా గ్రహఇ పరస మని ఖోఈ ॥
ఆకర చారి లచ్ఛ చౌరాసీ । జోని భ్రమత యహ జివ అబినాసీ ॥ 2 ॥
ఫిరత సదా మాయా కర ప్రేరా । కాల కర్మ సుభావ గున ఘేరా ॥
కబహుఁక కరి కరునా నర దేహీ । దేత ఈస బిను హేతు సనేహీ ॥ 3 ॥
నర తను భవ బారిధి కహుఁ బేరో । సన్ముఖ మరుత అనుగ్రహ మేరో ॥
కరనధార సదగుర దృఢ నావా । దుర్లభ సాజ సులభ కరి పావా ॥ 4 ॥

సోదరులారా! ఈ శరీరప్రాప్తికి ఫలములు విషయభోగములు గావు. స్వర్గ సుఖభోగములు గూడ అత్యల్పములు. పరిణామమున అవి దుఃఖప్రదములు. కావున మానవశరీరమును పొందినను విషయలోలురైనమూర్ఖులు అమృతమును వదలి, విషమును పానముచేసినవారగుదురు. 'పరుసవేది'ని పోగొట్టుకొని, గురువిందనాశ్రయించు వానిని మూఢుడు, అవివేకి అని అందురు. నాశరహితుడైన జీవుడు నాలుగువిధములైన ఎనుబదినాలుగులక్షలజీవరాసులలో పరిభ్రమించుచుండును. మాయా ప్రేరితుడై, కాలకర్మస్వభావగుణములకు వశుడై, ఈ జీవుడు వివిధయోనులలో జన్మించుచుండును. జీవుని ఈ దయనీయస్థితినిజూచి, నిర్హేతుక దయాళువైన భగవంతుడు వీనికి ఒక్కొక్కప్పుడు మానవశరీరమును ఇచ్చుచుండును. భవసాగరమును దాటుటకు ఈ మానవశరీరము ఒక నావవంటిది. నా అనుగ్రహమే అనుకూలపవనము. సద్గురువు ఈ నావకు కర్ణధారుడు. ఇట్టి దుర్లభ సాధనములు భగవత్కృపవలననే సులభముగా ప్రాప్తించును. (చౌ॥ 1-4)

దో- జో న తరై భవ సాగర, నర సమాజ అస పాఇ ।
సో కృత నిందక మందమతి, ఆత్మాహన గతి జాఇ ॥ 44 ॥

ఇట్టి సాధనములు లభించినప్పటికిని భవసాగరమునుండి తరించుటకు ప్రయత్నింపనివాడు మందబుద్ధి, కృతఘ్నుడు. అతడు ఆత్మఘాతకుడు పొందెడి గతిని చేరును. (దో॥ 44)

చౌ- జౌఁ పరలోక ఇహాఁ సుఖ చహహూ । సుని మమ బచన హృదయఁ దృఢ గహహూ ॥
సులభ సుఖద మారగ యహ భాఈ । భగతి మోరి పురాన శ్రుతి గాఈ ॥ 1 ॥
గ్యాన అగమ ప్రత్యూహ అనేకా । సాధన కఠిన న మన కహుఁ టేకా ॥
కరత కష్ట బహు పావఇ కోఊ । భక్తి హీన మోహి ప్రియ నహిఁ సోఊ ॥ 2 ॥
భక్తి సుతంత్ర సకల సుఖ ఖానీ । బిను సతసంగ న పావహిఁ ప్రానీ ॥
పున్య పుంజ బిను మిలహిఁ న సంతా । సతసంగతి సంసృతి కర అంతా ॥ 3 ॥
పున్య ఏక జగ మహుఁ నహిఁ దూజా । మన క్రమ బచన బిప్ర పద పూజా ॥
సానుకూల తెహి పర ముని దేవా । జో తజి కపటు కరఇ ద్విజ సేవా ॥ 4 ॥

మీరు ఇహ పరలోకములయందుగూడ సుఖములను గోరుకొన్నచో నా మాటలను విని, వాటిని దృఢముగా మనస్సులలో నిలుపుకొనుడు. సోదరులారా! నేను పేర్కొనిన ఈ భక్తిమార్గము 'అతి సులభము, సుఖ ప్రదము' అని వేదములును, పురాణములును తెలుపుచున్నవి. జ్ఞానమార్గము సుగమము గాదు. దానిసాధనలో అనేకవిఘ్నములు ఎదురగుచుండును. జ్ఞానమార్గసాధన కఠినము. దానిలో మనస్సుకు ఆలంబనము దొరకదు. అతికష్టముమీద ఏ యొక్కరికో జ్ఞానము లభ్యమగును. కాని భక్తిరహితమైన జ్ఞానమార్గసాధన నాకు ప్రియముగాదు. భక్తి స్వతంత్ర సాధనము. అన్ని సుఖములకును అది నిధానము. కాని సజ్జనసాంగత్యము లేనిదే ప్రాణులకు ఇది లభింపదు. పుణ్య సమూహము లేకుండ సజ్జన సాంగత్యము ప్రాప్తింపదు. సత్సాంగత్యమే జనన మరణ చక్రమునుండి ప్రాణికోటికి ముక్తిని కలిగించును. మనోవాక్కర్మలచే (త్రికరణ శుద్ధిగా) బ్రాహ్మణులను పూజించుటతో సమానమైన పుణ్యకార్యము ప్రపంచమున మఱియొకటి లేదు. కపటమును వదలి, బ్రాహ్మణసేవచేయువానియెడల మునులు దేవతలుగూడ ప్రసన్నులయ్యెదరు. (చౌ॥ 1-4)

దో- ఔరఉ ఏక గుపుత మత, సబహి కహఉఁ కర జోరి ।
సంకర భజన బినా నర, భగతి న పావఇ మోరి ॥ 45 ॥

మఱియొక రహస్యవిశేషము గలదు. వినయముతో దానిని ప్రకటించుచున్నాను. శంకరుని భజింపకుండ మానవుడు నా భక్తిని పొందలేడు. అనగా రామానుగ్రహము లభించుటకై శివపూజ ముఖ్యకర్తవ్యము. (దో॥ 45)

చౌ- కహహు భగతి పథ కవన ప్రయాసా । జోగ న మఖ జప తప ఉపవాసా ॥
సరల సుభావ న మన కుటిలాఈ । జథా లాభ సంతోష సదాఈ ॥ 1 ॥
మోర దాస కహాఇ నర ఆసా । కరఇ తౌ కహహు కహా బిస్వాసా ॥
బహుత కహఉఁ కా కథా బఢాఈ । ఏహి ఆచరన బస్య మైఁ భాఈ ॥ 2 ॥
బైర న బిగ్రహ ఆస న త్రాసా । సుఖమయ తాహి సదా సబ ఆసా ॥
అనారంభ అనికేత అమానీ । అనఘ అరోష దచ్ఛ బిగ్యానీ ॥ 3 ॥
ప్రీతి సదా సజ్జన సంసర్గా । తృన సమ బిషయ స్వర్గ అపబర్గా ॥
భగతి పచ్ఛ హఠ నహిఁ సఠతాఈ । దుష్ట తర్క సబ దూరి బహాఈ ॥ 4 ॥

భక్తిమార్గమును అనుసరించుటలో కష్టమేమున్నది? తెల్పుడు. ఇందులో యోగమవసరమే లేదు. యజ్ఞ, జప, తపములతోగాని, ఉపవాసములతోగాని పనియే లేదు. కేవలము సరళ స్వభావము కావలెను. మనస్సులో కపటము ఉండరాదు. లభించినదానితో తృప్తిపడుచుండవలెను. నా(భగవంతుని) సేవకుడనని తెలుపుకొనుచు ఇతరులను నమ్మినచో నాపై విశ్వాసము ఎట్లుండును? ఇంతకంటె ఎక్కువగా చెప్పవలసిది ఏమున్నది? సోదరులారా! నేను చెప్పబోవు దానిని ఆచరించెడివారికే నేను వశుడనగుదును. ఎవ్వరినీ ద్వేషింపనివాడు, ఎవ్వరితోడను పోట్లాడని వాడు, ఆశాభయములు లేనివాడు- ఐనట్టి వానికి సర్వత్ర సుఖమే లభించును. నిష్కామ కర్మల నాచరించు వాడు, ఇంటిపై మమకారము లేనివాడు, గర్వము లేని వాడు, పాప రహితుడు, క్రోధహీనుడు, భక్తిభావమునందు దృఢచిత్తుడు,

భగవత్తత్త్వమును ఎఱిగినవాడు, సజ్జన సాంగత్యమునందు ఆసక్తి గలవాడు, విషయ సుఖములనే గాక స్వర్గమును ముక్తిని గూడ తృణ ప్రాయముగా జూచువాడు, భక్తి మార్గమును వీడని వాడు, అన్యమతములను దూషింపని వాడు, సర్వవిధ కుతర్కములను త్యజించు వాడు- (చౌ॥ 1-4)

దో- మమ గున గ్రామ నామ రత, గత మమతా మద మోహా ।
తా కర సుఖ సోఇ జానఇ, పరానంద సందోహా ॥ **46** ॥

నా గుణములను కీర్తించుట యందును, నా నామజపము నందును లీనమైయుండువాడు, అట్లే మమతా మద మోహములకతీతుడైన వాడు- పరమాత్మ స్వరూపము నెఱింగి, ఆత్మానందము పొందును. ఆ ఆత్మానందము అనుభవైకవేద్యము. ఆ తీపి తినే వారికే తెలియును.[1] (దో॥ 46)

చౌ- సునత సుధాసమ బచన రామ కే । గహే సబని పద కృపాధామ కే ॥
జనని జనక గుర బంధు హమారే । కృపా నిధాన ప్రాన తే ప్యారే ॥ **1** ॥
తను ధను ధామ రామ హితకారీ । సబ బిధి తుమ్హ ప్రనతారతి హారీ ॥
అసి సిఖ తుమ్హ బిను దేఇ న కోఊ । మాతు పితా స్వారథ రత ఓఊ ॥ **2** ॥
హేతు రహిత జగ జుగ ఉపకారీ । తుమ్హ తుమ్హార సేవక అసురారీ ॥
స్వారథ మీత సకల జగ మాహీఁ । సపనేహుఁ ప్రభు పరమారథ నాహీఁ ॥ **3** ॥
సబ కే బచన ప్రేమ రస సానే । సుని రఘునాథ హృదయఁ హరషానే ॥
నిజ నిజ గృహ గఏ ఆయసు పాఈ । బరనత ప్రభు బతకహీ సుహాఈ ॥ **4** ॥

శ్రీరాముడు పలికిన అమృతవచనములను విని, అందఱును ఆయనపాదములకు ప్రణమిల్లి, ఇట్లు పలికిరి. "ఓ కృపానిధానా! మీరే మా తల్లిదండ్రులు. గురువు, సోదరులు, అన్నియు మీరే. మీరు మాకు ప్రాణములకంటెను ప్రియమైనవారు. శరణాగతులదుఃఖములను నివారించు ఓ శ్రీరామా! మీరే మాసిరిసంపదలు, ఇల్లూ వాకిలీ మీరే. మీరే మాహితైషులు. ఇట్టి అమృతోపదేశమును మీరు తప్ప మఱియొకరు ఈయలేరు. తల్లిదండ్రులుగూడ స్వార్థపరులే. ఓ అసురారీ! ప్రపంచములో ఎట్టి కారణమూ లేకుండ మేలుచేయువారు ఇద్దఱే. మీరు, మీ భక్తులు, మిగిలినవారందఱును స్వప్రయోజనములను ఆశించియే మైత్రి చేయుదురు. ప్రభూ! స్వప్నమునందును వారికి పరమార్థ భావము రాదు." ప్రేమపూర్ణములైన వారివచనములను విని, శ్రీరామచంద్రుని హృదయము మిక్కిలి ప్రసన్నమయ్యెను. పిమ్మట ప్రభునాజ్ఞగైకొని, ఆ మధురోపదేశ వచనములను స్మరించుచు అందఱును తమతమ గృహములకు ఏగిరి. (చౌ॥ 1-4)

1. రామనామమే లడ్డంట
అది తినే వారికే తీపంట

దో- ఉమా అవధబాసీ నర, నారి కృతారథ రూప ।
బ్రహ్మ సచ్చిదానంద ఘన, రఘునాయక జహఁ భూప ॥ 47 ॥

(శివుడు పలుకుచున్నాడు) ఓ ఉమా! అయోధ్యావాసులైన స్త్రీ పురుషులందఱును కృతార్థులు. ఏలనన వారి ప్రభువే స్వయముగా పరమానంద స్వరూపుడైన శ్రీరఘునాథుడు గదా! (దో॥ 47)

శ్రీరామునకు వసిష్ఠుని విన్నపము

చౌ- ఏక బార బసిష్ఠ ముని ఆఏ । జహాఁ రామ సుఖధామ సుహాఏ ॥
అతి ఆదర రఘునాయక కీన్హా । పద పఖారి పాదోదక లీన్హా ॥ 1 ॥
రామ సునహు ముని కహ కర జోరీ । కృపాసింధు బినతీ కఛు మోరీ ॥
దేఖి దేఖి ఆచరన తుమ్హారా । హోత మోహ మమ హృదయఁ అపారా ॥ 2 ॥
మహిమా అమితి బేద నహిఁ జానా । మైఁ కేహి భాఁతి కహఉఁ భగవానా ॥
ఉపరోహిత్య కర్మ అతి మందా । బేద పురాన సుమృతి కర నిందా ॥ 3 ॥
జబ న లేఉఁ మైఁ తబ బిధి మోహీ । కహా లాభ ఆగేఁ సుత తోహీ ॥
పరమాతమా బ్రహ్మ నర రూపా । హోఇహి రఘుకుల భూషన భూపా ॥ 4 ॥

ఒకసారి వసిష్ఠమహాముని సుఖధాముడైన శ్రీరామునియొద్దకు వచ్చెను. రఘునాథుడు ఆయనను మిక్కిలి ఆదరముతో గౌరవించి, ఆయనకాళ్లు కడిగి, ఆ పాదోదకమును గ్రోలెను. వసిష్ఠముని చేతులు జోడించి, పలికెను. "ఓ కృపాళూ! శ్రీరామా! నా విన్నపమును ఆలకింపుడు. మీరు ఆచరించుచున్న మానవోచితకార్యములను జూచి, నా హృదయము అపార మోహమగ్నమగుచున్నది. హే భగవన్! మీ మహిమ అపారము. దానిని వేదములుగూడ తెల్పజాలవు. నేనేవిధముగ తెలిసికొనగలను? పురోహితుని పని అతి నిమ్న శ్రేణికి చెందినది. వేద పురాణ స్మృతులుగూడ దానిని నిందించును. రఘువంశమునకు పురోహిత కార్యమును నేను స్వీకరింపక ముందు బ్రహ్మదేవుడు నాతో పలికెను. 'కుమారా! నీవీ పనిని స్వీకరింపుము. దీని వలన నీకు మున్ముందు లాభము కలుగును. పరమాత్మయే స్వయముగా మానవరూపముతో రఘుకుల భూషణుడై జన్మించును.' (చౌ॥ 1-4)

దో- తబ మైఁ హృదయఁ బిచారా, జోగ జగ్య బ్రత దాన ।
జా కహుఁ కరిఅ సో పైహఉఁ, ధర్మ న ఏహి సమ ఆన ॥ 48 ॥

అప్పుడు నేను మనస్సులో ఆలోచించితిని. జనులు ఎవరి కొఱకు యోగములు, యజ్ఞములు, వ్రతములు, దానములు మున్నగు ధర్మకార్యములను చేయుదురో అట్టి పరమాత్మను నేను ఈ పురోహిత కార్యమువలన పొందగలుగునప్పుడు దీనివంటి మఱియొక ధర్మము ఉండదు. (దో॥ 48)

చౌ- జప తప నియమ జోగ నిజ ధర్మా । శ్రుతి సంభవ నానా సుభ కర్మా ॥
గ్యాన దయా దమ తీరథ మజ్జన । జహఁ లగి ధర్మ కహత శ్రుతి సజ్జన ॥ 1 ॥

ఆగమ నిగమ పురాన అనేకా । పఢే సునే కర ఫల ప్రభు ఏకా ॥
తవ పద పంకజ ప్రీతి నిరంతర । సబ సాధన కర యహ ఫల సుందర ॥ 2 ॥
ఛూటఇ మల కి మలహి కే ధోఏఁ । ఘృత కి పావ కొఇ బారి బిలోఏఁ ॥
ప్రేమ భగతి జల బిను రఘురాఈ । అభిఅంతర మల కబహుఁ న జాఈ ॥ 3 ॥
సోఇ సర్బగ్య తగ్య సోఇ పండిత । సోఇ గున గృహ బిగ్యాన అఖండిత ॥
దచ్ఛ సకల లచ్ఛన జుత సోఈ । జాకేఁ పద సరోజ రతి హోఈ ॥ 4 ॥

జపతపోనియమములు, యోగములు, వర్ణాశ్రమధర్మములు, విధ్యుక్తములైన అనేకశుభ కర్మలు, జ్ఞానము, దయ, దమము, తీర్థ స్నానములు- క్షేత్రసందర్శనములు మున్నగునవి ధర్మములని వేదములయందును, సజ్జనులచేతనుచెప్పబడినవి. ప్రభూ! వీటిని ఆచరించుటవలనను, అనేకతంత్రములవలనను, వేదములను పురాణములను అధ్యయనముచేయుటవలనను, వినుట చేతను కలుగు ముఖ్యమైన ఫలమూ, సర్వసాధనలవలన కలిగెడి ఫలమూ ఒక్కటే. అదేమనగా మీ చరణకమలములపై నిరంతరభక్తి కలిగియుండుట. ముఱికితో కడిగినచో ముఱికి తొలగునా? నీటిని చిలికినచో నేయి లభించునా? అట్లే రఘునాథా! ప్రేమ, భక్తి అనెడి నీరు లేకుండా అంతఃకరణమునందలి 'అజ్ఞాన మనెడి మైల' తొలగదు. మీ చరణ కమలములపై భక్తి కుదురుకొనిన వాడే సర్వజ్ఞుడు, తత్త్వజ్ఞుడు, పండితుడు అతడే సద్గుణనిధానము, అఖండవిజ్ఞాని, సులక్షణ యుక్తుడు, దక్షుడు. (చౌ॥ 1-4)

దో- నాథ ఏక బర మాగఉఁ, రామ కృపా కరి దేహు ।
జన్మ జన్మ ప్రభు పద కమల, కబహుఁ ఘటై జని నేహు ॥ 49 ॥

ప్రభూ! శ్రీరామా! మిమ్ము ఒక్క వరమును గోరెదను. కృపతో ప్రసాదింపుడు. మీ చరణ కమలములపై నాకుగల భక్తి జన్మజన్మాంతరములయందును తరుగకుండుగాక." (దో॥ 49)

చౌ- అస కహి ముని బసిష్ట గృహ ఆఏ । కృపాసింధు కే మన అతి భాఏ ॥
హనూమాన భరతాదిక భ్రాతా । సంగ లిఏ సేవక సుఖదాతా ॥ 1 ॥
పుని కృపాల పుర బాహెర గఏ । గజ రథ తురగ మగావత భఏ ॥
దేఖి కృపా కరి సకల సరాహే । దిఏ ఉచిత జిన్హ జిన్హ తెఇ చాహే ॥ 2 ॥
హరన సకల శ్రమ ప్రభు శ్రమ పాఈ । గఏ జహాఁ సీతల అవఁరాఈ ॥
భరత దీన్హ నిజ బసన డసాఈ । బైఠే ప్రభు సేవహిఁ సబ భాఈ ॥ 3 ॥
మారుతసుత తబ మారుత కరఈ । పులక బపుష లోచన జల భరఈ ॥
హనూమాన సమ నహిఁ బడభాగీ । నహిఁ కోఉ రామ చరన అనురాగీ ॥ 4 ॥
గిరిజా జాసు ప్రీతి సెవకాఈ । బార బార ప్రభు నిజ ముఖ గాఈ ॥ 5 ॥

ఈ విధముగా పలికి, వసిష్ఠ మహర్షి తన నివాసమునకు వెళ్లెను. ఆయన హృదయమునందలి మనోభావములు దయాసింధువైన శ్రీరామునకు అత్యంత ప్రీతిని గూర్చెను. పిమ్మట సేవకులకు సుఖప్రదుడైన శ్రీరామచంద్రుడు

హనుమంతుని, భరతాది సోదరులను తనవెంట తోడ్కొని, నగరము వెలుపలికి వెళ్లి, రథములను, ఏనుగులను, గుఱ్ఱములను అచటికి తెప్పించెను. అచటివారిని కృపతో చూచి, ప్రేమతో అందఱిని ప్రశంసించెను. వాటిని ప్రజలకు కోరిన విధముగా ఇచ్చివేసెను. సమస్త శ్రమలను దూరము చేయు ప్రభువు రథ గజ తురగములను ఇచ్చివేయుటచే డస్సినవాడై, చల్లని మామిడి తోపునీడలో విశ్రమించెను. భరతుడచ్చట తన వస్త్రమును పఱచెను. ప్రభువు దానిపై ఆసీనుడయ్యెను. సోదరులందఱును సేవలు చేయసాగిరి. పావని వీవనతో వీచుచుండెను. అతని శరీరము పులకితమయ్యెను. కన్నులలో ఆనందాశ్రువులు నిండెను. (శివుడు పలుకుచున్నాడు) ఓ గిరిజా! శ్రీరాముని చరణ కమలములను ఆశ్రయించిన హనుమంతుని కంటెను భాగ్యశాలి ఎవ్వరును లేరు. అతని ప్రేమను, సేవలను ప్రభువు స్వయముగా మాటి మాటికిని కొనియాడెను. (చౌ॥ 1-5)

నారదుడు శ్రీరాముని స్తుతించుట

దో- తెహిఀ అవసర ముని నారద, ఆఏ కరతల బీన।
గావన లగే రామ కల, కీరతి సదా నబీన ॥ 50 ॥

ఆ సమయముననే నారదమహర్షి మహతిని చేతబూని, అచ్చటికి వచ్చెను. శ్రీరామచంద్రునియొక్క నిత్యనూతనమనోహరకీర్తిని గానము చేయసాగెను. (1) (దో॥ 50)

చౌ- మామవలోకయ పంకజ లోచన। కృపా బిలోకని సోచ బిమోచన ॥
నీల తామరస స్యామ కామ అరి। హృదయ కంజ మకరంద మధుప హరి ॥ 1 ॥
జాతుధాన బరూథ బల భంజన। ముని సజ్జన రంజన అఘ గంజన ॥
భూసుర ససి నవ బృంద బలాహక। అసరన సరన దీన జన గాహక ॥ 2 ॥
భుజ బల బిపుల భార మహి ఖండిత। ఖర దూషన బిరాధ బధ పండిత ॥
రావనారి సుఖరూప భూపబర। జయ దసరథ కుల కుముద సుధాకర ॥ 3 ॥
సుజస పురాన బిదిత నిగమాగమ। గావత సుర ముని సంత సమాగమ ॥
కారునీక బ్యలీక మద ఖండన। సబ బిధి కుసల కోసలా మండన ॥ 4 ॥
కలి మల మథన నామ మమతాహన। తులసిదాస ప్రభు పాహి ప్రనత జన ॥ 5 ॥

"ఓ కమలనయనా! దయతో నన్ను కనికరింపుము. ఓ శోక విమోచనా! నాపై మీ కృపాదృష్టిని ప్రసరింప జేయుము. నీవు నీలకమలమువలె శ్యామసుందరుడవు. మన్మథశత్రువైన శివుని హృదయ కమలమునందలి ప్రేమ మకరందమును ఆస్వాదించుమధుపమవు. రాక్షసబలములను నశింపజేయువాడవు. మునులకును, సజ్జనులకును ఆనందమును గూర్చువాడవు. పాపములను రూపుమాపువాడవు. బ్రాహ్మణసమూహములనెడి సస్యములపై వర్షించు సజలమేఘసమూహమువంటివాడవు. అశరణశరణ్యుడవు. దీనజనపాలకుడవు. నీ అతులపరాక్రమముచే

1. నారద గానలోలా! నతజనపరిపాలా!
నీరద సమనీలా! నిరుపమగుణశీలా ॥నారద॥ (త్యాగరాజ)

భూభారమునుబాపువాడవు. ఖరదూషణవిరాధులను వధించిన సమర్థుడవు. పరమానంద స్వరూపుడవు. రావణారీ! రాజ శిరోమణీ! దశరథకులకుముదసుధాకరా! నీకు జయము. నీ కీర్తిని వేద పురాణములును, తంత్రశాస్త్రములును ప్రస్తుతించినవి. ఆ కీర్తి దేవతల, మునుల, సజ్జనుల సభలలో గానము చేయబడుచుండును. నీవు కరుణాకరుడవు, దురభిమానమును దూరముచేయువాడవు, సర్వసమర్థుడవు. అయోధ్యకే అలంకారమైన వాడవు. కలియుగ పాపములను రూపుమాపువాడవు. ఓ తులసీదాస ప్రభూ! నీ నామస్మరణము మమకారమును హరించి వేయును. శరణుజొచ్చిన నన్ను రక్షింపుము. (చౌ॥ 1-5)

దో- ప్రేమ సహిత ముని నారద, బరని రామ గున గ్రామ ।
సోభాసింధు హృదయఀ ధరి, గఏ జహాఀ బిధి ధామ ॥ 51 ॥

శ్రీరామచంద్రునిగుణములను కీర్తించిన పిమ్మట నారదమహాముని శోభాసింధువైన శ్రీరాముని తన హృదయమున నిలుపుకొని, బ్రహ్మలోకమునకు వెళ్లెను. (దో॥ 51)

చౌ- గిరిజా సునహు బిసద యహ కథా । మైఀ సబ కహీ మోరి మతి జథా ॥
రామ చరిత సత కోటి అపారా । శ్రుతి సారదా న బరనై పారా ॥ 1 ॥
రామ అనంత అనంత గునానీ । జన్మ కర్మ అనంత నామానీ ॥
జల సీకర మహి రజ గని జాహీఀ । రఘుపతి చరిత న బరని సిరాహీఀ ॥ 2 ॥
బిమల కథా హరి పద దాయనీ । భగతి హోఇ సుని అనపాయనీ ॥
ఉమా కహిఉఀ సబ కథా సుహాఈ । జో భుసుండి ఖగపతిహి సునాఈ ॥ 3 ॥
కఛుక రామ గున కహేఉఀ బఖానీ । అబ కా కహౌఀ సో కహహు భవానీ ॥
సుని సుభ కథా ఉమా హరషానీ । బోలీ అతి బినీత మృదు బానీ ॥ 4 ॥
ధన్య ధన్య మైఀ ధన్య పురారీ । సునేఉఀ రామ గున భవ భయ హారీ ॥ 5 ॥

(శివుడు పలుకుచున్నాడు) ఓ గిరిజా! వినుము. నా బుద్ధికి తోచినట్లు ఉజ్జ్వలమైన ఈ కథను నీకు వినిపించితిని. శ్రీరాముని గాథలు అసంఖ్యాకములు. అనంతములు, అపారములు. వేదములు గాని, వాగ్దేవిగాని వాటిని వర్ణించుట అశక్యము. శ్రీరామచంద్రప్రభువు అనంతుడు. ఆయన గుణములు అనంతములు, ఆయన జన్మలు, కర్మలు, నామములు అనంతములు. జల శీకరములను, పృథ్వీ రజఃకణములను లెక్కింప వచ్చునేమోగాని శ్రీరాముని లీలలను ఎంతగా వర్ణించినను పూర్తిగా ప్రకటింపజాలము. ఈ పావన నిర్మలగాథ శ్రీహరిపరమపదమును ప్రాప్తింప జేయును. దీని శ్రవణమున హృదయమునందు అచంచలభక్తియేర్పడును. ఉమా! కాకభుశుండి గరుడునకు వినిపించిన కథను నేను నీకు తెలిపితిని. నేను శ్రీరాముని గుణములను కొన్నింటినే వివరించితిని. భవానీ! ఇప్పుడు నేనేమి చెప్పవలెను? శ్రీరామునికల్యాణప్రదమైనగాథను విని, పార్వతీ దేవి ప్రసన్నురాలయ్యెను. ఆమె అత్యంత వినయముతో మృదు మధురముగా ఇట్లనెను. "ఓ త్రిపురారీ! జన్మమృత్యుభయములను హరించు శ్రీరామునిచరిత్రమును విన్ననేను ధన్యురాలను, కృతార్థురాలను. (చౌ॥ 1-5)

దో- తుమ్హరీ కృపాఁ కృపాయతన, అబ కృతకృత్య న మోహ।
జానేఉఁ రామ ప్రతాప ప్రభు, చిదానంద సందోహ ॥ 52(క) ॥
నాథ తవానన ససి స్రవత, కథా సుధా రఘుబీర।
శ్రవన పుటన్హి మన పాన కరి, నహిఁ అఘాత మతిధీర ॥ 52(ఖ) ॥

ఓ దయాళూ! మీ కృపవలననే కృతకృత్యురాలనైనాను. మోహరహితనైతిని. ప్రభూ! సచ్చిదానంద స్వరూపుడగు శ్రీరామునిప్రతాపమును దెలిసికొంటిని. నాథా! మీ ముఖచంద్రుడు శ్రీరఘువీర కథామృతమును వర్షించును. ఓ మహాత్మా! ఆ కథాసుధను ఎంతగా గ్రోలినను నాకు తనివితీరుట లేదు. ఈ కథామృతమును మీరు నిరంతరముగా వర్షించుచుండుడు, నేను దానిని ఆస్వాదించుచునే యుందును. (దో॥ 52. క,ఖ)

చౌ- రామ చరిత జే సునత అఘాహీఁ। రస బిసేష జానా తిన్హ నాహీఁ ॥
జీవనముక్త మహాముని జేఊ। హరి గున సునహిఁ నిరంతర తేఊ ॥ 1 ॥
భవ సాగర చహ పార జో పావా। రామ కథా తా కహఁ దృఢ నావా ॥
బిషఇన్హ కహఁ పుని హరి గున గ్రామా। శ్రవన సుఖద అరు మన అభిరామా ॥ 2 ॥
శ్రవనవంత అస కో జగ మాహీఁ। జాహి న రఘుపతి చరిత సోహాహీఁ ॥
తే జడ జీవ నిజాత్మక ఘాతీ। జిన్హహి న రఘుపతి కథా సోహాతీ ॥ 3 ॥
హరిచరిత్ర మానస తుమ్హ గావా। సుని మైఁ నాథ అమితి సుఖ పావా ॥
తుమ్హ జో కహీ యహ కథా సుహాఈ। కాగభసుండి గరుడ ప్రతి గాఈ ॥ 4 ॥

శ్రీరామకథా శ్రవణమున తృప్తులైనట్లు చెప్పెడివారిని ఆ కథా విశేషరసమును అనుభవింపని వారుగా భావింపవలెను. జీవన్ముక్తులైన మునులుగూడ భగవంతుని గుణరసమాధుర్యములను నిరంతరము ఆస్వాదించుచునేయుందురు. భవసాగరమును దాటగోరువారికి శ్రీరామ గాథ దృఢమైన నౌక వంటిది. విషయలోలురకును శ్రీహరిగుణపుంజములు చెవులకింపుగా మానసోల్లాసములను గూర్చును. చెవులుండియు శ్రీరాముని మధురగాథను విని ఆనందింప లేనివాడెవడు? ఆకథ రుచింపనివాడు నిజముగా జడుడు, ఆత్మ ఘాతకుడు. నాథా! మీరు 'శ్రీరామచరితమానసము'ను గానము చేసితిరి. దానిని విన్న నా ఆనందమునకు హద్దులు లేవు. ఈ కమ్మనికథను కాకభుశుండి గరుడునకు చెప్పినాడని మీరు నాకు తెల్పితిరి. ఇప్పుడు వారి సంవాదమును నాకు వివరింపుడు. (చౌ॥ 1-4)

కాకభుసుండి వృత్తాంతము

దో- బిరతి గ్యాన బిగ్యాన దృఢ, రామ చరన అతి నేహ।
బాయస తన రఘుపతి భగతి, మోహి పరమ సందేహ ॥ 53 ॥

కాకి జన్మ నెత్తినను కాకభుశుండి వైరాగ్యమునందును, జ్ఞానవిజ్ఞానములయందును దృఢ చిత్తము గలవాడయ్యెను. అతనికి శ్రీరఘునాథుని భక్తి అబ్బెను. ఈ విషయమున నాకు మిక్కిలి సందేహము గలుగుచున్నది. (దో॥ 53)

చౌ- నర సహస్ర మహ సునహు పురారీ । కోఉ ఎక హోఇ ధర్మ బ్రతధారీ ॥
ధర్మసీల కోటిక మహఁ కోఈ । బిషయ బిముఖ బిరాగ రత హోఈ ॥ 1 ॥
కోటి బిరక్త మధ్య శ్రుతి కహఈ । సమ్యక గ్యాన సకృత కోఉ లహఈ ॥
గ్యానవంత కోటిక మహ కోఊ । జీవనముక్త సకృత జగ సోఊ ॥ 2 ॥
తిన్హ సహస్ర మహుఁ సబ సుఖ ఖానీ । దుర్లభ బ్రహ్మలీన బిగ్యానీ ॥
ధర్మసీల బిరక్త అరు గ్యానీ । జీవనముక్త బ్రహ్మపర ప్రానీ ॥ 3 ॥
సబ తే సో దుర్లభ సురరాయా । రామ భగతి రత గత మద మాయా ॥
సో హరిభగతి కాగ కిమి పాఈ । బిస్వనాథ మోహి కహహు బుఝాఈ ॥ 4 ॥

ఓ త్రిపురారీ! వినుడు. వేయి మంది మనుష్యులలో ధర్మ పథమున నడచువాడు ఎవడో ఒక్కడు మాత్రమే ఉండును. అట్టి ధర్మ పరాయణులలో కోటి మందికి ఒక్కడు మాత్రమే విషయ వాంఛా విముఖుడై విరాగియైయుండును. అట్టికోటి మంది విరాగులలో ఒక్కడు మాత్రమే 'సమ్యక్' జ్ఞానమును పొందును. అట్టి జ్ఞానులలో కోటికొక్కడు మాత్రమే జీవన్ముక్తుడగును. అట్టి వేయి మంది జీవన్ముక్తులలో సుఖనిధానమైన బ్రహ్మానందమునమగ్నుడైనపురుషుడు అరుదుగా మాత్రమే లభించును. ధర్మపరాయణులు, విరక్తులు, జ్ఞానులు, జీవన్ముక్తులు, బ్రహ్మైక్యమును బొందిన వారు- వీరందఱిలో దురభిమానమునుండియు మాయనుండియు ముక్తుడై, శ్రీరామ భక్తిలో లీనమైన ప్రాణి మిక్కిలి అరుదుగా నుండును. ఓ విశ్వనాథా! అట్టి దుర్లభమైన హరిభక్తిని కాకభుశుండి యెట్లు పొందెను? నాకు విశదముగా తెలుపుడు. (చౌ॥ 1-4)

దో- రామ పరాయన గ్యాన రత, గునాగార మతి ధీర ।
నాథ కహహు కెహి కారన, పాయఉ కాక సరీర ॥ 54 ॥

నాథా! శ్రీరామచంద్రునిపై ఆసక్తుడు, జ్ఞాననిరతుడు, గుణనిధి, స్థిరచిత్తుడు ఐన భుశుండుడు కాకి రూపమును పొందుటకు కారణమేమి? (దో॥ 54)

చౌ- యహ ప్రభు చరిత పవిత్ర సుహావా । కహహు కృపాల కాగ కహఁ పావా ॥
తుమ్హ కెహి భాఁతి సునా మదనారీ । కహహు మోహి అతి కౌతుక భారీ ॥ 1 ॥
గరుడ మహాగ్యానీ గున రాసీ । హరి సేవక అతి నికట నివాసీ ॥
తెహిఁ కెహి హేతు కాగ సన జాఈ । సునీ కథా ముని నికర బిహాఈ ॥ 2 ॥
కహహు కవన బిధి భా సంబాదా। దోఉ హరిభగత కాగ ఉరగాదా ॥
గౌరి గిరా సుని సరల సుహాఈ । బోలే సివ సాదర సుఖ పాఈ ॥ 3 ॥

ధన్య సతీ పావన మతి తోరీ । రఘుపతి చరన ప్రీతి నహిఁ థోరీ ॥
సునహు పరమ పునీత ఇతిహాసా । జో సుని సకల లోక భ్రమ నాసా ॥ 4 ॥
ఉపజఇ రామ చరన బిస్వాసా । భవ నిధి తర నర బినహిఁ ప్రయాసా ॥ 5 ॥

ఓ కృపాళూ! శ్రీరామచంద్రుని యొక్క ఈ దివ్య మైన మనోహర చరిత్రమును ఆ కాకభుశుండి ఎవరి నుండి పొందెను. ఓ మదనాంతకా! దానిని మీరు ఏ విధముగా వింటిరి? దానిని వినవలెనను కుతూహలము నాలో మెండుగానున్నది. గరుత్మంతుడు గొప్పజ్ఞాని, సద్గుణరాశి, హరిభక్తుడు, ఆ శ్రీహరికి వాహనము, అతి సన్నిహితుడు. ఆయన ఋషులను, మునులను, వదలి, కాకభుశుండి యొద్ద ఈ కథను ఏల వినెను? కాకభుశుండి గరుడుడు అను ఇరువురు భక్తులమధ్య పరస్పర సంభాషణము ఏ విధముగా జరిగెను?" పార్వతీదేవియొక్క సరళమైన, మనోహరములైన పలుకులను విని, శివుడు సంతోషించి, సాదరముగా పలికెను. "ఓ సతీ! నీవు ధన్యురాలవు. నీ బుద్ధి మిక్కిలి పవిత్రమైనది. శ్రీ రఘుపతిచరణములయెడ నీభక్తి అనన్యమైనది. ఇప్పుడా పరమపవిత్రగాథను వినుము. దానిని వినుటవలన దుఃఖములు, భ్రమలు తొలగిపోవును. పైగా శ్రీరామునిచరణములపై విశ్వాసము ఏర్పడును. మనుష్యుడు అనాయాసముగా సంసార సముద్రమును దాటగలుగును. (చౌ॥ 1-5)

దో- ఐసిఅ ప్రస్న బిహంగపతి, కీన్హి కాగ సన జాఇ ।
సో సబ సాదర కహిహఉఁ, సునహు ఉమా మన లాఇ ॥ 55 ॥

ఉమా! నీవు నన్ను ప్రశ్నించిన విధముగనే పక్షి రాజైన గరుడుడుగూడ కాకభుశుండి యొద్దకు వెళ్లి, ఆయనను ప్రశ్నించెను. నేను దానిని సాదరముగా తెలిపెదను. సావధానముగా వినుము. (దో॥ 55)

చౌ- మైఁ జిమి కథా సునీ భవ మోచని । సో ప్రసంగ సును సుముఖి సులోచని ॥
ప్రథమ దచ్ఛ గృహ తవ అవతారా । సతీ నామ తబ రహా తుమ్హారా ॥ 1 ॥
దచ్ఛ జగ్య తవ భా అపమానా । తుమ్హ అతి క్రోధ తజే తబ ప్రానా ॥
మమ అనుచరన్హ కీన్హ మఖ భంగా । జానహు తుమ్హ సో సకల ప్రసంగా ॥ 2 ॥
తబ అతి సోచ భయఉ మన మోరేఁ । దుఖీ భయఉఁ బియోగ ప్రియ తోరేఁ ॥
సుందర బన గిరి సరిత తడాగా । కౌతుక దేఖత ఫిరఉఁ బేరాగా ॥ 3 ॥
గిరి సుమేర ఉత్తర దిసి దూరీ । నీల సైల ఎక సుందర భూరీ ॥
తాసు కనకమయ సిఖర సుహాఏ । చారి చారు మోరే మన భాఏ ॥ 4 ॥
తిన్హ పర ఎక ఎక బిటప బిసాలా । బట పీపర పాకరీ రసాలా ॥
సైలోపరి సర సుందర సోహా । మని సోపాన దేఖి మన మోహా ॥ 5 ॥

జనన మరణముల నుండి ముక్తిని గూర్చు ఈ కథను నేను ఏ విధముగా వింటినో దానిని గూడ వినుము. ఓ సుముఖీ! సులోచనా! మొదట నీ అవతారము దక్షుని యింట జరిగెను. అప్పటి నీ నామము 'సతి'. దక్షుని యజ్ఞ వాటికయందు నీకు అవమానము జరుగుట వలన నీవు క్రుద్ధురాలవై యోగాగ్నిలో ప్రాణములను త్యజించితివి. నా

అనుచరులు యజ్ఞమును ధ్వంసమొనర్చిరి. ఆ కథలన్నియును నీవెఱింగినవే. అప్పుడు నా మనస్సు అతిచింతాక్రాంతమైయుండుటచే నీ వియోగ దుఃఖమును అనుభవించితిని. విరక్తుడనై, ఉదాసీనభావముతో నేను సుందరములైన వనముల యందును. పర్వతముల యందును, నదీ తటాకముల దృశ్యములను జూచుచు తిరుగుచుంటిని. సుమేరు పర్వతమునకు ఉత్తర దిశయందు అతి దూరమున ఒక అందమైన నీలపర్వతము గలదు. దాని యొక్క నాలుగు శిఖరములును స్వర్ణమయములు. అవి నాకు ఎంతయో నచ్చినవి. ఆనాల్గు శిఖరములపై వరుసగా విశాల వటవృక్షము, రావి, జువ్వి, మామిడి వృక్షములును గలవు. పర్వతముపై ఒక మనోహర సరస్సుగూడ కలదు. వాటిలోగల మణిమయసోపానములు మనస్సులను ముగ్ధ మొనర్చును. (చౌ॥ 1-5)

దో- సీతల అమల మధుర జల, జలజ బిపుల బహురంగ ।
కూజత కల రవ హంస గన, గుంజత మంజుల భృంగ ॥ 56 ॥

ఆ సరోవరజలము శీతలము, నిర్మలము, మధురము. దానిలో అనేకవర్ణముల కమలములు వికసించి యున్నవి. హంసలగణములు మధురముగా కలరవములనుగావించుచున్నవి. తుమ్మెదలు ఝుంకారములు సలుపుచున్నవి. (దో॥ 56)

చౌ- తెహి గిరి రుచిర బసఇ ఖగ సోఈ । తాసు నాస కల్పాంత న హోఈ ॥
మాయా కృత గున దోష అనేకా । మోహ మనోజ ఆది అబిబేకా ॥ 1 ॥
రహే బ్యాపి సమస్త జగ మాహీఀ । తెహి గిరి నికట కబహుఀ నహిఀ జాహీఀ ॥
తహఀ బసి హరిహి భజఇ జిమి కాగా । సో సును ఉమా సహిత అనురాగా ॥ 2 ॥
పీపర తరు తర ధ్యాన సో ధరఈ । జాప జగ్య పాకరి తర కరఈ ॥
ఆఀబ ఛాఀహ కర మానస పూజా । తజి హరి భజను కాజు నహిఀ దూజా ॥ 3 ॥
బర తర కహ హరి కథా ప్రసంగా । ఆవహిఀ సునహిఀ అనేక బిహంగా ॥
రామ చరిత బిచిత్ర బిధి నానా । ప్రేమ సహిత కర సాదర గానా ॥ 4 ॥
సునహిఀ సకల మతి బిమల మరాలా । బసహిఀ నిరంతర జే తెహిఀ తాలా ॥
జబ మైఀ జాఇ సో కౌతుక దేఖా । ఉర ఉపజా ఆనంద బిసేషా ॥ 5 ॥

ఆ మనోహర పర్వతము మీద ఈ పక్షి(కాకభుశుండి) నివసించును. కల్పాంతమునందుగూడ అది చిరంజీవియే. మాయారచితములై విశ్వవ్యాప్తములైన అనేకగుణదోషములును, మోహము, కామము మొదలగు అంతశ్శత్రువులును ఆ పర్వతమును దరిజేరవు. అక్కడ నివసించు ఆ కాకభుశుండి హరిభజనచేయురీతిని శ్రద్ధగా వినుము. అది రావి చెట్టు క్రింద కూర్చొని, ధ్యానము చేయును. జువ్విచెట్టు నీడలో జపయజ్ఞములను ఆచరించును. ఆమ్ర వృక్షచ్ఛాయలలో మానస పూజలొనర్చును. హరిభజన చేయుట తప్ప దానికి మఱియొక పనియే లేదు. వటవృక్షము క్రింద అది హరికథా ప్రసంగములను గావించును. ఆ కథలను వినుటకై అక్కడ అనేకపక్షులు గుమిగూడును. ప్రేమాదరములతో అది అనేక విధములుగా శ్రీరామగాథను గానము చేయును. విశుద్ధ బుద్ధిగల హంసలు సర్వదా ఆ సరోవరమునందు నివసించుచు ఆ కథను వినుచుండును. అక్కడికి వెళ్లి, ఆ దృశ్యమును చూడగా నా మనస్సు ఆనందతరంగితమయ్యెను. (చౌ॥ 1-5)

దో- తబ కఛు కాల మరాల తను, ధరి తహఁ కీన్హ నివాస ।
సాదర సుని రఘుపతి గున, పుని ఆయఉఁ కైలాస ॥ 57 ॥

నేను కొంత కాలము హంసశరీరమును ధరించి, అచట నివసించితిని. శ్రీ రఘునాథునికథను శ్రద్ధగా విని, తిరిగి కైలాసమునకు వచ్చితిని. (దో॥ 57)

చౌ- గిరిజా కహెఉఁ సో సబ ఇతిహాసా । మైఁ జెహి సమయ గయఉఁ ఖగ పాసా ॥
అబ సో కథా సునహు జెహి హేతూ । గయఉ కాగ పహిఁ ఖగ కుల కేతూ ॥ 1 ॥
జబ రఘునాథ కీన్హి రన క్రీడా । సముఝత చరిత హోతి మోహి బ్రీడా ॥
ఇంద్రజీత కర ఆపు బంధాయో । తబ నారద ముని గరుడ పఠాయో ॥ 2 ॥
బంధన కాటి గయో ఉరగాదా । ఉపజా హృదయఁ ప్రచండ బిషాదా ॥
ప్రభు బంధన సముఝత బహు భాఁతీ । కరత బిచార ఉరగ ఆరాతీ ॥ 3 ॥
బ్యాపక బ్రహ్మ బిరజ బాగీసా । మాయా మోహ పార పరమీసా ॥
సో అవతార సునెఉఁ జగ మాహీఁ । దేఖెఉఁ సో ప్రభావ కఛు నాహీఁ ॥ 4 ॥

ఓ గిరిజా! నేను కాకభుశుండి యొద్దకు వెళ్లినప్పటి వృత్తాంతమును నీకు విన్పించితిని. పక్షి రాజైన గరుత్మంతుడు భుశుండి కడకేగిన కారణమును వివరించెదను. రఘుపతి మేఘనాదుని చేతిలో తనకు తానే బంధింపబడినప్పటి లీలలను దలచినప్పుడు నాకు మిక్కిలి బిడియము గలిగినది. ఆ సమయమున నారదమహర్షి గరుడుని పంపెను. సర్పభక్షకుడైన గరుడుడు ప్రభు బంధములను తొలగించునపుడు అతని మనస్సులో ప్రగాఢమైన విచారము కలిగెను. ప్రభు బంధములను జ్ఞప్తికి దెచ్చుకొని, గరుడుడు అనేక విధముల ఆలోచింప సాగెను. "సర్వవ్యాపకుడు, నిర్వికారుడు, వాగధిపతి, మాయాతీతుడు ఐన పరమేశ్వరుడు ఈ జగత్తున అవతరించినాడని విన్నాను. కాని ఆ అవతార ప్రభావమునేమాత్రమూ చూడలేదు. (చౌ॥ 1-4)

దో- భవ బంధన తే ఛూటహిఁ, నర జపి జా కర నామ ।
ఖర్బ నిసాచర బాఁధెఉ, నాగపాస సోఇ రామ ॥ 58 ॥

శ్రీరామ నామమును జపించుటచే మనుష్యుడు భవబంధములనుండి విముక్తులగుదురు. అట్టి మహిమాన్వితుడైన శ్రీరాముడు ఒకరాక్షసాధమునినాగపాశముచే బంధింపబడుట ఆశ్చర్యకరము". (దో॥ 58)

చౌ- నానా భాఁతి మనహి సముఝావా । ప్రగట న గ్యాన హృదయఁ భ్రమ ఛావా ॥
ఖేద ఖిన్న మన తర్క బఢాఈ । భయఉ మోహబస తుమ్హరిహిఁ నాఈ ॥ 1 ॥
బ్యాకుల గయఉ దేవరిషి పాహీఁ । కహెసి జో సంసయ నిజ మన మాహీఁ ॥
సుని నారదహి లాగి అతి దాయా । సును ఖగ ప్రబల రామ కై మాయా ॥ 2 ॥

జో గ్యానిన్హ కర చిత అపహరఈ । బరిఆఈం బిమోహ మన కరఈ ॥
జెహిం బహు బార నచావా మోహీ । సోఇ బ్యాపీ బిహంగపతి తోహీ ॥ 3 ॥
మహామోహ ఉపజా ఉర తోరేం । మిటిహి న బేగి కహే ఖగ మోరేం ॥
చతురానన పహిం జాహు ఖగేసా । సోఇ కరేహు జెహి హోఇ నిదేసా ॥ 4 ॥

గరుడుడు తన మనస్సును కుదుటబఱచుకొనుటకు ప్రయత్నించెను. కాని జ్ఞానోదయము కాక పోవుటచే ఆయనహృదయము భ్రమతోనిండిపోయెను. భ్రమోత్పన్నమైన దుఃఖము అతనిని బాధించెను. మనస్సులోకుతర్క మధికమై అతడు నీ వలెనే మోహావిష్టుడయ్యెను. వ్యాకులుడై నారద మహర్షి యొద్దకు వెళ్లి, తన మనస్సులోని సందేహమును ఆయనకు తెలిపెను. నారదునకు అతనిపై జాలి కలిగి ఇట్లు పలికెను. "ఓ గరుడుడా! వినుము. శ్రీరామునిమాయ అతి ప్రబలమైనది. అది జ్ఞానుల చిత్తములనుగూడ భ్రమలకులోను గావించి, వారి మనస్సులను మోహవశము గావించును. ఆ మాయ నన్నుగూడ పలుమాఱులు మోహావేశపరునిగా జేసెను. అదియే నీలోగూడ వ్యాపించినది. ఓ గరుడా! నీ హృదయమును ఆవరించిన మోహము నా మాటలతో తొలగిపోవునది గాదు. కావున పక్షిరాజా! నీవు బ్రహ్మదేవుని యొద్దకు వెళ్లి, అతని ఆజ్ఞను అనుసరింపుము. (చౌ॥ 1-4)

దో- అస కహి చలే దేవరిషి, కరత రామ గున గాన ।
హరి మాయా బల బరనత, పుని పుని పరమ సుజాన ॥ 59 ॥

ఇట్లు పలికి, నారద మహర్షి శ్రీరాముని గుణములను కీర్తించుచు శ్రీహరి మాయాప్రభావమును మాటి మాటికిని వర్ణించుచు పోయెను. (దో॥ 59)

చౌ- తబ ఖగపతి బిరంచి పహిం గయఊ । నిజ సందేహ సునావత భయఊ॥
సుని బిరంచి రామహి సిరు నావా। సముఝి ప్రతాప ప్రేమ అతి ఛావా॥ 1 ॥
మన మహుం కరఇ బిచార బిధాతా। మాయా బస కబి కోబిద గ్యాతా ॥
హరి మాయా కర అమితి ప్రభావా । బిపుల బార జెహిం మోహి నచావా ॥ 2 ॥
అగ జగమయ జగ మమ ఉపరాజా । నహిం ఆచరజ మోహ ఖగరాజా ॥
తబ బోలే బిధి గిరా సుహాఈ । జాన మహేస రామ ప్రభుతాఈ ॥ 3 ॥
బైనతేయ సంకర పహిం జాహూ । తాత అనత పూఛహు జని కాహూ ॥
తహం హోఇహి తవ సంసయ హానీ । చలెఉ బిహంగ సునత బిధి బానీ ॥ 4 ॥

పక్షిరాజైన గరుడుడు బ్రహ్మదేవుని కడకేగి, తన సందేహమును ప్రకటించెను. దానిని విని, బ్రహ్మ శ్రీరామచంద్రునకు మనస్సులోనే నమస్కరించెను. ప్రభుప్రతాపమును స్మరింపగానే అతని హృదయము ప్రేమతో నిండిపోయెను. "కవులును, పండితులును, జ్ఞానులును అందఱు మాయాధీనులే గదా!" అని అతడు లోలోన ఆలోచింపసాగెను. భగవంతునిమాయాప్రభావము అపారము. అదినన్నే పలుమారులు ఆటపట్టించినది. సమస్తజడచేతనజగత్తు నేను సృష్టించినదే. అట్టి నేనే మాయామోహితుడనైతిని. ఇక పక్షిరాజు మోహితుడగుటలో

ఆశ్చర్యమేమున్నది? బ్రహ్మదేవుడిట్లనెను. "ఓ గరుడుడా! శ్రీరామునిమహిమను ఆ పరమేశ్వరుడు బాగుగా ఎఱుంగును. కావున నీవు మహేశునికడకు పొమ్ము. నాయనా! ఎవ్వరినీ ఏమియు అడుగవలదు. నీ సందేహమును అతడే తొలగింపగలడు". బ్రహ్మ వచనములను విని, గరుడుడు అచట నుండి నాకొఱకు బయలు దేఱెను. (చౌ॥ 1-4)

దో- పరమాతుర బిహంగపతి, ఆయఉ తబ మో పాస ।
జాత రహేఉఁ కుబేర గృహ, రహిహు ఉమా కైలాస ॥ 60 ॥

మిక్కిలి ఆతురతతో గరుడుడు నా యొద్దకు వచ్చెను. ఉమా! నేను కుబేరుని కడకు పోవుచుంటిని. నీవాసమయమున కైలాస పర్వతమున ఉంటివి. (దో॥ 60)

చౌ- తెహిఁ మమ పద సాదర సిరు నావా । పుని ఆపన సందేహ సునావా ॥
సుని తా కరి బినతీ మృదు బానీ । ప్రేమ సహిత మైఁ కహేఉఁ భవానీ ॥ 1 ॥
మిలెహు గరుడ మారగ మహఁ మోహీ । కవన భాఁతి సముఝావౌఁ తోహీ ॥
తబహిఁ హోఇ సబ సంసయ భంగా । జబ బహు కాల కరిఅ సతసంగా ॥ 2 ॥
సునిఅ తహాఁ హరి కథా సుహాఈ । నానా భాఁతి మునిన్హ జో గాఈ ॥
జెహి మహుఁ ఆది మధ్య అవసానా । ప్రభు ప్రతిపాద్య రామ భగవానా ॥ 3 ॥
నిత హరి కథా హోత జహఁ భాఈ । పఠవఉఁ తహాఁ సునహు తుమ్హ జాఈ ॥
జాఇహి సునత సకల సందేహా । రామ చరన హోఇహి అతి నేహా ॥ 4 ॥

గరుడుడు సాదరముగా నాకు ప్రణమిల్లి, తనసందేహమును వినిపించెను. మధుర వచనములతో సాగినఅతనివిన్నపమును నేను విని, ప్రేమతో అతనితో ఇట్లు పలికితిని. "ఓ గరుడుడా! నేను కుబేరుని కడకు వెళ్లు చుండగా నీవు నన్ను కలిసితివి. మార్గమధ్యమున నేను నీకు ఎట్లు ఉపదేశింపగలను? చాలాకాలము సజ్జనసాంగత్యమును నెరపినగాని సందేహములు దూరము గావు. అక్కడ మునీశ్వరులు అనేకవిధముల కీర్తించు మనోజ్ఞములైన హరికథలను విన వలెను. సోదరా! నిత్యము,నిరంతరము హరికథాప్రసంగములు జరుగు తావునకు నిన్ను పంపెదను. నీవు అచటికి వెళ్లి వినుము. అక్కడ ఆదిమధ్యాంతములయందుగూడ శ్రీరామచంద్రుడే ప్రతిపాదింపబడిన ప్రభువు. ఆ ప్రసంగశ్రవణమే నీ సందేహములను దూరమొనర్చును, నీకు శ్రీరాముని చరణములయందు అనన్యప్రేమ కలిగించును. (చౌ॥ 1-4)

దో- బిను సతసంగ న హరి కథా, తెహి బిను మోహ న భాగ ।
మోహ గఏఁ బిను రామ పద, హోఇ న దృఢ అనురాగ ॥ 61 ॥

సత్సాంగత్యము లేకుండ హరికథాశ్రవణము ప్రాప్తింపదు. హరికథలను విననిదే మోహము దూరముగాదు. మోహరహితుడు కానివానికి శ్రీరామచంద్రునిచరణములపై గాఢమైన భక్తి కుదురుకొనదు. (దో॥ 61)

చౌ- మిలహిఁ న రఘుపతి బిను అనురాగా । కిఏఁ జోగ తప గ్యాన బిరాగా ॥
ఉత్తర దిసి సుందర గిరి నీలా । తహఁ రహ కాకభుసుండి సుసీలా ॥ 1 ॥
రామ భగతి పథ పరమ ప్రబీనా । గ్యానీ గున గృహ బహు కాలీనా ॥
రామ కథా సో కహఇ నిరంతర । సాదర సునహిఁ బిబిధ బిహంగబర ॥ 2 ॥
జాఇ సునహు తహఁ హరి గున భూరీ । హోఇహి మోహ జనిత దుఖ దూరీ ॥
మైఁ జబ తేహి సబ కహా బుఝాఈ । చలేఉ హరషి మమ పద సిరు నాఈ ॥ 3 ॥
తాతే ఉమా న మైఁ సముఝావా । రఘుపతి కృపాఁ మరము మైఁ పావా ॥
హోఇహి కీన్హ కబహుఁ అభిమానా । సో ఖోవై చహ కృపానిధానా ॥ 4 ॥
కఛు తేహి తే పుని మైఁ నహిఁ రాఖా । సముఝఇ ఖగ ఖగహీ కై భాషా ॥
ప్రభు మాయా బలవంత భవానీ । జాహి న మోహ కవన అస గ్యానీ ॥ 5 ॥

యోగము, తపము, జ్ఞానము, వైరాగ్యము మొదలగునవి ఎన్నియున్నను ఆయనపై ప్రేమానురాగములు లేనిదే శ్రీరఘునాథుని అనుగ్రహము లభ్యముగాదు. కావున సత్సాంగత్యమునకై ఉత్తరదిశకు వెళ్లుము. అచ్చట ఒక అందమైన నీలగిరి కలదు. అక్కడ పరమసుశీలుడైన కాకభుశుండి నివసించుచున్నాడు. ఆయన రామభక్తినిరతుడు, జ్ఞాని, గుణనిధి, వయోవృద్ధుడు. ఆయన నిరంతరము శ్రీరాముని కథలను వివరించుచుండును. నానావిధ సుందర పక్షులు ఆ గాథలను శ్రద్ధగా వినుచుండును. అచటికి వెళ్లి నీవు శ్రీహరిగుణములనుగూర్చి వినుము. దానివలన మోహజనితమైన నీ దుఃఖము దూరమగును" నేను ఈ విధముగా అతనికి నచ్చజెప్పగా గరుడుడు నాకు ప్రణమిల్లి, ప్రసన్నచిత్తుడై వెళ్లెను. ఓ ఉమా! శ్రీ రఘునాథుని కృపవలన నేను గరుడునిమోహమును ఎఱింగియుంటిని. కావున నేను స్వయముగా ఉపదేశమును ఇయ్యలేదు. అతడు ఎప్పుడైనను గర్వపడి యుండవచ్చును. అందువలన దయానిధి శ్రీరాముడు అతనిని దూరముగా ఉంచదలిచెను. మఱియొక కారణమేమనగా ఒకపక్షి భాషను మఱియొక పక్షి మాత్రమే సూటిగా గ్రహింపగలదు. భవానీ! ప్రభువుమాయ మిక్కిలి బలవత్తరమైనది. అట్టి మాయలో మోహితుడు కానివాడెవ్వడు? (చౌ॥ 1-5)

దో- గ్యానీ భగత సిరోమని, త్రిభువనపతి కర జాన ।
తాహి మోహ మాయా నర, పావఁర కరహిఁ గుమాన ॥ 62 (క) ॥

గరుడుడు ఉత్తమ జ్ఞాని, భక్త శిరోమణి, ముల్లోకములకును స్వామియైన భగవంతునకు వాహనము . అట్టివాడునైతము మాయామోహితుడయ్యెను. ఇక నరాధములైన అల్పమానవుల విషయము చెప్పనేల? కాని లోకములో సహజముగా మానవులు మూర్ఖులై, దురభిమానపూరితులగుచుందురు. (దో॥ 62. క.)

మాసపారాయణము - ఇఱువది ఎనిమిదవ విరామము

దో- సివ బిరంచి కహుఁ మోహఇ, కో హై బపురా আన ।
అస జియఁ జాని భజహిఁ ముని, మాయా పతి భగవాన ॥ 62(ఖ) ॥

ఈ మాయ పరమేశ్వరుని, బ్రహ్మనుగూడ మోహితులనుగా జేయుచున్నప్పుడు ఇక పామరులైన ఇతరులసంగతి చెప్పనేల? ఈ విషయమును గ్రహించియే మునీశ్వరులు మాయాపతియైన ఆ సర్వేశ్వరుని భజించెదరు.

(దో॥ 62. ఖ)

చౌ- గయఉ గరుడ జహఁ బసఇ భుసుండా । మతి అకుంఠ హరి భగతి అఖండా ॥
దేఖి సైల ప్రసన్న మన భయఊ। మాయా మోహ సోచ సబ గయఊ ॥ 1 ॥
కరి తడాగ మజ్జన జలపానా । బట తర గయఉ హృదయఁ హరషానా ॥
బృద్ధ బృద్ధ బిహంగ తహఁ ఆఏ । సునై రామ కే చరిత సుహాఏ ॥ 2 ॥
కథా అరంభ కరై సోఇ చాహా । తేహీఁ సమయ గయఉ ఖగనాహా ॥
ఆవత దేఖి సకల ఖగరాజా । హరషేఉ బాయస సహిత సమాజా ॥ 3 ॥
అతి ఆదర ఖగపతి కర కీన్హా । స్వాగత పూఛి సుఆసన దీన్హా ॥
కరి పూజా సమేత అనురాగా । మధుర బచన తబ బోలేఉ కాగా ॥ 4 ॥

అఖండమైన హరిభక్తియు, నిశ్చలమైన బుద్ధియుగల కాకభుశుండి నివసించు ప్రదేశమునకు గరుత్మంతుడు వెళ్లెను. ఆ పర్వతమును జూచినంతనే అతనిమనస్సు ప్రశాంతమయ్యెను. ఆయనలోని మాయ, మోహము, శోకము అంతరించెను. గరుడుడు చెఱువులో స్నానమాచరించి, నీటిని సేవించి, ప్రసన్నచిత్తముతో వటవృక్షచ్ఛాయకు చేరెను. శ్రీరామునిసుందరమనోహర చరిత్రమును వినుటకు వయోవృద్ధ పక్షులన్నియును గుమిగూడి యుండెను. కాకభుశుండి శ్రీరామ వృత్తాంతప్రవచనమును ఆరంభింపబోవుచుండెను. ఇంతలో పక్షిరాజైన వైనతేయుడు అచటికి చేరెను. గరుత్మంతునిరాకను గమనించిన కాకభుశుండి మొదలగు పక్షులన్నియును మిక్కిలి సంతోషించెను. భుశుండి గరుడుని మిగుల గౌరవించి, కుశలసమాచారములను నడపి, సముచిత రీతిగా ఆసీనుని జేసెను. ఆయనను చక్కగా పూజించి, మృదుమధురముగా ఇట్లు పలికెను. (చౌ॥ 1-4)

దో- నాథ కృతారథ భయఉఁ మైఁ, తవ దరసన ఖగరాజ ।
ఆయసు దేహు సో కరౌఁ అబ, ప్రభు ఆయహు కెహి కాజ ॥ 63(క) ॥
సదా కృతారథ రూప తుమ్హ, కహ మృదు బచన ఖగేస ।
జెహి కై అస్తుతి సాదర, నిజ ముఖ కీన్హి మహేస ॥ 63(ఖ) ॥

"ప్రభూ! పక్షిరాజా! మీ దర్శనముచే నేను ధన్యుడనైతిని. మీఆనను నేను శిరసావహింతును. మీరాకకు కారణమేమి?" అప్పుడు గరుత్మంతుడు మృదుమధురముగా ఇట్లనెను. "మహాదేవుడే స్వయముగా ప్రశంసించిన మీరు సర్వదా కృతార్థులే.

(దో॥ 63. క,ఖ)

సంక్షిప్త రామాయణము

చౌ- సునహు తాత జెహి కారన ఆయఉఁ । సో సబ భయఉ దరస తవ పాయఉఁ ॥
దేఖి పరమ పావన తవ ఆశ్రమ । గయఉ మోహ సంసయ నానా భ్రమ ॥ 1 ॥

అబ శ్రీరామ కథా అతి పావని । సదా సుఖద దుఖ పుంజ నసావని ॥
సాదర తాత సునావహు మోహీ । బార బార బినవఉఁ ప్రభు తోహీ ॥ 2 ॥
సునత గరుడ కై గిరా బినీతా । సరల సుప్రేమ సుఖద సుపునీతా ॥
భయఉ తాసు మన పరమ ఉఛాహా । లాగ కహై రఘుపతి గున గాహా ॥ 3 ॥
ప్రథమహిఁ అతి అనురాగ భవానీ । రామచరిత సర కహేసి బఖానీ ॥
పుని నారద కర మోహ అపారా । కహేసి బహురి రావన అవతారా ॥ 4 ॥
ప్రభు అవతార కథా పుని గాఈ । తబ సిసు చరిత కహేసి మన లాఈ ॥ 5 ॥

నాయనా! వినుము. నేను వచ్చినపని ఇచటికి రాగానే పూర్తియైనది. మీదర్శనముగూడ లభించినది. మీ పవిత్రమైన ఆశ్రమమును చూచినంతనే నా మోహము, సందేహములు, నానా విధ భ్రమలు తొలగిపోయినవి. దుఃఖములను రూపుమాపి సర్వదా సుఖప్రదమైన శ్రీరామచంద్రుని పునీతగాథను సాదరముగా వినిపింపుడని నేను మాటిమాటికిని విన్నవించు కొనుచున్నాను. గరుత్మంతుని వినయ పూర్వకమైన, సరళమైన, ప్రేమపూర్వకమైన, సుఖప్రదపవిత్రవాణిని విని, కాకభుశుండిలో ఉత్సాహము పెల్లుబికెను. అతడు శ్రీరఘురాముని గుణములను ప్రకటించు వృత్తాంతమును తెలుపసాగెను. భవానీ! మొదటనతడు రామచరితమనెడి మానససరోవరమును వర్ణించెను. పిదప నారదుని మోహమును గూర్చియు, రావణజననమును గూర్చియు తెల్పెను. పిమ్మట అతడు ప్రభువుయొక్క అవతారగాథను గానముచేసెను. పిదప మనస్ఫూర్తిగా శ్రీరాముని బాల్యలీలలను వర్ణించెను. (చౌ॥ 1-5)

దో- బాలచరిత కహి బిబిధి బిధి, మన మహఁ పరమ ఉఛాహ ।
రిషి ఆగవన కహేసి పుని, శ్రీరఘుబీర బిబాహ ॥ 64 ॥

పరమోత్సాహముతో శ్రీరామునిబాల్యలీలలను దెల్పి, అయోధ్యకు విశ్వామిత్రుని రాకను శ్రీ సీతారాములవివాహమును వర్ణించెను. (దో॥ 64)

చౌ- బహురి రామ అభిషేక ప్రసంగా । పుని నృప బచన రాజ రస భంగా ॥
పురబాసిన్హ కర బిరహ బిషాదా । కహేసి రామ లఛిమన సంబాదా ॥ 1 ॥
బిపిన గవన కేవట అనురాగా । సురసరి ఉతరి నివాస ప్రయాగా ॥
బాలమీక ప్రభు మిలన బఖానా । చిత్రకూట జిమి బసె భగవానా ॥ 2 ॥
సచివాగవన నగర నృప మరనా । భరతాగవన ప్రేమ బహు బరనా ॥
కరి నృప క్రియా సంగ పురబాసీ । భరత గఏ జహఁ ప్రభు సుఖ రాసీ ॥ 3 ॥
పుని రఘుపతి బహుబిధి సముఝాఏ । లై పాదుకా అవధపుర ఆఏ ॥
భరత రహని సురపతి సుత కరనీ । ప్రభు అరు అత్రి భేఁట పుని బరనీ ॥ 4 ॥

తదనంతరము శ్రీరాముని రాజ్యపట్టాభిషేక ప్రసంగము, దశరథ మహారాజు చేసిన వాగ్దానము వలన రాజ్యాభిషేకము భంగమగుట, పిమ్మట నగరవాసుల విరహవిషాదములు, శ్రీరామలక్ష్మణ సంవాదమును వినిపించెను.

శ్రీరామునివనగమనము, నావికునిభక్తి, గంగానదిని దాటుట, ప్రయాగలో నివాసము, వాల్మీకితో ప్రభువు యొక్క సమాగమము, చిత్ర కూటములో నివాసము మున్నగు ఘట్టములను వివరించెను. పిమ్మట సుమంత్రుడు అయోధ్యకు మఱలి వెళ్లుట, దశరథ మహారాజు స్వర్గస్థుడగుట, భరతుడయోధ్యకు చేరుట, భరతుడు రామభక్తిపరవశుడగుట, సవిస్తరముగా దెలిపెను. దశరథునిఅంత్యక్రియలను జరిపిన పిమ్మట భరతుడు అయోధ్యా వాసులతో గూడి, సుఖనిధానమగు శ్రీరాముని యొద్దకు వెళ్లుట, అంతట శ్రీ రఘునాథుడు అతనికి అనేకవిధములనచ్చజెప్పుట. భరతుడు శ్రీరఘురాముని పాదుకలను గైకొని, అయోధ్యకు తిరిగి వచ్చుట. భరతుడు నందిగ్రామమునందున్నరీతిని, ఇంద్రపుత్రుడైన జయంతునిదుశ్చేష్టనూ, శ్రీరాముడు అత్రిమహర్షిని దర్శించుటను వర్ణించెను. (చౌ॥ 1-4)

దో- కహి బిరాధ బధ జెహి బిధి, దేహ తజీ సరభంగ।
బరని సుతీఛన ప్రీతి పుని, ప్రభు అగస్తి సతసంగ ॥ 65 ॥

విరాధవధ, శరభంగుని దేహత్యాగములను వర్ణించిన పిదప సుతీక్ష్ణుని ప్రేమానురాగములను, అగస్త్యశ్రీరామ సత్సంగ ప్రసంగములను వర్ణించెను. (దో॥ 65)

చౌ- కహి దండక బన పావనతాఈ। గీధ మఇత్రీ పుని తెహిఁ గాఈ ॥
పుని ప్రభు పంచబటీఁ కృత బాసా। భంజీ సకల మునిన్హ కీ త్రాసా ॥ 1 ॥
పుని లఛిమన ఉపదేస అనూపా। సూపనఖా జిమి కీన్హి కురూపా ॥
ఖర దూషన బధ బహురి బఖానా। జిమి సబ మరము దసానన జానా ॥ 2 ॥
దసకంధర మారీచ బతకహీ। జెహి బిధి భఈ సో సబ తెహిఁ కహీ ॥
పుని మాయా సీతా కర హరనా। శ్రీరఘుబీర బిరహ కఛు బరనా ॥ 3 ॥
పుని ప్రభు గీధ క్రియా జిమి కీన్హీ। బధి కబంధ సబరిహి గతి దీన్హీ ॥
బహురి బిరహ బరనత రఘుబీరా। జెహి బిధి గఏ సరోబర తీరా ॥ 4 ॥

అనంతరము కాకభుశుండి గరుడునకు, ప్రభువుదండకారణ్యమును పావనమొనర్చుటను, గృధ్రరాజైన జటాయువుతో మైత్రి చేయుటను వివరించెను. ప్రభువు పంచవటిలో నివసించి, మునులకు రాక్షసభయమును తొలగించిన విధమును దెలిపెను. పిమ్మట ప్రభువు లక్ష్మణునకు ఇచ్చిన ఉపదేశమును వివరించెను. శూర్పణఖను కురూపిని జేసిన విషయమును, ఖరదూషణ త్రిశిరులను వధించిన కథలను వర్ణించెను. రావణునకు ఈ సమాచారము తెలిసినరీతి, రావణ మారీచుల సంభాషణములను, రావణుడు మాయాసీతను అపహరించినభంగిని తెల్పెను. సంగ్రహముగా శ్రీరాముని విరహమును గూడ వర్ణించెను. పిదప ప్రభువు ఏవిధముగా జటాయువు అంత్యక్రియలను చేసినదియు, కబంధుని వధించినదియు, శబరికిముక్తిని ఇచ్చినదియు వర్ణించెను. తరువాత ప్రభువు యొక్క విరహ వర్ణనము ఆయన పంపాసరోవరమును చేరుటను తెలిపెను. (చౌ॥ 1-4)

దో- ప్రభు నారద సంబాద కహి, మారుతి మిలన ప్రసంగ।
పుని సుగ్రీవ మితాఈ, బాలి ప్రాన కర భంగ ॥ 66(క) ॥

కపిహి తిలక కరి ప్రభు కృత, సైల ప్రబరషన బాస ।
బరనన బర్షా సరద అరు, రామ రోష కపి త్రాస ॥ 66(ఖ) ॥

శ్రీరామునకును నారదునకును మధ్య జరిగిన సంవాదమును, మారుతి రామ లక్ష్మణులను కలిసికొనుట, సుగ్రీవునితో మైత్రి, వాలివధ మున్నగు విషయములను వర్ణించెను. సుగ్రీవుని వానరులకు రాజుగాజేసి, ప్రభువు ప్రవర్షణ పర్వతముపై నుండుటను, వర్ష శరదృతువుల వర్ణనలను తెలిపెను. శ్రీరాముడు సుగ్రీవుని కోపించుట, సుగ్రీవుడు భయమునకు లోనగుట మొదలగు కథలను వినిపించెను. (దో॥ 66 క,ఖ)

చౌ- జెహి బిధి కపిపతి కీస పఠాఏ । సీతా ఖోజ సకల దిసి ధాఏ ॥
బిబర ప్రబేస కీన్హ జెహి భాంతీ । కపిన్హ బహోరి మిలా సంపాతీ ॥ 1 ॥
సుని సబ కథా సమీరకుమారా । నాఘత భయఉ పయోధి అపారా ॥
లంకాం కపి ప్రబేస జిమి కీన్హా । పుని సీతహి ధీరజు జిమి దీన్హా ॥ 2 ॥
బన ఉజారి రావనహి ప్రబోధీ । పుర దహి నాఘేఉ బహురి పయోధీ ॥
ఆఏ కపి సబ జహం రఘురాఈ । బైదేహీ కీ కుసల సునాఈ ॥ 3 ॥
సేన సమేతి జథా రఘుబీరా । ఉతరే జాఇ బారినిధి తీరా ॥
మిలా బిభీషన జెహి బిధి ఆఈ । సాగర నిగ్రహ కథా సునాఈ ॥ 4 ॥

పిమ్మట సుగ్రీవునిపంపున వానరములన్నియును సీతాన్వేషణకై వేర్వేఱుదిశలకు వెళ్లిన విధమును, హనుమదాదులు బిలములో ప్రవేశించినరీతిని, వారు సంపాతిని కలిసిన విధానమును వినిపించెను. సంపాతివలన కథనంతయు విని హనుమంతుడు సముద్రమును దాటి లంకలో ప్రవేశించినపద్ధతిని, సీతాదేవిని ఓదార్చిన విషయమును వర్ణించెను. అశోకవనమును ధ్వంసమొనర్చి, హనుమంతుడు రావణునకు బుద్ధి చెప్పి, లంకను కాల్చిన వృత్తాంతమును దెల్పెను. పిమ్మట మారుతి సముద్రమును దాటి, తిరిగిరాగా వానరులందఱును శ్రీరామచంద్ర ప్రభువునొద్దకు వచ్చి, సీతాదేవి కుశలసమాచారమును వినిపించినదియు వివరించెను. అనంతరము వానరసేనతోపాటు శ్రీరామచంద్రప్రభువు సముద్ర తీరమునకు చేరుట, విభీషణుడు శరణుజొచ్చుట, ప్రభువు సముద్రుని గర్వమణచుట మొదలగు కథలనన్నింటిని వివరించెను. (చౌ॥ 1-4)

దో- సేతు బాంధి కపి సేన జిమి, ఉతరీ సాగర పార ।
గయఉ బసీఠీ బీరబర, జెహి బిధి బాలికుమార ॥ 67(క) ॥
నిసిచర కీస లరాఈ, బరనిసి బిబిధ ప్రకార ।
కుంభకరన ఘననాద కర, బల పౌరుష సంఘార ॥ 67(ఖ) ॥

శ్రీరాముడు వారధిని నిర్మించి, వానరసేనతోగూడి, సముద్రమునుదాటి, లంకలో ప్రవేశించుట, అంగదుడు దూతగావెళ్లుట మున్నగువిషయములను దెల్పెను. పిమ్మట నిశాచరులకును, వానరులకును మధ్యజరిగిన భయంకరసంగ్రామమును వర్ణించెను. కుంభకర్ణమేఘనాదుల బలపౌరుషములను, వారివధలనుగూర్చి తెల్పెను. (దో॥ 67 క,ఖ)

చౌ- నిసిచర నికర మరన బిధి నానా । రఘుపతి రావన సమర బఖానా ॥
రావన బధ మందోదరి సోకా । రాజ బిభీషన దేవ అసోకా ॥ 1 ॥
సీతా రఘుపతి మిలన బహోరీ । సురన్హ కీన్హి అస్తుతి కర జోరీ ॥
పుని పుష్పక చఢి కపిన్హ సమేతా । అవధ చలే ప్రభు కృపా నికేతా ॥ 2 ॥
జెహి బిధి రామ నగర నిజ ఆఏ । బాయస బిసద చరిత సబ గాఏ ॥
కహేసి బహోరి రామ అభిషేకా । పుర బరనత నృపనీతి అనేకా ॥ 3 ॥
కథా సమస్త భుసుండ బఖానీ । జో మైం తుమ్హ సన కహీ భవానీ ॥
సుని సబ రామ కథా ఖగనాహా । కహత బచన మన పరమ ఉఛాహా ॥ 4 ॥

రాక్షసులందఱిని తుదముట్టించిన విధమును, శ్రీరామచంద్రప్రభువు రావణునితో యుద్ధమొనర్చిన రీతిని సమగ్రముగ వర్ణించెను. రావణసంహారము, మండోదరీవిలాపము, విభీషణునిరాజ్యపట్టాభిషేకము, దేవతలశోకనివారణము మొదలగు ఘట్టములను వర్ణించి, సీతారాములపునస్సమాగమమునుగూర్చి తెల్పెను. దేవతలు అంజలిఘటించి, శ్రీరాముని స్తుతించిన విధమును, ప్రభువు పుష్పకవిమానముపై వానరులతోగూడి సకుటుంబముగా అయోధ్యకు చేరినరీతిని వర్ణించెను. శ్రీరామచంద్ర ప్రభువు రాజ్య పట్టాభిషిక్తుడైన పద్ధతిని, ఆయన లీలలను అన్నింటిని కాకభుశుండి గరుడునకు వివరముగా తెల్పెను. (శివుడు పలుకుచున్నాడు) భవానీ! అనేక విధములుగా రాజనీతి చర్చలను, అయోధ్యాపుర విశేష వర్ణనలను నేను నీకు తెల్పిన విధముగా కాక భుశుండి గరుత్మంతునకు వివరించెను. ఆగాథనంతయును వినిన గరుడుడు అమితోత్సాహముతో పలికెను. (చౌ॥ 1-4)

సో- గయఉ మోర సందేహా, సునేఉఁ సకల రఘుపతి చరిత ।
భయఉ రామ పద నేహా, తవ ప్రసాద బాయస తిలక ॥ 68(క) ॥
మోహి భయఉ అతి మోహా, ప్రభు బంధన రన మహుఁ నిరఖి ।
చిదానంద సందోహా, రామ బికల కారన కవన ॥ 68(ఖ) ॥

"నేను శ్రీరామచంద్రుని వృత్తాంతమునంతయును వింటిని. నా సందేహములన్నియును దూరమాయెను. ఓ వాయసకుల శిరోమణీ! నీ దయవలన శ్రీరాముని చరణకమలములపై నా భక్తి దృఢమయ్యెను. రణాంగణమున ప్రభువు నాగపాశబద్ధుడై యుండుటనుజూచి, నేను మిక్కిలి మోహావిష్టుడనైతిని. సచ్చిదానందఘనుడైన శ్రీరామచంద్రుడు వ్యాకులపాటునకు లోనైన రీతిని తెలిసికొన గోరితిని. (సో॥ 68 క,ఖ)

చౌ- దేఖి చరిత అతి నర అనుసారీ । భయఉ హృదయఁ మమ సంసయ భారీ ॥
సోఇ భ్రమ అబ హిత కరి మైం మానా । కీన్హ అనుగ్రహ కృపానిధానా ॥ 1 ॥
జో అతి ఆతప బ్యాకుల హోఈ । తరు ఛాయా సుఖ జానఇ సోఈ ॥
జౌం నహిం హోత మోహ అతి మోహీ । మిలతేఉఁ తాత కవన బిధి తోహీ ॥ 2 ॥

సునతేఉఁ కిమి హరి కథా సుహాఈ । అతి బిచిత్ర బహు బిధి తుమ్హ గాఈ ॥
నిగమాగమ పురాన మత ఏహా । కహహిఁ సిద్ధ ముని నహిఁ సందేహా ॥ 3 ॥
సంత బిసుద్ధ మిలహిఁ పరి తేహీ । చితవహిఁ రామ కృపా కరి జేహీ ॥
రామ కృపాఁ తవ దరసన భయఉ । తవ ప్రసాద సబ సంసయ గయఉ ॥ 4 ॥

అతి సామాన్య మానవునివలె ప్రవర్తించిన ప్రభువుయొక్క చరితమును జూచి, నా హృదయమున గొప్ప సంశయము కలిగియుండెను. ఆ భ్రమ నాపాలిటగొప్పవరమైనదని తలంచుచున్నాను. కృపానిధియైన శ్రీరామచంద్ర ప్రభువు నాపై అనుగ్రహమును ప్రసరింప జేసెను. ఎండలో మిక్కిలి వెతచెందిన వ్యక్తియే వృక్షచ్ఛాయవలన మిక్కిలి ఆనందానుభూతిని పొందగలడు. నాయనా! నాకు ఈ ప్రబలమైన మోహము కలుగకున్నచో నిన్ను ఎట్లు కలిసెడివాడను? అత్యంత విచిత్రమైన సుందరరామకథను వినుట ఎట్లు సంభవించెడిది? మీరు అనేకరీతుల దానిని మధురముగా గానము చేసితిరి. నిజమైన పవిత్రసజ్జనులసమాగమము శ్రీరామునికృపాపాత్రులకే తప్పక లభించునని వేదశాస్త్రపురాణములు, సిద్ధులు, మునులు పేర్కొనిన విషయము ప్రసిద్ధము. ఇందు సందేహమునకు తావేలేదు. శ్రీరాముని కరుణవలననే మీ దర్శనమైనది. మీ దయవలన నా సందేహములు తొలగినవి. (చౌ॥ 1-4)

దో- సుని బిహంగపతి బానీ, సహిత బినయ అనురాగ ।
పులక గాత లోచన సజల, మన హరషేఉ అతి కాగ ॥ 69(క) ॥
శ్రోతా సుమతి సుసీల సుచి, కథా రసిక హరి దాస ।
పాఇ ఉమా అతి గోప్యమపి, సజ్జన కరహిఁ ప్రకాస ॥ 69(ఖ) ॥

పక్షిరాజైన గరుడునియొక్క సవినయప్రేమార్ద్రవచనములను విని, కాకభుశుండి తనువు పులకించెను, కన్నులలో ఆనందాశ్రువులు నిండెను. మనస్సు హర్షముతో ఉప్పొంగెను. ఓ ఉమా! సద్బుద్ధి గలిగి, సుశీలురై, పవిత్రగాథలయందు ప్రేమగలవారై, హరిభక్తులైన శ్రోతలకు సత్పురుషులు అత్యంతగోప్యములైన విషయములనుగూడ తెలిపెదరు. (దో॥ 69. క,ఖ)

మాయా ప్రభావము

చౌ- బోలేఉ కాకభుసుండ బహోరీ । నభగ నాథ పర ప్రీతి న థోరీ ॥
సబ బిధి నాథ పూజ్య తుమ్హ మేరే । కృపాపాత్ర రఘునాయక కేరే ॥ 1 ॥
తుమ్హహి న సంసయ మోహ న మాయా । మో పర నాథ కీన్హి తుమ్హ దాయా ॥
పఠఇ మోహ మిస ఖగపతి తోహీ । రఘుపతి దీన్హి బడాఈ మోహీ ॥ 2 ॥
తుమ్హ నిజ మోహ కహీ ఖగ సాఈఁ । సో నహిఁ కఛు ఆచరజ గోసాఈఁ ॥
నారద భవ బిరంచి సనకాదీ । జే మునినాయక ఆతమబాదీ ॥ 3 ॥
మోహ న అంధ కీన్హ కెహి కేహీ । కో జగ కామ నచావ న జేహీ ॥
తృస్నాఁ కెహి న కీన్హ బౌరాహా । కెహి కర హృదయ క్రోధ నహిఁ దాహా ॥ 4 ॥

కాకభుశుండి పక్షిరాజుపై అపారప్రేమ కల్గియున్నవాడగుటవలన మఱల ఇట్లు పలికెను. "ఓ ప్రభూ! మీరు సర్వవిధముల నాకు ఆరాధ్యులు, శ్రీరఘునాథుని కృపాపాత్రులు. నిజముగా మీకు ఎట్టి సందేహములునూ ఉండవు, మీలో మోహమునకు చోటే ఉండదు, మీరు మాయావశులు కానేకారు. మీరు నాపై ఎంతయో కృపచూపితిరి. ఓ పక్షిరాజా! మోహమను నెపముతో శ్రీ రఘు నాథుడు మిమ్మ్మ నా యొద్దకు పంపి, నన్ను ఉన్నతుని గావించెను. ఓ ఖగరాజా! మీరు మీ మోహమును గూర్చి తెలిపితిరి. ఇందులో ఆశ్చర్యపడవలసినది ఏ మాత్రమును లేదు. ఆత్మతత్త్వమర్మజ్ఞులును, దానిని ఉపదేశింపగలవారునునైన బ్రహ్మ, శివుడు, నారదుడు, సనకాది మహామునులుగూడ మోహవశులైరి. ఈ చరాచరజగత్తులో మోహాంధుడు కాని వాడెవడు? కామమునకు దాసుడుకాని వాడెవడు? తృష్ణోన్మాదమునకు లోనుకానివాడెవడు? క్రోధము ఎవని హృదయమును దహింపదు?

(చౌ॥ 1-4)

దో- గ్యానీ తాపస సూర కబి, కోబిద గున ఆగార ।
కెహి కై లోభ బిడంబనా, కీన్హి న ఎహిం సంసార ॥ 70(క) ॥
శ్రీ మద బక్ర న కీన్హ కెహి, ప్రభుతా బధిర న కాహి ।
మృగలోచని కే నైన సర, కో అస లాగ న జాహి ॥ 70(ఖ) ॥

ఎంతటి జ్ఞానియు, తపస్వియు, శూరుడును, వీరుడును, కవియును, పండితుడును, కడకు గుణనిధియైనను ఈ జగత్తులో లోభమునకు లోనైనచో నవ్వులపాలుకావలసినదే. సంపదలచే గర్వోన్మత్తుడు కానివాడెవ్వడు? అధికారమదముచే బధిరుడు కానివాడ్వెడు? మృగనయనల చూపులనెడి తూపు (బాణము)లచే కొట్టబడని వాడెవ్వడు?

(దో॥ 70. క,ఖ)

చౌ- గున కృత సన్యపాత నహిం కేహీ । కొఉ న మాన మద తజెఉ నిబేహీ ॥
జోబన జ్వర కెహి నహిం బలకావా । మమతా కెహి కర జస న నసావా ॥ 1 ॥
మచ్ఛర కాహి కలంక న లావా । కాహి న సోక సమీర డొలావా ॥
చింతా సాంపిని కో నహిం ఖాయా । కో జగ జాహి న బ్యాపీ మాయా ॥ 2 ॥
కీట మనోరథ దారు సరీరా । జెహి న లాగ ఘున కో అస ధీరా ॥
సుత బిత లోక ఈషనా తీనీ । కెహి కై మతి ఇన్హ కృత న మలీనీ ॥ 3 ॥
యహ సబ మాయా కర పరివారా । ప్రబల అమితి కో బరనై పారా ॥
సివ చతురానన జాహి డెరాహీం । అపర జీవ కెహి లేఖే మాహీం ॥ 4 ॥

రజస్తమోగుణముల సన్నిపాతమునుండి ఎవడు తప్పించు కొనగలడు? అభిమానమదములచే తాకబడనివాడెవ్వడు? యౌవనజ్వరము ఎవ్వనిని ఉన్మత్తునిగా చేయలేదు? మమతచే కీర్తిని కోల్పోనివాడెవడు? ఈర్ష్యాద్వేషములచే కళంకితుడు కానివాడెవ్వడు? శోకమను వాయువు ఎవ్వరిని చలింపజేయలేదు. చింతాసర్పదష్టుడు కానివాడెవడు? జగత్తులో మాయకు వశుడు కాని వాడెవడు? కోరిక అనునది ఒక కీటకము. శరీరమొక కట్టె. ఈ కట్టెశరీరము కోరికయనెడి పురుగుచే తొలచబడని ధీరచిత్తుడెవడు? పుత్రులు, ధనము, లోక

ప్రతిష్ఠ అనెడి ఈషణత్రయముచే ఎవని బుద్ధి మలినము గాదు? ఇవియున్నియును మాయ యొక్క ప్రబల-అపార పరివారములు. వీటిని పూర్తిగా వర్ణించుట ఎవరితరము? బ్రహ్మరుద్రాదులును వీటికి భయపడుదురు, ఇంక ఇతరులొక లెక్కా? (చౌ॥ 1-4)

దో- బ్యాపి రహెఉ సంసార మహుఁ, మాయా కటక ప్రచండ ।
సేనాపతి కామాది భట, దంభ కపట పాషండ ॥ 71(క) ॥
సో దాసీ రఘుబీర కై, సముఝేఁ మిథ్యా సోపి ।
ఛూట న రామ కృపా బిను, నాథ కహఉఁ పద రోపి ॥ 71(ఖ) ॥

మాయ యొక్క ప్రచండసైన్యము జగత్తంతయు వ్యాపించును. కామ క్రోధాదులు దాని సేనా పతులు. దంభము, కపటము, పాషండత్వము దాని యోధగణము. కాని ఈ మాయ రఘువీరునకు దాసి. ఇదియంతయు మిథ్యయని గ్రహించినను శ్రీరాముని కృపలేనిదే ఈ మాయ వదలదు. ప్రభూ! ఈ మాటలను నేను ప్రమాణపూర్వకముగా చెప్పుచున్నాను. (దో॥ 71. క,ఖ)

చౌ- జో మాయా సబ జగహి నచావా । జాసు చరిత లఖి కాహుఁ న పావా ॥
సోఇ ప్రభు భ్రూ బిలాస ఖగరాజా । నాచ నటీ ఇవ సహిత సమాజా ॥ 1 ॥
సోఇ సచ్చిదానంద ఘన రామా । అజ బిగ్యాన రూప బల ధామా ॥
బ్యాపక బ్యాప్య అఖండ అనంతా । అఖిల అమోఘసక్తి భగవంతా ॥ 2 ॥
అగున అదభ్ర గిరా గోతీతా । సబదరసీ అనవద్య అజీతా ॥
నిర్మమ నిరాకార నిరమోహా । నిత్య నిరంజన సుఖ సందోహా ॥ 3 ॥
ప్రకృతి పార ప్రభు సబ ఉర బాసీ । బ్రహ్మ నిరీహ బిరజ అబినాసీ ॥
ఇహాఁ మోహ కర కారన నాహీఁ । రబి సన్ముఖ తమ కబహుఁ కి జాహీఁ ॥ 4 ॥

ఈ మాయ సమస్త ప్రపంచమును ఒక ఆట ఆడించును. దీని గతిని ఎవ్వరును తెలియజాలరు. ఓ ఖగరాజా! అట్టి మాయ శ్రీరామచంద్రప్రభుకనుసన్నలను అనుసరించి, తన పరివారముతో సహా నర్తకివలె ఆడును. శ్రీ రఘువీరుడు సచ్చిదానందఘనుడు, జన్మరహితుడు, విజ్ఞాన స్వరూపుడు, రూపబలగుణధాముడు, సర్వవ్యాపకుడు, సర్వరూపుడు, అఖండుడు, అనంతుడు, సంపూర్ణుడు, అమోఘశక్తిమంతుడు, షడ్గుణైశ్వర్య సంపన్నుడు. అతడు నిర్గుణుడు, సర్వోత్తముడు, వాక్కునకును, ఇంద్రియములకును గోచరము కానివాడు, సర్వదర్శి, దోష రహితుడు, అజేయుడు, మమతారహితుడు, నిరాకారుడు, మోహస్పర్శయే లేనివాడు, నిత్యుడు, మాయాతీతుడు, సుఖ నిధానము, ప్రకృతికతీతుడు, సర్వసమర్థుడు, అందరి హృదయములలో ఉండువాడు, ఇచ్ఛారహితుడు, నిర్మలుడు, శాశ్వతుడైన పరబ్రహ్మ. అట్టి శ్రీరాముని యందు మోహమునకు తావే ఉండదు. సూర్యునికడకు అంధకారము రాగలదా? (చౌ॥ 1-4)

దో- భగత హేతు భగవాన ప్రభు, రామ ధరెఉ తను భూప ।
కిఏ చరిత పావన పరమ, ప్రాకృత నర అనురూప ॥ 72(క) ॥

జథా అనేక బేష ధరి, నృత్య కరఇ నట కోఇ ।
సోఇ సోఇ భావ దెఖావఇ, ఆపున హోఇ న సోఇ ॥ 72(ఖ) ॥

భగవంతుడైన శ్రీరామచంద్రప్రభువు తనభక్తులకై రాజుగా అవతరించి, సామాన్యమానవుని వలె పరమపవిత్రలీలావిలాసములను ప్రదర్శించెను. ఒకనటుడు పెక్కు (పాత్రల) వేషములు వేసి, నృత్యములు చేయును. ఆయా వేషములకు తగినట్లు భావములను ప్రకటించును. కాని అతడు ఆ పాత్రలలో ఏ ఒక్కటియు కాడు. అట్లే పరమాత్మ మానవరూపమును ధరించి, మానవునివలె ప్రవర్తించినను తాను మానవుడు కాడు. (దో॥ 72. క,ఖ)

చౌ- అసి రఘుపతి లీలా ఉరగారీ । దనుజ బిమోహని జన సుఖకారీ ॥
జే మతి మలిన బిషయబస కామీ । ప్రభు పర మోహ ధరహిం ఇమి స్వామీ ॥ 1 ॥
నయన దోష జా కహఁ జబ హోఈ । పీత బరన ససి కహుఁ కహ సోఈ ॥
జబ జెహి దిసి భ్రమ హోఇ ఖగేసా । సో కహ పచ్ఛిమ ఉయఉ దినేసా ॥ 2 ॥
నౌకారూఢ చలత జగ దేఖా । అచల మోహ బస ఆపుహి లేఖా ॥
బాలక భ్రమహిం న భ్రమహిం గృహాదీ । కహహిం పరస్పర మిథ్యాబాదీ ॥ 3 ॥
హరి బిషఇక అస మోహ బిహంగా । సపనెహుఁ నహిం అగ్యాన ప్రసంగా ॥
మాయాబస మతిమంద అభాగీ । హృదయఁ జమనికా బహుబిధి లాగీ ॥ 4 ॥
తే సఠ హఠ బస సంసయ కరహీం । నిజ అగ్యాన రామ పర ధరహీం ॥ 5 ॥

ఓ ఖగరాజా! శ్రీ రఘునాథుని ఈ లీల రాక్షసులను విశేషముగా మోహితులను జేసెను. భక్తులకు సుఖములను గూర్చెను. ప్రభూ! గరుడా! మూర్ఖులు, విషయలోలురు, కాముకులైనవారు మాత్రమే రామచంద్రప్రభువుపై మోహము నారోపించెదరు. నేత్రదోషము, కామెర్లవ్యాధి యున్నవాడు మాత్రమే చంద్రుడు పచ్చగానున్నాడని పల్కును. వైనతేయా! దిక్కులనుగూర్చిన జ్ఞానము లేనివాడు సూర్యుడు పడమట ఉదయించునని తెల్పును. నావపై కూర్చున్నవాడు ప్రపంచము సాగిపోవుచున్నట్లు తలంచును. మోహగ్రస్తుడై తాను నిశ్చలుడైయున్నట్లు భావించును. బాలుడు చక్రాకారములో తిరుగుచుండును. ఇండ్లు తిరుగవు. కాని వారు అది నమ్మరు. మిథ్యావాదములు సేయుచు పరస్పరము ఒకరి నొకరు నిందించు కొందురు. ఓ గరుడుడా! శ్రీహరి విషయమున మోహకల్పన అట్టిదే. స్వప్నములో గూడ అజ్ఞానము అతనిని అంటదు. మాయలో పడియున్నవారు, మందబుద్ధులు, భాగ్యహీనులు, మాయ యనెడితెఱచే కప్పబడిన మూర్ఖులు, మొండిగా సందేహములను ప్రకటించుచు తమ అజ్ఞానమును శ్రీరామునిపై ఆరోపించెదరు. (చౌ॥ 1-5)

దో- కామ క్రోధ మద లోభ రత, గృహాసక్త దుఖరూప ।
తే కిమి జానహిం రఘుపతిహి, మూఢ పరే తమ కూప ॥ 73(క) ॥
నిర్గున రూప సులభ అతి, సగున జాన నహిం కోఇ ।
సుగమ అగమ నానా చరిత, సుని ముని మన భ్రమ హోఇ ॥ 73(ఖ) ॥

కామక్రోధలోభమదములయందు నిమగ్నులైన వారు, దుఃఖరూపమగు సంసార వ్యామోహములో చిక్కుకొనినవారు, శ్రీ రఘునాథుని ఎట్లు తెలిసికొనగలరు? ఆ మూఢులు అజ్ఞానాంధకారకూపములో పడియుందురు. భగవంతుని నిర్గుణరూపము సులభము. కాని సగుణరూపలీలాతత్త్వము నెఱుంగుట కష్టము. పరమేశ్వరుని సగుణోపాసన సరళమగుటవలన సుగమము. కాని ఆయన లీలారహస్యములను తెలిసికొనుట అగమము (క్లిష్టము). ఏలనన సగుణ లీలలను చూచియు, వినియు మునులమనస్సులుగూడ ఒక్కొక్కప్పుడు భ్రమలకు గురియగుచుండును. (దో॥ 73. క,ఖ)

భుసుండి మోహము - శ్రీరాముని ప్రభావము

చౌ- సును ఖగేస రఘుపతి ప్రభుతాఈ । కహఉఁ జథామతి కథా సుహాఈ ॥
జెహి బిధి మోహ భయఉ ప్రభు మోహీ । సోఉ సబ కథా సునావహుఁ తోహీ ॥ 1 ॥
రామ కృపా భాజన తుమ్హ తాతా । హరి గున ప్రీతి మోహి సుఖదాతా ॥
తాతే నహిఁ కఛు తుమ్హహి దురావఉఁ । పరమ రహస్య మనోహర గావఉఁ ॥ 2 ॥
సునహు రామ కర సహజ సుభాఊ । జన అభిమాన న రాఖహిఁ కాఊ ॥
సంసృత మూల సూలప్రద నానా । సకల సోక దాయక అభిమానా ॥ 3 ॥
తాతే కరహిఁ కృపానిధి దూరీ । సేవక పర మమతా అతి భూరీ ॥
జిమి సిసు తన బ్రన హోఇ గోసాఈఁ । మాతు చిరావ కఠిన కీ నాఈఁ ॥ 4 ॥

ఓ ఖగరాజా! శ్రీ రఘునాథుని ప్రాభవమునుగూర్చి వినుము. నేను నా బుద్ధిననుసరించి ఆ సుందరకథను తెలిపెదను. నేను ఒకప్పుడు మోహావిష్టుడనై ఉంటిని. ఆకథను వివరించెదను. నాయనా! నీవు శ్రీరామునికృపకు పాత్రుడవు. భగవద్గుణములయందు ప్రీతిగలవాడవు. అందుచే నీవు నాకు సుఖప్రదుడవు. కావున నీయొద్ద ఏమాత్రమూ దాచక అతిగోప్యమైన మనోహరచరిత్రమును వర్ణించెదను. శ్రీరామచంద్రుని సహజ స్వభావమును వినుము. ఆయన ఎల్లప్పుడునూ తనసేవకులలో అభిమానమును ఏమాత్రమూ ఉండనీయడు. ఏలనన దురభిమానమే జననమరణములకు మూలకారణము. అది అనేక క్లేశములను, శోకములను కలిగించును. కృపానిధియైన శ్రీరాముడు భక్తులను గర్వమునకు దూరముగా ఉంచును. ఏలనన భక్తులపై ప్రభువునకు అపారమైన అనురాగము. మహాత్మా! బాలుని శరీరముపై గాయము కలిగినప్పుడు తల్లి కఠిన హృదయముతో దానికి శల్యచికిత్స చేయును.

(చౌ॥ 1-4)

దో- జదపి ప్రథమ దుఖ పావఇ, రోవఇ బాల అధీర ।
బ్యాధి నాస హిత జననీ, గనతి న సో సిసు పీర ॥ 74(క) ॥
తిమి రఘుపతి నిజ దాస కర, హరహిఁ మాన హిత లాగి ।
తులసిదాస ఐసే ప్రభుహిఁ, కస న భజహు భ్రమ త్యాగి ॥ 74(ఖ) ॥

బాలుడు మొదట (శల్యచికిత్సాసమయమున) ధైర్యమును కోల్పోయి, దుఃఖముతో ఏడ్చినను రోగనివారణమునకై తల్లి వానిరోదనను పట్టించుకొనదు. అదే విధముగా శ్రీ రఘునాథుడు తన భక్తునిమేలుకొఱకు అతని గర్వమును హరించును. ఓ మనసా! భ్రమలను వీడి, అట్టి ప్రభువును ఏల భజింపవు? అని తులసీదాసు నుడువుచున్నాడు.

(దో॥ 74. క,ఖ)

చౌ- రామ కృపా ఆపని జడతాఈ । కహఉఁ ఖగేస సునహు మన లాఈ ॥
జబ జబ రామ మనుజ తను ధరహీఁ । భక్త హేతు లీలా బహు కరహీఁ ॥ 1 ॥
తబ తబ అవధపురీ మైఁ జాఊఁ । బాలచరిత బిలోకి హరషాఊఁ ॥
జన్మ మహోత్సవ దేఖఉఁ జాఈ । బరష పాఁచ తహఁ రహఉఁ లొభాఈ ॥ 2 ॥
ఇష్టదేవ మమ బాలక రామా । సోభా బపుష కోటి సత కామా ॥
నిజ ప్రభు బదన నిహారి నిహారీ । లోచన సుఫల కరఉఁ ఉరగారీ ॥ 3 ॥
లఘు బాయస బపు ధరి హరి సంగా । దేఖఉఁ బాలచరిత బహు రంగా ॥ 4 ॥

ఓ ఖగేశ్వరా! శ్రీరామునికృపనుగూర్చియు, నా మూర్ఖత్వమునుగూర్చియు తెలిపెదను, సావధానముగా వినుము. శ్రీరామచంద్రుడు మానవరూపమును దాల్చి, భక్తులకై అనేకలీలలను ప్రదర్శించుసమయమున నేను అయోధ్యకు వెళ్లెదను. ఆయనబాల్యలీలలను చూచి, సంతసించెదను. అచ్చట ఆయనజన్మదినమహోత్సవములను జూచెదను. ఆయన బాల్య లీలలకు ముగ్ధుడనై, ఐదు సంవత్సరములను అచటనే గడిపెదను. బాలరూపుడైన శ్రీరాముడు నాకు ఇష్టదైవము. అతనితనువు కోటిమన్మథసౌందర్యశోభితము. గరుడుడా! నా స్వామిముఖవర్చస్సును గాంచి నా కన్నులను సఫలమొనర్చు కొందును. చిన్న కాకి ఆకారమును ధరించి, ప్రభువు చేయు బాల్యక్రీడలను చూచెదను. (చౌ॥ 1-4)

దో- లరికాఈఁ జహఁ జహఁ ఫిరహిఁ, తహఁ తహఁ సంగ ఉడాఉఁ ।
జూఠని పరఇ అజిర మహఁ, సో ఉఠాఇ కరి ఖాఉఁ ॥ 75(క) ॥
ఏక బార అతిసయ సబ, చరిత కిఏ రఘుబీర ।
సుమిరత ప్రభు లీలా సోఇ, పులకిత భయఉ సరీర ॥ 75(ఖ) ॥

బాల్యమున శ్రీరాముడు తిరిగెడు అన్నిప్రదేశములయందును నేనును ఎగిరెదను. ప్రాంగణములో పడిన అతనిఎంగిలిని తినెదను. ఒకసారి శ్రీ రఘువీరుడు లోకోత్తరచరిత్రను సృష్టించెను. "ప్రభువు యొక్క ఆ లీలలను తలచుకొనినంతనే కాకభుశుండి తనువు పులకరించెను. (దో॥ 75. క,ఖ)

చౌ- కహఇ భుసుండ సునహు ఖగనాయక । రామచరిత సేవక సుఖదాయక ॥
నృపమందిర సుందర సబ భాఁతీ । ఖచిత కనక మని నానా జాతీ ॥ 1 ॥
బరని న జాఇ రుచిర అఁగనాఈ । జహఁ ఖేలహిఁ నిత చారిఉ భాఈ ॥
బాలబినోద కరత రఘురాఈ । బిచరత అజిర జనని సుఖదాఈ ॥ 2 ॥
మరకత మృదుల కలేవర స్యామా । అంగ అంగ ప్రతి ఛబి బహు కామా ॥
నవ రాజీవ అరున మృదు చరనా । పదజ రుచిర నఖ ససి దుతి హరనా ॥ 3 ॥
లలిత అంక కులిసాదిక చారీ । నూపుర చారు మధుర రవకారీ ॥
చారు పురట మని రచిత బనాఈ । కటి కింకిని కల ముఖర సుహాఈ ॥ 4 ॥

భుశుండి మఱల పల్కుచున్నాడు. "ఓ ఖగరాజా! వినుడు. శ్రీరాముని చరితము సేవకులకు అత్యంత సుఖానంద దాయకము. అయోధ్యానగరరాజభవనము అత్యంత సుందరము. అది స్వర్ణ నిర్మితమై, నానారత్నఖచితమై, విరాజిల్లు చున్నది. నిత్యము సోదరులు నలుగురు ఆడుకొను ఆ ప్రాంగణశోభలు వర్ణనాతీతములు. తల్లులకు ఆనందమునుగూర్చుచు బాల్యవినోదక్రీడలలో తేలియాడుచు శ్రీ రఘునాథుడు అచట సంచరించుచుండెను. నీలమణిసమానమైన శ్యామ సుందరశరీరమునందలి ప్రత్యంగమునందును మన్మథశోభలు విలసిల్లుచుండెను. నవ రాజీవారుణమృదుచరణకాంతులు, మృదుమనోహరములైన ఆకాలివ్రేళ్లు, ఆహ్లాదమును గొలుపుచుండెను. పాదపద్మములయందలి వజ్రాంకుశధ్వజకమలచిహ్నములు మిక్కిలి మనోజ్ఞములు. చరణములయందలి మంజులమంజీరధ్వనులు వీనులకు విందుగూర్చుచుండెను. మణిఖచిత స్వర్ణమయమేఖలా దీధితులుమిఱుమిట్లు గొలుపుచుండెను. ఆ బాలరాముని శోభలు వర్ణింపనెవరి తరము? (1) (చౌ॥ 1-4)

దో- రేఖా త్రయ సుందర ఉదర, నాభీ రుచిర గంభీర ।
ఉర ఆయత భ్రాజత బిబిధి, బాల బిభూషన చీర ॥ 76 ॥

అతని ఉదరమునగల త్రివళులు త్రిరేఖావిలసితములు. నాభి సుందరమై గంభీరమైనది. విశాల వక్షఃస్థలము వస్త్రాభరణ శోభితము. (దో॥ 76)

చౌ- అరున పాని నఖ కరజ మనోహర । బాహు బిసాల బిభూషన సుందర ॥
కంధ బాల కేహరి దర గ్రీవా । చారు చిబుక ఆనన ఛబి సీంవా ॥ 1 ॥
కలబల బచన అధర అరునారే । దుఇ దుఇ దసన బిసద బర బారే ॥
లలిత కపోల మనోహర నాసా । సకల సుఖద ససి కర సమ హాసా ॥ 2 ॥
నీల కంజ లోచన భవ మోచన । భ్రాజత భాల తిలక గోరోచన ॥
బికట భృకుటి సమ శ్రవన సుహాఏ । కుంచిత కచ మేచక ఛబి ఛాఏ ॥ 3 ॥
పీత ఝీని ఝగులీ తన సోహీ । కిలకని చితవని భావతి మోహీ ॥
రూప రాసి నృప అజిర బిహారీ । నాచహిం నిజ ప్రతిబింబ నిహారీ ॥ 4 ॥
మొహి సన కరహిం బిబిధి బిధి క్రీడా । బరనత మోహి హోతి అతి బ్రీడా ॥
కిలకత మోహి ధరన జబ ధావహిం । చలఉఁ భాగి తబ పూప దేఖావహిం ॥ 5 ॥

ఎఱ్ఱని అరచేతులు, అంగుళులు నఖములు అతి మనోహరములు. దీర్ఘభుజములపై ఆకర్షణీయములైన భూషణములు అలరారుచుండెను. సింహకిశోరసదృశ భుజస్కంధములు, శంఖమువంటి కంఠము, మనోజ్ఞమైన చుబుకము, ముఖలాలిత్యములు వర్ణింపనలవికానివి. ముద్దులొలుకు మాటలు, ఎఱ్ఱని మధురాధరములు, స్వచ్ఛములైన దంతకాంతులు, నిగ్గుటద్దములవంటి క్రమకపోలములు, సంపెంగవంటి మనోహరమైన నాసిక, చంద్రకిరణముల వలె ఆహ్లాదకరమైన చక్కని చిఱునవ్వు, నీల కమలములవలె కమనీయములైన కన్నులశోభలు, భవ

1. భావయామి గోపాలబాలంమనస్సేవితం తత్పదం చింతయేయం సదా ॥భావ॥
కటి ఘటిత మేఖలా ఖచిత మణిఘంటికాపటలనినదేన విభ్రాజమానం
కుటిల పదఘటిత సంకుల శింజితేన తం చటుల నటనా సముజ్జ్వల విలాసం ॥భావ॥ అన్నమాచార్య

మోచనములు. లలాటమున చక్కగా దిద్దబడిన గోరోచనతిలకశోభలు, ధనురాకార శోభితములైన కనుబొమలు, శృంగారములనువిరజిమ్ము శ్రవణవిలాసములు, మనోజ్ఞములైన కుటిలకుంతలములు, పసుపుపచ్చని ఆంగరఖాఅందచందములు, ఆయనశరీరశోభా వైభవములను ఇనుమడింపజేయుచుండెను. అతని కేరింతలు, చూపులు, నాట్యములు నా మనస్సుకు గిలిగింతలు పెట్టినవి. దశరథ మహారాజప్రాసాదప్రాంగణములో విహరించు సౌందర్య రాశి శ్రీరామచంద్రుడు తన నీడనుజూచుచు గంతులువేయుచుండెను. నాతో ఆయన అనేక బాల్యక్రీడలను ఆడుచుండెడివాడు. వాటిని వర్ణించుటకు నాకు బిడియము కలుగుచున్నది. కేరింతలు కొట్టుచు నన్ను పట్టుకొనుటకు అతడు నా వెంటపడుచుండెను. పక్షి స్వభావమున నేను పరుగెత్తు చుంటిని. నా కతడు అప్పాలు చూపుచు పిలుచుచుండెను. (చౌ॥ 1-5)

దో- ఆవత నికట హఁసహిఁ ప్రభు, భాజత రుదన కరాహిఁ ।
జాఉఁ సమీప గహన పద, ఫిరి ఫిరి చితఇ పరాహిఁ ॥ 77(క) ॥
ప్రాకృత సిసు ఇవ లీలా, దేఖి భయఉ మొహి మోహా ।
కవన చరిత్ర కరత ప్రభు, చిదానంద సందోహా ॥ 77(ఖ) ॥

నేను సమీపించునపుడు ప్రభువు నవ్వుచుండెను. నేను దూరముగా వెళ్లినచో ఏడ్చుచుండెను. నేనతనిచరణములను స్పృశించుటకు వెళ్లినప్పుడు భయమును నటించుచు వెనుకకు పోవుచుండెను. నావైపు చూచి, పరుగెత్తుచుండెను. సచ్చిదానంద ఘనుడగు ఈ ప్రభువు సాధారణ బాలకులవలె లీలలను ప్రదర్శించుచున్నాడేల? అని నాకు మోహము కలుగుచుండెను. (దో॥ 77. క,ఖ)

చౌ- ఏతనా మన ఆనత ఖగరాయా । రఘుపతి ప్రేరిత బ్యాపీ మాయా ॥
సో మాయా న దుఖద మొహి కాహీఁ । ఆన జీవ ఇవ సంసృత నాహీఁ ॥ 1 ॥
నాథ ఇహాఁ కఛు కారన ఆనా । సునహు సో సావధాన హరిజానా ॥
గ్యాన అఖండ ఏక సీతాబర । మాయా బస్య జీవ సచరాచర ॥ 2 ॥
జౌఁ సబ కేఁ రహ గ్యాన ఏకరస । ఈస్వర జీవహి భేద కహహు కస ॥
మాయా బస్య జీవ అభిమానీ । ఈస బస్య మాయా గునఖానీ ॥ 3 ॥
పరబస జీవ స్వబస భగవంతా । జీవ అనేక ఏక శ్రీకంతా ॥
ముధా భేద జద్యపి కృత మాయా । బిను హరి జాఇ న కోటి ఉపాయా ॥ 4 ॥

ఓ ఖగరాజా! ఈ సందేహడోలికలలో ఊగిసలాడుచున్న నన్ను మాయ ఆవరించెను. కాని ఆ మాయ నాకు దుఃఖప్రదము కాదు. ఇతర జీవులనువలె నన్నుఅది సంసారచక్రమున పడవేయునది కాదు. ప్రభూ! దీనికి మఱియొక కారణమున్నది. శ్రీహరి వాహనమైన ఓ గరుడుడా! సావధానముగా వినుము. సీతాపతియైన శ్రీరాముడు అఖండుడు, అద్వితీయుడు, జ్ఞానస్వరూపుడు. జడచేతన (చరాచర) జీవులన్నియును మాయకు వశమైయుండునవియే. జడ చేతన జీవులకు అఖండ జ్ఞానమే యున్నచో ఈశ్వరునకును, జీవునకును గల భేదమేమి? గర్వితమతియైన జీవుడు మాయకు అధీనుడు. సత్త్వరజస్తమోగుణయుక్తమైన మాయ ఈశ్వరాధీనము. జీవుడు పరాధీనుడు.

(మాయకువశుడు) భగవంతుడు స్వాధీనుడు. జీవులనేకులు. లక్ష్మీపతియైన ఈశ్వరుడు ఒక్కడే. మాయవలన ఏర్పడిన ఈ భేదము అసత్యమేయైనను హరికృపలేకుండ కోట్లాది ఉపాయములతో గూడ అది సమసి పోదు.

(చౌ॥ 1-4)

దో- రామచంద్ర కే భజన బిను, జో చహ పద నిర్బాన ।
గ్యానవంత అపి సో నర, పసు బిను పూఁఛ బిషాన ॥ 78(క) ॥
రాకాపతి షోడస ఉఅహిఁ, తారాగన సముదాఇ ।
సకల గిరిన్హ దవ లాఇఅ, బిను రబి రాతి న జాఇ ॥ 78(ఖ) ॥

శ్రీరామచంద్రుని భజింపక ముక్తిని కోరుకొను మనుష్యుడు జ్ఞానియైనను తోకయు, కొమ్ములునులేని పశువుతో సమానుడు. సమస్త తారాగణములతోగూడి, పదునారు కళలతో అలరారు పూర్ణచంద్రుడుఉదయించినను, పర్వతారణ్యములను కార్చిచ్చు దహించినను, సూర్యుడు ఉదయింపనిదే రాత్రి అంతము కాదు గదా!

(దో॥ 78. క,ఖ)

చౌ- ఐసెహిఁ హరి బిను భజన ఖగేసా । మిటఇ న జీవన్హ కేర కలేసా ॥
హరి సేవకహి న బ్యాప అబిద్యా । ప్రభు ప్రేరిత బ్యాపఇ తెహి బిద్యా ॥ 1 ॥
తాతే నాస న హోఇ దాస కర । భేద భగతి బాఢఇ బిహంగబర ॥
భ్రమ తేఁ చకిత రామ మోహి దేఖా । బిహఁసే సో సును చరిత బిసేషా ॥ 2 ॥
తెహి కౌతుక కర మరము న కాహూఁ । జానా అనుజ న మాతు పితాహూఁ ॥
జాను పాని ధాఏ మోహి ధరనా । స్యామల గాత అరున కర చరనా ॥ 3 ॥
తబ మైఁ భాగి చలేఉఁ ఉరగారీ । రామ గహన కహఁ భుజా పసారీ ॥
జిమి జిమి దూరి ఉడాఉఁ అకాసా । తహఁ భుజ హరి దేఖఉఁ నిజ పాసా ॥ 4 ॥

ఓ గరుడుడా! ఇదే విధముగా హరిభజన లేకుండ జీవుడు దుఃఖ (పంచక్లేశముల) నివృత్తి పొందలేడు గదా! విద్యయు, అవిద్యయు మాయారూపములు. హరిసేవకునిపై అవిద్యారూపమాయ ఆవరింపదు. ప్రభుప్రేరణచే అతనిలో విద్యారూపజ్ఞానము ఉదయించును. ఓ ఖగరాజా! అందువలన హరిసేవకుడు నశింపడు. భేదభక్తి (సేవ్యసేవక సంబంధము) ఏర్పడును. నేను భ్రమలో పడి, ఆశ్చర్యచకితుడనై యుండుటను జూచి, శ్రీరామచంద్రుడు నవ్వెను. ఆ విశిష్టలీలావిలాస ఘట్టమును గూర్చియు వినుము. ఈ కౌతుకలీలారహస్యమును ఆయనసోదరులు గాని, తల్లిదండ్రులుగాని ఎఱుగరు. అంతే గాదు ఇతరులెవ్వరును ఎఱుగరు. శ్యామసుందరుడు, అరుణ కరచరణుడు ఐన బాలరాముడు మోకాళ్లపై దోగాడుచు నన్ను పట్టుకొనుటకు ప్రయత్నించెను. ఓ ఖగరాజా! నేను అప్పుడు పరుగెత్తితిని. శ్రీరాముడు నన్ను పట్టుకొనుటకు తనభుజములను చాపెను. నేనాకాశమున ఎగిరిన కొలదియు శ్రీరాముని బాహువులను నా సమీపముననే చూచుచుంటిని. ఇది భగంతుని సర్వవ్యాపకత్వమును సూచించుచున్నది.

(చౌ॥ 1-4)

దో- బ్రహ్మలోక లగి గయఉఁ మైఁ, చితయఉఁ పాఛ ఉడాత ।
జుగ అంగుల కర బీచ సబ, రామ భుజహి మోహి తాత ॥ 79(క) ॥
సప్తాబరన భేద కరి, జహాఁ లగేఁ గతి మోరి ।
గయఉఁ తహాఁ ప్రభు భుజ నిరఖి, బ్యాకుల భయఉఁ బహోరి ॥ 79(ఖ) ॥

అంతట నేను ఎగురుచు బ్రహ్మలోకమునకు వెళ్ళితిని. అప్పుడు నేను వెనుదిరిగి చూడగా శ్రీరాముని బాహువులు నాకు కేవలము రెండంగుళముల దూరములోనే ఉండెను. పృథ్వి, జలము మొదలగు ఏడు ఆవరణములను దాటి, నాశక్తిని అనుసరించి, నేను ఎక్కడికి వెళ్ళినను నా వెనుకనే ప్రభుబాహువులు ఉండుట చూచి, నేను వ్యాకులపాటునకు గుఱియైతిని. (దో॥ 79. క,ఖ)

చౌ- మూదేఉఁ నయన త్రసిత జబ భయఊఁ । పుని చితవత కోసలపుర గయఊఁ ॥
మోహి బిలోకి రామ ముసుకాహీఁ । బిహఁసత తురత గయఉఁ ముఖ మాహీఁ ॥ 1 ॥
ఉదర మాఝు సును అండజ రాయా । దేఖేఉఁ బహు బ్రహ్మండ నికాయా ॥
అతి బిచిత్ర తహఁ లోక అనేకా । రచనా అధిక ఏక తే ఏకా ॥ 2 ॥
కోటిన్హ చతురానన గౌరీసా । అగనిత ఉడగన రబి రజనీసా ॥
అగనిత లోకపాల జమ కాలా । అగనిత భూధర భూమి బిసాలా ॥ 3 ॥
సాగర సరి సర బిపిన అపారా । నానా భాఁతి సృష్టి బిస్తారా ॥
సుర ముని సిద్ధ నాగ నర కిన్నర । చారి ప్రకార జీవ సచరాచర ॥ 4 ॥

భయముతో కన్నులను మూసికొంటిని. మఱల కన్నులు తెఱవగానే అయోధ్యానగరమున నుంటిని. నన్ను జూచి శ్రీరాముడు ఒక దరహాసము చేసెను. అతడు నవ్వగానే ఆకర్షితుడనై నేను ఆయన నోటిలో ప్రవేశించితిని. ఖగరాజా! వినుము. నేను అతనిఉదరములో అనేకబ్రహ్మాండ సమూహములను జూచితిని. అందులో పెక్కు విలక్షణములైన లోకములు ఒకదానికంటె మఱియొకటి విన్నగా నుండెను. కోట్లాది చతుర్ముఖబ్రహ్మలు, పరమేశ్వరులు, అసంఖ్యాకములైన తారలు, సూర్యచంద్రులు, లెక్కకు మిక్కిలిగానున్న లోకపాలురు, యములు, కాలములు, అసంఖ్యాకపర్వతములు, విశాలమైన పృథ్వి, లెక్కలేనన్ని సముద్రములు, నదులు, తటాకములు, వనములు, నానావిధసృష్టివిచిత్రములను జూచితిని. దేవతలు, మునులు, సిద్ధులు, నాగులు, కిన్నరులు, మానవులు, చతుర్విధస్థావరజంగమ జీవులను గాంచితిని. (చౌ॥ 1-4)

దో- జో నహిఁ దేఖా నహిఁ సునా, జో మనహూఁ న సమాఇ ।
సో సబ అద్భుత దేఖేఉఁ, బరని కవని బిధి జాఇ ॥ 80(క) ॥
ఏక ఏక బ్రహ్మండ మహుఁ, రహఉఁ బరష సత ఏక ।
ఏహి బిధి దేఖత ఫిరఉఁ మైఁ, అండ కటాహ అనేక ॥ 80(ఖ) ॥

ఇది వరలో ఎన్నడును కని,విని, ఊహకందని ఆశ్చర్యకరమైన సృష్టిని జూచితిని. వాటిని ఎట్లు వర్ణింపగలను? ఒక్కొక్క బ్రహ్మాండములో నేను వందేసి సంవత్సరములుంటిని. ఆ విధముగా నేను అనేక బ్రహ్మాండములను చూచుచు సంచరించితిని. (దో॥ 80. క,ఖ)

చౌ- లోక లోక ప్రతి భిన్న బిధాతా । భిన్న బిష్ను సివ మను దిసిత్రాతా ॥
నర గంధర్బ భూత బేతాలా । కిన్నర నిసిచర పసు ఖగ బ్యాలా ॥ 1 ॥
దేవ దనుజ గన నానా జాతీ । సకల జీవ తహఁ ఆనహి భాఁతీ ॥
మహి సరి సాగర సర గిరి నానా । సబ ప్రపంచ తహఁ ఆనఇ ఆనా ॥ 2 ॥
అండకోస ప్రతి ప్రతి నిజ రూపా । దేఖెఉఁ జినస అనేక అనూపా ॥
అవధపురీ ప్రతి భువన నినారీ । సరజూ భిన్న భిన్న నర నారీ ॥ 3 ॥
దసరథ కౌసల్యా సును తాతా । బిబిధ రూప భరతాదిక భ్రాతా ॥
ప్రతి బ్రహ్మాండ రామ అవతారా । దేఖఉఁ బాలబినోద అపారా ॥ 4 ॥

ప్రతిలోకమునందును వేర్వేఱు బ్రహ్మలు, శివులు, విష్ణువులు, మనువులు, దిక్పాలురు, గంధర్వులు, కిన్నరులు, మనుష్యులు, భూత భేతాళాది రాక్షసులు, సర్పములు, పశుపక్షులు మొదలగు అనేక దేవతా దైత్యాది గణములుండెను. జీవులందఱును వేర్వేఱు విధములుగా ఉండిరి. అనేకములైన భూములు, నదులు, సముద్రములు, సరస్సులు, పర్వతములు అన్నియును ప్రత్యేకతగలవియే. ప్రతిబ్రహ్మాండమునను నారూపమును జూచితిని. అనేకములైన అపూర్వవస్తువులను గాంచితిని. ప్రతిభువనమునందును. వేర్వేఱు అయోధ్యానగరములు, సరయూనదులు, స్త్రీ పురుషులు ఉండిరి. నాయనా! వినుము. దశరథుడు, కౌసల్యాదేవి, భరతాది సోదరులును అనేకరూపములను గలిగియుండిరి. నేను ప్రతిబ్రహ్మాండమున శ్రీరాముని అవతారమును అతని అపార బాల్యక్రీడలను చూచుచు తిరుగుచుంటిని. (చౌ॥ 1-4)

దో- భిన్న భిన్న మైఁ దీఖ సబు, అతి బిచిత్ర హరిజాన ।
అగనిత భువన ఫిరెఉఁ ప్రభు, రామ న ధేఖెఉఁ ఆన ॥ 81(క) ॥
సొఇ సిసుపన సొఇ సోభా, సొఇ కృపాల రఘుబీర ।
భువన భువన దేఖత ఫిరఉఁ, ప్రేరిత మోహ సమీర ॥ 81(ఖ) ॥

ఓ హరివాహనా! నేను ప్రతిబ్రహ్మాండమును ఇతర బ్రహ్మాండములకంటెను వేఱుగా, విచిత్రముగా ఉండుట గమనించితిని. నేను అసంఖ్యాకములైన బ్రహ్మాండములలో తిరిగితిని. కాని శ్రీరామచంద్రప్రభుని ఆకారములను మాత్రము వేర్వేఱుగా చూడలేదు. అవి ఒకే విధముగా ఉండెను. అన్నిచోట్లయందును అదే బాల్యము, అదే సౌందర్యము, దయాళువైన ఆ రఘువీరుడే. ఈ విధముగా మోహమనెడి వాయువుచే కొట్టబడి, అన్ని భువనములను జూచుచు తిరిగితిని. (దో॥ 81. క,ఖ)

చౌ- భ్రమత మోహి బ్రహ్మాండ అనేకా । బీతే మనహుఁ కల్ప సత ఏకా ॥
ఫిరత ఫిరత నిజ ఆశ్రమ ఆయఉఁ । తహఁ పుని రహి కఛు కాల గవాఁయఉఁ ॥ 1 ॥
నిజ ప్రభు జన్మ అవధ సుని పాయఉఁ । నిర్భర ప్రేమ హరషి ఉఠి ధాయఉఁ ॥
దేఖఉఁ జన్మ మహోత్సవ జాఈ । జేహి బిధి ప్రథమ కహా మైఁ గాఈ ॥ 2 ॥
రామ ఉదర దేఖేఉఁ జగ నానా । దేఖత బనఇ న జాఇ బఖానా ॥
తహఁ పుని దేఖేఉఁ రామ సుజానా । మాయా పతి కృపాల భగవానా ॥ 3 ॥
కరఉఁ బిచార బహోరి బహోరీ । మోహ కలిల బ్యాపిత మతి మోరీ ॥
ఉభయ ఘరీ మహఁ మైఁ సబ దేఖా । భయఉఁ భ్రమిత మన మోహ బిసేషా ॥ 4 ॥

ఈ విధముగా అనేక బ్రహ్మాండములయందు పరిభ్రమించుచు నూఱు కల్పములను గడిపితిని. ఇట్లు సంచరించుచు నా ఆశ్రమమునకు వచ్చి, కొంతకాలము అచట గడిపితిని. నా స్వామి అయోధ్యానగరమున అవతరించిన విషయమును విని, భక్తి నిరతుడనై, నిర్భరప్రేమతో ప్రసన్నతతో లేచి, పరుగెత్తితిని. అచట నేను మొదట సవిస్తరముగా తెలిపినట్లు శ్రీరామజననమహోత్సవమును జూచితిని. శ్రీరామచంద్రుని ఉదరమున అనేకలోకములను గాంచితిని. వాటిని చూడవలెనేగాని వర్ణింపనలవిగాదు. అక్కడ మాయాపతియైన శ్రీరామచంద్ర ప్రభువును మఱల దర్శించితిని. నేను మాటిమాటికిని ఆలోచించుచుంటిని. కాని నాబుద్ధి మోహమనెడి ఊబిలో కూరుకొనియుండెను. ఒక రెండుగడియలలో ఈవిచిత్రములనన్నింటిని గాంచితిని. మనస్సును మోహమావరించియుండుటచే నేను అలసిపోయితిని. అలౌకికమైన ప్రభులీలలను జూచి నాబుద్ధి భ్రమకు గురియయ్యెను. (చౌ॥ 1-4)

దో- దేఖి కృపాల బికల మోహి, బిహఁసే తబ రఘుబీర ।
బిహఁసతహీఁ ముఖ బాహెర, ఆయఉఁ సును మతిధీర ॥ 82(క) ॥
సోఇ లరికాఈ మో సన, కరన లగే పుని రామ ।
కోటి భాఁతి సముఝావఉఁ, మను న లహఇ బిశ్రామ ॥ 82(ఖ) ॥

నేను డస్సినది గమనించి, శ్రీరామచంద్రప్రభువు నవ్వెను. ఓ ధీరబుద్ధీ! గరుడుడా! అవధరింపుము. ప్రభువునవ్వగానే నేను ఆయన నోటినుండి బయటికి వచ్చితిని. ప్రభువు మఱల నాతో ఆ బాల్యక్రీడలనే ఆడసాగెను. అనేకవిధముల నామనస్సునకు నచ్చజెప్పుకొంటిని. కాని మనశ్శాంతి లభింపకుండెను. (దో॥ 82 క,ఖ)

చౌ- దేఖి చరిత యహ సో ప్రభుతాఈ । సముఝత దేహ దసా బిసరాఈ ॥
ధరని పరేఉఁ ముఖ ఆవ న బాతా । త్రాహి త్రాహి ఆరత జన త్రాతా ॥ 1 ॥
ప్రేమాకుల ప్రభు మోహి బిలోకీ । నిజ మాయా ప్రభుతా తబ రోకీ ॥
కర సరోజ ప్రభు మమ సిర ధరేఉ । దీనదయాల సకల దుఖ హరేఉ ॥ 2 ॥

కీన్హ రామ మోహి బిగత బిమోహా । సేవక సుఖద కృపా సందోహా ॥
ప్రభుతా ప్రథమ బిచారి బిచారీ । మన మహఁ హోఇ హరష అతి భారీ ॥ 3 ॥
భగత బఛలతా ప్రభు కై దేఖీ । ఉపజీ మమ ఉర ప్రీతి బిసేషీ ॥
సజల నయన పులకిత కర జోరీ । కీన్హిఉఁ బహు బిధి బినయ బహోరీ ॥ 4 ॥

ప్రభువుయొక్క ఈ బాల్యలీలలనుజూచి, ఆయనయుదరములో నేను దర్శించిన ప్రభుమహిమలను దలంచుకొని, నా శరీరస్పృహనే కోల్పోయితిని. 'ఓ ఆర్తజనరక్షకా! నన్ను 'కావుకావు' (కాపాడుము') మనియఱచుచు నేలపై వ్రాలితిని. నేను పలుకజాలకయుంటిని. నేను ప్రేమ విహ్వలుడనగుటను జూచి, ప్రభువు తనమాయామహిమను నిలిపివేసెను. దీనదయాళుడైన ప్రభువు తనకరకమలములను నా శిరస్సుపై నుంచెను. నా దుఃఖమును పూర్తిగా తొలగించెను. సేవకులకు సుఖప్రదుడు, కృపానిధియైన శ్రీరాముడు నన్ను మోహవిముక్తునిగావించెను. నేను ఆయనయొక్క పూర్వవైభవమును తలంచుకొనినప్పుడు నా మనస్సు హర్షాతిరేకమును పొందెను. భక్తులయెడ ప్రభువుయొక్క అనురాగమును గాంచి, నాహృదయములో అపారప్రేమ ఉత్పన్నమాయెను. నేత్రములయందు ఆనందాశ్రువులు నిండగా, శరీరము రోమాంచితముకాగా అంజలిఘటించి, అనేకవిధములుగా విన్నవించుకొంటిని. (చౌ॥ 1-4)

దో- సుని సప్రేమ మమ బానీ, దేఖి దీన నిజ దాస ।
బచన సుఖద గంభీర మృదు, బోలే రమానివాస ॥ 83(క) ॥
కాకభుసుండి మాగు బర, అతి ప్రసన్న మోహి జాని ।
అనిమాదిక సిధి అపర రిధి, మోచ్ఛ సకల సుఖ ఖాని ॥ 83(ఖ) ॥

ప్రేమ పూర్వకమైన నావాణిని విని, తన సేవకుడనైన నా దీనావస్థను గమనించి, లక్ష్మీ నివాసుడైన శ్రీరాముడు సుఖదములైన తనకోమలగంభీరవచనములను పలికెను. "ఓ కాకభుశుండీ! నేను అత్యంతప్రసన్నుడనైతిని. నన్ను ఏదైననొకవరమునడుగుము. అణిమాద్యష్టసిద్ధులు, ఎనలేని సంపదలు, సమస్త సుఖములకు పరాకాష్ఠయైన మోక్షము (దో॥ 83, క,ఖ)

చౌ- గ్యాన బిబేక బిరతి బిగ్యానా । ముని దుర్లభ గున జే జగ నానా ॥
ఆజు దేఉఁ సబ సంసయ నాహీఁ । మాగు జో తోహి భావ మన మాహీఁ ॥ 1 ॥
సుని ప్రభు బచన అధిక అనురాగేఉఁ । మన అనుమాన కరన తబ లాగేఉఁ ॥
ప్రభు కహ దేన సకల సుఖ సహీ । భగతి ఆపనీ దేన న కహీ ॥ 2 ॥
భగతి హీన గున సబ సుఖ ఐసే । లవన బినా బహు బింజన జైసే ॥
భజన హీన సుఖ కవనే కాజా । అస బిచారి బోలేఉఁ ఖగరాజా ॥ 3 ॥
జౌఁ ప్రభు హోఇ ప్రసన్న బర దేహూ । మో పర కరహు కృపా అరు నేహూ ॥
మన భావత బర మాగఉఁ స్వామీ । తుమ్హ ఉదార ఉర అంతరజామీ ॥ 4 ॥

జ్ఞానము, వివేకము, వైరాగ్యము, విజ్ఞానము, (తత్త్వజ్ఞానము) మునీశ్వరులకును దుర్లభములైన పెక్కు అద్భుత గుణములు - మొదలగు వాటినన్నింటిని నేను నీకు ప్రసాదించెదను. ఇందు సందేహమేమాత్రము లేదు. నీ కిష్టములైన వరములను కోరుకొనుము." ప్రభువచనములను వినిన నేను ప్రేమవిహ్వలుడనైతిని. నా మనస్సున ఇట్లాలోచించితిని. "ప్రభువు అన్నిసుఖములను ఇచ్చెదనని పల్కెను. కాని తనభక్తిని ప్రసాదించెదననియనలేదు. ఉప్పులేకున్నచో ఏ భోజన పదార్థమూ భోజ్యముకానట్లు భక్తిలేనిదే ఏ గుణముగాని, సుఖముగాని నిష్ఫలమే. భజనలేని యేసుఖమూ ప్రయోజనకారిగాదు." ఓ ఖగరాజా! బాగుగాఆలోచించి, నేను ఇట్లంటిని. "ప్రభూ! మీరు ప్రసన్నులై కృపతో నాకు వరమిచ్చినచో నేను నాకిష్టమైనవరమును కోరుకొందును. మీరు ఉదారులు. నేను ప్రకటింపకయే నా మనస్సులోని మాటను గ్రహింపగలరు. (చౌ॥ 1-4)

దో- అబిరల భగతి బిసుద్ధ తవ, శ్రుతి పురాన జో గావ ।
జెహి ఖోజత జోగీసముని, ప్రభు ప్రసాద కోఉ పావ ॥ 84(క) ॥
భగత కల్పతరు ప్రనత హిత, కృపా సింధు సుఖ ధామ ।
సోఇ నిజ భగతి మోహి ప్రభు, దేహు దయా కరి రామ ॥ 84(ఖ) ॥

ఓ వాంఛాకల్పతరువూ! శరణాగతహితైషీ! కృపాసాగరా! సుఖనిధానా! శ్రీరామా! దయతో మీపై నాకు అనన్యభక్తిని ప్రసాదింపుడు. ఈ ప్రగాఢ నిష్కామభక్తిని శ్రుతులు, పురాణములు వేనోళ్ల కీర్తించుచుండును. యోగీశ్వరులైన మునులు దీనిని అన్వేషించుచు సంచరింతురు. మీ కృపకు పాత్రుడైన ఏఒక్కరో దీనిని పొందగలరు.(దో॥ 84 క,ఖ)

చౌ- ఏవమస్తు కహి రఘుకులనాయక । బోలే బచన పరమ సుఖదాయక ॥
సును బాయస తైఀ సహజ సయానా । కాహే న మాగసి అస బరదానా ॥ 1 ॥
సబ సుఖ ఖాని భగతి తైఀ మాగీ । నహిఀ జగ కోఉ తోహి సమ బడభాగీ ॥
జో ముని కోటి జతన నహిఀ లహహీఀ । జే జప జోగ అనల తన దహహీఀ ॥ 2 ॥
రీఝేఉఀ దేఖి తోరి చతురాఈ । మాగేహు భగతి మోహి అతి భాఈ ॥
సును బిహంగ ప్రసాద అబ మోరేఀ । సబ సుభ గున బసిహహిఀ ఉర తోరేఀ ॥ 3 ॥
భగతి గ్యాన బిగ్యాన బిరాగా । జోగ చరిత్ర రహస్య బిభాగా ॥
జానబ తైఀ సబహీ కర భేదా । మమ ప్రసాద నహిఀ సాధన ఖేదా ॥ 4 ॥

"ఏవమస్తు (అట్లే యగుగాక)" అని పలికి రఘువీరుడు పరమానందకరమైన వచనములను ఇట్లు పలికెను. " ఓ వాయసమా! వినుము. నీవు సహజముగనే చతురుడవు. లేనిచో ఇట్టి వరమును కోరుకొనవు. సర్వ సుఖములకును గనియైన భక్తినడిగితివి. ప్రపంచములో నీవంటి భాగ్యశాలి ఎవ్వరును లేరు. జపయోగాగ్నులలో తమశరీరములను తప్తమొనర్చిన మునులు కోటి ప్రయత్నములు చేసినను వారికి ఇట్టి భాగ్యము అబ్బదు. నీ విచక్షణాచాతుర్యమునకు నేను ప్రసన్నుడనైతిని. నీవు భక్తిని కోరితివి. ఓ విహంగమా! వినుము. నా కృపచే సర్వశుభగుణములును నీ హృదయములో నెలకొనియుండును. భక్తి జ్ఞాన విజ్ఞాన వైరాగ్యయోగములు, నా లీలలు, వాటి రహస్యవిభాగములు, వీటి వైవిధ్యములనన్నింటిని నా అనుగ్రహమువలన సమగ్రముగా తెలిసికొనగలవు. నీకు సాధనలో ఎట్టి శ్రమయు ఉండదు. (చౌ॥ 1-4)

దో- మాయా సంభవ భ్రమ సబ, అబ న బ్యాపిహహిఀ తోహి ।
జానెసు బ్రహ్మ అనాది అజ, అగున గునాకర మోహి ॥ 85(క) ॥
మోహి భగత ప్రియ సంతత, అస బిచారి సును కాగ ।
కాయఀ బచన మన మమ పద, కరెసు అచల అనురాగ ॥ 85(ఖ) ॥

మాయచే ఉత్పన్నములగు భ్రమలు నిన్ను తాకనైనతాకవు. నన్ను అనాదిగా, జన్మరహితునిగా, ప్రకృతిగుణరహితునిగా, గుణాతీతునిగా, దివ్యగుణాకరునిగా, పరబ్రహ్మగా ఎఱుంగుము. ఓ వాయసమా! వినుము. భక్తులు నాకు సర్వదా ప్రీతి పాత్రులు. ఇట్లు తలంచి, నీవు త్రికరణశుద్ధిగా నా చరణములయందే అచంచలమైన అనురాగమును కలిగియుండుము. (దో॥ 85 క,ఖ)

చౌ- అబ సును పరమ బిమల మమ బానీ । సత్య సుగమ నిగమాది బఖానీ ॥
నిజ సిద్ధాంత సునావఉఀ తోహీ । సును మన ధరు సబ తజి భజు మోహీ ॥ 1 ॥
మమ మాయా సంభవ సంసారా । జీవ చరాచర బిబిధి ప్రకారా ॥
సబ మమ ప్రియ సబ మమ ఉపజాఏ । సబ తే అధిక మనుజ మొహి భాఏ ॥ 2 ॥
తిన్హ మహఀ ద్విజ ద్విజ మహఀ శ్రుతిధారీ । తిన్హ మహుఀ నిగమ ధరమ అనుసారీ ॥
తిన్హ మహఀ ప్రియ బిరక్త పుని గ్యానీ । గ్యానిహు తే అతి ప్రియ బిగ్యానీ ॥ 3 ॥
తిన్హ తే పుని మొహి ప్రియ నిజ దాసా । జెహి గతి మోరి న దూసరి ఆసా ॥
పుని పుని సత్య కహఉఀ తోహి పాహీఀ । మొహి సేవక సమ ప్రియ కోఉ నాహీఀ ॥ 4 ॥
భగతి హీన బిరంచి కిన హోఈ । సబ జీవహు సమ ప్రియ మోహి సోఈ ॥
భగతివంత అతి నీచఉ ప్రానీ । మోహి ప్రానప్రియ అసి మమ బానీ ॥ 5 ॥

ప్రస్తుతము సత్యమైన, సుగమమైన, వేదస్తుత్యమైన నా నిర్మలవాణిని వినుము. నీకు నానిశ్చిత సిద్ధాంతమును తెలిపెదను. దానిని మనస్సులో నిలుపుకొని, తక్కినవాటిని విస్మరించి, నన్నే భజింపుము. విశ్వమంతయును నా మాయవలననే ఉత్పన్నమైనది. ఇందు నానావిధజడచేతన ప్రాణులున్నవి. అవియన్నియును నాకు ప్రియమైనవి. ఏలనన అవియన్నియును నా సృష్టియే, కాని మనుష్యులు ఈయన్నింటికంటెను నాకు ప్రీతిపాత్రులు. వారిలో బ్రాహ్మణులు, అందును వేదములను బాగుగా ఎఱింగినవారు, వారిలోను వేదోక్తధర్మములను అనుసరించువారు, వారియందును వైరాగ్యసంపన్నులు నాకు అత్యంతప్రీతిపాత్రులు. విరాగులలో జ్ఞానులు, వారిలోను విజ్ఞానులు (తత్త్వజ్ఞులు) నాకు మిక్కిలి ప్రేమాస్పదులు. పరతత్త్వజ్ఞానులు విజ్ఞానులకంటెను ఎక్కువ ప్రేమభాజనులు, వేఱే వాంఛలు లేకుండా నన్నే ఆశ్రయించు నాసేవకులు నాకు అత్యంతప్రియతములు. ఇది నాసిద్ధాంతము. భక్తిభావములేనివాడు బ్రహ్మయంతటి వాడైనను సరే! నాకు ఇతర సామాన్య జీవులలో సమానుడే. కాని అనన్యభక్తిగల అల్పప్రాణులుగూడ నాకు ప్రాణతుల్యులు. ఇది నాకు సహజము. (చౌ॥ 1-5)

దో- సుచి సుసీల సేవక సుమతి, ప్రియ కహు కాహి న లాగ ।
శ్రుతి పురాన కహ నీతి అసి, సావధాన సును కాగ ॥ 86 ॥

పవిత్రుడు, సుశీలుడు ఐన సద్బుద్ధిగలసేవకుని ఎవ్వడు ప్రేమింపడు? వేదములు, పురాణములు ఈ నీతినే ఉద్ఘోషించుచున్నవి. ఓ కాకరాజమా! సావధానముగా వినుము. (దో॥ 86)

చౌ- ఏక పితా కే బిపుల కుమారా । హోహిఁ పృథక గున సీల అచారా ॥
కొఉ పండిత కొఉ తాపస గ్యాతా । కొఉ ధనవంత సూర కొఉ దాతా ॥ 1 ॥
కొఉ సర్బగ్య ధర్మరత కోఈ । సబ పర పితహి ప్రీతి సమ హోఈ ॥
కొఉ పితు భగత బచన మన కర్మా । సపనెహుఁ జాన న దూసర ధర్మా ॥ 2 ॥
సో సుత ప్రియ పితు ప్రాన సమానా । జద్యపి సో సబ భాఁతి అయానా ॥
ఎహి బిధి జీవ చరాచర జేతే । త్రిజగ దేవ నర అసుర సమేతే ॥ 3 ॥
అఖిల బిస్వ యహ మోర ఉపాయా । సబ పర మోహి బరాబరి దాయా ॥
తిన్హ మహఁ జో పరిహరి మద మాయా । భజై మోహి మన బచ అరు కాయా ॥ 4 ॥

ఒక తండ్రికి చాలామంది కుమారులు గలరు. వారి గుణములు, స్వభావములు, ఆచరణలు వేర్వేఱుగా ఉండును. ఒకడు విద్వాంసుడు, మఱియొకడు తపస్వి, వేఱొకడు జ్ఞాని, ఇంకొకడు ధనవంతుడు, మఱియొకడు శూరుడు, వీరుడు, వేఱొకడు దాత, ఒకడు సర్వజ్ఞుడు, అన్యుడు ధర్మాత్ముడు. కాని తండ్రిప్రేమ వీరందఱిపై ఒకేమాదిరిగానుండును. వీరిలో ఒకడు మనో వాక్కర్మలచే తండ్రియెడ భక్తిశ్రద్ధలు గలవాడు, స్వప్నములోగూడ ఇతరధర్మమును ఎఱుగనివాడు. అట్టివాడు తండ్రికి ప్రాణతుల్యుడు. అతడు అన్నివిధముల మూర్ఖుడైనను సరే అతడు తండ్రికి మిక్కిలి ప్రియమైనవాడు. ఆ విధముగనే పశుపక్ష్యాదులు దేవమనుష్యాసురులతోసహా జడచేతనప్రాణులుగల ప్రపంచమంతయు నా సృష్టియే. కావున అన్నింటిపైనను నా ప్రేమ సమానమే. కాని వీరిలో మదమును, మాయను త్యజించి, మనోవాక్కాయములచే నన్నే భజించువాడు- (చౌ॥ 1-4)

దో- పురుష నపుంసక నారి వా, జీవ చరాచర కోఇ ।
సర్బ భావ భజ కపట తజి, మోహి పరమ ప్రియ సోఇ ॥ 87(క) ॥

ఆ వ్యక్తి పురుషుడైనను, స్త్రీ యైనను లేదా తదన్యుడైనను లేక జడ చేతన ప్రాణులలో ఏదైనను కపట ప్రపంచమును వీడి, అన్నియును 'నేనే' (శ్రీరాముడే) అని భావించి, భజించువాడు నాకు అత్యంత ప్రియుడు. (దో॥ 87 క)

సో- సత్య కహఉఁ ఖగ తోహి, సుచి సేవక మమ ప్రానప్రియ ।
అస బిచారి భజు మోహి, పరిహరి ఆస భరోస సబ ॥ 87(ఖ) ॥

ఓ వాయసమా! నిష్కామసేవకుడు నాకు ప్రాణప్రియుడు. కావున ఇతర-ఆశావిశ్వాసములను వదలి నన్నే భజింపుము. (సో॥ 87 ఖ)

చౌ- కబహూఁ కాల న బ్యాపిహి తోహీ । సుమిరెసు భజెసు నిరంతర మోహీ ॥
ప్రభు బచనామృత సుని న అఘాఉఁ । తను పులకిత మన అతి హరషాఉఁ ॥ 1 ॥
సో సుఖ జానఇ మన అరు కానా । నహిఁ రసనా పహిఁ జాఇ బఖానా ॥
ప్రభు సోభా సుఖ జానహిఁ నయనా । కహి కిమి సకహిఁ తిన్హహి నహిఁ బయనా ॥ 2 ॥
బహు బిధి మొహి ప్రబోధి సుఖ దేఈ । లగే కరన సిసు కౌతుక తేఈ ॥
సజల నయన కఛు ముఖ కరి రూఖా । చితఇ మాతు లాగీ అతి భూఖా ॥ 3 ॥
దేఖి మాతు ఆతుర ఉఠి ధాఈ । కహి మృదు బచన లిఏ ఉర లాఈ ॥
గోద రాఖి కరావ పయ పానా । రఘుపతి చరిత లలిత కర గానా ॥ 4 ॥

కాలమునిన్నేమియు చేయలేదు నిరంతరమునన్నే స్మరించుచు భజింపుము." ప్రభువుయొక్క అమృతతుల్యములగువచనములను ఎంతగా విన్నను నాకు తనివి తీరలేదు. నా శరీరము పులకితమయ్యెను. మనస్సు ఆనందవీధిలో విహరించెను. ఆ సుఖము కేవలము మనస్సునకును చెవులకే తెలియును. నాలుకతో దానిని వర్ణింపలేము. ప్రభుసౌందర్య వైభవము కేవలము కన్నులకే ఎఱుక. కాని అవి చెప్పలేవు. వాటికి మాటలు రావు. నన్ననేకవిధముల సమాధానపఱచి, సంతోష పఱచి, ప్రభువు మఱల తనబాల్య క్రీడలను చేయసాగెను. ప్రభువు కన్నులలో నీరు నింపుకొని, బుంగమూతితో తల్లివైపు చూచి ఏడ్వసాగెను. తల్లి అతనికి ఆకలియైనదని గ్రహించి హృదయమునకు హత్తుకొనెను. తన యొడిలోనికి చేర్చుకొని, పాలియ్యసాగెను. శ్రీ రఘునాథుని మనోహరలీలలను కీర్తింపసాగెను. (చౌ॥ 1-4)

సో- జేహి సుఖ లాగి పురారి, అసుభ బేష కృత సివ సుఖద ।
అవధపురీ నర నారి, తెహి సుఖ మహుఁ సంతత మగన ॥ 88(క) ॥
సోఈ సుఖ లవలేస, జిన్హ బారక సపనెహుఁ లహెఉ ।
తే నహిఁ గనహిఁ ఖగేస, బ్రహ్మసుఖహి సజ్జన సుమతి ॥ 88(ఖ) ॥

సుఖప్రదుడు, మంగళస్వరూపుడు ఐన త్రిపురారి (శివుడు) విలక్షణమైన వేషమును ధరించి, అనుభవించు సుఖములోనే అయోధ్యలోని స్త్రీ పురుషులందఱును సర్వదా నిమగ్నులై యుండిరి. ఖగరాజా! ఒక్కసారి స్వప్నములోనైనను ఆ సుఖమును లేశమాత్రము అనుభవించు సజ్జనులు బ్రహ్మానందమునుగూడ కోరుకొనరు. (సో॥ 88, క,ఖ)

చౌ- మైఁ పుని అవధ రహెఉఁ కఛు కాలా । దేఖెఉఁ బాలబినోద రసాలా ॥
రామ ప్రసాద భగతి బర పాయఉఁ । ప్రభు పద బంది నిజాశ్రమ ఆయఉఁ ॥ 1 ॥
తబ తే మోహి న బ్యాపీ మాయా । జబ తే రఘునాయక అపనాయా ॥
యహ సబ గుప్త చరిత మైఁ గావా । హరి మాయాఁ జిమి మోహి నచావా ॥ 2 ॥
నిజ అనుభవ అబ కహఉఁ ఖగేసా । బిను హరి భజన న జాహిఁ కలేసా ॥
రామ కృపా బిను సును ఖగరాఈ । జాని న జాఇ రామ ప్రభుతాఈ ॥ 3 ॥

జానేఁ బిను న హోఇ పరతీతీ । బిను పరతీతి హోఇ నహిఁ ప్రీతీ ॥
ప్రీతి బినా నహిఁ భగతి దిఢాఈ । జిమి ఖగపతి జల కై చికనాఈ ॥ 4 ॥

గరుడా! నేను కొద్దికాలమువఱకు అయోధ్యలోనే యుంటిని. అక్కడ నేను శ్రీరాముని రసానందశోభితములైన పెక్కు బాల్యలీలలను జూచితిని. శ్రీరాముని కృపవలన భక్తిని వరముగా పొందితిని. తదనంతరము ప్రభుచరణములకు వందనమాచరించి, నా ఆశ్రమమునకు తిరిగి వచ్చితిని. శ్రీరఘునాథుడు నన్ను తనవానినిగా జేసికొనినప్పటినుండియు, ఆయనమాయ నన్ను ఆవరింపలేదు. శ్రీహరిమాయ నన్నాడించిన రహస్యచరిత్రను నేను వర్ణించితిని. ఓ ఖగరాజా! ఇప్పుడు నేను నా అనుభవములను తెల్పెదను వినుము. హరిభజన లేకుండ (పంచ) క్లేశములు దూరములుగావు. శ్రీరాముని దయలేనిదే ప్రభుమహిమను గూర్చినజ్ఞానము లభ్యముగాదు. అతని మహిమ తెలియనిదే ప్రభువుపై విశ్వాసము కుదురుకొనదు. విశ్వాసములేనిదే ప్రేమ కలుగదు. తైలము లేనిదే జలమునకు చిక్కదనము రానట్లు ప్రీతి, స్నేహము లేనిదే భక్తి దృఢముగాదు. (చౌ॥ 1-4)

సో- బిను గుర హోఇ కి గ్యాన, గ్యాన కి హోఇ బిరాగ బిను ।
గావహిఁ బేద పురాన, సుఖ కి లహిఅ హరి భగతి బిను ॥ 89(క) ॥
కోఉ బిశ్రామ కి పావ, తాత సహజ సంతోష బిను ।
చలై కి జల బిను నావ, కోటి జతన పచి పచి మరిఅ ॥ 89(ఖ) ॥

గురువులేనిదే జ్ఞానము లభ్యమగునా? వైరాగ్యము లేకుండ జ్ఞానము సంభవమా? వేదపురాణములు పేర్కొనినట్లు హరిభక్తిలేనిదే సుఖము ప్రాప్తింపదు. నాయనా గరుడుడా! సహజమైన సంతోషము లేనిదే శాంతి లభ్యముగాదు. ప్రాణములకు తెగించి, ఎన్ని ప్రయత్నములు చేసినను నీరు లేనిదే నావ నడువజాలదు. (సో॥ 89 క,ఖ)

చౌ- బిను సంతోష న కామ నసాహీఁ । కామ అఛత సుఖ సపనెహుఁ నాహీఁ ॥
రామ భజన బిను మిటహిఁ కి కామా । థల బిహీన తరు కబహుఁ కి జామా ॥ 1 ॥
బిను బిగ్యాన కి సమతా ఆవఇ । కోఉ అవకాస కి నభ బిను పావఇ ॥
శ్రద్ధా బినా ధర్మ నహిఁ హోఈ । బిను మహి గంధ కి పావఇ కోఈ ॥ 2 ॥
బిను తప తేజ కి కర బిస్తారా । జల బిను రస కి హోఇ సంసారా ॥
సీల కి మిల బిను బుధ సెవకాఈ । జిమి బిను తేజ న రూప గొసాఁఈ ॥ 3 ॥
నిజ సుఖ బిను మన హోఇ కి థీరా । పరస కి హోఇ బిహీన సమీరా ॥
కవనిఉ సిద్ధి కి బిను బిస్వాసా । బిను హరి భజన న భవ భయ నాసా ॥ 4 ॥

తృప్తిలేనిదే కామవాసనలు నశింపవు. వాంఛలున్నంతవఱకు స్వప్నములోగూడ హాయి చేకూరదు. శ్రీరాముని భజింపనిదే కోరికలు నశింపవు. భూమిలేనిదే చెట్టు నిలద్రొక్కుకొనునా? తత్త్వజ్ఞానములేనిదే సమభావము అసంభవము. ఆకాశములేకుండ అవకాశము ఉండునా? నిశ్చయాత్మకమైన శ్రద్ధలేనిదే ధర్మాచరణము సాధ్యముగాదు. పృథ్వీతత్త్వము లేనియెడల గంధము లభించునా? తపస్సు లేనిదే తేజస్సు విస్తరిల్లునా?

జలతత్త్వములేనిదే ప్రపంచములో రుచి ప్రాప్తించునా? జ్ఞానులకు సేవలు చేయనిదే శీలము ఏర్పడునా? అగ్ని తత్త్వము లేనిదే రూపము లభింపదు. ఆత్మానందము అభావమైనచో మనస్సు స్థిరముగాదు. వాయు తత్త్వములేనిదే స్పర్శ సంభవముగాదు. విశ్వాసము లేనిదే ఏదియు సిద్ధింపదు. అట్లే హరిభజనలేనిచో జన్మ మృత్యుభయములు తొలగవు. (చౌ॥ 1-4)

దో- బిను బిస్వాస భగతి నహిఁ, తెహి బిను ద్రవహిఁ న రాము ।
రామ కృపా బిను సపనెహుఁ, జీవ న లహ బిశ్రాము ॥ 90(క) ॥

విశ్వాసములేనిదే భక్తి యేర్పడదు. భక్తితో సేవింపనిదే శ్రీరామునిహృదయము ద్రవింపదు. శ్రీరాముని కృపలేనిదే కలలోగూడ శాంతి లభింపదు. (దో॥ 90 క)

సో- అస బిచారి మతి ధీర, తజి కుతర్క సంసయ సకల ।
భజహు రామ రఘుబీర, కరునాకర సుందర సుఖద ॥ 90(ఖ) ॥

ఓ ధీరమతీ! ఈ విధముగా ఆలోచించి, కుతర్కములను, సందేహములను వదలి, సుందరుడు, సుఖదాయకుడు, కరుణానిధియైన శ్రీరాముని భజింపుము. (సో॥ 90, ఖ)

భగవంతుని అపార మహిమ

చౌ- నిజ మతి సరిస నాథ మైఁ గాఈ । ప్రభు ప్రతాప మహిమా ఖగరాఈ ॥
కహెఉఁ న కఛు కరి జుగుతి బిసేషీ । యహ సబ మైఁ నిజ నయనన్హి దేఖీ ॥ 1 ॥
మహిమా నామ రూప గున గాథా । సకల అమిత అనంత రఘునాథా ॥
నిజ నిజ మతి ముని హరి గున గావహిఁ । నిగమ సేష సివ పార న పావహిఁ ॥ 2 ॥
తుమ్హహి ఆది ఖగ మసక ప్రజంతా । నభ ఉడాహిఁ నహిఁ పావహిఁ అంతా ॥
తిమి రఘుపతి మహిమా అవగాహా । తాత కబహుఁ కోఉ పావ కి థాహా ॥ 3 ॥
రాము కామ సత కోటి సుభగ తన । దుర్గా కోటి అమిత అరి మర్దన ॥
సక్ర కోటి సత సరిస బిలాసా । నభ సత కోటి అమిత అవకాసా ॥ 4 ॥

ఖగరాజా! నా శక్తిననుసరించి, శ్రీరామచంద్రప్రభుప్రతాపమును మహిమలనుగూర్చి గానముచేసితిని. ఇందులో దేనినిగూర్చియు నేను కల్పించిచెప్పలేదు. అంతయు ఉన్నది ఉన్నట్లుగా చూచినదానినే తెల్పితిని. శ్రీ రఘునాథునిమహిమలు, నామములు, రూపములు, గుణములు అన్నియును అపారములు, అనంతములు. శ్రీరాముడు స్వయముగా అనంతుడు. మునులు తమతమ బుద్ధిబలములననుసరించి, శ్రీహరి గుణములను కీర్తించెదరు. వేదములు, శేషుడు, శివుడుగూడ వాటిని పూర్తిగా గ్రహింపలేరు. సూక్ష్మజీవియైన దోమ మొదలుకొని మీ (గరుత్మంతుని) వఱకును ఱెక్కలుగల ప్రాణులన్నియును ఆకాశమున ఎగురగలవు. కాని ఆకాశముయొక్క అంతమును చూడలేవు. అట్లే శ్రీరఘునాథుని మహిమను అందఱును తమ తమ బుద్ధిబలములను అనుసరించి,

అవగాహన చేసికొందురు. కాని దానిలోతులను పూర్తిగా కనుగొనలేరు. శ్రీరాముడు కోటిమన్మథసుందరాకారుడు. శత్రువులను పరిమార్చుటలో అనంతకోటి దుర్గామాతలశక్తిగలవాడు. ఐశ్వర్యమున ఆయన కోటి ఇంద్రులతో సమానుడు. అసంఖ్యాకములైన ఆకాశములు పట్టనంత విస్తృతమహిమగలవాడు. (చౌ॥ 1-4)

దో- మరుత కోటి సత బిపుల బల, రబి సత కోటి ప్రకాస।
ససి సత కోటి సుసీతల, సమన సకల భవ త్రాస ॥ 91(క) ॥
కాల కోటి సత సరిస అతి, దుస్తర దుర్గ దురంత।
ధూమకేతు సత కోటి సమ, దురాధరష భగవంత ॥ 91(ఖ) ॥

శ్రీరాముడు కోట్లకొలది వాయువులకంటెను మహాబలుడు. ప్రకాశమున అసంఖ్యాక సూర్యులను మించినవాడు. చల్లదనమున లెక్కలేనంతమంది చంద్రుల కంటెను అధికుడు, సమస్త భయనివారకుడు, భయంకరమైన మృత్యు దేవతవలె ఆయన దుస్తరమైనవాడు. లోకమునకు ఎదిరింపశక్యముగానివాడు. దుర్గమమైనవాడు, అంతములేనివాడు. నూఱుకోట్ల అగ్నిదేవతలకంటెను ప్రబలుడు. (దో॥ 91 క,ఖ)

చౌ- ప్రభు అగాధ సత కోటి పతాలా। సమన కోటి సత సరిస కరాలా ॥
తీరథ అమిత కోటి సమ పావన। నామ అఖిల అఘ పూగ నసావన ॥ 1 ॥
హిమగిరి కోటి అచల రఘుబీరా । సింధు కోటి సత సమ గంభీరా ॥
కామధేను సత కోటి సమానా। సకల కామ దాయక భగవానా ॥ 2 ॥
సారద కోటి అమిత చతురాఈ। బిధి సత కోటి సృష్టి నిపునాఈ ॥
బిష్ను కోటి సమ పాలన కర్తా। రుద్ర కోటి సత సమ సంహర్తా ॥ 3 ॥
ధనద కోటి సత సమ ధనవానా। మాయా కోటి ప్రపంచ నిధానా ॥
భార ధరన సత కోటి అహీసా। నిరవధి నిరుపమ ప్రభు జగదీసా ॥ 4 ॥

శతకోటి పాతాళములకంటెను గంభీరమైన (లోతైన)వాడు. కోట్లకొలది యములకంటెను భయంకరుడు. అనంతకోటితీర్థ స్థానములకంటెను అత్యంతపవిత్రుడు. ఆ ప్రభునామమే సర్వ పాపములను అంతరింపజేయును. శ్రీ రఘువీరుడు కోటిహిమాలయములకంటెను సుస్థిరుడు. గాంభీర్యమున అనేకమహాసముద్రములను మించినవాడు. ఆ భగవానుడు దాతృత్వమున శతకోటికామధేనువులకంటెను అధికుడు, బుద్ధి కౌశలమున కోటి సరస్వతీదేవతలకంటెను కోవిదుడు. కోట్ల కొలది బ్రహ్మదేవులను మించిన సృష్టి రచనా నిపుణుడు, కోట్ల కొలది విష్ణువులను మించిన లోక సంరక్షకుడు, శతకోటి రుద్రులను మించిన సంహర్త. నూఱుకోట్లకుబేరులను మించిన మహా ధనవంతుడు. అనేక మాయలతో సృష్టికి ఆధారభూతుడు. భూభార నిర్వహణలో కోట్లకొలది శేషులకంటెను అధికుడు. జగదీశుడైన శ్రీరామచంద్రప్రభువు నిరవధికుడు, నిరుపమానుడు. (చౌ॥ 1-4)

ఛం-నిరుపమ న ఉపమా ఆన రామ సమాన రాము నిగమ కహై।
జిమి కోటి సత ఖద్యోత సమ రబి కహత అతి లఘుతా లహై॥

ఎహి భాఁతి నిజ నిజ మతి బిలాస మునీస హరిహి బఖానహీఁ।
ప్రభు భావ గాహక అతి కృపాల సప్రేమ సుని సుఖ మానహీఁ॥

శ్రీరామచంద్రుడు నిరుపమానుడు. ఆయనతో పోల్చదగినది ఈ జగత్తున లేనేలేదు. ఆయనకు ఆయనయే సాటి. సూర్యకాంతిని కోటి దీపపుపురుగులతో సమానమని పోల్చినను ఆ వర్ణన (పోలిక) సరిపోదు. మీదు మిక్కిలి అది సూర్యనిందయే యగును. అట్లే మునీశ్వరులు తమ తమ బుద్ధిబలములననుసరించి, శ్రీరాముని ఎంతగా వర్ణించినను అది సరిపోదు. ఐనను మునీశ్వరులు భగవంతుని గూర్చి యథాశక్తి గానముచేయుచునేయుందురు. భగవంతుడు అతికృపాళువు. భక్తుల భావగ్రాహి. కావున సాదరముగా ఆ వర్ణనలను విని, ఆనందించును. (ఛం)

దో- రాము అమిత గున సాగర, థాహ కి పావఇ కోఇ।
సంతన్హ సన జస కిఛు సునేఉఁ, తుమ్హహి సునాయఉఁ సోఇ ॥ 92(క) ॥

శ్రీరామచంద్రుడు అనంతగుణసాగరుడు. అతనిగాంభీర్యమును ఎవ్వరును కొలువ జాలరు? నేను సజ్జనుల ద్వారా విన్న దానిని మీకు విన్పించితిని. (దో॥ 92. క)

సో- భావ బస్య భగవాన, సుఖ నిధాన కరునా భవన।
తజి మమతా మద మాన, భజిఅ సదా సీతా రవన ॥ 92(ఖ) ॥

సుఖనిధియు, కరుణాళువు ఐన భగవంతుడు భావవశుడు, కావున మమకారము, మదము, గర్వము వీడి, శ్రీ జానకీనాథుని భజింపవలెను. (సో॥ 92. ఖ)

చౌ- సుని భుసుండి కే బచన సుహాఏ। హరషిత ఖగపతి పంఖ ఫులాఏ॥
నయన నీర మన అతి హరషానా। శ్రీరఘుపతి ప్రతాప ఉర ఆనా ॥ 1 ॥
పాఛిల మోహ సముఝి పఛితానా। బ్రహ్మ అనాది మనుజ కరి మానా॥
పుని పుని కాగ చరన సిరు నావా। జాని రామ సమ ప్రేమ బఢావా ॥ 2 ॥
గుర బిను భవ నిధి తరఇ న కోఈ। జౌఁ బిరంచి సంకర సమ హోఈ॥
సంసయ సర్ప గ్రసేఉ మోహి తాతా। దుఖద లహరి కుతర్క బహు బ్రాతా ॥ 3 ॥
తవ సరూప గారుడి రఘునాయక। మోహి జిఆయఉ జన సుఖదాయక॥
తవ ప్రసాద మమ మోహ నసానా। రామ రహస్య అనూపమ జానా ॥ 4 ॥

కాకభుశుండియొక్క మృదుమధుర వచనములను విని, ఖగరాజైన గరుడుడు మిక్కిలి ప్రసన్నచిత్తుడై తన ఱెక్కలను విప్పి, విదలించుకొనెను. అతని కనులలో ఆనందాశ్రువులు నిండెను. మనస్సు హర్షముతో పొంగిపోయెను. అతడు శ్రీ రఘునాథుని ప్రతాపమును తన హృదయమున నింపుకొనెను. మునుపటి మోహమును స్మరించుకొని పశ్చాత్తప్తుడయ్యెను. అనాదియైన పరబ్రహ్మను సామాన్యమానవునిగా తలంచితినని చింతింపసాగెను. గరుడుడు కాకభుశుండిచరణములకు పదే పదే ప్రణమిల్లి, అతనిని శ్రీరామునితో సమానునిగా భావించి, ప్రేమవిహ్వలుడాయెను. ఎవ్వరైనను బ్రహ్మమహేశ్వరుల యంతటి గొప్పవారైనను గురుకృప లేనిదే తరింప లేరు.

గరుడుడు పల్కుచున్నాడు. "నాయనా! సంశయసర్పదష్టుడనైన నన్ను అనేకకుతర్కములు బాధించుచుండెను. భక్తులకు సుఖమునిచ్చు శ్రీరామచంద్రుడనెడి గారుడ మంత్రము మీ రూపమున ఆ విషమును తొలగించెను. మీ దయవలన నా అజ్ఞానము నశించెను. నిరుపమానమైన రామరహస్యజ్ఞానము ప్రాప్తించెను. (చౌ॥ 1-4)

భుసుండి పూర్వ జన్మ వృత్తాంతము

దో- తాహి ప్రసంసి బిబిధి బిధి, సీస నాఇ కర జోరి ।
బచన బినీత సప్రేమ మృదు, బోలేఉ గరుడ బహోరి ॥ 93(క) ॥
ప్రభు అపనే అబిబేక తే, బూఝఉఁ స్వామీ తోహి ।
కృపాసింధు సాదర కహహు, జాని దాస నిజ మోహి ॥ 93(ఖ) ॥

పిమ్మట వైనతేయుడు భుశుండిని పెక్కు విధముల ప్రశంసించి, శిరసా ప్రణమిల్లి, అంజలి ఘటించి, ప్రేమపూర్వకముగా వినయవచనములతో ఇట్లనెను. "ఓ ప్రభూ! అజ్ఞానినైన నేను మిమ్ము ఒక ప్రశ్నను అడిగెదను. దయాసాగరా! నన్ను మీదాసునిగా భావించి, సాదరముగా నా ప్రశ్నకు సమాధానమును దయసేయుడు.

(దో॥ 93. క,ఖ)

చౌ- తుమ్హ సర్బగ్య తగ్య తమ పారా । సుమతి సుసీల సరల ఆచారా ॥
గ్యాన బిరతి బిగ్యాన నివాసా । రఘునాయక కే తుమ్హ ప్రియ దాసా ॥ 1 ॥
కారన కవన దేహ యహ పాఈ । తాత సకల మోహి కహహు బుఝాఈ ॥
రామ చరిత సర సుందర స్వామీ । పాయహు కహాఁ కహహు నభగామీ ॥ 2 ॥
నాథ సునా మైఁ అస సివ పాహీఁ । మహా ప్రలయహుఁ నాస తవ నాహీఁ ॥
ముధా బచన నహిఁ ఈస్వర కహఈ । సోఉ మోరేఁ మన సంసయ అహఈ ॥ 3 ॥
అగ జగ జీవ నాగ నర దేవా । నాథ సకల జగు కాల కలేవా ॥
అండ కటాహ అమిత లయ కారీ । కాలు సదా దురతిక్రమ భారీ ॥ 4 ॥

మీరు సర్వజ్ఞులు, బ్రహ్మవిదులు, మాయాతీతులు, బుద్ధిమంతులు, సుశీలురు, సరళ స్వభావులు, జ్ఞానవిజ్ఞానవైరాగ్యసంపన్నులు, శ్రీరఘురామునిప్రియదాసులు. మీరు కాకి శరీరమును పొందుటకు కారణమేమి? నాకు విశదీకరింపుడు స్వామీ! భుశుండీ! మీరీ సుందర 'రామచరిత మానసమనెడి సరోవరమును' ఎచ్చట పొందితిరి? తెల్పుడు. మహాప్రళయకాలమునందుగూడ మీకు నాశములేదని పరమేశ్వరుడు తెల్పినాడు. శివుడసత్యమాడడు. కావున ఈ విషయమును తెల్పుడు. ప్రభూ! దేవతలు, నాగులు, మనుష్యులు మొదలగు స్థావరజంగములతో గూడిన జగత్తంతయు కాలునిచే కబళింపబడును. అసంఖ్యాకములైన బ్రహ్మాండములనుగూడ కాలము కబళించును. ఇది అనివార్యము. (చౌ॥ 1-4)

సో- తుమ్హహి న బ్యాపత కాల, అతి కరాల కారన కవన ।
మోహి సో కహహు కృపాల, గ్యాన ప్రభావ కి జోగ బల ॥ 94(క) ॥

అట్టి భయంకరుడైన కాలుడు నిన్ను ఏ మాత్రము ప్రభావితునిగా చేయకుండుటకు గల కారణమేమి? కృపాళువూ! ఇది జ్ఞాన ప్రభావమా? యోగ బలమా? (సో॥ 94. క)

దో- ప్రభు తవ ఆశ్రమ ఆఏఁ, మోర మోహ భ్రమ భాగ ।
కారన కవన సో నాథ సబ, కహహు సహిత అనురాగ ॥ 94(ఖ) ॥

ప్రభూ! మీ ఆశ్రమమునకు రాగానే నామోహము, భ్రమ దూరమైనవి. దీనికి కారణమేమి? దయచేసి, ప్రేమతో దెల్పుడు. (దో॥ 94. ఖ)

చౌ- గరుడ గిరా సుని హరషేఉ కాగా । బోలేఉ ఉమా పరమ అనురాగా ॥
ధన్య ధన్య తవ మతి ఉరగారీ । ప్రస్న తుమ్హారి మోహి అతి ప్యారీ ॥ 1 ॥
సుని తవ ప్రస్న సప్రేమ సుహాఈ । బహుత జనమ కై సుధి మోహి ఆఈ ॥
సబ నిజ కథా కహఉఁ మైఁ గాఈ । తాత సునహు సాదర మన లాఈ ॥ 2 ॥
జప తప మఖ సమ దమ బ్రత దానా । బిరతి బిబేక జోగ బిగ్యానా ॥
సబ కర ఫల రఘుపతి పద ప్రేమా । తేహి బిను కోఉ న పావఇ ఛేమా ॥ 3 ॥
ఏహిఁ తన రామ భగతి మైఁ పాఈ । తాతే మోహి మమతా అధికాఈ ॥
జేహి తేఁ కఛు నిజ స్వారథ హోఈ । తేహి పర మమతా కర సబ కోఈ ॥ 4 ॥

(శివుడు పల్కుచున్నాడు) ఓ ఉమా! గరుడుని వచనములను విని, కాకభుశుండి ప్రసన్నచిత్తుడై, అనురాగపూర్వకముగా పలికెను. "ఓ గరుడుడా! మీరు ధన్యజీవులు. అట్టి మీసద్బుద్ధికి ధన్యవాదములు. మీ ప్రశ్నలు మెచ్చుకొనదగినవి. మీ ప్రేమపూర్వకములైన ఈ ప్రశ్నలను వినినంతనే నా పూర్వజన్మలు అనేకము స్మరణకు వచ్చినవి. వాటి కథలను వినిపించెదను. శ్రద్ధాదరములతో మనసుపెట్టి వినుడు. జపతపోయజ్ఞశమదమవ్రతదానవైరాగ్య వివేకయోగ విజ్ఞానములఫలము శ్రీరామచరణములయందలి అనురాగ ప్రాప్తి. అది లేకుండ ఎవ్వరును శుభమును పొంద జాలరు. నేనీ కాకి శరీరముతోనే భక్తిని పొందియుంటిని. కావున దీనిపై నాకు మక్కువ అధికము. తమకు లాభ ప్రదమైన దానిపై మమకారము ఉండుట అందఱికిని సహజము. (చౌ॥ 1-4)

సో- పన్నగారి అసి నీతి, శ్రుతి సమ్మత సజ్జన కహహిఁ ।
అతి నీచహు సన ప్రీతి, కరిఅ జాని నిజ పరమ హిత ॥ 95(క) ॥
పాట కీట తేఁ హోఇ, తేహి తేఁ పాటంబర రుచిర ।
కృమి పాలఇ సబు కోఇ, పరమ అపావన ప్రాన సమ ॥ 95(ఖ) ॥

గరుడుడా! "అతి స్వల్ప్రప్రాణియైనను తమకు పరమహితమును గూర్చునదియైనచో ఎవ్వరైనను దానిని సాదరముగా ప్రేమతో గౌరవింపవలెను." అనునది వేద సమ్మతమైన నీతి. సజ్జనులుగూడ దానిని పాటింతురు. పట్టుదారము ఒక పురుగునుండి వచ్చును. దాని వలన అత్యంత సుందరమైన పట్టువస్త్రములు నేయబడును. కావున అపవిత్రమైన పురుగునుగూడ జనులు ప్రాణసమానముగా పెంచుదురు. (సో॥ 95. క.ఖ)

చౌ- స్వారథ సాఁచ జీవ కహఁ ఏహా । మన క్రమ బచన రామ పద నేహా ॥
సోఇ పావన సోఇ సుభగ సరీరా । జో తను పాఇ భజిఅ రఘుబీరా ॥ 1 ॥
రామ బిముఖ లహి బిధి సమ దేహీ । కబి కోబిద న ప్రసంసహిఁ తేహీ ॥
రామ భగతి ఏహిఁ తన ఉర జామీ । తాతే మోహి పరమ ప్రియ స్వామీ ॥ 2 ॥
తజఉఁ న తన నిజ ఇచ్ఛా మరనా । తన బిను బేద భజన నహిఁ బరనా ॥
ప్రథమ మోహఁ మోహి బహుత బిగోవా । రామ బిముఖ సుఖ కబహుఁ న సోవా ॥ 3 ॥
నానా జనమ కర్మ పుని నానా । కిఏ జోగ జప తప మఖ దానా ॥
కవన జోని జనమేఉఁ జహఁ నాహీఁ । మైఁ ఖగేస భ్రమి భ్రమి జగ మాహీఁ ॥ 4 ॥
దేఖేఉఁ కరి సబ కరమ గోసాఈఁ । సుఖీ న భయఉఁ అబహిఁ కీ నాఈఁ ॥
సుధి మోహి నాథ జన్మ బహు కేరీ । సివ ప్రసాద మతి మోహఁ న ఘేరీ ॥ 5 ॥

మనోవాక్కర్మలచే శ్రీరామునిపై భక్తికలిగియుండుటయే జీవునకు నిజమైనకర్తవ్యము. శ్రీరాముని భజించుశరీరమే సుందరమైనది. పవిత్రమైనది. శ్రీరామునకు విముఖుడైనవ్యక్తికి బ్రహ్మశరీరమే లభించినను అతనిని కవులు, పండితులు ప్రశంసింపరు. ఈ శరీరముతోడనే నాకు శ్రీరామ ప్రభువుపై భక్తి జనించెను. అందువలన ఓ స్వామీ! నాకు ఇది అత్యంతప్రియమైనది. నా మృత్యువు నా ఇచ్ఛతో కలుగునని భగవంతుని వరము. ఐనను ఈ శరీరమును త్యజింపను. ఏలనన శరీరములేకుండా హరిభజనచేయుట సాధ్యము కాదని వేదములు పేర్కొనుచున్నవి. మొదట మోహము నన్ను దుర్దశలపాలు చేసినది. శ్రీరాముని ఆశ్రయింపకుండుటచే నేను సుఖముగా నిద్రింపలేక పోయితిని. అనేకజన్మలలో నేను అనేకవిధములైన యోగ, జప, తపోయజ్ఞదానాది కర్మలను ఆచరించితిని. ఓ ఖగరాజా! నేను పెక్కుయోనులలో జన్మించి, వివిధ కర్మలను ఆచరించితిని. కాని ఇప్పటి సుఖము నాకెప్పుడును లభింపలేదు. నాకు ఇప్పుడు పూర్వ జన్మల స్మృతిగలదు. ఏలనన శివునికృపవలన నాబుద్ధి మోహమునకు లోనుగాలేదు. (చౌ॥ 1-4)

దో- ప్రథమ జన్మ కే చరిత అబ, కహఉఁ సునహు బిహగేస ।
సుని ప్రభు పద రతి ఉపజఇ, జాతేఁ మిటహిఁ కలేస ॥ 96(క) ॥
పూరుబ కల్ప ఏక ప్రభు, జుగ కలిజుగ మల మూల ।
నర అరు నారి అధర్మ రత, సకల నిగమ ప్రతికూల ॥ 96(ఖ) ॥

ఓ ఖగరాజా! వినుము. నేను నా పూర్వజన్మకథను తెలిపెదను. దానిని విన్నవారికి ప్రభు చరణములపై ప్రీతి యేర్పడును. దానిద్వారా సాంసారిక క్లేశములన్నియును తొలగును. ప్రభూ! పూర్వమొకకల్పములో పాపకూపమైన కలియుగము ప్రారంభమాయెను. అందు స్త్రీ పురుషులు అధర్మములో మునిగి వేదవిరుద్ధమార్గములయందు ప్రవర్తించుచుండిరి. (దో॥ 96. క,ఖ)

చౌ- తెహిఀ కలిజుగ కోసలపుర జాఈ । జన్మత భయఉఀ సూద్ర తను పాఈ ॥
సివ సేవక మన క్రమ అరు బానీ । ఆన దేవ నిందక అభిమానీ ॥ 1 ॥
ధన మద మత్త పరమ బాచాలా। ఉగ్రబుద్ధి ఉర దంభ బిసాలా ॥
జదపి రహేఉఀ రఘుపతి రజధానీ । తదపి న కఛు మహిమా తబ జానీ ॥ 2 ॥
అబ జానా మైఀ అవధ ప్రభావా । నిగమాగమ పురాన అస గావా ॥
కవనేహుఀ జన్మ అవధ బస జోఈ । రామ పరాయన సో పరి హోఈ ॥ 3 ॥
అవధ ప్రభావ జాన తబ ప్రానీ । జబ ఉర బసహిఀ రాము ధనుపానీ ॥
సో కలికాల కఠిన ఉరగారీ । పాప పరాయన సబ నర నారీ ॥ 4 ॥

అట్టి కలియుగమున నేను అయోధ్యానగరమున ఒకశూద్రునిగా జన్మించితిని. మనోవాక్కర్మలచే నేను శివభక్తుడనై ఇతరదేవతలను నిందించుచుంటిని. అతిగర్వితుడనై, ధనమదోన్మత్తుడనై, వాచాలునిగా, ఉగ్రబుద్ధిగలవానినిగా ఉంటిని. నా హృదయమున 'దంభము' అధికముగానుండెను. శ్రీరఘునాథునిఅయోధ్యానగరమునందున్నప్పటికిని నేను దానిమాహాత్మ్యమును ఎఱుగకుంటిని. ఇప్పుడే నాకు అయోధ్యవైశిష్ట్యము తెలిసినది. ఏ జన్మలో నైనను అయోధ్యలో నివసించిన వాడు శ్రీరామునిపై అవశ్యముగా అనురక్తుడగునని వేదశాస్త్రపురాణములు తెలుపుచున్నవి. చేత ధనుర్బాణములను ధరించిన కోదండరాముని తన హృదయమునందు నిలుపుకొనినవాడే అయోధ్య-ఔన్నత్యమును తెలిసికొనగల్గును. గరుడుడా! కలికాలము చాల కలుషితమైనది. అందు స్త్రీ పురుషులందఱును పాపకర్మనిరతులు. (చౌ॥ 1-4)

కలియుగ లక్షణములు

దో- కలిమల గ్రసే ధర్మ సబ, లుప్త భఏ సదగ్రంథ ।
దంభిన్హ నిజ మతి కల్పి కరి, ప్రగట కిఏ బహు పంథ ॥ 97(క) ॥
భఏ లోగ సబ మోహబస, లోభ గ్రసే సుభ కర్మ ।
సును హరిజాన గ్యాన నిధి, కహఉఀ కఛుక కలిధర్మ ॥ 97(ఖ) ॥

కలియుగపాపములవలన ధర్మములన్నియును నశించెను. సద్గ్రంథములన్నియును మఱుగునబడెను. పాషండులు తమవిపరీతబుద్ధులతో వివిధసంప్రదాయములను కల్పించిరి. జనులందఱును మోహమునకు అధీనులైరి. లోభము సత్కర్మలను మ్రింగి వేసెను. ఓ జ్ఞాననిధీ! హరి వాహనా! వినుము. నేను కొన్ని కలియుగ లక్షణములను దెల్పెదను. (దో॥ 97. క,ఖ)

చౌ- బరన ధర్మ నహిఁ ఆశ్రమ చారీ । శ్రుతి బిరోధ రత సబ నర నారీ ॥
ద్విజ శ్రుతి బేచక భూప ప్రజాసన । కోఉ నహిఁ మాన నిగమ అనుసాసన ॥ 1 ॥
మారగ సోఇ జా కహుఁ జోఇ భావా । పండిత సోఇ జో గాల బజావా ॥
మిథ్యారంభ దంభ రత జోఈ । తా కహుఁ సంత కహఇ సబ కోఈ ॥ 2 ॥
సోఇ సయాన జో పరధన హారీ । జో కర దంభ సో బడ ఆచారీ ॥
జో కహ ఝూఁఠ మసఖరీ జానా । కలిజుగ సోఇ గునవంత బఖానా ॥ 3 ॥
నిరాచార జో శ్రుతి పథ త్యాగీ । కలిజుగ సోఇ గ్యానీ సో బిరాగీ ॥
జాకేఁ నఖ అరు జటా బిసాలా । సోఇ తాపస ప్రసిద్ధ కలికాలా ॥ 4 ॥

కలియుగమున వర్ణాశ్రమధర్మములు అడుగంటును. స్త్రీ పురుషులు వేదవిరుద్ధముగా ప్రవర్తింతురు. బ్రాహ్మణులు వేదములను అమ్ముకొందురు. రాజులు ప్రజలను పీడించుచు తినివేయుచుందురు. వేద, శాస్త్ర బోధనలను ఎవ్వరును గౌరవింపరు. ఎవరికి ఏది ఇష్టమో వారికి అదియే ధర్మము. బిగ్గరగా అఱచువాడే పండితుడు. ఆడంబరముగా జీవించువానిని, ఆపాదమస్తకము కపటముతోకూడియుండువానిని ప్రజలు సజ్జనునిగా భావింతురు. ఏయుపాయము ద్వారా ఐనను ఇతరులధనములను అపహరించువాడే చతురుడు. కపటవర్తనుడే ఆచారపరుడు. అసత్యములాడుచూ వాటిని పరిహాసముగా ప్రకటించువాడు కలియుగములో గుణవంతుడుగా చెల్లుబడి యగును. ఆచారహీనుడును, వేదమార్గమును త్యజించు వాడును, పొడవుగా గోళ్లను, జడలను పెంచుకొను వాడును జ్ఞానిగా, విరాగిగా, తాపసిగా ప్రసిద్ధికెక్కును. (చౌ॥ 1-4)

దో- అసుభ బేష భూషన ధరేఁ, భచ్ఛాభచ్ఛ జె ఖాహిఁ ।
తెఇ జోగీ తెఇ సిద్ధ నర, పూజ్య తె కలిజుగ మాహిఁ ॥ 98(క) ॥

అశుభ (అమంగళ కరములైన) వేషభూషణములను ధరించువాడును, తినదగినవి, తినగూడనివి అను వివక్షణ లేక అన్నింటిని తినెడువాడును, ఐనట్టి వాడే యోగి, సిద్ధుడు, కలియుగములో పూజ్యుడు.
(దో॥ 98. క)

సో- జే అపకారీ చార, తిన్హ కర గౌరవ మాన్య తెఇ ।
మన క్రమ బచన లబార, తెఇ బకతా కలికాల మహుఁ ॥ 98(ఖ) ॥

ఇతరులకు అపకారముచేయువారే ఎక్కువగా గౌరవింప బడుదురు. మనోవాక్కర్మలచే అసత్య ప్రలాపములాడువారు గొప్పవక్తలు. (సో॥ 98. ఖ)

చౌ- నారి బిబస నర సకల గోసాఈఁ । నాచహిఁ నట మర్కట కీ నాఈఁ ॥
సూద్ర ద్విజన్హ ఉపదేసహిఁ గ్యానా । మేలి జనేఊ లేహిఁ కుదానా ॥ 1 ॥
సబ నర కామ లోభ రత క్రోధీ । దేవ బిప్ర శ్రుతి సంత బిరోధీ ॥
గున మందిర సుందర పతి త్యాగీ । భజహిఁ నారి పర పురుష అభాగీ ॥ 2 ॥

సౌభాగినీం బిభూషన హీనా । బిధవన్హ కే సింగార నబీనా ॥
గుర సిష బధిర అంధ కా లేఖా । ఏక న సునఇ ఏక నహిం దేఖా ॥ 3 ॥
హరఇ సిష్య ధన సోక న హరఈ । సో గుర ఘోర నరక మహుం పరఈ ॥
మాతు పితా బాలకన్హి బోలావహిం । ఉదర భరై సోఇ ధర్మ సిఖావహిం ॥ 4 ॥

పురుషులందఱు స్త్రీలకువశులై గారడీవానిచేతిలో కోతులవలె ఆడుచుందురు. శూద్రులు బ్రాహ్మణులకు జ్ఞానోపదేశము చేసెదరు. మెడలో యజ్ఞోపవీతములనుధరించి, అపవిత్ర దానములను స్వీకరించెదరు. జనులందఱును కామక్రోధలోభపరాయణులై యుందురు. వారు దేవతలను, బ్రాహ్మణులను, వేదములను, సజ్జనులను ద్వేషించెదరు. అభాగినులైన స్త్రీలు, సర్వగుణసంపన్నుడును, సుందరుడైన పతిని వదలి, పరపురుషునిచెంత చేరుచుందురు. ముత్తైదువలశరీరములపై ఆభరణములుండవు. కాని విధవలు నిత్యమూ నూతన శృంగారములను చేసికొనుచుందురు. గురుశిష్యుల సంబంధము గ్రుడ్డి, చెవిటి వారిమధ్యగలసంబంధమువంటిది. గురువునకు జ్ఞానదృష్టి యుండదు. శిష్యుడు గురూపదేశమును వినడు. శిష్యుని ధనమును అపహరించి, వానిని శోకమునకుగుఱిచేయు గురువులు కొల్లలుగా ఉందురు.వారు ఘోర నరకముల పాలగుదురు. తల్లిదండ్రులు తమ పిల్లలకు ఉదరపోషణమునకు ఉపయోగపడు ధర్మములనే బోధించెదరు. (చౌ॥ 1-4)

దో- బ్రహ్మ గ్యాన బిను నారి నర, కహహిం న దూసరి బాత ।
కౌడీ లాగి లోభ బస, కరహిం బిప్ర గుర ఘాత ॥ 99(క) ॥
బాదహిం సూద్ర ద్విజన్హ సన, హమ తుమ్హ తే కఛు ఘాటి ।
జానఇ బ్రహ్మ సో బిప్రబర, ఆంఖి దెఖావహిం డాటి ॥ 99(ఖ) ॥

స్త్రీ పురుషులు ఒక వైపు బ్రహ్మ జ్ఞానమునుగూర్చి తప్ప వేఱేమియు మాట్లాడరు. మఱొక వైపు వారు లోభమున ఒకపైసా కొఱకే బ్రాహ్మణునైనను, గురువునైనను హత్యచేయుటకు వెనుకాడరు. శూద్రులు బ్రాహ్మణులతో "మేము మీకంటె తక్కువా?" అని గర్వముతో గ్రుడ్లురిమి గద్దించెదరు, వాదములకు దిగెదరు. "బ్రహ్మమును దెలిసినవాడే బ్రాహ్మణుడు" అని వితండవాదములకు దిగుచుందురు. (దో॥ 99. క,ఖ)

చౌ- పర త్రియ లంపట కపట సయానే । మోహ ద్రోహ మమతా లపటానే ॥
తేఇ అభేదబాదీ గ్యానీ నర । దేఖా మైం చరిత్ర కలిజుగ కర ॥ 1 ॥
ఆపు గఏ అరు తిన్హహూ ఘాలహిం । జే కహుం సత మారగ ప్రతిపాలహిం ॥
కల్ప కల్ప భరి ఏక ఏక నరకా । పరహిం జె దూషహిం శ్రుతి కరి తరకా ॥ 2 ॥
జే బరనాధమ తేలి కుమ్హారా । స్వపచ కిరాత కోల కలవారా ॥
నారి ముఈ గృహ సంపతి నాసీ । మూడ ముడాఇ హోహిం సన్న్యాసీ ॥ 3 ॥
తే బిప్రన్హ సన ఆపు పుజావహిం । ఉభయ లోక నిజ హాథ నసావహిం ॥
బిప్ర నిరచ్ఛర లోలుప కామీ । నిరాచార సఠ బృషలీ స్వామీ ॥ 4 ॥

సూద్ర కరహిఁ జప తప బ్రత నానా । బైఠి బరాసన కహహిఁ పురానా ॥
సబ నర కల్పిత కరహిఁ అచారా । జాఇ న బరని అనీతి అపారా ॥ 5 ॥

పరస్త్రీలయందు ఆసక్తులు, కపటప్రవర్తనలో నిపుణులు, మోహము, ద్రోహము, మమకారములలో మునిగిన వారే "అభేదవాదులు"గా, 'బ్రహ్మజ్ఞానులు'గా ప్రసిద్ధివహింతురు. నేను కలియుగములో ఈ విశేషములనన్నింటిని జూచితిని. జనులు తాము స్వయముగా భ్రష్టులగుటయే గాక సన్మార్గమున నడచువారినిగూడ భ్రష్టసఱచుదురు. వారు కుతర్కములతో వేదశాస్త్రములను దూషించెదరు. ప్రతికల్పమునందును నరకయాతనలను అనుభవింతురు. నీచవర్ణస్థులైన నూనెలను అమ్ముకొనెడివారు, కుమ్మరులు, కుక్కమాంసములను భక్షించెడి చండాలురు, భిల్లులు, కోలులు, మద్యములను అమ్ముకొనెడి వారు- వీరందఱును భార్య చనిపోయినపిదపగాని, సంపదలను కోల్పోయినతరువాతగాని, తలగొరిగించుకొని సన్న్యాసులయ్యెదరు. వారు బ్రాహ్మణులచేతను పూజలందుకొందురు. ఈ విధముగా తమచేతులారా అధోగతిపాలై, ఇహపరలోకములకు దూరమగుదురు. బ్రాహ్మణులు విద్యాహీనులై, లోభులై, విషయాసక్తులై, ఆచారహీనులై, మూర్ఖులై నీచజాతి స్త్రీలను, వ్యభిచారిణులను వివాహమాడెదరు. శూద్రులు నానావిధములైన జపతపోవ్రతాదులను జేసి, ఉన్నతాసనమున గూర్చుండి, పురాణ ప్రవచనములను గావింతురు. మనుష్యులందఱును తమఇచ్ఛానుసారము మంచి చెడ్డలను మఱచి, విచ్చలవిడిగా ప్రవర్తింతురు. కలియుగమున ప్రబలెడి అపారమైన అవినీతిని వర్ణింప ఎంత వారికిని తరము గాదు. (చౌ॥ 1-5)

దో- భఏ బరన సంకర కలి, భిన్నసేతు సబ లోగ ।
కరహిఁ పాప పావహిఁ దుఖ, భయ రుజ సోక బియోగ ॥ 100(క) ॥
శ్రుతి సమ్మత హరి భక్తి పథ, సంజుత బిరతి బిబేక ।
తెహిఁ న చలహిఁ నర మోహ బస, కల్పహిఁ పంథ అనేక ॥ 100(ఖ) ॥

కలియుగమున జనులందఱును వర్ణసంకరులై మర్యాదలను ఉల్లంఘించెదరు. వారు పాపములను జేసి, తత్ఫలితముగా దుఃఖములను, భయములను, రోగములను, శోకములను, ప్రియవస్తువియోగములను పొందెదరు. మనుష్యులు మోహవశమున వేదసమ్మతమైన జ్ఞాన వైరాగ్యయుక్తమైన హరిభక్తిమార్గమున కాలుమోపరు. వారు నిరర్థకముగా క్రొత్త సంప్రదాయములను కల్పనచేసెదరు. (దో॥ 100. క,ఖ)

ఛం-బహు దామ సఁవారహిఁ ధామ జతీ । బిషయా హరి లీన్హి న రహి బిరతీ ॥
తపసీ ధనవంత దరిద్ర గృహీ । కలి కౌతుక తాత న జాత కహీ ॥ 1 ॥
కులవంతి నికారహిఁ నారి సతీ । గృహ ఆనహిఁ చేరి నిబేరి గతీ ॥
సుత మానహిఁ మాతు పితా తబ లౌఁ । అబలానన దీఖ నహీఁ జబ లౌఁ ॥ 2 ॥
ససురారి పిఆరి లగీ జబ తేఁ । రిపురూప కుటుంబ భఏ తబ తేఁ ॥
నృప పాప పరాయన ధర్మ నహీఁ । కరి దండ బిడంబ ప్రజా నితహీఁ ॥ 3 ॥
ధనవంత కులీన మలీన అపీ । ద్విజ చిన్హ జనేఉ ఉఘార తపీ ॥
నహిఁ మాన పురాన న బేదహి జో । హరి సేవక సంత సహీ కలి సో ॥ 4 ॥

కబి బృంద ఉదార దునీ న సునీ । గున దూషక బ్రాత న కోపి గునీ ॥
కలి బారహిఁ బార దుకాల పరై । బిను అన్న దుఖీ సబ లోగ మరై ॥ 5 ॥

కుహనాసన్న్యాసులు ధనమును సేకరించి, తమకై గృహములను నిర్మించుకొని, వాటిని అలంకరింప జేయుదురు. వారు విషయభోగలాలసులు. వారిలో వైరాగ్యము ఏ మాత్రమూ ఉండదు. కపటతాపసులు సంపన్నులయ్యెదరు. గృహస్థులు దరిద్రులయ్యెదరు. నాయనా! నిజముగా కలియుగలీలలు విచిత్రములు, అవర్ణనీయములు. జనులు పతివ్రతలైన తమ కులసతులను వెళ్ల గొట్టి, కులమర్యాదలను మంటగలిపి, దాసీలను చేరదీసెదరు. పుత్రులు తమభార్యల ముఖములను చూడనంతవఱకే తల్లిదండ్రులను గౌరవింతురు. క్రమముగా ఆ పుత్రులకు తమవారు శత్రువులయ్యెదరు. ఆలివైపు వారు ఆత్మబంధువులగుదురు. రాజులు పాపాత్ములై ధర్మములను విస్మరింతురు. నిత్యమూ ప్రజలను పీడించి వారిని దుర్దశలపాలుచేయుచుందురు. ధనవంతులు నీచ జాతివారైనను కులీనులుగా గౌరవింపబడుదురు. యజ్ఞోపవీతములు మాత్రమే బ్రాహ్మణులకు గుర్తు. దిగంబరత్వము తాపసులకు గుర్తు. వేదపురాణములపై విశ్వాసము లేనివారు హరి భక్తులుగా, సజ్జనులుగా చెలామణియగుచుందురు. కవులకు ఉదారముగా ఆశ్రయమిచ్చి, గౌరవించువారుమాత్రము మచ్చునకైనను కనబడరు. ఇతరులగుణములను దోషములుగా చూపెడివారు కోకొల్లలు. కాని వారిలో నిజమైన గుణవంతులెవ్వరును కానరారు. కలియుగమున తఱచుగా కఱవు కాటకములు సంభవించుచుండును. జనులలో ఆకలి చావులు మిక్కుటముగా నుండును.

(ఛం॥ 1-5)

దో- సును ఖగేస కలి కపట హఠ, దంభ ద్వేష పాషండ ।
మాన మోహ మారాది మద, బ్యాపి రహే బ్రహ్మండ ॥ 101(క) ॥
తామస ధర్మ కరహిఁ నర, జప తప బ్రత మఖ దాన ।
దేవ న బరషహిఁ ధరనీఁ, బఏ న జామహిఁ ధాన ॥ 101(ఖ) ॥

ఓ ఖగరాజా! వైనతేయా! వినుము. కలియుగమున కపటము, హఠము, దంభము, ద్వేషము, పాషండత్వము, అభిమానము, కామము, మదము, మోహము మొదలగునవి విశ్వమంతయు వ్యాపించును. మనుష్యులు జపతపోయజ్ఞవ్రతదానాదిధర్మములు తామసభావములతో ఆచరింతురు. దేవతలు భూమిపై వానలను కురిపింపరు. నాటినవిత్తములు మొలకెత్తవు. (దో॥ 101. క,ఖ)

ఛం-అబలా కచ భూషన భూరి ఛుధా । ధనహీన దుఖీ మమతా బహుధా ॥
సుఖ చాహహిఁ మూఢ న ధర్మ రతా । మతి థోరి కఠోరి న కోమలతా ॥ 1 ॥
నర పీడిత రోగ న భోగ కహీఁ । అభిమాన బిరోధ అకారనహీఁ ॥
లఘు జీవన సంబతు పంచ దసా । కలపాంత న నాస గుమాను అసా ॥ 2 ॥
కలికాల బిహాల కిఏ మనుజా । నహిఁ మానత క్వౌ అనుజా తనుజా ॥
నహిఁ తోష బిచార న సీతలతా । సబ జాతి కుజాతి భఏ మగతా ॥ 3 ॥

ఇరిషా పరుషాచ్ఛర లోలుపతా । భరి పూరి రహీ సమతా బిగతా ॥
సబ లోగ బియోగ బిసోక హాఏ । బరనాశ్రమ ధర్మ అచార గఏ ॥ 4 ॥
దమ దాన దయా నహిం జానపనీ । జడతా పరబంచనతాతి ఘనీ ॥
తను పోషక నారి నరా సగరే । పరనిందక జే జగ మో బగరే ॥ 5 ॥

స్త్రీలు శిరోజములను కత్తిరించుకొని వాటిని చిత్ర విచిత్రములుగా అలంకరించుకొందురు. వారు ఎన్నడును తృప్తి జెందరు. అనేక వస్తువులపై లాలస ఉండుటవలన ధనహీనలై దుఃఖముల పాలగుదురు. వారు మూర్ఖత్వమువలన వ్యర్థ సుఖములను ఆసించెదరు. ధర్మముపై వారి మనస్సులు లగ్నముగావు. వారు అల్పబుద్ధులు, కఠినాత్ములు అయ్యెదరు. కోమలత్వము వారిలో లేశమాత్రమూ ఉండదు. మనుష్యులు రోగపీడితులు అగుదురు. వారికి సుఖమనునదియే యుండదు. దురభిమానముతో వారు నిష్కారణవైరమును పూనుదురు. వారిజీవితకాలము క్షణికమైనను వారి గర్వముమాత్రము కల్పాంతమువఱకును ఉండును. కలియుగము మానవులజీవితములను తలక్రిందులుగావించును. జనులు తమ చెల్లెండ్రను, కూతుండ్రను సైతము పవిత్రముగా గౌరవింపరు. ఎక్కడనూ, ఎవ్వరిలోనూ సంతోషమూ, వివేకమూ మనశ్శాంతియూ మచ్చునకైనను కనబడవు. అన్ని జాతులవారును యాచకవృత్తిని అవలంబింతురు. ఈర్ష్య, పరుషవచనములనుబల్కుట, లోభము అనునవి జనులలో సంపూర్ణముగా ఉండును. సమతాభావములు ఉండవు. ప్రజలందఱును వియోగములను, అంతులేని దుఃఖములను అనుభవింతురు. వర్ణాశ్రమ ధర్మములు అడుగంటును. దమము, దానము, దయ, సానుభూతి కలికమునకైనను కానరావు. మూర్ఖత్వము, మోసము పెచ్చు పెఱుగును. శరీరపోషణయందే స్త్రీ పురుషులు ఆసక్తిని కనబఱచెదరు. జగత్తునందంతటను పరులను నిందించువారే దర్శనమిచ్చెదరు. (ఛం॥ 1-5)

దో- సును బ్యాలారి కాల కలి, మల అవగున ఆగార ।
గునఉం బహుత కలిజుగ కర, బిను ప్రయాస నిస్తార ॥ 102(క) ॥
కృతజుగ త్రేతాం ద్వాపర, పూజా మఖ అరు జోగ ।
జో గతి హోఇ సో కలి హరి, నామ తె పావహిం లోగ ॥ 102(ఖ) ॥

ఓ పన్నగాంతకా! గరుడుడా! వినుము. కలియుగము పాపములకును, అవగుణములకును నిలయము. కాని ఈ కలియుగమున ఒక గొప్పగుణముగూడ లేకపోలేదు. ఎట్టి శ్రమలేకయే జనులకు జననమరణములనుండి విముక్తి లభించును. సత్య (కృత) త్రేతా, ద్వాపర యుగములయందు యోగ, యజ్ఞ, పూజలవలన ప్రాప్తించెడిగతి, కలియుగమున జనులకు కేవలము భగవన్నామస్మరణవలననే లభించును. (దో॥ 102 క,ఖ)

చౌ- కృతజుగ సబ జోగీ బిగ్యానీ । కరి హరి ధ్యాన తరహిం భవ ప్రానీ ॥
త్రేతాం బిబిధ జగ్య నర కరహీం । ప్రభుహి సమర్పి కర్మ భవ తరహీం ॥ 1 ॥
ద్వాపర కరి రఘుపతి పద పూజా । నర భవ తరహిం ఉపాయ న దూజా ॥
కలిజుగ కేవల హరి గున గాహా । గావత నర పావహిం భవ థాహా ॥ 2 ॥

కలిజుగ జోగ న జగ్య న గ్యానా । ఏక అధార రామ గున గానా ॥
సబ భరోస తజి జో భజ రామహి । ప్రేమ సమేత గావ గున గ్రామహి ॥ 3 ॥
సోఇ భవ తర కఛు సంసయ నాహీం । నామ ప్రతాప ప్రగట కలి మాహీం ॥
కలి కర ఏక పునీత ప్రతాపా । మానస పున్య హోహిం నహిం పాపా ॥ 4 ॥

కృత యుగమునందు ఎల్లరును యోగులై, విజ్ఞానులై యుందురు. వారు దైవధ్యానముచే భవసాగరమును దాటెదరు. త్రేతాయుగమున ప్రజలు వివిధ యజ్ఞములను ఆచరించి, తమ కర్మలనన్నింటిని ప్రభువునకు సమర్పించి, సంసారసాగరమునుండి తరించెదరు. ద్వాపరయుగమున భగవంతుని చరణములను పూజించి, జనులు భవబంధములనుండి విముక్తి పొందెదరు. ఈ విషయమున ఇంతకంటెను వేఱుఉపాయమేలేదు. కలియుగమున శ్రీహరిగుణములను గానముచేసి, జనులు జననమరణచక్రమునుండి ముక్తిని పొందెదరు. కలియుగమున యోగము, యజ్ఞము, జ్ఞానము అనువాటిద్వారా శ్రమపడవలసిన అవసరము లేదు. కేవలము శ్రీరాముని గుణకీర్తనమే ముక్తికి పరమసాధనము. (కలౌ సంకీర్తనాన్ముక్తిః) కావున యోగము మొదలగువాని ప్రసక్తి లేకయు శ్రీరాముని భజించువాడు, అనన్యభక్తితో ప్రభుగుణగణములను గానమొనర్చువాడు భవసాగరమునుండి అవలీలగా బయటపడగలడు. ఇందు సందేహములేదు. కలియుగమున నామమహిమ గొప్పది. మానసికపుణ్యముండును గాని, మానసికపాపము ఉండదు. ఇది కలియుగమునందలి వైశిష్ట్యము. (చౌ॥ 1-4)

దో- కలిజుగ సమ జుగ ఆన నహిం, జౌం నర కర బిస్వాస ।
గాఇ రామ గున గన బిమల, భవ తర బినహిం ప్రయాస ॥ 103(క) ॥
ప్రగట చారి పద ధర్మ కే, కలి మహుం ఏక ప్రధాన ।
జేన కేన బిధి దీన్హేం, దాన కరఇ కల్యాన ॥ 103(ఖ) ॥

మానవుడు విశ్వాసము కలిగియున్నచో కలియుగముతో సమానమైన యుగములేదు. ఏలనన శ్రీరాముని నిర్మలగుణ గణములను స్మరించి, ఎట్టి ప్రయాసయు లేకుండగనే సంసారసాగరమును దాటగలడు. ధర్మమునకు సత్యము, దయ, తపము, దానము అనునాలుగు చరణములును ప్రసిద్ధములు. కలియుగమున 'దానము' అనుచరణమే ముఖ్యమైనది. దానమును ఏ విధముగా చేసినను అది శుభ ఫలితమునే ఇచ్చును. (దో॥ 103 క,ఖ)

చౌ- నిత జుగ ధర్మ హోహిం సబ కేరే । హృదయం రామ మాయా కే ప్రేరే ॥
సుద్ధ సత్వ సమతా బిగ్యానా । కృత ప్రభావ ప్రసన్న మన జానా ॥ 1 ॥
సత్వ బహుత రజ కఛు రతి కర్మా । సబ బిధి సుఖ త్రేతా కర ధర్మా ॥
బహు రజ స్వల్ప సత్వ కఛు తామస । ద్వాపర ధర్మ హరష భయ మానస ॥ 2 ॥
తామస బహుత రజోగున థోరా। కలి ప్రభావ బిరోధ చహుం ఓరా ॥
బుధ జుగ ధర్మ జాని మన మాహీం । తజి అధర్మ రతి ధర్మ కరాహీం ॥ 3 ॥
కాల ధర్మ నహిం బ్యాపహిం తాహీ । రఘుపతి చరన ప్రీతి అతి జాహీ ॥
నట కృత బికట కపట ఖగరాయా । నట సేవకహి న బ్యాపఇ మాయా ॥ 4 ॥

శ్రీరాముని మాయాప్రేరణవలన అందఱి హృదయములలో అన్ని యుగములధర్మములును నిత్యము ప్రకాశించుచుండును. శుద్ధసత్త్వగుణము సమత్వము, విజ్ఞానము, మనఃప్రసన్నత అనునవి కృతయుగ ప్రభావములని తెలిసికొనవలెను. సత్త్వగుణము అధికముగా ఉండి, అది కొంత రజోగుణమిశ్రితమైనచో, అది త్రేతాయుగ లక్షణము. దీని ప్రభావము వలన కర్మలయందు ప్రీతి, సర్వవిధసుఖములనుకోరుట జరుగును. రజోగుణము ఎక్కువగా నుండి, సత్త్వ గుణము చాలా కొద్దిగానుండి, కొంతతమోగుణము గూడ మిశ్రితమై, హర్షము, భయము కలుగుచుండుట ద్వాపరయుగలక్షణము, తమోగుణము అధికముగా ఉండి కొద్దిగా రజోగుణము మిశ్రితమై నలుదెసల వైరము, ప్రతీకారము వ్యాపించుట కలియుగ ప్రభావము. పండితులైన వారు యుగ ధర్మములనుగూర్చి బాగుగా ఆలోచించి, అధర్మమును త్యజించి, ధర్మమును ఆచరించెదరు. శ్రీరఘునాథుని చరణములపై అత్యంతప్రీతిగలవానిని యుగధర్మములు ఏ మాత్రమును అంటవు. ఓ ఖగరాజా! ఇంద్రజాలికుడు ప్రదర్శించుమాయ చూచువారికే అనూహ్యమైనది. కాని అతని ఉపాయములు అతనిసేవకులను ప్రభావితము చేయవు. (చౌ॥ 1-4)

దో- హరి మాయా కృత దోష గున, బిను హరి భజన న జాహిఁ ।
భజిఅ రామ తజి కామ సబ, అస బిచారి మన మాహిఁ ॥ 104(క) ॥
తెహిఁ కలికాల బరష బహు, బసెఉఁ అవధ బిహగేస ।
పరెఉ దుకాల బిపతి బస, తబ మైఁ గయఉఁ బిదేస ॥ 104 (ఖ) ॥

శ్రీహరిమాయాప్రేరితములైన గుణదోషములు దూరమగుటకు హరినిభజించుటతప్ప మఱియొక మార్గము లేదు. మనస్సులో ఇట్లాలోచించి, కోరికలన్నింటిని త్యజించి, నిష్కామ భావముతో శ్రీరాముని భజింపవలెను. ఓ ఖగరాజా! వైనతేయా! ఈ కలియుగమున నేను అనేక వత్సరములు అయోధ్యానగరమున నివసించితిని. అక్కడ కఱవు సంభవింపగా ఆపదలకు గుఱియై ఇతర దేశములకు వెళ్లితిని. (దో॥ 104. క,ఖ)

భుసుండికి శివుని శాపము

చౌ- గయఉఁ ఉజేనీ సును ఉరగారీ । దీన మలీన దరిద్ర దుఖారీ ॥
గఏఁ కాల కఛు సంపతి పాఈ । తహఁ పుని కరఉఁ సంభు సెవకాఈ ॥ 1 ॥
బిప్ర ఏక బైదిక సివ పూజా । కరఇ సదా తెహి కాజు న దూజా ॥
పరమ సాధు పరమారథ బిందక । సంభు ఉపాసక నహిఁ హరి నిందక ॥ 2 ॥
తెహి సేవఉఁ మైఁ కపట సమేతా । ద్విజ దయాల అతి నీతి నికేతా ॥
బాహిజ నమ్ర దేఖి మోహి సాఈఁ । బిప్ర పఢావ పుత్ర కీ నాఈఁ ॥ 3 ॥
సంభు మంత్ర మోహి ద్విజబర దీన్హా । సుభ ఉపదేస బిబిధ బిధి కీన్హా ॥
జపఉఁ మంత్ర సివ మందిర జాఈ । హృదయఁ దంభ అహమితి అధికాఈ ॥ 4 ॥

ఓ పన్నగాశనా! ఖగరాజా! వినుము. నేను దీనుడనై, ఉదాసీనుడై, దరిద్రుడనై, దుఃఖితుడనై, ఉజ్జయినీ నగరముకు వెళ్లితిని. కొంత కాలము అచట గడిపి, కొంత ధనమును సంపాదించి, పరమ శివుని ఆరాధింప సాగితిని. అక్కడ ఒక బ్రాహ్మణుడు వైదికపద్ధతిలో శివుని పూజించుచుండెను. అహర్నిశలు శివుని పూజించుటయే అతని పని. అతడు పరమసాధువు, పరమార్థమును ఎఱిగిన వాడు, శివునియుపాసకుడు. కాని విష్ణునింద చేయకుండెను. నేను కపటభావముతో అతనిని సేవించుచు ఉంటిని. ఆ బ్రాహ్మణుడు అతిదయాళువు. నీతిమంతుడు . గరుడుడా! నా 'పైపై' వినయమును జూచి, అతడు నన్ను తనపుత్రునివలె భావించి, బోధించుచుండెను. ఆ బ్రాహ్మణుడు నాకు శివమంత్రమునే గాక అనేకపవిత్ర విషయములను ఉపదేశించెను. నేను ప్రతి దినము దేవాలయమునకు వెళ్లి, శివమంత్రమును జపించుచుంటిని. కాని నా హృదయమున డంబాహంకారములు నిండియుండెను. (చౌ॥ 1-4)

దో- మైం ఖల మల సంకుల మతి, నీచ జాతి బస మోహా।
హరి జన ద్విజ దేఖేం జరఉం, కరఉం బిష్ను కర ద్రోహ ॥ 105(క) ॥

నేను పాపబుద్ధిని, దుష్టుడను, నీచుడను, అకారణమున మోహవశుడనై హరిభక్తులను, బ్రాహ్మణులను చూడగనే కోపముతో మండిపడుచుంటిని. భగవంతుడైన విష్ణువును వైరభావముతో చూచుచుండెడివాడను. (దో॥ 105. క)

సో- గుర నిత మోహి ప్రబోధ, దుఖిత దేఖి ఆచరన మమ ।
మొహి ఉపజఇ అతి క్రోధ, దంభిహి నీతి కి భావఈ ॥ 105(ఖ) ॥

గురువుగారు నా ప్రవర్తనను జూచి, బాధపడుచుండిరి. వారు నాకు నిత్యము సదుపదేశములను ఇచ్చుచుండిరి. కాని నేను వారిఉపదేశములను పెడచెవిన పెట్టుచుంటిని. రాను రాను నాకు కోపము అధికము కాజొచ్చెను. గర్వియైన వానికి నీతి వాక్యములు చెవికెక్కునా? (సో॥ 105. ఖ)

చౌ- ఏక బార గుర లీన్హ బొలాఈ । మోహి నీతి బహు భాంతి సిఖాఈ ॥
సివ సేవా కర ఫల సుత సోఈ । అబిరల భగతి రామ పద హోఈ ॥ 1 ॥
రామహి భజహిం తాత సివ ధాతా । నర పావఁర కై కేతిక బాతా ॥
జాసు చరన అజ సివ అనురాగీ । తాసు ద్రోహం సుఖ చహసి అభాగీ ॥ 2 ॥
హర కహుం హరి సేవక గుర కహేఊ । సుని ఖగనాథ హృదయ మమ దహేఊ ॥
అధమ జాతి మైం బిద్యా పాఏం । భయఉం జథా అహి దూధ పిఆఏం ॥ 3 ॥
మానీ కుటిల కుభాగ్య కుజాతీ । గుర కర ద్రోహ కరఉం దిను రాతీ ॥
అతి దయాల గుర స్వల్ప న క్రోధా । పుని పుని మోహి సిఖావ సుబోధా ॥ 4 ॥
జెహి తే నీచ బడాఈ పావా । సో ప్రథమహిం హతి తాహి నసావా ॥
ధూమ అనల సంభవ సును భాఈ । తెహి బుఝావ ఘన పదవీ పాఈ ॥ 5 ॥
రజ మగ పరీ నిరాదర రహఈ । సబ కర పద ప్రహార నిత సహఈ ॥
మరుత ఉడావ ప్రథమ తెహి భరఈ । పుని నృప నయన కిరీటన్హి పరఈ ॥ 6 ॥

సును ఖగపతి అస సముఝి ప్రసంగా। బుధ నహిఁ కరహిఁ అధమ కర సంగా ॥
కబి కోబిద గావహిఁ అసి నీతీ। ఖల సన కలహ న భల నహిఁ ప్రీతీ ॥ 7 ॥
ఉదాసీన నిత రహిఅ గొసాఈం। ఖల పరిహరిఅ స్వాన కీ నాఈం ॥
మైఁ ఖల హృదయఁ కపట కుటిలాఈ। గుర హిత కహఇ న మోహి సోహాఈ ॥ 8 ॥

ఒక దినమున గురువుగారు నన్ను పిలిచి, "పుత్రా! శివుని సేవాఫలము నిరంతరము శ్రీరాముని చరణములపై భక్తి కుదరుకొనుటయే" అని అనేకవిధముల నీతి గఱపెను. నాయనా! శివుడు, బ్రహ్మయు శ్రీరాముని భజించెదరు. ఇక మానవమాత్రులసంగతి అడుగనేల? బ్రహ్మ, పరమేశ్వరుల యంతటివారుగూడ శ్రీరామునిచరణసేవయందు ఆసక్తులు. అట్టి ఆ ప్రభువుతో వైరముపూని నీవు సుఖమును ఆసించుచున్నావా?" శివుడు హరిసేవకుడని గురువుగారు పలికెను. ఓ ఖగరాజా! ఈ మాట వినగానే నా హృదయము కోపాగ్నిలో దహించుకొనిపోయెను. జాతిచేత అనర్హుడనైన నాకు గురువుగారు విద్యలను నేర్పుట పామునకు పాలుపోసినట్లైనది. గర్వపోతును, కుటిలుడను, దౌర్భాగ్యుడను, కుజాతివాడను ఐన నేను రాత్రింబవళ్లు గురువునకే ద్రోహము తలపెట్టితిని. కాని గురువుగారు అత్యంతదయాళువులు. కావున ఆయన ఏమాత్రము కోపపడలేదు. ఆయన అనుక్షణము చక్కనిజ్ఞానమును బోధించుచుండెను. నీచుడు తనకు ఔన్నత్యమునుగూర్చినవానికే హాని చేకూర్చును. సోదరా! వినుము. పొగ నిప్పునుండి ఉత్పన్నమగును. కాని అదేపొగ మేఘముగా రూపొంది, తాను వర్షించినజలముతో ఆ నిప్పును ఆర్పివేయును. ధూళి మార్గములోపడి, అవమానము పాలై సర్వదా అందటిపాదములచే త్రొక్క బడును. కాని గాలివలన ఆ ధూళి ఎత్తునకు (పైకి) ఎగిరినప్పుడు అది ఆ గాలినే చుట్టుముట్టి రాజుల కండ్లలోను, కిరీటముపైనను పడును. ఓ ఖగరాజా! వినుము. ఈ ప్రసంగమును గ్రహించిన బుద్ధిమంతులు అధములతో సాంగత్యము చేయరు. దుష్టులతో కలహముగాని, స్నేహముగాని, చేయుట తగదని పండితశ్రేష్ఠులు నీతిగఱపెదరు. ఖలునియెడ ఎల్లప్పుడును తటస్థునివలెనే ఉండ వలెను. అతనిని కుక్కనువలె దూరముగా ఉంచవలెను. నేను దుష్టుడను, కపటిని, కుటిలుడను, గురువుగారు నాకు హితవచనములనే నుడువుచుండిరి. కాని అవి నాకు రుచింపకుండెను.

(చౌ॥ 1-8)

దో- ఏక బార హర మందిర, జపత రహేఉఁ సివ నామ।
గుర ఆయఉ అభిమాన తేఁ, ఉఠి నహిఁ కీన్హ ప్రనామ ॥ 106(క) ॥
సో దయాల నహిఁ కహేఉ కఛు, ఉర న రోష లవలేస।
అతి అఘ గుర అపమానతా, సహి నహిఁ సకే మహేస ॥ 106(ఖ) ॥

ఒక దినము నేను శివాలయములో శివనామమును జపించుచుంటిని. అదే సమయమున గురువుగారు అచటికి విచ్చేసిరి. కాని గర్వితమతినై నేను లేవలేదు. పైగా ఆయనకు నమస్కరింపలేదు. గురువుగారు దయానిధులు. నాదౌష్ట్యమును చూచియు, ఆయన ఏమియును అనలేదు. ఆయనహృదయములో ఆవంతయు కోపములేకుండెను. కాని గురువును నిరాదరించుట మహాపాపము. మహాదేవుడు దీనిని సహింపలేకపోయెను. (దో॥ 106. క,ఖ)

చౌ- మందిర మాఝ భఈ నభబానీ । రే హతభాగ్య అగ్య అభిమానీ ॥
జద్యపి తవ గుర కేఁ నహిఁ క్రోధా । అతి కృపాల చిత సమ్యక బోధా॥ 1 ॥
తదపి సాప సఠ దైహఉఁ తోహీ । నీతి బిరోధ సోహాఇ న మోహీ ॥
జౌఁ నహిఁ దండ కరౌఁ ఖల తోరా । భ్రష్ట హోఇ శ్రుతిమారగ మోరా ॥ 2 ॥
జే సఠ గుర సన ఇరిషా కరహీఁ । రౌరవ నరక కోటి జుగ పరహీఁ ॥
త్రిజగ జోని పుని ధరహిఁ సరీరా । అయుత జన్మ భరి పావహిఁ పీరా ॥ 3 ॥
బైఠ రహేసి అజగర ఇవ పాపీ । సర్ప హోహి ఖల మల మతి బ్యాపీ ॥
మహా బిటప కోటర మహుఁ జాఈ । రహు అధమాధమ అధగతి పాఈ ॥ 4 ॥

మందిరము లోపలనుండి ఒక అదృశ్యవాణి ఇట్లు పలికెను. "ఓరీ! దౌర్భాగ్యుడా! మూర్ఖుడా! దురభిమానీ! నీ గురువు మిక్కిలి దయామయుడు గావున నిన్ను కోపగింపలేదు. ఆయన పరిపూర్ణ జ్ఞాని. ఐనను శఠుడా! నేను నిన్ను శపించెదను. నీతి బాహ్యమైనపని నాకు రుచింపదు. దుష్టుడా! నిన్ను దండింపనిచో వైదికనిష్ఠానియమములను ఉల్లంఘించినట్లు అగును. గురువునెడ ఈర్ష్యాళువైనమూర్ఖుడు కోట్లకొలదియుగములవఱకు రౌరవనరకయాతనలకు గుఱియగును. తరువాత పశుపక్ష్యాది యోనులలో జన్మించును. వేలకొలది జన్మలలో దుఃఖములననుభవించును. ఓరీ! పాపీ! నీవు గురువుగారిముందు కొండచిలువవలె కూర్చొని యుంటివి. నీ బుద్ధి పాప పంకిలమైనది. కావున నీవు సర్పమువై, నీచాతినీచముగా అధోగతిపాలై, పెద్ద చెట్టుతొఱ్ఱలో పడియుండెదవు.

(చౌ॥ 1-4)

దో- హాహాకార కీన్హ గుర, దారున సుని సివ సాప ।
కంపిత మోహి బిలోకి అతి, ఉర ఉపజా పరితాప ॥ 107(క) ॥
కరి దండవత సప్రేమ ద్విజ, సివ సన్ముఖ కర జోరి ।
బినయ కరత గదగద స్వర, సముఝి ఘోర గతి మోరి ॥ 107(ఖ) ॥

భయంకరమైన ఆ శివునిశాపమును విని, గురువుగారు 'హాహా కారము' చేసెను. వణకుచున్న నన్ను చూచి, అతని హృదయములో దుఃఖము ఉప్పొంగెను. నా విహ్వలస్థితిని గమనించి, ఆ బ్రాహ్మణుడు శివునకు భక్తితో దండప్రణామములను ఆచరించి అంజలి ఘటించి, గద్గద కంఠముతో స్తుతింప సాగెను. (దో॥ 107. క,ఖ)

పరమేశ్వరస్తవము

ఛం-నమామీశమీశాన నిర్వాణరూపం । విభుం వ్యాపకం బ్రహ్మ వేదస్వరూపం ॥
నిజం నిర్గుణం నిర్వికల్పం నిరీహం । చిదాకాశమాకాశవాసం భజేఽహం ॥ 1 ॥
నిరాకారమోంకారమూలం తురీయం । గిరా గ్యాన గోతీతమీశం గిరీశం ॥
కరాలం మహాకాల కాలం కృపాలం । గుణాగార సంసారపారం నతోఽహం ॥ 2 ॥

తుషారాద్రి సంకాశ గౌరం గభీరం । మనోభూత కోటి ప్రభా శ్రీ శరీరం ॥
స్ఫురన్మౌలి కల్లోలినీ చారు గంగా । లసద్భాలబాలేందు కంఠే భుజంగా ॥ 3 ॥
చలత్కుండలం భ్రూ సునేత్రం విశాలం । ప్రసన్నాననం నీలకంఠం దయాలం ॥
మృగాధీశచర్మాంబరం ముండమాలం । ప్రియం శంకరం సర్వనాథం భజామి ॥ 4 ॥
ప్రచండం ప్రకృష్టం ప్రగల్భం పరేశం । అఖండం అజం భానుకోటిప్రకాశం ॥
త్రయఃశూల నిర్మూలనం శూలపాణిం । భజేఽహం భవానీపతిం భావగమ్యం ॥ 5 ॥
కలాతీత కల్యాణ కల్పాంతకారీ । సదా సజ్జనానందదాతా పురారీ ॥
చిదానందసందోహ మోహాపహారీ । ప్రసీద ప్రసీద ప్రభో మన్మథారీ ॥ 6 ॥
న యావద్ ఉమానాథ పాదారవిందం । భజంతీహ లోకే పరే వా నరాణాం ॥
న తావత్సుఖం శాంతి సంతాపనాశం । ప్రసీద ప్రభో సర్వభూతాధివాసం ॥ 7 ॥
న జానామి యోగం జపం నైవ పూజాం । నతోఽహం సదా సర్వదా శంభు తుభ్యం ॥
జరా జన్మ దుఃఖౌఘ తాతప్యమానం । ప్రభో పాహి ఆపన్నమామీశ శంభో॥ 8 ॥

ఓ మోక్ష స్వరూపా! ఓ విభూ! సర్వవ్యాపకా! బ్రహ్మస్వరూపా! వేదమూర్తీ! ఈశాన్య దిశాధీశా! పరమేశ్వరా! నీకు నమస్కారములు. నీవు స్వస్వరూపస్థితుడవు. (మాయాతీతుడవు.) నిర్గుణుడువు. నిర్వికల్పుడవు. ఇచ్ఛారహితుడవు. చిదాకాశరూపుడవు. (చిత్తము ఆకాశమువలె స్వచ్ఛము నిర్మలము, ఉదారగుణసంపన్నము, విశాలము ఐన వాడవు.) ఆకాశమే వస్త్రముగాగలవాడవు (దిగంబరుడవు) ఐన నిన్ను భజించెదను. (1) నిరాకారుడవు. ఓంకారమునకు నిలయమైనవాడవు. తురీయుడవు. (సర్వదా సమాధినిష్ఠలోనుండువాడవు) వాక్కునకును, ఇంద్రియములకును, జ్ఞానమునకును అగోచరుడవు, కైలాసపతివి, భయంకరుడవు, మహామృత్యుంజయుడవు, కృపాళుడవు గుణనిధివి. సంసారమునకు అతీతుడవు. పరమేశ్వరా! నీకు నా ప్రణామములు. (2) హిమాలయమువలె తెల్లనికాంతిగలవాడవు. గంభీరుడవు. కోటిమన్మథశోభలతో విలసిల్లువాడవు. నీ శిరమున జటాజూటము, సుందరతరంగములతో గంగానదియు విరాజిల్లుచున్నవి. లలాటమున చంద్రకళ, కంఠమున సర్పములు శోభిల్లుచున్నవి. (3) చలించుకుండలములు, సుందరమైనభ్రుకుటి, విశాలములైన నేత్రములు, మనోజ్ఞములైయున్నవి. ప్రసన్నముఖముతో, నీలగళముతో ఒప్పెడి నీవు దయామయుడవు. వ్యాఘ్రచర్మమును, కపాలమాలికలను ధరించియున్నవాడవు. అందరికిని ప్రియమైనవాడవు. అట్టి నీకు ప్రణమిల్లుచున్నాను. (4) శ్రేష్ఠుడవు, తేజస్వివి, పరమేశ్వరుడవు, అఖండుడవు, జన్మరహితుడవు, ప్రచండుడవు, కోటిసూర్యప్రభాభాసితుడవు, తాపత్రయనివారకుడవు, త్రిశూలధారివి, భావగమ్యుడవు, భవానీపతివి. అట్టి సర్వ శుభంకరా! శంకరా! నీకు నమస్కారములు. (5) సకలకళాపూర్ణుడవు, కల్యాణస్వరూపుడవు, కల్పాంతమొనర్చు వాడవు, సజ్జనులకు ఆనందప్రదాతవు. త్రిపురారివి, చిదానందరాశివి, మోహనాశకుడవు. కామారివి, ప్రభూ! ప్రసన్నుడవుగమ్ము. (6) ఓ ఉమాపతీ! నీ చరణ కమలములను భజింపనివారికి ఇహ పరలోకములయందు సుఖశాంతులు ఉండవు. వారి సంతాపములు తొలగి పోవు. సర్వప్రాణిహృదయములయందుండువాడవు. ప్రభూ! ప్రసన్నుడవు గమ్ము. (7) నేను యోగము, జపము, పూజలు ఎఱుగను. శంభో! సర్వదా నీకు ప్రణమిల్లెదను. జరామరణ దుఃఖములతో తపించుచు శరణుజొచ్చినవాడనైన నన్ను ఈ దుఃఖములనుండి రక్షింపుము. ఈశ్వరా! శంభో! నీకు ప్రణామములు. (8)

(౫౦)

శ్లో॥ రుద్రాష్టకమిదం ప్రోక్తం విప్రేణ హరతోషయే ।
యే పఠంతి నరా భక్త్యా తేషాం శంభుః ప్రసీదతి ॥ 1 ॥

శంకరుడు ప్రసన్నుడగుటకై ఈ రుద్రాష్టకము ద్వారా ఆ బ్రాహ్మణుడు ఆ పరమేశ్వరుని స్తుతించెను. భక్తితో దీనిని పఠించుమానవులను పరమశివుడు అనుగ్రహించును. (శ్లో॥ 9)

దో- సుని బినతీ సర్బగ్య సివ, దేఖి బిప్ర అనురాగు ।
పుని మందిర నభబానీ, భఇ ద్విజబర బర మాగు ॥ 108(క) ॥
జౌఀ ప్రసన్న ప్రభు మో పర, నాథ దీన పర నేహు ।
నిజ పద భగతి దేఇ ప్రభు, పుని దూసర బర దేహు ॥ 108(ఖ) ॥
తవ మాయా బస జీవ జడ, సంతత ఫిరఇ భులాన ।
తెహి పర క్రోధ న కరిఅ ప్రభు, కృపా సింధు భగవాన ॥ 108(గ) ॥
సంకర దీనదయాల అబ, ఎహి పర హోహు కృపాల ।
సాప అనుగ్రహ హోఇ జెహిఀ, నాథ థోరెహిఀ కాల ॥ 108(ఘ) ॥

సర్వజ్ఞుడైన శివుడు ఈ స్తుతిని విని, బ్రాహ్మణునిభక్తివిశ్వాసములను గ్రహించెను. అపుడు మందిరముననుండి అశరీరవాణి "ఓ ద్విజశ్రేష్ఠా వరమును కోరుకొనుము." అని పలికెను. బ్రాహ్మణుడు పలికెను. "ఓ ప్రభూ! నా యెడ మీరు ప్రసన్నులైనచో ఈ దీనునిపై కృప యుంచి, మొదట మీ చరణములపై భక్తిని ప్రసాదింపుడు. పిమ్మట రెండవవరమును అనుగ్రహింపుడు. ప్రభూ! ఈ జడప్రాణి మీమాయకు వశుడై నిత్యము నిరంతరము అజ్ఞానముతో తిరుగు చుండును. కృపాసాగరా! ఇతనిపై కోపింపకుడు. ఓ దీనదయాళూ! శంకరా! ఈతనిని కనికరించి, శాప విముక్తి త్వరగా కలుగునట్లు అనుగ్రహింపుడు. (దో॥ 108. క,ఖ,గ,ఘ)

చౌ- ఎహి కర హోఇ పరమ కల్యానా । సోఇ కరహు అబ కృపానిధానా ॥
బిప్రగిరా సుని పరహిత సానీ । ఏవమస్తు ఇతి భఇ నభబానీ ॥ 1 ॥
జదపి కీన్హ ఎహిఀ దారున పాపా । మైఀ పుని దీన్హి కోప కరి సాపా ॥
తదపి తుమ్హారి సాధుతా దేఖీ । కరిహఉఀ ఎహి పర కృపా బిసేషీ ॥ 2 ॥
ఛమాసీల జే పర ఉపకారీ । తే ద్విజ మోహి ప్రియ జథా ఖరారీ ॥
మోర శ్రాప ద్విజ బ్యర్థ న జాఇహి । జన్మ సహస అవస్య యహ పాఇహి ॥ 3 ॥
జనమత మరత దుసహ దుఖ హోఈ । ఎహి స్వల్పఉ నహిఀ బ్యాపిహి సోఈ ॥
కవనెఉఀ జన్మ మిటిహి నహిఀ గ్యానా । సునహి సూద్ర మమ బచన ప్రవానా ॥ 4 ॥

రఘుపతి పురీఀ జన్మ తవ భయఊ । పుని తైఀ మమ సేవాఀ మన దయఊ ॥
పురీ ప్రభావ అనుగ్రహ మోరేఀ । రామ భగతి ఉపజిహి ఉర తోరేఀ ॥ 5 ॥
సును మమ బచన సత్య అబ భాఈ । హరితోషన బ్రత ద్విజ సేవకాఈ ॥
అబ జని కరహి బిప్ర అపమానా । జానేసు సంత అనంత సమానా ॥ 6 ॥
ఇంద్ర కులిస మమ సూల బిసాలా । కాలదండ హరి చక్ర కరాలా ॥
జో ఇన్హ కర మారా నహిఀ మరఈ । బిప్రద్రోహ పావక సో జరఈ ॥ 7 ॥
అస బిబేక రాఖేహు మన మాహీఀ । తుమ్హ కహఀ జగ దుర్లభ కఛు నాహీఀ ॥
ఔరఉ ఏక ఆసిషా మోరీ । అప్రతిహత గతి హోఇహి తోరీ ॥ 8 ॥

ఓ కృపానిధీ! ఇతనికి హితమును గూర్చుడు "పరహితార్థపూర్ణములైన బ్రాహ్మణవచనములను విని, ఆ అదృశ్యవాణి 'అట్లే కానిమ్ము' అనెను. "ఇతని ఘోరపాపములను జూచి, (ఇతనికి) తగిన శాపము నిచ్చితిని. కాని నీ సాధుత్వమును, సరళవచనములను గమనించి, ఓ బ్రాహ్మణుడా! క్షమాశీలుడు, పరోపకారియునైన వానిపై, ఖరారియైన శ్రీరామునివలె నేను కృపను ప్రసరింపజేసెదను. నాశాపము వ్యర్థముగాదు. ఇతనికి వేయి జన్మలు తప్పవు. కాని జనన మరణ దుఃఖములు ఇతనిని బాధింపవు. ఏ జన్మలోనూ ఇతనిజ్ఞానము లుప్తముగాబోదు" అని పిదప ఆ అదృశ్యవాణి నాతో (భుశుండితో) ఇట్లనెను. "ఓ శూద్రా! వినుము. ఇప్పటి నీజన్మ రఘునాథుని (అయోధ్యా) నగరముననే ఐనది. పైగా నీ మనస్సును నా సేవయందే నిమగ్నమొనర్చితివి. నగరప్రభావమునను, నా అనుగ్రహమువలనను నీ హృదయమున రామభక్తి ఉదయించును. నా వచనములు సత్యములు. వత్సా! బ్రాహ్మణ సేవయే శ్రీహరిని సంతృప్తిపఱచు వ్రతము. ఇంక ఎప్పుడును, ఏ విధముగను బ్రాహ్మణులను నిరాదరింపవలదు. సజ్జనుడు అనంతుడైన భగవంతునివంటివాడని ఎఱుంగుము. ఇంద్రునివజ్రాయుధముతోను, నాత్రిశూలముతోను, కాలునిదండముతోను, శ్రీహరికరాళచక్రముతోను మృతిచెందనివాడు విప్రద్రోహమనెడి అగ్నిలో మాడి మసియగును. ఈ వివేకమును మనస్సుననుంచుకొనుము. ప్రపంచములో నీకు దుర్లభమైనదేదియు ఉండదు. మఱియొక వరమునిచ్చుచున్నాను. నా ఆశీః ప్రభావమున నీ వెక్కడికైనను అప్రతిహతముగా సంచరింపవచ్చును. (చౌ॥ 1-8)

దో- సుని సివ బచన హరషి గుర, ఏవమస్తు ఇతి భాషి ।
మోహి ప్రబోధి గయఉ గృహ, సంభు చరన ఉర రాఖి ॥ 109(క) ॥
ప్రేరిత కాల బింధి గిరి, జాఇ భయఉఀ మైఀ బ్యాల ।
పుని ప్రయాస బిను సో తను, తజేఉఀ గఏఀ కఛు కాల ॥ 109(ఖ) ॥
జోఇ తను ధరఉఀ తజఉఀ పుని, అనాయాస హరిజాన ।
జిమి నూతన పట పహిరఇ, నర పరిహరఇ పురాన ॥ 109(గ) ॥
సివఀ రాఖీ శ్రుతి నీతి అరు, మైఀ నహిఀ పావా క్లేస ।
ఏహి బిధి ధరేఉఀ బిబిధి తను, గ్యాన న గయఉ ఖగేస ॥ 109(ఘ) ॥

పరమశివునివచనములను విని, గురువు ప్రసన్నచిత్తుడై "అట్లేయగును" అని పలికి, నాకు నచ్చజెప్పెను. తదనంతరము అతడు శివునిచరణములను స్మరించుచు తనఇంటికి వెళ్లెను. విధి ప్రేరితుడనై నేను వింధ్యాచలమున సర్పమునైతిని. కాని కొలదికాలముతరువాత అనాయసముగనే ఆ శరీరమును త్యజించితిని. ఓ హరివాహనా! ఖగరాజా! మనుజుడు ప్రాతవస్త్రమును వదలి, నూతనవస్త్రమును ధరించునట్లు నేను ఆయాజన్మలశరీరములనన్నింటిని అనాయాసముగా అవలీలగా త్యజించితిని. ఈ విధముగా శివుడు వేదమర్యాదలను నిలిపెను. నాకు క్లేశములుగూడ ఎదురుకాలేదు. ఓ పక్షిరాజా! నానాయోనులలో జన్మించి, వివిధ శరీరములను ధరించినను దైవానుగ్రహమున నా జ్ఞానము లుప్తము కాలేదు. (దో॥ 109. క,ఖ,గ,ఘ)

చౌ- త్రిజగ దేవ నర జోఇ తను ధరఉఁ । తహఁ తహఁ రామ భజన అనుసరఉఁ ॥
ఏక సూల మోహి బిసర న కాఊ । గుర కర కోమల సీల సుభాఊ ॥ 1 ॥
చరమ దేహ ద్విజ కై మైఁ పాఈ । సుర దుర్లభ పురాన శ్రుతి గాఈ ॥
ఖేలఉఁ తహూఁ బాలకన్హ మీలా । కరఉఁ సకల రఘునాయక లీలా ॥ 2 ॥
ప్రౌఢ భఏఁ మోహి పితా పఢావా । సమఝుఉఁ సునఉఁ గునఉఁ నహిఁ భావా ॥
మన తే సకల బాసనా భాగీ । కేవల రామ చరన లయ లాగీ ॥ 3 ॥
కహు ఖగేస అస కవన అభాగీ । ఖరీ సేవ సురధేనుహి త్యాగీ ॥
ప్రేమ మగన మోహి కఛు న సోహాఈ । హారేఉ పితా పఢాఇ పఢాఈ ॥ 4 ॥
భఏ కాలబస జబ పితు మాతా । మైఁ బన గయఉఁ భజన జనత్రాతా ॥
జహఁ జహఁ బిపిన మునీస్వర పావఉఁ । ఆశ్రమ జాఇ జాఇ సిరు నావఉఁ ॥ 5 ॥
బూఝుఉఁ తిన్హహి రామ గున గాహా । కహహిఁ సునఉఁ హరషిత ఖగనాహా ॥
సునత ఫిరఉఁ హరి గున అనుబాదా । అబ్యాహత గతి సంభు ప్రసాదా ॥ 6 ॥
ఛూటీ త్రిబిధి ఈషనా గాఢీ । ఏక లాలసా ఉర అతి బాఢీ ॥
రామ చరన బారిజ జబ దేఖౌఁ । తబ నిజ జన్మ సఫల కరి లేఖౌఁ ॥ 7 ॥
జేహి పూఁఛఉఁ సోఇ ముని అస కహఈ । ఈస్వర సర్బ భూతమయ అహఈ ॥
నిర్గున మత నహిఁ మోహి సోహాఈ । సగున బ్రహ్మ రతి ఉర అధికాఈ ॥ 8 ॥

దేవతల, మనుష్యుల, జన్మలనెత్తినను, పశువుగా, పక్షిగా జన్మించినను, శ్రీరాముని భజనను మాత్రము వీడలేదు. కాని ఒక్క విషయముమాత్రము నన్ను సర్వదా బాధించుచునేయుండెను. గురువు గారి కోమల, సుశీల స్వభావమును నేను ఎప్పుడును మఱువలేదు. వేదపురాణములలో పేర్కొనబడినట్లు దేవతలకును లభ్యముగాని బ్రాహ్మణశరీరమును నేను చివరిజన్మలో పొందితిని. ఆ ద్విజదేహమున శ్రీరామునివిశిష్ట లీలలనన్నింటిని స్మరించుచు తోడి బాలకులతో కలిసియాడుచుంటిని. నా విద్యావయస్సునకనుగుణముగా లౌకికవిద్యలలో నన్ను మా పితృపాదులు ప్రవేశపెట్టిరి. నేను వాటిని ఎంతగావిన్నను, ఆలోచించినను, అర్థము చేసికొనుటకు ప్రయత్నించినను

అవిద్యలు నాకు రుచింపలేదు. నా మనస్సునుండి సాంసారిక వాసనలు దూరమైనవి. కేవలము శ్రీరాముని చరణసేవలయందే నా మనస్సులగ్నమైనది. వైనతేయా! నీవే తెల్పుము. కామధేనువును త్యజించి, గాడిదను సేవించు దౌర్భాగ్యుడెవ్వడైనను ఉండునా? శ్రీరాముని ప్రేమలో మునిగిన నాకు ఏదియును రుచింపలేదు. తండ్రి గారు నన్ను చదివించి అలసిపోయిరి. నా తల్లిదండ్రులు గతించిన పిమ్మట నేను భక్తరక్షకుడైన శ్రీరామునిభజించుటకు వనమునకు వెళ్లితిని. అచ్చట ప్రతిమునీశ్వరుని ఆశ్రమమును దర్శించి, వినమ్రుడనై వారికి నమస్కరించితిని. గరుడుడా! వారినుండి శ్రీరామునిగుణగాథలను వినుచు ఆనందించుచుంటిని. ఈ విధముగా నేను సర్వదా శ్రీహరి గుణగణములను వినుచు ఆ వనమునందంతటను శివానుగ్రహముచే నిరాటంకముగా తిరిగితిని. ఈషణ త్రయములు నానుండి పాతిపోయినవి. నా హృదయములో ఒకే ఒక కోరిక ప్రబలమాయెను. శ్రీరామచంద్రుని చరణకమలములను జూచి, నా జన్మను సార్థకము చేసికొనదలచితిని. నేను ఏ మునీశ్వరుని అడిగినను, "ఈశ్వరుడు సర్వభూతమయుడు" అని తెల్పిరి. కాని నాకీనిర్గుణోపాసన నచ్చలేదు. నా హృదయమున సగుణబ్రహ్మపై ప్రీతి అధికమాయెను. (1-8)

దో- గుర కే బచన సురతి కరి, రామ చరన మను లాగ ।
రఘుపతి జస గావత ఫిరఉఁ, ఛన ఛన నవ అనురాగ ॥ 110(క) ॥
మేరు సిఖర బట ఛాయాఁ, ముని లోమస ఆసీన ।
దేఖి చరన సిరు నాయఉఁ, బచన కహేఉఁ అతి దీన ॥ 110(ఖ) ॥
సుని మమ బచన బినీత మృదు, ముని కృపాల ఖగరాజ ।
మొహి సాదర పూఁఛత భఏ, ద్విజ ఆయహు కెహి కాజ ॥ 110(గ) ॥
తబ మైఁ కహా కృపానిధి, తుమ్హ సర్బగ్య సుజాన ।
సగున బ్రహ్మ అవరాధన, మోహి కహహు భగవాన ॥ 110(ఘ) ॥

గురువుగారివచనములను స్మరించుటచే నామనస్సు శ్రీరామునిచరణములయందు లగ్నమాయెను. అనుక్షణము నేను ప్రవృద్ధమానభక్తినిరతితో శ్రీ రఘునాథునియశమును కీర్తించుచు సంచరించుచుంటిని. క్రమ క్రమముగా నాలో శ్రీరామునిపై భక్తి ప్రగాఢమగుచుండెను. సుమేరు పర్వతశిఖరమున ఒక వటవృక్షచ్ఛాయలో కూర్చొనియున్న 'లోమశ'మునిని గాంచి, అతని పాదములకు ప్రణమిల్లి, సవినయముగా దీనుడనై ప్రార్థించితిని. ఓ ఖగరాజా! నా వినమ్రకోమలవచనములను విని, దయాళువైన ఆ ముని నావచనములకు సంబరపడి పల్కెను. "ఓ బ్రాహ్మణోత్తమా! మీరేపనిపై ఇచ్చటికేతెంచితిరి?" నేను సమాధానమును ఇచ్చితిని. "ఓ దయానిధీ! మీరు సర్వజ్ఞులు, సజ్జనులు. నాకుసగుణబ్రహ్మోపాసనప్రక్రియను తెల్పుడు. (దో॥ 110. క,ఖ,గ,ఘ)

చౌ- తబ మునీస రఘుపతి గున గాథా । కహే కఛుక సాదర ఖగనాథా ॥
బ్రహ్మగ్యాన రత ముని బిగ్యానీ । మోహి పరమ అధికారీ జానీ ॥ 1 ॥
లాగే కరన బ్రహ్మ ఉపదేసా । అజ అద్వైత అగున హృదయేసా ॥
అకల అనీహ అనామ అరూపా । అనుభవ గమ్య అఖండ అనూపా ॥ 2 ॥

మన గోతీత అమల అబినాసీ । నిర్బికార నిరవధి సుఖ రాసీ ॥
సో తైఁ తాహి తోహి నహిఁ భేదా । బారి బీచి ఇవ గావహిఁ బేదా ॥ 3 ॥
బిబిధి భాఁతి మోహి ముని సముఝావా । నిర్గున మత మమ హృదయఁ న ఆవా ॥
పుని మైఁ కహేఉఁ నాఇ పద సీసా । సగున ఉపాసన కహహు మునీసా ॥ 4 ॥
రామ భగతి జల మమ మన మీనా । కిమి బిలగాఇ మునీస ప్రబీనా ॥
సోఇ ఉపదేస కహహు కరి దాయా । నిజ నయనన్హి దేఖౌఁ రఘురాయా ॥ 5 ॥
భరి లోచన బిలోకి అవధేసా । తబ సునిహఉఁ నిర్గున ఉపదేసా ॥
ముని పుని కహి హరికథా అనూపా । ఖండి సగున మత అగున నిరూపా ॥ 6 ॥
తబ మైఁ నిర్గున మత కర దూరీ । సగున నిరూపఉఁ కరి హఠ భూరీ ॥
ఉత్తర ప్రతిఉత్తర మైఁ కీన్హా । ముని తన భఏ క్రోధ కే చీన్హా ॥ 7 ॥
సును ప్రభు బహుత అవగ్యా కిఏఁ । ఉపజ క్రోధ గ్యానిన్హ కే హిఏఁ ॥
అతి సంఘరషన జౌఁ కర కోఈ । అనల ప్రగట చందన తే హోఈ ॥ 8 ॥

ఓ ఖగరాజా! అప్పుడా మునీశ్వరుడు శ్రీ రఘునాథుని గుణవైభవములనుగూర్చి సాదరముగా కొన్ని కథలను దెలిపెను. బ్రహ్మ జ్ఞానతత్పరుడు, బ్రహ్మజ్ఞానములో లీనమైనవాడును ఐన అతడు నన్ను అర్హునిగా గుర్తించి, బ్రహ్మోపదేశమును చేయసాగెను. "పరబ్రహ్మ జన్మరహితుడు, అద్వితీయుడు, నిర్గుణుడు, అందరి హృదయములలోనుండువాడు, అకలస్వరూపుడు, (పెఱుగుట, తఱుగుట లేనివాడు) ఇచ్ఛారహితుడు, నామరూపరహితుడు, అనుభవైకవేద్యుడు, అఖండుడు, నిరుపమానుడు, మనస్సునకును ఇంద్రియములకును అతీతుడు, నిర్మలుడు, నాశరహితుడు, నిర్వికారుడు, నిరవధికుడు, సుఖనిధానుడు, నీటికిని నీటిఅలలకును భేదము లేనట్లు అతనికిని నీకును భేదము లేదు. అతడే నీవు, (తత్ త్వమసి) అని వేదములు పేర్కొనుచున్నవి" అని యిట్లు 'లోమశ' మహాముని నాకనేకవిధముల బోధించెను. కాని నిర్గుణ బ్రహ్మయందు నా మనస్సు నిలువలేదు. మునిచరణములకు ప్రణమిల్లి, నేను పలికితిని. "మునీశ్వరా! నాకు సగుణబ్రహ్మోపాసననుగూర్చి తెల్పుడు. ఏలనన శ్రీరామభక్తియనెడి జలములో నా మనస్సు చేపవలెనున్నది. ప్రాజ్ఞుడవైన ఓ మునీశ్వరా! ఇట్టిదశలో అది యెట్లు వేఱుకాగలదు? కావున దయతో శ్రీ రఘునాథునిదర్శించుమార్గమును ఉపదేశింపుడు. మొదట అయోధ్యాపతియైన శ్రీ రఘువరుని కన్నులార చూచి, తరువాత నిర్గుణబ్రహ్మనుగూర్చిన ఉపదేశమును విందును." నేనిట్లు పలుకగా ఆ మహాముని మఱల నిరుపమానములైన శ్రీహరి కథలను వినిపించి, సగుణమార్గమును ఖండించి, నిర్గుణమార్గమును ప్రతిపాదించెను. అప్పుడు నేను నిర్గుణ మార్గమును త్రోసిపుచ్చి, పట్టుదలతో సగుణమార్గమును ప్రతిపాదింప బూనితిని. నేను ఉత్తరప్రత్యుత్తరములను ఈయసాగితిని. అప్పుడు మునియందు క్రోధచిహ్నములు పొడసూపెను. ప్రభూ! వినుడు. మిక్కిలి అవజ్ఞకు గురియైనప్పుడు జ్ఞానులహృదయములయందుగూడ కోపముఉత్పన్నమగును చందనపుచెక్కనుగూడ ఎక్కువ రాపిడిపెట్టినచో దాని నుండియు అగ్ని ఉత్పన్నమగును. (చౌ॥ 1-8)

దో- బారంబార సకోప ముని, కరఇ నిరూపన గ్యాన ।
మైఁ అపనేఁ మన బైఠ తబ, కరఉఁ బిబిధి అనుమాన ॥ 111(క) ॥

క్రోధ కి ద్వైత బుద్ధి బిను, ద్వైత కి బిను అగ్యాన।
మాయాబస పరిఛిన్న జడ, జీవ కి ఈస సమాన ॥ 111(ఖ) ॥

మునీశ్వరుడు మాటి మాటికిని క్రుద్ధుడగుచు జ్ఞాననిరూపణ చేయుచుండెను. నేను లోలోపల ఇట్లు తర్కించు కొనుచుంటిని "ద్వైత బుద్ధి లేనిదే కోపముండునా? అజ్ఞానము లేనిదే ద్వైతబుద్ధి యుండునా? మాయాధీనుడై భగవంతుని నుండి వేఱైనజడజీవుడు ఈశ్వరునితో సమానము కాగలడా? (దో. 111. క,ఖ)

చౌ- కబహుఁ కి దుఖ సబ కర హిత తాకేఁ। తెహి కి దరిద్ర పరస మని జాకేఁ ॥
పరద్రోహీ కీ హోహిఁ నిసంకా। కామీ పుని కి రహహిఁ అకలంకా ॥ 1 ॥
బంస కి రహ ద్విజ అనహిత కీన్హేఁ। కర్మ కి హోహిఁ స్వరూపహి చీన్హేఁ ॥
కాహూ సుమతి కి ఖల సంగ జామీ। సుభ గతి పావ కి పరత్రియ గామీ ॥ 2 ॥
భవ కి పరహిఁ పరమాత్మా బిందక। సుఖీ కి హోహిఁ కబహుఁ హరినిందక ॥
రాజు కి రహఇ నీతి బిను జానేఁ। అఘ కి రహహిఁ హరిచరిత బఖానేఁ ॥ 3 ॥
పావన జస కి పున్య బిను హోఈ। బిను అఘ అజస కి పావఇ కోఈ ॥
లాభు కి కిఛు హరి భగతి సమానా। జెహి గావహిఁ శ్రుతి సంత పురానా ॥ 4 ॥
హాని కి జగ ఏహి సమ కిఛు భాఈ। భజిఅ న రామహి నర తను పాఈ ॥
అఘ కి పిసునతా సమ కఛు ఆనా। ధర్మ కి దయా సరిస హరిజానా ॥ 5 ॥
ఏహి బిధి అమితి జుగుతి మన గునఉఁ। ముని ఉపదేస న సాదర సునఉఁ ॥
పుని పుని సగున పచ్ఛ మైఁ రోపా। తబ ముని బోలెఉ బచన సకోపా ॥ 6 ॥
మూఢ పరమ సిఖ దేఉఁ న మానసి। ఉత్తర ప్రతిఉత్తర బహు ఆనసి ॥
సత్య బచన బిస్వాస న కరహీ। బాయస ఇవ సబహీ తే డరహీ ॥ 7 ॥
సఠ స్వపచ్ఛ తవ హృదయఁ బిసాలా। సపది హోహి పచ్ఛీ చండాలా ॥
లీన్హ శ్రాప మైఁ సీస చఢాఈ। నహిఁ కఛు భయ న దీనతా ఆఈ ॥ 8 ॥

ఇతరులమేలును కోరెడివానికి ఎన్నడైనను దుఃఖము కలుగునా? పరుసవేది కలిగియున్న వానిని దారిద్ర్యము బాధించునా? ఇతరులతో వైరమును పూనువాడు నిర్భయుడై యుండునా? కామియైన వాడు కళంక రహితుడగునా? బ్రాహ్మణుని బాధించిన వానివంశము నిలుచునా? తన (ఆత్మ) స్వరూపమును ఎఱిగినవాడు కర్మలయందు ఆసక్తుడైయుండునా? దుష్టులసాంగత్యము చేయుచున్నవానికి సుబుద్ధి కలుగునా? పరస్త్రీగమనము చేసినవానికి సద్గతి లభించునా? పరమాత్మతత్త్వమును ఎఱిగినవాడు జననమరణరూపచక్రములో పడునా? భగవంతుని నిందించెడువాడు సుఖపడునా? నీతితెలియకుండగనే రాజ్యము నిలుచునా? శ్రీహరి చరితమును గానము చేసినచో పాపములుండునా? పుణ్యకర్మలను చేయనిదే పవిత్రయశము ప్రాప్తమగునా? పాపము చేయనిదే అపయశము ప్రాప్తించునా? వేదములు, పురాణములు, సజ్జనులు గానము చేయు హరిభక్తిని మించిన లాభము

మఱియొకటి యుండునా? సోదరా! ప్రపంచములో మానవుడై జన్మించియు, శ్రీరామునిభజన చేయనిచో కలిగెడిహానితో సమానమైనది ఏదైననున్నదా? చాడీలు చెప్పుటకంటెను మఱియొక పాపమున్నదా? దయతో తుల్యమగు ధర్మము గలదా?" హరివాహనా! గరుడుడా! ఈ విధముగా నేను తర్కించుకొనుచు ముని యుపదేశములను సాదరముగా విననైతిని. నేను పదేపదే సగుణోపాసనపక్షమున వాదించుచుండగా మునీశ్వరుడు కుపితుడై పలికెను. "ఓరీ మూర్ఖుడా! నేను నీకు ఉత్తమోత్తమమైన ఉపదేశమును ఇచ్చుచున్నను నీవు దానిని విశ్వసింపక పిడివాదము చేయుచుంటివి. నా సత్యవచనములపై నీకు విశ్వాసముకుదురుకొనలేదు. కాకివలె అన్నింటి యందును సంశయాత్ముడవైయుంటివి. నీ అభిప్రాయము మీదనే నీకు ఎక్కువ పట్టుదల యున్నది. నీవు వెంటనే చండాలపక్షియైన 'కాకి'వి కమ్ము" నేను మునిశాపమును వినయముతో స్వీకరించితిని. దానివలన నాకు భయము గాని దైన్యముగాని కలుగలేదు. (చౌ॥ 1-8)

దో- తురత భయఉఁ మైఁ కాగ తబ, పుని ముని పద సిరు నాఇ ।
సుమిరి రామ రఘుబంస మని, హరషిత చలెఉఁ ఉడాఇ ॥ 112 (క) ॥
ఉమా జె రామ చరన రత, బిగత కామ మద క్రోధ ।
నిజ ప్రభుమయ దేఖహిఁ జగత, కెహి సన కరహిఁ బిరోధ ॥ 112 (ఖ) ॥

మునీశ్వరుని శాపప్రభావమున వెంటనే నేను కాకినైతిని. పిమ్మట ఆయనచరణములకు నమస్కరించి, రఘుకులశ్రేష్ఠుడైన శ్రీరాముని స్మరించుచు హర్షముతో ఎగిరి పోయితిని. (శివుడు పలుకుచున్నాడు) ఉమా! శ్రీరాముని చరణములయందు అనురక్తులును, కామము, అభిమానము, క్రోధము మున్నగువాటిని కలిగియుండని వారును, జగత్తంతయు రామ మయముగా చూచెదరు. మఱి వారికి ఎవరిపై ద్వేషముండును? (దో॥ 112. క,ఖ)

చౌ- సును ఖగేస నహిఁ కఛు రిషి దూషన । ఉర ప్రేరక రఘుబంస బిభూషన ॥
కృపాసింధు ముని మతి కరి భోరీ । లీన్హీ ప్రేమ పరిచ్ఛా మోరీ ॥ 1 ॥
మన బచ క్రమ మోహి నిజ జన జానా । ముని మతి పుని ఫేరీ భగవానా ॥
రిషి మమ మహత సీలతా దేఖీ । రామ చరన బిస్వాస బిసేషీ ॥ 2 ॥
అతి బిసమయ పుని పుని పఛితాఈ । సాదర ముని మోహి లీన్హ బొలాఈ ॥
మమ పరితోష బిబిధి బిధి కీన్హా । హరషిత రామమంత్ర తబ దీన్హా ॥ 3 ॥
బాలకరూప రామ కర ధ్యానా । కహెఉ మోహి ముని కృపానిధానా ॥
సుందర సుఖద మోహి అతి భావా । సో ప్రథమహిఁ మైఁ తుమ్హహి సునావా ॥ 4 ॥
ముని మోహి కఛుక కాల తహఁ రాఖా । రామచరితమానస తబ భాషా ॥
సాదర మోహి యహ కథా సునాఈ । పుని బోలే ముని గిరా సుహాఈ ॥ 5 ॥
రామచరిత సర గుప్త సుహావా । సంభు ప్రసాద తాత మైఁ పావా ॥
తోహి నిజ భగత రామ కర జానీ । తాతే మైఁ సబ కహెఉఁ బఖానీ ॥ 6 ॥

రామ భగతి జిన్హ కేఁ ఉర నాహీఁ । కబహుఁ న తాత కహిఅ తిన్హ పాహీఁ ॥
ముని మోహి బిబిధి భాఁతి సముఝావా । మైఁ సప్రేమ ముని పద సిరు నావా ॥ 7 ॥
నిజ కర కమల పరసి మమ సీసా। హరషిత ఆసిష దీన్హ మునీసా ॥
రామ భగతి అబిరల ఉర తోరేఁ । బసిహి సదా ప్రసాద అబ మోరేఁ ॥ 8 ॥

కాకభుశుండి పలికెను. "ఖగరాజా! గరుడుడా! వినుడు. శాపమిచ్చుటలో 'లోమశ' మహర్షి తప్పిదమేమియులేదు. రఘుకులభూషణుడైన శ్రీరాముడు అందఱి హృదయములకును స్ఫూర్తి ప్రదాత. దయాసాగరుడైన శ్రీరాముడు మునిబుద్ధిని భ్రమింపజేసి, నా భక్తిని పరీక్షించెను. మనోవాక్కర్మలచే ప్రభువు నన్ను తనసేవకునిగా గుర్తించి, ముని బుద్ధిని మఱల మార్చెను. ఋషి నా సహనమును, సౌశీల్యమును, శ్రీరాముని చరణములపై నాకు గల విశ్వాసమును గ్రహించెను. ముని అతి విస్మయముతో మాటి మాటికిని పశ్చాత్తాప పడెను. నన్ను ప్రేమాదరములతో పిలిచెను. నన్ను అనేకవిధముల సంతుష్టునిగా చేసి, ప్రసన్నచిత్తుడై నాకు తారక (రామ) మంత్రమును ఉపదేశించెను. దయానిధియైన ముని నాకు బాలస్వరూపుడైన శ్రీరామునిధ్యానవిధిని నేర్పెను. సుందరము, సుఖ ప్రదమూ అగు ఈ ధ్యానము నాకు మిక్కిలి రుచించెను. దానిని నేను నీకు ఇదివఱకే వినిపించితిని. ముని కొంతకాలము నన్ను అచటనే ఉండనిచ్చెను. పిదప 'రామ చరితమానసము'ను వర్ణించెను. సాదరముగా నాకు ఈ కథను వినిపించి, మఱల మధుర వచనములను పలికెను. "నాయనా! రహస్యమైన సుందరమైన ఈ 'రామచరిత మానసము' అను సరోవరమును నేను శివుని అనుగ్రహముచే పొందితిని. నిన్ను నిజమైన శ్రీరామభక్తునిగా గుర్తించి, నీకు ఈ చరిత్రమును సవిస్తరముగా తెలిపితిని. హృదయమున రామ భక్తి కుదురుకొనని వానికి దీనిని ఎప్పుడును తెలుపరాదు." మునీశ్వరుడు నాకు పెక్కురీతుల అనేకవిషయములను బోధించెను. నేను భక్తిపూర్వకముగా ఆయనచరణములకు నమస్కరించితిని. తన చల్లని కరకమలములతో నాతలను నిమురుచు హర్షముతో మునీశ్వరుడు "నా కృపచే నీ హృదయమున సర్వదా రామభక్తి ప్రగాఢమగుచుండును." అని ఆశీర్వదించెను. (చౌ॥ 1-8)

దో- సదా రామ ప్రియ హోహు తుమ్హ, సుభ గున భవన అమాన ।
కామరూప ఇచ్ఛామరన, గ్యాన బిరాగ నిధాన ॥ 113(క) ॥
జెహిఁ ఆశ్రమ తుమ్హ బసబ పుని, సుమిరత శ్రీభగవంత ।
బ్యాపిహి తహఁ న అబిద్యా, జోజన ఏక ప్రజంత ॥ 113(ఖ) ॥

నీవు సర్వదా శ్రీరామునకు ప్రీతిపాత్రుడవగుదువు. శుభగుణములు నీలో కుదురుకొనును. నీవు కామరూపుడవు, మానరహితుడవు, జ్ఞానవైరాగ్యములకు నిధివి అయ్యెదవు. ఇచ్ఛా మృత్యువును కలిగియుండెదవు. భగవంతుని స్మరించుచు నీవు నివసించు ఆశ్రమమునకు ఒక యోజనము లోపల 'అవిద్య' అనగా మాయామోహప్రభావములు ఉండవు. (దో॥ 113. క,ఖ)

చౌ- కాల కర్మ గున దోష సుభాఊ । కఛు దుఖ తుమ్హహి న బ్యాపిహి కాఊ ॥
రామ రహస్య లలిత బిధి నానా। గుప్త ప్రగట ఇతిహాస పురానా ॥ 1 ॥

బిను శ్రమ తుమ్హ జానబ సబ సోఊ । నిత నవ నేహ రామ పద హోఊ ॥
జో ఇచ్ఛా కరిహహు మన మాహీఁ । హరి ప్రసాద కఛు దుర్లభ నాహీఁ ॥ 2 ॥
సుని ముని ఆసిష సును మతిధీరా । బ్రహ్మగిరా భఇ గగన గఁభీరా ॥
ఏవమస్తు తవ బచ ముని గ్యానీ । యహ మమ భగత కర్మ మన బానీ ॥ 3 ॥
సుని నభగిరా హరష మొహి భయఊ । ప్రేమ మగన సబ సంసయ గయఊ ॥
కరి బినతీ ముని ఆయసు పాఈ । పద సరోజ పుని పుని సిరు నాఈ ॥ 4 ॥
హరష సహిత ఎహిఁ ఆశ్రమ ఆయఉఁ । ప్రభు ప్రసాద దుర్లభ బర పాయఉఁ ॥
ఇహాఁ బసత మొహి సును ఖగ ఈసా । బీతే కలప సాత అరు బీసా ॥ 5 ॥
కరఉఁ సదా రఘుపతి గున గానా । సాదర సునహిఁ బిహంగ సుజానా ॥
జబ జబ అవధపురీఁ రఘుబీరా । ధరహిఁ భగత హిత మనుజ సరీరా ॥ 6 ॥
తబ తబ జాఇ రామ పుర రహఊఁ । సిసులీలా బిలోకి సుఖ లహఊఁ ॥
పుని ఉర రాఖి రామ సిసురూపా । నిజ ఆశ్రమ ఆవఉఁ ఖగభూపా ॥ 7 ॥
కథా సకల మైఁ తుమ్హహి సునాఈ । కాగ దేహ జెహిఁ కారన పాఈ ॥
కహిఉఁ తాత సబ ప్రస్న తుమ్హారీ । రామ భగతి మహిమా అతి భారీ ॥ 8 ॥

కాల, కర్మ, గుణ, దోష, స్వభావ జనితములైన దుఃఖములు నిన్ను ఆవరింపవు. ఇతిహాస పురాణములలో రామరహస్యములు కొన్ని గుప్తములు మఱి కొన్ని ప్రకటితములు. అవియన్నియును ఎట్టి శ్రమలేకయే నీకు కరతలామలకములగును. శ్రీరామునిచరణములపై నీ అనురాగము నిత్యనూతనముగా ప్రవృద్ధమానమగుచుండును. నీవు మనస్సున కోరినవన్నియును శ్రీహరికృపచే సులభముగా లభ్యములగును." ఓవైనతేయా! గరుడా! వినుము. 'లోమశ' మహర్షి ఆశీర్వాదమును విని, ఆకాశమునుండి గంభీరమైన బ్రహ్మవాణి ఇట్లు వినబడెను. "ఓ జ్ఞానీ! మునీ! నీ వచనములు సత్యములగును. ఇతడు మనోవాక్కర్మలచే నా భక్తుడు." ఆకాశవాణిని విని నేను హర్షించి, రామునియెడ ప్రేమమగ్నుడనైతిని. నా సందేహములు తొలగిపోయెను. తదనంతరము మునియాజ్ఞగైకొని, ఆతనిచరణకమలములకు పదే పదే ప్రణమిల్లి, హర్షోల్లాసములతో నేను ఈ ఆశ్రమమునకు వచ్చితిని. శ్రీరామునికృపచే నేను దుర్లభమైనవరమును పొందితిని. ఓ ఖగరాజా! నేను ఇచట ఇఱువది యేడు కల్పములనుండి నివసించుచుంటిని. శ్రీ రఘునాథుని గుణములను నిరంతరము గానముచేయుచుందును. జ్ఞానులైన పక్షులు ఆ గుణములను ప్రీతితో వినును. శ్రీ రఘువీరుడు భక్తులహితమునకై అయోధ్య యందు మానవావతారమును దాల్చినప్పుడు నేను ఆనగరమునకు వెళ్లుచునే యుందును. ప్రభుబాల్యలీలలను గాంచి సంతోషించెదను. ఖగరాజా! శ్రీరాముని బాలరూపమును హృదయమున నిలుపుకొని, తిరిగి నా ఆశ్రమమునకు వచ్చెదను. నేను కాకి రూపమును పొందిన కథనంతయును నీకు వినిపించితిని. నాయనా! నీ ప్రశ్నలన్నింటికి ప్రత్యుత్తరమిచ్చితిని. నిజముగా రామభక్తిమహిమ మహోన్నతమైనది.

(చౌ॥ 1-8)

దో- తాతే యహ తన మోహి ప్రియ, భయఉ రామ పద నేహ।
నిజ ప్రభు దరసన పాయఉఁ, గఏ సకల సందేహ ॥ 114(క) ॥

ఈ కాకి రూపముననే నాకు శ్రీరామునిచరణములపై భక్తి ఏర్పడెను. ఈ రూపమునందే నాకు ప్రభుదర్శనము కలిగెను. నా సందేహములు అన్నియును దూరమాయెను. కావున ఈ రూపము నాకు అత్యంత ప్రియమైనది.
(దో॥ 114. క)

మాసపారాయణము - ఇఱువది తొమ్మిదవ విరామము

భక్తి మార్గ వైశిష్ట్యము

దో- భగతి పచ్ఛ హఠ కరి రహెఉఁ, దీన్హి మహారిషి సాప।
ముని దుర్లభ బర పాయఉఁ, దేఖహు భజన ప్రతాప ॥ 114 (ఖ) ॥

పట్టుదలతో నేను భక్తిమార్గమును అనుసరించితిని. దానివలన 'లోమశ' మహర్షి నన్ను శపించెను. కాని కడకు మునీశ్వరులకును దుర్లభమైన వరమును నేను పొందితిని. దైవభజన మహిమ అట్టిది.
(దో॥ 114. ఖ)

చౌ- జే అసి భగతి జాని పరిహరహీఁ। కేవల గ్యాన హేతు శ్రమ కరహీఁ ॥
తే జడ కామధేను గృహఁ త్యాగీ। ఖోజత ఆకు ఫిరహిఁ పయ లాగీ ॥ 1 ॥
సును ఖగేస హరి భగతి బిహాఈ। జే సుఖ చాహహిఁ ఆన ఉపాఈ ॥
తే సఠ మహాసింధు బిను తరనీ। పైరి పార చాహహిఁ జడ కరనీ ॥ 2 ॥
సుని భుసుండి కే బచన భవానీ। బోలెఉ గరుడ హరషి మృదు బానీ ॥
తవ ప్రసాద ప్రభు మమ ఉర మాహీఁ। సంసయ సోక మోహ భ్రమ నాహీఁ ॥ 3 ॥
సునెఉఁ పునీత రామ గున గ్రామా। తుమ్హరీ కృపాఁ లహెఉఁ బిశ్రామా ॥
ఏక బాత ప్రభు పూఁఛఉఁ తోహీ। కహహు బుఝాఇ కృపానిధి మోహీ ॥ 4 ॥
కహహిఁ సంత ముని బేద పురానా। నహిఁ కఛు దుర్లభ గ్యాన సమానా ॥
సోఇ ముని తుమ్హ సన కహెఉ గోసాఈఁ। నహిఁ ఆదరెహు భగతి కీ నాఈఁ ॥ 5 ॥
గ్యానహి భగతిహి అంతర కేతా। సకల కహహు ప్రభు కృపా నికేతా ॥
సుని ఉరగారి బచన సుఖ మానా। సాదర బోలెఉ కాగ సుజానా ॥ 6 ॥
భగతిహి గ్యానహి నహిఁ కఛు భేదా। ఉభయ హరహిఁ భవ సంభవ ఖేదా ॥
నాథ మునీస కహహిఁ కఛు అంతర। సావధాన సోఉ సును బిహంగబర ॥ 7 ॥
గ్యాన బిరాగ జోగ బిగ్యానా। ఏ సబ పురుష సునహు హరిజానా ॥
పురుష ప్రతాప ప్రబల సబ భాఁతీ। అబలా అబల సహజ జడ జాతీ ॥ 8 ॥

ఇట్టి భక్తిమహిమను ఎఱింగియు, దానిని విస్మరించి, కేవలము జ్ఞానమునకై శ్రమలతో సాధన చేయువారు తమఇంటిలోని కామధేనువును కాదని, పాలకై జిల్లేడుచెట్టును వెదకుచు తిరుగు వారగుదురు. ఖగరాజా! హరిభక్తిని వీడి, ఇతరోపాయములచే సుఖములను పొందగోరు జనులు మూర్ఖులు. ఆ జడులు ఓడ లేకుండగనే మహాసముద్రమును దాటబూనువారు (శివుడు పలుకుచున్నాడు) ఓ భవానీ! కాకభుశుండివచనములను విని, గరుత్మంతుడు ప్రసన్నచిత్తుడై మృదుమధురముగా కాకభుశుండితో ఇట్లు పలికెను. "ఓ ప్రభూ! మీ కృపవలన శ్రీరాముని పవిత్ర గుణములను వింటిని, శాంతిని పొందితిని. నా మనస్సున సందేహము, శోకము, మోహము భ్రమలు ఏ మాత్రమూ లేవు. ప్రభూ! మిమ్ము ఒకమాట అడిగెదను. దయానిధీ! నాకు విశదీకరింపుడు. జ్ఞానముతో సమానముగా దుర్లభమైనది ఏదియును లేదని, సజ్జనులు, మునులు, వేద పురాణములు తెల్పుట సువిదితము ఆ జ్ఞానమునే మీకు మునీశ్వరుడు విశదీకరించి యుండెను. కాని మీరు భక్తిమార్గమును వలె దానిని ఆదరింపలేదు. ఓ ప్రభూ! కృపానిధీ! జ్ఞానభక్తిమార్గముల భేదమేమి? ఇది యంతయు నాకు వివరింపుడు." ఖగరాజువచనములను విని, జ్ఞానియైన కాకభుశుండి సంతోషించి, సాదరముగా పలికెను. "భక్తి జ్ఞానములలో భేదమేమియు లేదు. ఈ రెండును సాంసారిక దుఃఖములను బాపును. కాని మునీశ్వరులు ఈ రెండింటి మధ్య కొంత భేదమున్నట్లు పేర్కొందురు. ఖగశ్రేష్ఠా! సావధానముగా వినుము. జ్ఞానము, యోగము, వైరాగ్యము, విజ్ఞానము- ఇవి యన్నియును పురుషవర్గమునకు చెందినవి. పురుషుని యందు ప్రతాపము ప్రబలమై యుండును. 'మాయ' స్త్రీ వర్గమునకు జెందినది. ఆమె స్వభావతః అబల. జన్మతః జడము (ప్రకృతి స్వరూపిణి). (చౌ॥ 1-8)

దో- పురుష త్యాగి సక నారిహి, జో బిరక్త మతి ధీర ।
న తు కామీ బిషయాబస, బిముఖ జో పద రఘుబీర ॥ 115 (క) ॥

కాని వైరాగ్యవంతుడు, ధీరబుద్ధియుఐన పురుషుడే స్త్రీఆకర్షణలకులోనుగాడు. విషయలంపటుడు, కాముకుడు, రఘువీరునకు విముఖుడు స్త్రీకి అధీనుడై యుండును. (దో॥ 115. క)

సో- సోఉ ముని గ్యాననిధాన, మృగనయనీ బిధు ముఖ నిరఖి ।
బిబస హోఇ హరిజాన, నారి బిష్ను మాయా ప్రగట ॥ 115 (ఖ) ॥

అట్లే జ్ఞానఘనులైన మునులుగూడ 'మృగనయన'యు చంద్రముఖియు ఐన స్త్రీని చూచి, ఆమెకు అధీనులయ్యెదరు. గరుడుడా! విష్ణుభగవానునిమాయయే సాక్షాత్తు స్త్రీరూపమున ప్రకటితమగును. (సో॥ 115. ఖ)

చౌ- ఇహాఁ న పచ్ఛపాత కఛు రాఖఉఁ । బేద పురాన సంత మత భాషఉఁ ॥
మోహ న నారి నారి కేఁ రూపా । పన్నగారి యహ రీతి అనూపా ॥ 1 ॥
మాయా భగతి సునహు తుమ్హ దోఊ । నారి బర్గ జానఇ సబ కోఊ ॥
పుని రఘుబీరహి భగతి పిఆరీ । మాయా ఖలు నర్తకీ బిచారీ ॥ 2 ॥
భగతిహి సానుకూల రఘురాయా । తాతే తెహి డరపతి అతి మాయా ॥
రామ భగతి నిరుపమ నిరుపాధీ । బసఇ జాసు ఉర సదా అబాధీ ॥ 3 ॥

తెహి బిలోకి మాయా సకుచాఈ । కరి న సకఇ కఛు నిజ ప్రభుతాఈ ॥
అస బిచారి జే ముని బిగ్యానీ । జాచహిఁ భగతి సకల సుఖ ఖానీ ॥ 4 ॥

నేను పక్షపాతవైఖరితో చెప్పుటలేదు. వేదపురాణములు, సజ్జనులు నుడివిన ప్రామాణిక సిద్ధాంతమునే తెల్పుచున్నాను. ఒక స్త్రీ మఱియొక స్త్రీ రూపమును జూచి మోహము చెందదు. ఇది విలక్షణమైన రీతి. మాయ, భక్తి ఈరెండును స్త్రీ వర్గమునకు చెందినవనుట సుప్రసిద్ధము. శ్రీ రఘువీరునకు ప్రియమైనది భక్తి. మాయ కేవలము నర్తకిమాత్రమే. శ్రీరాముడు విశేషముగా భక్తిని ఆదరించును. కావున మాయ ఆయనకు భయపడును, నిరుపమ, నిరుపాధికమైన రామభక్తిని హృదయములో నింపుకొనినవానిని జూచి, మాయ భయపడును. ఆతనిపై మాయ తన ప్రభావమును చూపజాలదు. ఇట్లు యోచించియే విజ్ఞానులైన మునులు సమస్తసుఖములకు ఖనియైన భక్తిమార్గమునకే మొగ్గు చూపుదురు. (చౌ॥ 1-4)

దో- యహ రహస్య రఘునాథ కర, బేగి న జానఇ కోఇ ।
జో జానఇ రఘుపతి కృపాఁ, సపనెహుఁ మోహ న హోఇ ॥ 116(క) ॥
ఔరఉ గ్యాన భగతి కర, భేద సునహు సుప్రబీన ।
జో సుని హోఇ రామ పద, ప్రీతి సదా అబిఛీన ॥ 116(ఖ) ॥

ఈ రామభక్తిరహస్యమును ఎవ్వరును త్వరగా గ్రహింపజాలరు. శ్రీ రఘునాథుని కృపచే ఈ రహస్యవిషయమును తెలిసికొనినవానిని కలలోగూడ మోహము తాకజాలదు. ధీరమతీ! గరుడుడా! జ్ఞానభక్తి మార్గములమధ్య మఱియొకరహస్యమున్నది. దానిని వినుటవలన శ్రీరామునిచరణములయందు అవిచ్ఛిన్నమైన (అఖండమైన) భక్తి జనించును. (దో॥ 116. క,ఖ)

చౌ- సునహు తాత యహ అకథ కహానీ । సముఝత బనఇ న జాఇ బఖానీ ॥
ఈస్వర అంస జీవ అబినాసీ । చేతన అమల సహజ సుఖ రాసీ ॥ 1 ॥
సో మాయాబస భయఉ గోసాఈఁ । బంధ్యో కీర మరకట కీ నాఈఁ ॥
జడ చేతనహి గ్రంథి పరి గఈ । జదపి మృషా ఛూటత కఠినఈ ॥ 2 ॥
తబ తే జీవ భయఉ సంసారీ । ఛూట న గ్రంథి న హోఇ సుఖారీ ॥
శ్రుతి పురాన బహు కహేఉ ఉపాఈ । ఛూట న అధిక అధిక అరుఝాఈ ॥ 3 ॥
జీవ హృదయఁ తమ మోహ బిసేషీ । గ్రంథి ఛూట కిమి పరఇ న దేఖీ ॥
అస సంజోగ ఈస జబ కరఈ । తబహుఁ కదాచిత సో నిరుఅరఈ ॥ 4 ॥
సాత్త్విక శ్రద్ధా ధేను సుహాఈ । జౌఁ హరి కృపాఁ హృదయఁ బస ఆఈ ॥
జప తప బ్రత జమ నియమ అపారా । జే శ్రుతి కహ సుభ ధర్మ అచారా ॥ 5 ॥
తెఇ తృన హరిత చరై జబ గాఈ । భావ బచ్ఛ సిసు పాఇ పేన్హాఈ ॥
నోఇ నిబృత్తి పాత్ర బిస్వాసా । నిర్మల మన అహీర నిజ దాసా ॥ 6 ॥

పరమ ధర్మమయ పయ దుహి భాఈ । అవటై అనల అకామ బనాఈ ॥
తోష మరుత తబ ఛమాఁ జుడావై । ధృతి సమ జావను దేఇ జమావై ॥ 7 ॥
ముదితాఁ మథై బిచార మథానీ । దమ అధార రజు సత్య సుబానీ ॥
తబ మథి కాఢి లేఇ నవనీతా । బిమల బిరాగ సుభగ సుపునీతా ॥ 8 ॥

నాయనా! ఈ అకథనీయకథను వినుము. ఇది అనుభవైకవేద్యము. వర్ణించుటకు అలవి గానిది. జీవుడు ఈశ్వరుని అంశయే. కావున అతడు శాశ్వతుడు, చేతనుడు, నిర్మలుడు, స్వభావతః సుఖనిధానము. స్వామీ! అట్టి జీవుడు మాయావశుడై, చిలుకవలె, కోతివలె తనకుతానై బంధములలో చిక్కుపడుచుండును. ఈ విధముగా జడచేతనములు ముడివడియున్నవి. ఆ ముడి అసత్యమేయైనను దానినుండి బయటపడి ముక్తిని పొందుట మిక్కిలికష్టము. ఆకారణమున జీవుడు జననమరణచక్రములో చిక్కుపడును. ఆ ముడి విడువదు. అతనికి సుఖము అబ్బదు. ఈ విషయమున వేదపురాణములు పెక్కు ఉపాయములను సూచించినవి. కాని ఆ ముడినుండి విముక్తిలభింపదు. పైగా అది ఇంకను గట్టిపడును. జీవునిహృదయములో మోహమనెడి అజ్ఞానాంధకారము దట్టముగా అలముకొనియుండును. దానివలన ముడి కనబడదు. ఇక ఆముడి ఎట్లు విడివడును. మునుముందు చెప్పబడురీతిగా ఈశ్వరానుగ్రహమున పరిస్థితులు అనుకూలించినచో ఆ ముడి ఎప్పుడో ఒకప్పుడు విడి పోవును. భగవత్కృపచే సాత్త్వికశ్రద్ధయనెడి అందమైన ఆవు హృదయమనెడి ఇంటిలో నివసించినచో, అది వేదోక్తమైన జపతపోవ్రతయమనియమాదికల్యాణప్రదమైన ధర్మాచరణమను పచ్చనిగడ్డిని మేసినప్పుడు ఆస్తికభావములనెడి దూడలను పొంది, దానిపొదుగునుండి పాలు రాసాగును. నివృత్తి మార్గము (విషయవాసనా ప్రపంచమునుండి ముక్తి) ఆవు వెనుక కాళ్లకు కట్టుత్రాడు. విశ్వాసమే దోహన పాత్ర. నిర్మలమైనమనస్సే పాలను పితికెడిదాసుడు(దోగ్ధ). సోదరా! ఈ విధముగా పరమధర్మమయక్షీరములను పిదికి, వాటిని నిష్కామభావమనెడి 'మంటపై' బాగుగా కాగబెట్టవలెను. క్షమాసంతోషములనెడి వాయువులు ఆపాలను చల్లార్చును. ధైర్యము, శమము వాటిని పెరుగుగా జేయును. తత్త్వవిచారమనెడి కవ్వమునకు దమమనెడిస్తంభమును ఆలంబనముగా జేసి, ప్రసన్నత్వమనెడికుండలో ఆ కవ్వమును చేర్చి, సత్యము, మధురవచనములనెడి త్రాడును ఆ కవ్వమునకు చుట్టవలెను. పిదప ఆ త్రాడు సహాయమున కవ్వముతో ఆ పెరుగును మథింపవలెను. అపుడు దానినుండి వైరాగ్యమనెడి శుద్ధమనోహర పవిత్రమైన వెన్న వచ్చును. (చౌ॥ 1-8)

దో- జోగ అగిని కరి ప్రగట తబ, కర్మ సుభాసుభ లాఇ ।
బుద్ధి సిరావై గ్యాన ఘృత, మమతా మల జరి జాఇ ॥ 117(క) ॥
తబ బిగ్యానరూపినీ, బుద్ధి బిసద ఘృత పాఇ ।
చిత్త దిఆ భరి ధరై దృఢ, సమతా దిఅటి బనాఇ ॥ 117(ఖ) ॥
తీని అవస్థా తీని గున, తెహి కపాస తేఁ కాఢి ।
తూల తురీయ సఁవారి పుని, బాతీ కరై సుగాఢి ॥ 117(గ) ॥

అప్పుడు యోగాగ్ని (మనస్సును భగవంతుని యందు లయమొనర్చుట) యందు శుభాశుభ కర్మలనెడి ఇంధనములతో ఆ వెన్నను కాచవలెను. మమతయనెడి మురికి మాడిపోయి, జ్ఞానమనెడి నెయ్యిమిగులును. అప్పుడు నిశ్చలబుద్ధితో దానిని చల్లార్చ వలెను. విజ్ఞానరూపమైన బుద్ధి స్వచ్ఛమైన ఆ సద్యోఘృతమును పొంది, చిత్తమను

ప్రమిదలో నింపవలెను. సమతయును సెమ్మెను సిద్ధపరచి, దానిపై ఈ ప్రమిదెను భద్రముగా నుంచవలెను. జాగ్రత్స్వప్నసుషుప్త్యవస్థలును, సత్త్వరజస్తమోగుణములును అనెడి ప్రత్తినుండి తురీయావస్థ యనెడి శుభ్రమైన దూదిని తీసి, దానితో చక్కనివత్తిని సిద్ధపఱచ వలెను. దానిని (ఆ వత్తిని) జ్ఞానమనెడి నేతితో తడుపవలెను. (దో॥ 117. క,ఖ,గ)

సో-ఎహి బిధి లేసై దీప, తేజ రాసి బిగ్యానమయ।
జాతహిఀ జాసు సమీప, జరహిఀ మదాదిక సలభ సబ ॥ 117(ఘ) ॥

ఈ విధముగా తత్త్వజ్ఞానమనెడి తేజోమయమైనదీపమును వెలిగింపవలెను. దానిని సమీపింపగనే మదము మొదలగు అరిషడ్వర్గములనెడి శలభము(దీపపు పురుగు)లు మసియై పోవును. (సో॥ 117. ఘ)

చౌ- సోహమస్మి ఇతి బృత్తి అఖండా । దీప సిఖా సోఇ పరమ ప్రచండా ॥
ఆతమ అనుభవ సుఖ సుప్రకాసా । తబ భవ మూల భేద భ్రమ నాసా ॥ 1 ॥
ప్రబల అబిద్యా కర పరివారా । మోహ ఆది తమ మిటఇ అపారా ॥
తబ సోఇ బుద్ధి పాఇ ఉఁజిఆరా । ఉర గృహఀ బైఠి గ్రంథి నిరుఆరా ॥ 2 ॥
ఛోరన గ్రంథి పావ జౌఁ సోఈ । తబ యహ జీవ కృతారథ హోఈ ॥
ఛోరత గ్రంథి జాని ఖగరాయా । బిఘ్న అనేక కరఇ తబ మాయా ॥ 3 ॥
రిద్ధి సిద్ధి ప్రేరఇ బహు భాఈ । బుద్ధిహి లోభ దిఖావహిఀ ఆఈ ॥
కల బల ఛల కరి జాహిఀ సమీపా । అంచల బాత బుఝావహిఀ దీపా ॥ 4 ॥
హోఇ బుద్ధి జౌఁ పరమ సయానీ । తిన్హ తన చితవ న అనహిత జానీ॥
జౌఁ తెహి బిఘ్న బుద్ధి నహిఀ బాధీ । తౌ బహోరి సుర కరహిఀ ఉపాధీ ॥ 5 ॥
ఇంద్రీఀ ద్వార ఝరోఖా నానా । తహఀ తహఀ సుర బైఠే కరి థానా ॥
ఆవత దేఖహిఀ బిషయ బయారీ । తే హఠి దేహిఀ కపాట ఉఘారీ ॥ 6 ॥
జబ సో ప్రభంజన ఉర గృహఀ జాఈ । తబహిఀ దీప బిగ్యాన బుఝాఈ ॥
గ్రంథి న ఛూటి మిటా సో ప్రకాసా । బుద్ధి బికల భఇ బిషయ బతాసా ॥ 7 ॥
ఇంద్రిన్హ సురన్హ న గ్యాన సోహాఈ । బిషయ భోగ పర ప్రీతి సదాఈ ॥
బిషయ సమీర బుద్ధి కృత భోరీ । తెహి బిధి దీప కో బార బహోరీ ॥ 8 ॥

"సోహమస్మి" (పరబ్రహ్మమే నేను) ఇది అఖండమైన జ్యోతి. అదియే జ్ఞానదీపముయొక్క ప్రచండదీపశిఖ. ఆత్మజ్ఞానమనెడి సుఖప్రదమైన సముజ్జ్వలప్రకాశము వ్యాపించినప్పుడు సంసార బంధములకు మూలకారణమైన భేదరూపభ్రమలు తొలగిపోవును. అవిద్య యొక్క ప్రబల పరివారమైన మోహము మొదలగు తమస్సులు పటాపంచలగును. అప్పుడు ఆ విజ్ఞాన రూపమగు బుద్ధి ఆత్మానుభవ ప్రకాశమును పొంది, హృదయమనెడి ఇంటిలో

కూర్చొని, జడచేతనగ్రంధిని విప్పివేయును. ఈ విజ్ఞాన రూపమగు బుద్ధి ఈ జడచేతన గ్రంధిని విప్పగలిగినచో ఆ జీవుడు కృతార్థుడగును. కాని ఖగరాజా! గరుడుడా! ఆ ముడి విడిపోవుచున్నట్లు తెలియగనే మాయ మఱల అనేక విఘ్నములను కల్పించును. అది బుద్ధి సిద్ధులనెడి పెక్కు అంతరాయములను పంపును. అవి వచ్చి బుద్ధిని ప్రలోభపఱచును. అవి కళలు, బలము, మోసములు అనెడి రూపములతో సమీపించి, తమ కొంగుగాలితో జ్ఞానరూపశిఖను ఆర్పివేయును. ఒకవేళ బుద్ధి వికసించినచో ఇవియు తనకు హానిని గూర్చునవియని తెలిసికొని, వాటివైపే చూడదు. ఇట్లు మాయ కల్గించు విఘ్నములచే బుద్ధిబాధింపబడనిచో దేవతలు విఘ్నములను సృష్టించెదరు. హృదయమనెడి గృహమునకు ఇంద్రియములనెడి వాతాయనములు (కిటికీలు) కలవు. అట్టి ప్రతిగవాక్షము(కిటికీ)పై దేవతలు కూర్చుందురు. విషయములనెడి వాయువులు వచ్చుటను గమనింపగానే వారు ఆ కిటికీలను పట్టుబట్టి తెఱచెదరు. హృదయమనెడి ఇంటిలోనికి ఆ పెనుగాలులు ప్రవేశింపగనే విజ్ఞాన దీపము ఆఱిపోవును. ముడి విడిపోదు సరిగదా! ఆత్మానుభవ ప్రకాశముగూడ ఆఱిపోవును. విషయపవనములచే బుద్ధి వికలమైపోవును. చేసినసాధనయంతయు వమ్మైపోవును. ఏలనన ఇంద్రియములకును, వాటిఅధిష్ఠానదేవతలకును జ్ఞానము రుచింపదు. వారికి విషయభోగముల యందే సర్వదా ఆసక్తి మెండు. బుద్ధియు విషయభోగములచే కొట్టబడినచో జ్ఞానదీపము మఱల ఏ విధముగా ప్రజ్వరిల్లును? (చౌ॥ 1-8)

దో- తబ ఫిరి జీవ బిబిధి బిధి, పావఇ సంసృతి క్లేస ।
హరి మాయా అతి దుస్తర, తరి న జాఇ బిహగేస ॥ 118(క) ॥
కహత కఠిన సముఝత కఠిన, సాధత కఠిన బిబేక ।
హోఇ ఘునాచ్ఛర న్యాయ జౌం, పుని ప్రత్యూహ అనేక ॥ 118(ఖ) ॥

జ్ఞానదీపము ఆఱిపోవుటవలన జీవుడు మఱల వివిధములైన జననమరణపరంపరలలో క్లేశములపాలగును. ఖగరాజా! హరిమాయను తప్పించుకొనుట మిక్కిలి కష్టము. దానిని దాటుట అసాధ్యము ఈ వివేకమును(జ్ఞానమును) గ్రహించుట, వ్యక్త పఱచుట, సాధన చేయుటగూడ కష్టము. ఘుణాక్షరన్యాయమున అట్టి జ్ఞానముప్రాప్తించినను దానిని రక్షించుకొనుటలో అనేక కష్టములున్నవి. (దో॥ 118. క,ఖ)

చౌ- గ్యాన పంథ కృపాన కై ధారా । పరత ఖగేస హోఇ నహిం బారా ॥
జో నిర్బిఘ్న పంథ నిర్బహఈ । సో కైవల్య పరమ పద లహఈ ॥ 1 ॥
అతి దుర్లభ కైవల్య పరమ పద । సంత పురాన నిగమ ఆగమ బద ॥
రామ భజత సోఇ ముకుతి గోసాఈం । అనఇచ్ఛిత ఆవఇ బరిఆఈం ॥ 2 ॥
జిమి థల బిను జల రహి న సకాఈ । కోటి భాంతి కోఉ కరై ఉపాఈ ॥
తథా మోచ్ఛ సుఖ సును ఖగరాఈ । రహి న సకఇ హరి భగతి బిహాఈ ॥ 3 ॥
అస బిచారి హరి భగత సయానే । ముక్తి నిరాదర భగతి లుభానే ॥
భగతి కరత బిను జతన ప్రయాసా । సంసృతి మూల అబిద్యా నాసా ॥ 4 ॥
భోజన కరిఅ తృపితి హిత లాగీ । జిమి సో అసన పచవై జఠరాగీ ॥
అసి హరిభగతి సుగమ సుఖదాఈ । కో అస మూఢ న జాహి సోహాఈ ॥ 5 ॥

జ్ఞానమార్గము అసిధారావ్రతముతో సమానము. ఓఖగేశా! ఈ మార్గమునందలి సాధకులదీక్ష ఎప్పుడైనను సడలవచ్చును. ఈ మార్గమును నిర్విఘ్నముగా అనుసరించువారే అతిదుర్లభమైన పరమపదమును చేరుదురు. కైవల్యమును పొందుట అత్యంతక్లిష్ట కార్యమని సజ్జనులు, వేద శాస్త్ర పురాణములు, ప్రాజ్ఞులు నుడివెదరు. కాని ఓ మహాత్మా! దుర్లభమైన ఆ ముక్తియే రాముని భజించుటవలన కోరకున్నను లభించును. ఆధారము లేనిదే ఆధేయము నిలువదు. ఎన్ని ఉపాయములు పన్నినను, నేల లేనిదే నీరు నిలువదు. అట్లే భగవద్భక్తి లేనిదే మోక్షసుఖము స్థిరముగానుండదు. ఈ విషయమును గ్రహించి, దక్షులైన హరిభక్తులు భక్తిమార్గమునే కోరుకొనుదురు, ముక్తిపై ధ్యాసను ఉంచరు. ఎట్టి యత్నమూ, శ్రమయు లేకుండగనే జననమరణ పరంపరకు కారణమైన అవిద్య భక్తితత్పరులనుండి దూరమగును. భోజనము చేసినచో కడుపు నిండును. సంతృప్తి కల్గును. ఆ భుజించినపదార్థము మనప్రయత్నము లేకుండగనే జఠరాగ్నిచే జీర్ణము కావింపబడును. అట్లే హరిభక్తి సంతృప్తి కలిగించును. అది సులభము, సుఖ ప్రదము. ఇది రుచింపని వాడు నిజముగా మూఢుడే. (చౌ॥ 1-5)

దో- సేవక సేబ్య భావ బిను, భవ న తరిఅ ఉరగారి ।
భజహు రామ పద పంకజ, అస సిద్ధాంత బిచారి ॥ 119 (క) ॥
జో చేతన కహఁ జడ కరఇ, జడహి కరఇ చైతన్య ।
అస సమర్థ రఘునాయకహి, భజహిఁ జీవ తే ధన్య ॥ 119 (ఖ) ॥

ఓ ఉరగారీ! గరుడుడా! 'నేను సేవకుడను, శ్రీరామచంద్రప్రభువు నాకు స్వామి' అను భావము లేనిదే సంసారసాగరమును దాటుట సంభవమేగాదు. ఈ సిద్ధాంతమును విశ్వసించి, శ్రీరామ చరణకమలములను భజింపుము. చేతనమును జడముగను, జడమును చేతనముగను జేయుటకు సమర్థుడైన రఘునాథుని భజించు వారలు ధన్యులు. (దో॥ 119. క,ఖ)

చౌ- కహెఉఁ గ్యాన సిద్ధాంత బుఝాఈ । సునహు భగతి మని కై ప్రభుతాఈ ॥
రామ భగతి చింతామని సుందర । బసఇ గరుడ జాకే ఉర అంతర ॥ 1 ॥
పరమ ప్రకాస రూప దిన రాతీ । నహిఁ కఛు చహిఅ దిఆ ఘృత బాతీ ॥
మోహ దరిద్ర నికట నహిఁ ఆవా । లోభ బాత నహిఁ తాహి బుఝావా ॥ 2 ॥
ప్రబల అబిద్యా తమ మిటి జాఈ। హారహిఁ సకల సలభ సముదాఈ ॥
ఖల కామాది నికట నహిఁ జాహీఁ । బసఇ భగతి జాకే ఉర మాహీఁ ॥ 3 ॥
గరల సుధాసమ అరి హిత హోఈ । తెహి మని బిను సుఖ పావ న కోఈ ॥
బ్యాపహిఁ మానస రోగ న భారీ । జిన్హ కే బస సబ జీవ దుఖారీ ॥ 4 ॥
రామ భగతి మని ఉర బస జాకేఁ । దుఖ లవలేస న సపనేహుఁ తాకేఁ ॥
చతుర సిరోమని తెఇ జగ మాహీఁ । జే మని లాగి సుజతన కరాహీఁ ॥ 5 ॥
సో మని జదపి ప్రగట జగ అహఈ । రామ కృపా బిను నహిఁ కోఉ లహఈ ॥
సుగమ ఉపాయ పాఇబే కేరే । నర హతభాగ్య దేహిఁ భటభేరే ॥ 6 ॥

పావన పర్బత బేద పురానా । రామ కథా రుచిరాకర నానా ॥
మర్మీ సజ్జన సుమతి కుదారీ । గ్యాన బిరాగ నయన ఉరగారీ ॥ 7 ॥
భావ సహిత ఖోజఇ జో ప్రానీ । పావ భగతి మని సబ సుఖ ఖానీ ॥
మోరేం మన ప్రభు అస బిస్వాసా । రామ తె అధిక రామ కర దాసా॥ 8 ॥
రామ సింధు ఘన సజ్జన ధీరా । చందన తరు హరి సంత సమీరా ॥
సబ కర ఫల హరి భగతి సుహాఈ । సో బిను సంత న కాహూఁ పాఈ ॥ 9 ॥
అస బిచారి జోఇ కర సతసంగా। రామ భగతి తెహి సులభ బిహంగా ॥ 10 ॥

ఓ ఖగరాజా! నేను జ్ఞానమార్గసిద్ధాంతమును విశదీకరించితిని. ఇప్పుడు భక్తియనెడి మణి మహిమనుగూర్చి వినుము. రామభక్తి మహిమాన్వితమైన సుందరచింతామణి. దీనిని హృదయమున ధరించువాడు స్వయముగా అహర్నిశలు ప్రకాశమానుడగును. అతనికి నేయి, వత్తి, దీపము అవసరము లేదు. మోహమనెడి దారిద్ర్యము అతనిని సమీపింప జాలదు. ఏలనన ఈ చింతామణి స్వయంప్రకాశకము. లోభమనెడి వాయువు దానిని ఆర్పజాలదు. దానికాంతితో అవిద్యయనెడి గాఢాంధకారము పటాపంచలగును. మదాదిదీపపుపురుగుల సమూహము పరాజితమగును. భక్తి పరిపూర్ణహృదయునిచెంతకు కామక్రోధాదిదుష్టులు రానేరారు. అతనికి విషముగూడ అమృతమువంటిదేయగును, శత్రువు మిత్రుడగును. ఆ భక్తిమణిలేనిచో ఎవ్వడును సుఖశాంతులను పొందజాలడు. లోకమును పీడించునట్టి మానసజాడ్యములు శ్రీరామభక్తి యనెడి మణిని హృదయమున ధరించిన వానిని ఏమాత్రము పీడింపజాలవు. కలలోగూడ అతనిని దు:ఖములంటవు. ఈ మణికై ప్రయత్నించువారు ఉత్తమోత్తములు, దక్షులు. ఈ మణి జగత్తులో ప్రత్యక్షముగనే యున్నను శ్రీరాముని అనుగ్రహములేనిదే అది ఎవ్వరికిని లభ్యము గాదు. అది సులభముగా ప్రాప్తించునదియేయైనను భాగ్య హీనులు దానియెడ నిరాదరణమును చూపుచు క్లిష్ట మార్గములను అనుసరింతురు. వేదపురాణములు పవిత్రపర్వతములు. శ్రీరాముని వివిధ గాథలు ఆ పర్వతమునందలి అందచందాలగనులు. ఈ గనులమర్మములు సజ్జనులకే ఎఱుక. పదునైనబుద్ధి ఈగనిని త్రవ్వి ఆ మణిని వెలికిదీయు గునపము. గరుడుడా! జ్ఞాన వైరాగ్యములు ఆయన నేత్రములు. ప్రేమతో అన్వేషించు వారే సుఖనిధియైన ఆభక్తి మణిని పొందగలరు. ప్రభూ! శ్రీరామునికంటెను ఆయనభక్తులే గొప్పవారని నా విశ్వాసము. శ్రీరాముడు జలనిధియైనచో ధీరులైన సజ్జనులు జలదములు. శ్రీహరి చందనవృక్షమైనచో సజ్జనులు గంధవహులు (వాయువులు). అనన్యమైన హరిభక్తియే అన్నిసాధనలఫలము. సత్పురుషులసహకారము లేనిదే ఎవ్వరును దానిని పొందలేరు. గరుడుడా! ఇట్లు యోచన చేసి, సత్సాంగత్యము చేయువారికే శ్రీరామభక్తి సులభముగా లభించును.

(చౌ॥ 1-10)

దో- బ్రహ్మ పయోనిధి మందర, గ్యాన సంత సుర ఆహిఁ ।
కథా సుధా మథి కాఢహిఁ, భగతి మధురతా జాహిఁ ॥ 120(క) ॥
బిరతి చర్మ అసి గ్యాన మద, లోభ మోహ రిపు మారి ।
జయ పాఇఅ సో హరి భగతి, దేఖు ఖగేస బిచారి ॥ 120 (ఖ) ॥

బ్రహ్మ (వేదములు) ఒక సముద్రము. జ్ఞానమే ఒక మందరాచలము. సజ్జనులే దేవతలు. ఈ సముద్రమును మథించువారు రామకథ' యనెడి అమృతమును వెలికితీయగలరు. ఆ కథామృతములో భక్తిమాధుర్యము మిళితమై యుండును. వైరాగ్యమనుడాలుతో తనరక్షణ చేసి కొనుచు జ్ఞానమనెడి ఖడ్గముతో మదమోహాలోభాది శత్రువులను సంహరించి, విజయమును సాధించునది శ్రీహరిభక్తియే. ఖగరాజా! ఆలోచింపుము. (దో॥ 120. క,ఖ)

సప్త ప్రశ్నలు - సమాధానములు

చౌ- పుని సప్రేమ బోలేఉ ఖగరాఊ। జౌం కృపాల మొహి ఊపర భాఊ॥
నాథ మోహి నిజ సేవక జానీ। సప్త ప్రస్న మమ కహహు బఖానీ॥ 1 ॥
ప్రథమహిం కహహు నాథ మతిధీరా। సబ తే దుర్లభ కవన సరీరా॥
బడ దుఖ కవన కవన సుఖ భారీ। సోఉ సంఛేపహిం కహహు బిచారీ॥ 2 ॥
సంత అసంత మరమ తుమ్హ జానహు। తిన్హ కర సహజ సుభావ బఖానహు॥
కవన పున్య శ్రుతి బిదిత బిసాలా। కహహు కవన అఘ పరమ కరాలా॥ 3 ॥
మానస రోగ కహహు సముఝాఈ। తుమ్హ సర్బగ్య కృపా అధికాఈ॥
తాత సునహు సాదర అతి ప్రీతీ। మైం సంఛేప కహఉం యహ నీతీ॥ 4 ॥
నర తన సమ నహిం కవనిఉ దేహీ। జీవ చరాచర జాచత తేహీ॥
నరక స్వర్గ అపబర్గ నిసేనీ। గ్యాన బిరాగ భగతి సుభ దేనీ॥ 5 ॥
సో తను ధరి హరి భజహిం న జే నర। హోహిం బిషయ రత మంద మంద తర॥
కాంచ కిరిచ బదలేం తే లేహీం। కర తే డారి పరస మని దేహీం॥ 6 ॥
నహిం దరిద్ర సమ దుఖ జగ మాహీం। సంత మిలన సమ సుఖ జగ నాహీం॥
పర ఉపకార బచన మన కాయా। సంత సహజ సుభాఉ ఖగరాయా॥ 7 ॥
సంత సహహిం దుఖ పరహిత లాగీ। పరదుఖ హేతు అసంత అభాగీ॥
భూర్జ తరూ సమ సంత కృపాలా। పరహిత నితి సహ బిపతి బిసాలా॥ 8 ॥
సన ఇవ ఖల పర బంధన కరఈ। ఖాల కఢాఇ బిపతి సహి మరఈ॥
ఖల బిను స్వారథ పర అపకారీ। అహి మూషక ఇవ సును ఉరగారీ॥ 9 ॥
పర సంపదా బినాసి నసాహీం। జిమి ససి హతి హిమ ఉపల బిలాహీం॥
దుష్ట ఉదయ జగ ఆరతి హేతూ। జథా ప్రసిద్ధ అధమ గ్రహ కేతూ॥ 10 ॥
సంత ఉదయ సంతత సుఖకారీ। బిస్వ సుఖద జిమి ఇందు తమారీ॥
పరమ ధర్మ శ్రుతి బిదిత అహింసా। పర నిందా సమ అఘ న గరీసా॥ 11 ॥

హర గుర నిందక దాదుర హోఈ । జన్మ సహస్ర పావ తన సోఈ ॥
ద్విజ నిందక బహు నరక భోగ కరి । జగ జనమఇ బాయస సరీర ధరి ॥ 12 ॥
సుర శ్రుతి నిందక జే అభిమానీ । రౌరవ నరక పరహిఁ తే ప్రానీ ॥
హోహిఁ ఉలూక సంత నిందా రత । మోహ నిసా ప్రియ గ్యాన భాను గత ॥ 13 ॥
సబ కై నిందా జే జడ కరహీఁ । తే చమగాదుర హోఇ అవతరహీఁ ॥
సునహు తాత అబ మానస రోగా । జిన్హ తే దుఖ పావహిఁ సబ లోగా ॥ 14 ॥
మోహ సకల బ్యాధిన్హ కర మూలా । తిన్హ తే పుని ఉపజహిఁ బహు సూలా ॥
కామ బాత కఫ లోభ అపారా । క్రోధ పిత్త నిత ఛాతీ జారా ॥ 15 ॥
ప్రీతి కరహిఁ జౌఁ తీనిఉ భాఈ । ఉపజఇ సన్యపాత దుఖదాఈ ॥
బిషయ మనోరథ దుర్గమ నానా । తే సబ సూల నామ కో జానా ॥ 16 ॥
మమతా దాదు కండు ఇరషాఈ । హరష బిషాద గరహ బహుతాఈ ॥
పర సుఖ దేఖి జరని సోఇ ఛఈ । కుష్ట దుష్టతా మన కుటిలఈ ॥ 17 ॥
అహంకార అతి దుఖద డమరుఆ । దంభ కపట మద మాన నెహరుఆ ॥
తృష్నా ఉదరబృద్ధి అతి భారీ । త్రిబిధి ఈషనా తరున తిజారీ ॥ 18 ॥
జుగ బిధి జ్వర మత్సర అబిబేకా । కహఁ లగి కహౌఁ కురోగ అనేకా ॥ 19 ॥

అనంతరము ఖగరాజైన గరుడుడు ప్రేమతో పలికెను. కృపాళూ! "మీకు నాపై ప్రేమయున్నచో ప్రభూ! నన్ను మీ సేవకునిగా భావించి, నా 'ఏడు ప్రశ్నలకు' సమాధానములను దయచేయుడు. (1) మిక్కిలి దుర్లభమైన జన్మమేది? (2) అన్నింటి కంటెను ఘోరమైన దుఃఖమేది? (3) అన్నింటి కంటెను గొప్ప సుఖమేది? (4) సజ్జనుల లక్షణములును, దుర్జనుల స్వభావములును ఎట్టివి? వాటి మధ్యగల భేదమేమి? (5) శ్రుతులలో పేర్కొనబడిన గొప్ప పుణ్యకార్యమేది? (6) భయంకరమైన పాపకార్యమేది? (7) మానసిక రోగము లెట్టివి? మీరు సర్వజ్ఞులు. నాపై అపారకృపాళువులు. ఈ విషయములను అన్నింటిని వివరింపుడు" కాకభుశుండి ఇట్లు పలికెను. "నాయనా! నేను సంక్షిప్తముగా తెలుపబోవునీతిని అత్యంతప్రేమాదరములతో ఆలకింపుము. (1) మానవ జన్మ దుర్లభమైనది. దీనితో సమానమైనజన్మ ఏదియును లేదు. చరాచర (జడ చేతన) ప్రాణులన్నియును ఈ జన్మను కోరుకొనును. ఈ మానవజన్మ నరకము, స్వర్గము మోక్షములకు సోపానము. ఇది మంగళకరములైన భక్తిజ్ఞానవైరాగ్యములను సిద్ధింపజేయునది. ఇట్టి జన్మ ప్రాప్తించినను శ్రీహరిని భజింపక తుచ్ఛములైన విషయభోగములలో మునిగియుండు మనుజులు చేతనున్నపరుసవేదిని పారవైచి, గాజుముక్కకై వెదకుమూఢులవంటివారు. (2) జగత్తులో దారిద్ర్యమునకు మించిన దుఃఖమే లేదు. (3) సత్సాంగత్యమునకు సమానమైన సుఖమేదియును లేదు. ఖగేశ్వరా! (4) మనోవాక్కాయములచే పరోపకారమొనర్చుటయే సజ్జనులకు సహజ స్వభావము. సజ్జనులు ఇతరులహితముకొఱకు ఎట్టి దుఃఖములనైనను సహింతురు. కాని భాగ్యహీనులైన దుర్జనులు ఇతరులను దుఃఖపెట్టుటకై తాము ఎట్టి శ్రమలనైనను ఓర్చుకొందురు. దయాళువులైన సత్పురుషులు భూర్జవృక్షములవలె ఇతరుల మేలుకొఱకు ఎంతటి కష్టములనైనను ఓర్చుకొందురు, అందులకై తమ చర్మమునొలిచి యైనను ఆపదలకు తట్టుకొని, తమ ప్రాణములను సైతము ఆహుతిగా జేసెదరు. కాని దుష్టులు జనుపనారవలె ఇతరులను బంధించెదరు. తమకు ఎట్టి ప్రయోజనమూ లేకున్నను నిష్కారణముగా పాములవలె, ఎలుకలరీతి ఇతరులకు హాని గూర్తురు.

వడగండ్లు పంటలను పాడు చేసి, తాము కఱిగిపోవునట్లు దుష్టులు ఇతరుల సంపదలను నష్టపఱచి, తామును నశించెదరు. అధమగ్రహముగా ప్రసిద్ధమైన కేతువు యొక్క ఉదయము వలె దుష్టులఅభివృద్ధి ప్రపంచమునకు దుఃఖహేతువు అగును. సూర్య చంద్రుల ఉదయము సమస్త విశ్వమునకు సుఖదాయకమైనట్లు సజ్జనుల అభ్యుదయము సమస్త మానవాళికిని సుఖప్రదము. (5) 'అహింసా పరమో ధర్మః' అనునది వేదప్రమాణ వచనము. (6) ఇతరులను నిందించుట వంటి మహా పాప కృత్యము మఱియొకటి లేదు. శంకరుని, తన గురువును నిందించిన వాడు కప్పగా వేయిజన్మల నెత్తును. బ్రాహ్మణనింద చేసినవాడు పెక్కునరకయాతనలను అనుభవించి, పిమ్మట కాకియై జన్మించును. దేవతలను, వేదములను నిందించునట్టి అహంకారియైన జీవుడు రౌరవ నరకములోబడి కొట్టుకొనుచుండును. సజ్జననిందానిరతులైనవారు గ్రుడ్లగూబలుగా జన్మింతురు. వాటికి అజ్ఞానరూపమైన రాత్రియే ప్రియమైనది. జ్ఞానరూపసూర్యోదయమును వారు చూడజాలరు. అందఱినీ నిందించుజడులు గబ్బిలములుగా జన్మింతురు. నాయనా! (7) ఇప్పుడు మానసిక రోగములనుగూర్చి వినుము. మోహమే సమస్త రోగములకును మూలము. దాని వలన మఱల అనేకబాధలు కలుగును. కామము వాత రోగము. అపారమైన లోభమే కఫవ్యాధి. క్రోధమే ఒక మహాపైత్య రోగము. అది సర్వదా హృదయమును దహించును. కామ క్రోధ లోభములు (కఫ, వాత, పిత్తములు) అనెడి ఈ ముగ్గురు సోదరులును ఒక చోట కూడియున్నచో దుఃఖప్రదమైన 'సన్నిపాత రోగము' ఉత్పన్నమగును. విషయ భోగములపైగల అంతులేని మక్కువయే వివిధ బాధలకును మూలము. వాటి పేర్లను పేర్కొనుట కష్టము. అవి అనంతములు. మమతయే తామరవ్యాధి. ఈర్ష్య అనునది గజ్జి, హర్ష విషాదములు కంఠమాల రోగములు. ఇతరుల సుఖములను జూచి అసూయపడుటయే క్షయరోగము. దౌష్ట్యము, మనఃకుటిలతలే కుష్ఠ వ్యాధి, అహంకారము అత్యంత బాధాకరమైన 'డమరు' (కీళ్లనొప్పుల)వ్యాధి. దంభము, కపటము, మదము, దురభిమానము నరముల రోగములు. తృష్ణయనునది జలోదరవ్యాధి- పుత్రులకును, ధనమునకును, కీర్తి ప్రతిష్ఠలకును (ఈషణత్రయమునకు) ఆరాటపడుటయే ప్రబలములైన ఉష్ణ (వరుసజ్వర)వ్యాధులు, మత్సరము, అవివేకము అనునవి రెండు విధములగు జ్వరములు. వాస్తవముగా ఇంకను అసంఖ్యాకములైన రోగములు గలవు. వాటికి అంతములేదు. (చౌ॥ 1-19)

దో- ఏక బ్యాధి బస నర మరహిఁ, ఏ అసాధి బహు బ్యాధి ॥
పీడహిఁ సంతత జీవ కహుఁ, సో కిమి లహై సమాధి ॥ 121 (క) ॥
నేమ ధర్మ ఆచార తప, గ్యాన జగ్య జప దాన ।
భేషజ పుని కోటిన్హ నహిఁ, రోగ జాహిఁ హరిజాన ॥ 121 (ఖ) ॥

ఏ ఒక్క రోగముతోనైనను మనుష్యుడు మరణించును. అసాధ్యములైన ఇన్ని రోగములు అతనిని నిరంతరము పట్టి పీడించునపుడు ఆ నిర్భాగ్యుడు పరమశాంతినెట్లు పొందును? నియమము, ధర్మము, ఉత్తమ కార్యాచరణము, తపము, జ్ఞానము, యజ్ఞము, జపము, దానము మున్నగు వాటి రూపములలో ఈ రోగములకు పెక్కు ఔషధములు గలవు. కాని ఖగరాజా! వీటితో ఆ రోగములు పూర్తిగా నయముగావు. (దో॥ 121. క,ఖ)

చౌ- ఏహి బిధి సకల జీవ జగ రోగీ । సోక హరష భయ ప్రీతి బియోగీ ॥
మానస రోగ కఛుక మైఁ గాఏ । హహిఁ సబ కేఁ లఖి బిరలేన్హ పాఏ ॥ 1 ॥
జానే తే ఛీజహిఁ కఛు పాపీ । నాస న పావహిఁ జన పరితాపీ ॥
బిషయ కుపథ్య పాఇ అంకురే । మునిహు హృదయఁ కా నర బాపురే ॥ 2 ॥

రామ కృపాఁ నాసహిఁ సబ రోగా । జౌఁ ఏహి భాఁతి బనై సంజోగా ॥
సదగుర బైద బచన బిస్వాసా । సంజమ యహ న బిషయ కై ఆసా ॥ 3 ॥
రఘుపతి భగతి సజీవన మూరీ । అనూపాన శ్రద్ధా మతి పూరీ ॥
ఏహి బిధి భలెహిఁ సొ రోగ నసాహీఁ । నాహిఁ త జతన కోటి నహిఁ జాహీఁ ॥ 4 ॥
జానిఅ తబ మన బిరుజ గోసాఁఈ । జబ ఉర బల బిరాగ అధికాఈ ॥
సుమతి ఛుధా బాఢఇ నిత నఈ । బిషయ ఆస దుర్బలతా గఈ ॥ 5 ॥
బిమల గ్యాన జల జబ సో నహాఈ । తబ రహ రామ భగతి ఉర ఛాఈ ॥
సివ అజ సుక సనకాదిక నారద । జే ముని బ్రహ్మ బిచార బిసారద ॥ 6 ॥
సబ కర మత ఖగనాయక ఏహా । కరిఅ రామ పద పంకజ నేహా ॥
శ్రుతి పురాన సబ గ్రంథ కహాహీఁ । రఘుపతి భగతి బినా సుఖ నాహీఁ ॥ 7 ॥
కమఠ పీఠ జామహిఁ బరు బారా । బంధ్యా సుత బరు కాహుహి మారా ॥
ఫూలహిఁ నభ బరు బహుబిధి ఫూలా । జీవ న లహ సుఖ హరి ప్రతికూలా ॥ 8 ॥
తృషా జాఇ బరు మృగజల పానా । బరు జామహిఁ సస సీస బిషానా ॥
అంధకారు బరు రబిహి నసావై । రామ బిముఖ న జీవ సుఖ పావై ॥ 9 ॥
హిమ తే అనల ప్రగట బరు హోఈ । బిముఖ రామ సుఖ పావ న కోఈ ॥ 10 ॥

ఈ విధముగా జీవులందఱును రోగ పీడితులే. వారందఱును శోకము, హర్షము, భయము, ప్రీతి, వియోగము మొదలగు ద్వంద్వములచే ఇంకను దుఃఖితులయ్యెదరు. నేను కొన్ని మానసిక రోగములనే వర్ణించితిని. ఈ రోగములందఱిని బాధించినను కొందఱు మాత్రమే వీటిని గుర్తింప గల్గుదురు. జీవులకు విశేషమైన తాపమును గల్గించు ఈ రోగములను గుర్తించినచో కొంత ఉపశమనము గలుగును. కాని పూర్తిగా అవి నశింపవు. విషయములనెడి అపథ్యములవలన మునులహృదయములలోగూడ అవి అంకురించును. ఇక సాధారణమానవులసంగతి చెప్పనేల? శ్రీరామునికృపచే ముందు పేర్కొనినట్లు సజ్జనులసంయోగము గల్గినచో అన్ని రోగములును ఉపశమించును. సద్గురువనెడి వైద్యునిపై విశ్వాసమును ఉంచవలెను. విషయవాంఛలుండరాదు. ఇదియే పథ్యము. శ్రీ రఘునాథునిపైగలభక్తి సంజీవనిమూలిక. శ్రద్ధతో గూడిన బుద్ధి అనుపానము. ఈ విధముగా అరోగములు నశించును. లేనిచో ఎన్ని ఉపాయములతోనైనను వాటిని నిర్మూలించుట అసాధ్యము. హృదయమున వైరాగ్యము అనెడి బలము పుంజుకొనినప్పుడు, ఉత్తమబుద్ధియనెడి ఆకలి నిరంతరము అధికమగుచున్నప్పుడు, విషయవాంఛలు దుర్బలమైనప్పుడు, మనస్సు రోగరహితమైనదని తెలిసి కొనవలెను. రోగరహితుడైన మానవుడు నిర్మల జ్ఞానమనెడి జలములలో స్నానము చేసినప్పుడు, అతనిహృదయములో శ్రీరామభక్తి పరిపూర్ణమగును. శ్రీరాముని పదకమలములయందు భక్తి కలిగియుండుటయే తరణోపాయమని శివుడు, బ్రహ్మ, శుకుడు, నారదుడు, సనకాది మునులు మొదలగు బ్రహ్మజ్ఞానులు అభిప్రాయపడుదురు. శ్రీ రఘునాథుని యందు భక్తి లేనిచో సుఖము ఉండదని వేద పురాణాది గ్రంథములు తెలుపుచున్నవి. ఒక వేళ తాబేలు వీపుపై వెంట్రుకలు మొలిచిన మొలువవచ్చును, గొడ్రాలికి కొడుకు కలిగి హంతకుడు కావచ్చును, ఆకాశమున పెక్కు విధములైన పూలు వికసింపవచ్చును. (అనగా ఇట్టి అసంభవములైనవి సంభవము కావచ్చును.) కాని హరికి విముఖుడైన జీవునకు ఎట్టి సుఖమూ కలుగనే కలుగదు.

మృగతృష్ణలోని నీటితో దాహము తీరవచ్చును, కుందేటిశిరముపై కొమ్ములు మొలవవచ్చును, అంధకారము సూర్యకాంతిని కప్పివేయవచ్చును. మంచునుండి అగ్ని పుట్టవచ్చును. కాని శ్రీరామునియెడ విముఖుడు ఐన వాడు ఎన్నడును, ఎప్పటికిని సుఖమును పొందజాలడు. (చౌ॥ 1-10)

దో- బారి మథేఁ ఘృత హోఇ బరు, సికతా తే బరు తేల ।
బిను హరి భజన న భవ తరిఅ, యహ సిద్ధాంత అపేల ॥ 122(క) ॥
మసకహి కరఇ బిరంచి ప్రభు, అజహి మసక తే హీన ।
అస బిచారి తజి సంసయ, రామహి భజహిఁ ప్రబీన ॥ 122(ఖ) ॥

నీటిని చిలికి నెయ్యి తీయవచ్చును. ఇసుకనుండి తైలము తీయవచ్చును. కాని హరిని సేవింపనిదే సంసారసాగరమునుండి తరించుట దుర్లభము. ఇది తిరుగులేని సిద్ధాంతము. ప్రభువు సంకల్పించినచో దోమనుగూడ బ్రహ్మనుగా చేయగలడు. బ్రహ్మను సైతము దోమకంటెను తుచ్ఛప్రాణిగా చేయగలడు. ఇట్లు ఆలోచించి, ప్రతిభగలయోగ్యులు సందేహములను వీడి శ్రీరాముని భజించెదరు. (దో॥ 122. క,ఖ)

శ్లో॥ వినిశ్చితం వదామి తే న అన్యథా వచాంసి మే ।
హరిం నరా భజంతి యేఽతిదుస్తరం తరంతి తే ॥ 122(గ) ॥

నేను నీకు ఒక పరమసిద్ధాన్తమును తెలిపెదను. భక్తి పరిపూర్ణులై శ్రీహరిని భజించెడి వారు అతి దుస్తరమైన సంసారసాగరమును అవలీలగా దాటగలరు. ఈ నావచనములు నిత్యసత్యములు. (శ్లో॥ 122. గ)

చౌ- కహేఉఁ నాథ హరి చరిత అనూపా । బ్యాస సమాస స్వమతి అనురూపా ॥
శ్రుతి సిద్ధాంత ఇహఇ ఉరగారీ । రామ భజిఅ సబ కాజ బిసారీ ॥ 1 ॥
ప్రభు రఘుపతి తజి సేఇఅ కాహీ । మొహి సే సఠ పర మమతా జాహీ ॥
తుమ్హ బిగ్యానరూప నహిఁ మోహా । నాథ కీన్హి మో పర అతి ఛోహా ॥ 2 ॥
పూఁఛిహు రామ కథా అతి పావని । సుక సనకాది సంభు మన భావని ॥
సత సంగతి దుర్లభ సంసారా । నిమిష దండ భరి ఏకఉ బారా ॥ 3 ॥
దేఖు గరుడ నిజ హృదయఁ బిచారీ । మైఁ రఘుబీర భజన అధికారీ ॥
సకునాధమ సబ భాఁతి అపావన । ప్రభు మొహి కీన్హ బిదిత జగ పావన ॥ 4 ॥

ఓ ప్రభూ! నేను శ్రీహరి యొక్క మహిమాన్విత చరితమును సందర్భానుసారముగ కొన్ని చోట్ల విపులముగను, మఱికొనిచోట్ల సంక్షిప్తముగను యథాశక్తి వర్ణించితిని. ఓ ఉరగారీ! సర్వ లౌకిక విషయములను త్యజించి, శ్రీరాముని భజింపవలెనని శ్రుతులు పేర్కొనుచున్నవి. నా వంటి మూర్ఖునిపైగూడ తనఅపారకృపను ప్రసరింపజేసిన శ్రీ రఘునాథుని కాదని మఱి యెవ్వరిని సేవించెదవు? ప్రభూ! మీరు విజ్ఞానరూపులు. మోహమనునది మీ దఱిదాపులకును రాదు. మీరు నాపై ఎంతయో దయచూపితిరి. శుకమహర్షికిని, శివునకును, సనకాది మునులకును గూడ ఆనందదాయకమైన అతిపవిత్రమైన శ్రీరాముని గాథను తెలుపుమని నన్నడిగితిరి. ప్రపంచములో

సజ్జనసాంగత్యము ఒక గడియయైనను, కడకు ఒక క్షణమైనను లభించుట దుర్లభము- ఓ ఖగరాజా! నేను శ్రీరాముని భజించుటకు నిజముగా అర్హుడనా? మీరే యోచింపుడు. నేను పక్షులలో అధముడను, అపవిత్రుడను ఐనను జగన్నాథుడైన శ్రీరామచంద్రప్రభుగాథను తెల్పుట ద్వారా సంపూర్ణ జగత్తును పవిత్రమొనర్చు వానినిగ ప్రభువు నన్ను అనుగ్రహించెను. (చౌ॥ 1-4)

దో- ఆజు ధన్య మైం ధన్య అతి, జద్యపి సబ బిధి హీన।
నిజ జన జాని రామ మోహి, సంత సమాగమ దీన ॥ 123(క) ॥
నాథ జథామతి భాషెఉఁ, రాఖెఉఁ నహిఁ కఛు గోఇ।
చరిత సింధు రఘునాయక, థాహ కి పావఇ కోఇ ॥ 123(ఖ) ॥

కాకభుశుండి ఇంకను తెల్పుచున్నాడు. నేను అన్ని విధములుగ అధముడనైనను నేడు ధన్యుడనైతిని. ఏలనన శ్రీరామచంద్రుడు నన్ను తనసేవకునిగా భావించి, నాకు మీవంటి సత్పురుషుల సాంగత్యమును కలిగెంచెను. నేను అత్యంతధన్యుడను. ప్రభూ! నేను నాబుద్ధిబలమునననుసరించి, శ్రీరామచరితమును యథాశక్తి వినిపించితిని. దేనినీ దాచలేదు. ఐనను శ్రీ రఘువీరునిచరితము ఒకసముద్రమువంటిది, అపారమైనది. దాని లోతును ఎవ్వరును కనుగొన జాలరు. (దో॥ 123. క,ఖ)

చౌ- సుమిరి రామ కే గున గన నానా। పుని పుని హరష భుసుండి సుజానా ॥
మహిమా నిగమ నేతి కరి గాఈ। అతులిత బల ప్రతాప ప్రభుతాఈ ॥ 1 ॥
సివ అజ పూజ్య చరన రఘురాఈ। మో పర కృపా పరమ మృదులాఈ॥
అస సుభాఉ కహుఁ సునఉఁ న దేఖఉఁ। కెహి ఖగేస రఘుపతి సమ లేఖఉఁ ॥ 2 ॥
సాధక సిద్ధ బిముక్త ఉదాసీ। కబి కోబిద కృతగ్య సన్యాసీ ॥
జోగీ సూర సుతాపస గ్యానీ। ధర్మ నిరత పండిత బిగ్యానీ ॥ 3 ॥
తరహిఁ న బిను సేఏఁ మమ స్వామీ। రామ నమామి నమామి నమామీ॥
సరన గఏఁ మో సే అఘ రాసీ। హోహిఁ సుద్ధ నమామి అబినాసీ ॥ 4 ॥

శ్రీరామునిగుణగణములను స్మరించుచు విజ్ఞుడైన భుశుండి మాటిమాటికిని ఆనందాబ్ధిలో ఓలలాడెను. వేదములు ఆయనమహిమను 'నేతి నేతి'యని కీర్తించినవి. అతనిబలము, ప్రతాప పరాక్రమములు, ప్రభుత, సాటిలేనివి. శివుడు, బ్రహ్మయు రఘువీరుని చరణములను పూజనీయములుగా భావించిరి. అట్టి రఘునాథుడు నాపై కృప జూపెను. ఇది ఆయన కోమల స్వభావ స్థితి. ఇట్టి ఉదాత్త స్వభావ శోభితుని ఎక్కడను కనలేదు, వినలేదు. కావున ఓఖగేశ్వరా! శ్రీ రఘునాథునివంటిప్రభువును ఎట్లు ఊహింపగలను. సాధకుడు, సిద్ధుడు, జీవన్ముక్తుడు, విరక్తుడు, కవి, విద్వాంసుడు, కర్మధర్మమర్మజ్ఞుడు, సన్న్యాసి, యోగి, శూరుడు, వీరుడు, తపస్వి, ధర్మతత్పరుడు, పండితుడు, తత్త్వజ్ఞాని మొదలగు వారు ఎవ్వరైనను శ్రీరామునిసేవాభజనలను చేయనిదే తరింప లేరు. నేను అట్టి శ్రీరామునకు మాటి మాటికిని నమస్కరించెదను. నా వంటి పాపాత్ములును ఆయనను శరణుజొచ్చినచో పుణ్యాత్ములగుదురు. అట్టి శ్రీరామ చంద్రునకు నేను ప్రణమిల్లుదును. (చౌ॥ 1-4)

దో- జాసు నామ భవ భేషజ, హరన ఘోర త్రయ సూల ।
సో కృపాల మోహి తో పర, సదా రహఉ అనుకూల ॥ 124(క) ॥
సుని భుసుండి కే బచన సుభ, దేఖి రామ పద నేహా ।
బోలేఉ ప్రేమ సహిత గిరా, గరుడ బిగత సందేహా ॥ 124(ఖ) ॥

శ్రీరామనామము జననమరణవ్యాధులకు దివ్యౌషధము. తాపత్రయదుఃఖములను రూపు మాపును. అట్టి కృపాళువైన శ్రీరామచంద్రుడు నాపైనను, మీపైనను కృపజూపుగాక. కాక భుశుండి యొక్క మంగళకరవచనములను విని, శ్రీరాముని చరణములపై ఆయనకు గల అపూర్వభక్తిని జూచి, సందేహరహితుడై గరుడుడు ప్రేమతో ఇట్లనెను. (దో॥ 124. క,ఖ)

చౌ- మైం కృతకృత్య భయఉం తవ బానీ । సుని రఘుబీర భగతి రస సానీ ॥
రామ చరన నూతన రతి భఈ । మాయా జనిత బిపతి సబ గఈ ॥ 1 ॥
మోహ జలధి బోహిత తుమ్హ భఏ । మో కహఁ నాథ బిబిధ సుఖ దఏ ॥
మో పహిం హోఇ న ప్రతి ఉపకారా । బందఉం తవ పద బారహిం బారా ॥ 2 ॥
పూరన కామ రామ అనురాగీ । తుమ్హ సమ తాత న కోఉ బడభాగీ ॥
సంత బిటప సరితా గిరి ధరనీ । పర హిత హేతు సబన్హ కై కరనీ ॥ 3 ॥
సంత హృదయ నవనీత సమానా । కహా కబిన్హ పరి కహై న జానా ॥
నిజ పరితాప ద్రవఇ నవనీతా । పర దుఖ ద్రవహిం సంత సుపునీతా ॥ 4 ॥
జీవన జన్మ సుఫల మమ భయఊ । తవ ప్రసాద సంసయ సబ గయఊ ॥
జానేహు సదా మోహి నిజ కింకర । పుని పుని ఉమా కహఇ బిహంగబర ॥ 5 ॥

"శ్రీరఘువీరుని భక్తి రసవాహినిలో ఓలలాడిన మీ వాణిని విని, నేను కృతార్థుడనైతిని. శ్రీరాముని చరణములపై నాకు పరమభక్తి నెలకొనినది. మాయాజనితములైన ఆపదలన్నియును తొలగి పోయినవి. మోహసముద్రములో మునిగిపోవుచున్న నాకు మీరు నౌక యైతిరి. నాకు అనేక విధముల సుఖ, శాంతులను ప్రసాదించితిరి. దీనికి నేనేమి ప్రత్యుపకారము చేయగలను? మీ చరణములకు పదే పదే వందనములనాచరించెదను. మీరు పూర్ణకాములు. శ్రీరామునకు ప్రీతిపాత్రులు. నాయనా! మీవంటిభాగ్యశాలురు ఎవరు? సజ్జనులు, వృక్షములు, నదులు, పర్వతములు, భూమి- ఇవి యన్నియును పరులకు హితములనే చేకూర్చును. సజ్జనుల హృదయములు వెన్న వంటివని కవులు పేర్కొనిరి. కాని నిజముగా వారికి సరిగా చెప్పుట చేతగాలేదు. ఏలనన వెన్న తాను తప్తమైనప్పుడే కఱుగును. కాని సజ్జనులహృదయములు ఇతరులు బాధలకు గురియైనప్పుడును కఱుగును. నా జన్మ, జీవనము సఫలమైనవి. మీ కృపవలననాసందేహములు అన్నియును తొలగినవి. సర్వదా నన్ను మీసేవకునిగా భావింపుడు. శివుడు పలుకుచున్నాడు ఉమా! ఖగరాజైన గరుడుడు మాటి మాటికిని ఇట్లు పలికెను. (చౌ॥ 1-5)

దో- తాసు చరన సిరు నాఇ కరి, ప్రేమ సహిత మతిధీర ।
గయఉ గరుడ బైకుంఠ తబ, హృదయం రాఖి రఘుబీర ॥ 125(క) ॥

గిరిజా సంత సమాగమ, సమ న లాభ కఛు ఆన ।
బిను హరి కృపా న హోఇ సో, గావహిం బేద పురాన ॥ 125(ఖ) ॥

కాకభుశుండిచరణములకు ప్రేమపూర్వకముగా నమస్కరించి, హృదయమున శ్రీరఘువీరుని ప్రతిష్ఠించుకొని, ధీరబుద్ధియైన గరుత్మంతుడు వైకుంఠమునకు వెళ్లెను. శివుడు పల్కుచున్నాడు. ఓ గిరిజా! సజ్జనసమాగమమును మించిన లాభమేమియును లేదు. కాని హరికృపావిశేషమువలననే ఇది లభ్యము. వేదపురాణములు ఇట్లే చెప్పుచున్నవి. (దో॥ 125. క,ఖ)

శ్రీ రామకథాశ్రవణఫలము

చౌ- కహేఉఁ పరమ పునీత ఇతిహాసా । సునత శ్రవన ఛూటహిం భవ పాసా ॥
ప్రనత కల్పతరు కరునా పుంజా । ఉపజఇ ప్రీతి రామ పద కంజా ॥ 1 ॥
మన క్రమ బచన జనిత అఘ జాఈ । సునహిం జె కథా శ్రవన మన లాఈ ॥
తీర్థాటన సాధన సముదాఈ । జోగ బిరాగ గ్యాన నిపునాఈ ॥ 2 ॥
నానా కర్మ ధర్మ బ్రత దానా । సంజమ దమ జప తప మఖ నానా ॥
భూత దయా ద్విజ గుర సేవకాఈ । బిద్యా బినయ బిబేక బడాఈ ॥ 3 ॥
జహఁ లగి సాధన బేద బఖానీ । సబ కర ఫల హరి భగతి భవానీ ॥
సో రఘునాథ భగతి శ్రుతి గాఈ । రామ కృపాఁ కాహూఁ ఎక పాఈ ॥ 4 ॥

పరమపవిత్రమైన శ్రీరామచరితమును తెల్పితిని. దీనిని వినినంతనే సంసారబంధము లన్నియు తెగిపోవును. శరణాగతులకు కల్పవృక్షమూ, కరుణామూర్తియునైన శ్రీరామునిపాదపద్మములయందు ప్రీతియు గల్గును. మనస్సును, చెవులను లగ్నమొనర్చి, ఈ కథను విన్నవారికి మనోవాక్కర్మలచే ఉత్పన్నమైన పాపములన్నియును నశించిపోవును. తీర్థయాత్రలు మొదలగు సాధనలు, యోగ వైరాగ్య జ్ఞాన కౌశలములు, నానావిధ ధర్మకర్మలు, వ్రతములు, దానములు, సంయమ, దమ, జప తపో యజ్ఞములు ప్రాణి కోటిపై కనికరము, బ్రాహ్మణులను గురువులను సేవించుట, విద్యావినయవివేకాదిసాధనలఫలము శ్రీహరిభక్తియే. భవానీ! శ్రుతులలో వర్ణింపబడిన శ్రీరామునిపైఅనన్యభక్తి ప్రభుఅనుగ్రహముచేమాత్రమే ఏ ఒక్కరికో అబ్బును. (చౌ॥ 1-4)

దో- ముని దుర్లభ హరి భగతి నర, పావహిం బినహిం ప్రయాస ।
జే యహ కథా నిరంతర, సునహిం మాని బిస్వాస ॥ 126 ॥

ఉత్తమోత్తమమైన ఈ పుణ్యకథను నిత్యము, నిరంతరము గాఢమైన భక్తివిశ్వాసములతో వినెడివారు మునీశ్వరులకును దుర్లభమైన హరిభక్తిని అనాయాసముగా పొందగలరు. (దో॥ 126)

చౌ- సోఇ సర్బగ్య గునీ సోఇ గ్యాతా । సోఇ మహి మండిత పండిత దాతా ॥
ధర్మ పరాయన సోఇ కుల త్రాతా । రామచరన జా కర మన రాతా ॥ 1 ॥

నీతి నిపున సోఇ పరమ సయానా । శ్రుతి సిద్ధాంత నీక తెహిఁ జానా ॥
సోఇ కబి కోబిద సోఇ రనధీరా । జో ఛల ఛాడి భజఇ రఘుబీరా ॥ 2 ॥
ధన్య దేస సో జహఁ సురసరీ । ధన్య నారి పతిబ్రత అనుసరీ ॥
ధన్య సో భూపు నీతి జో కరఈ । ధన్య సో ద్విజ నిజ ధర్మ న టరఈ ॥ 3 ॥
సో ధన ధన్య ప్రథమ గతి జాకీ । ధన్య పున్య రత మతి సోఇ పాకీ ॥
ధన్య ఘరీ సోఇ జబ సతసంగా । ధన్య జన్మ ద్విజ భగతి అభంగా ॥ 4 ॥

శ్రీరాముని చరణసేవలయందు అనురక్తుడైనవాడే సర్వజ్ఞుడు, జ్ఞాని, గుణనిధి. అతడే భువికి భూషణము, విద్వాంసుడు, దాత, ధర్మపరాయణుడు, వంశరక్షకుడు. త్రికరణశుద్ధిగా శ్రీ రఘువీరుని భజించువాడు నీతికోవిదుడు. పరమబుద్ధిశాలి. అతడే వైదికసిద్ధాన్తములను ఎరిగినవాడు. అతడే కవి, విద్వాంసుడు, రణధీరుడు. దివ్యనది గంగ ప్రవహించు దేశమే ధన్యము. పతివ్రతా ధర్మములను అనుసరించెడి స్త్రీలే ధన్యలు. నీతి నియమములచే పరిపాలనచేయు రాజులే పరమధన్యులు. తమధర్మములను ఆచరించెడి బ్రాహ్మణులే ధన్యులు. దాన ధర్మములకు వినియోగపడు ధనసంపదలే సార్థకములు. పుణ్యకార్యతత్పరమైన బుద్ధియే బుద్ధి. సజ్జన సాంగత్యము కలిగిన క్షణమే క్షణము. బ్రాహ్మణ భక్తి గల జన్మయే జన్మ. (చౌ॥ 1-4)

దో- సో కుల ధన్య ఉమా సును, జగత పూజ్య సుపునీత ।
శ్రీరఘుబీర పరాయన, జెహిఁ నర ఉపజ బినీత ॥ 127 ॥

ఉమా! వినుము. శ్రీరామభక్తిపరాయణులు జన్మించువంశమే ధన్యము. అది జగత్తులో పరమపూజ్యము, అత్యంత పవిత్రము. (దో॥ 127)

చౌ- మతి అనురూప కథా మైఁ భాషీ । జద్యపి ప్రథమ గుప్త కరి రాఖీ ॥
తవ మన ప్రీతి దేఖి అధికాఈ । తబ మైఁ రఘుపతి కథా సునాఈ ॥ 1 ॥
యహ న కహిఅ సఠహీ హఠసీలహి । జో మన లాఇ న సున హరి లీలహి ॥
కహిఅ న లోభిహి క్రోధిహి కామిహి । జో న భజఇ సచరాచర స్వామిహి ॥ 2 ॥
ద్విజ ద్రోహిహి న సునాఇఅ కబహూఁ । సురపతి సరిస హోఇ నృప జబహూఁ ॥
రామ కథా కే తెఇ అధికారీ । జిన్హ కేఁ సతసంగతి అతి ప్యారీ ॥ 3 ॥
గుర పద ప్రీతి నీతి రత జేఈ । ద్విజ సేవక అధికారీ తేఈ ॥
తా కహఁ యహ బిసేష సుఖదాఈ । జాహి ప్రానప్రియ శ్రీరఘురాఈ ॥ 4 ॥

భవానీ! నేను నా బుద్ధిబలముతో ఈ కథను వినిపించితిని. ఇంతవఱకును దీనిని రహస్యముగా ఉంచి యుంటిని. కాని నీలో రామభక్తి పెంపొందుట జూచి, నీ వైశిష్ట్యమును గుర్తించి, శ్రీరామ చరితమును వివరించితిని. శఠునకును, హఠస్వభావముగల వానికిని, శ్రీహరి లీలలను మనస్ఫూర్తిగా విననివానికిని, ఈ గాథను తెలుపరాదు. లోభి, క్రోధి, కామి, మొదలగు వారికిని, శ్రీరామునిభజింపనివారికిని, ఈ కథను వివరింపరాదు. దేవేంద్రునితో

సమానుడగు ఐశ్వర్యవంతుడైనను బ్రాహ్మణద్వేషియైనచో అతనికి ఈ పుణ్యకథను ఎన్నడును తెలుపరాదు. సత్సాంగత్యముపై భక్తిశ్రద్ధలుగలవారే ఈ రామకథాశ్రవణమునకు అర్హులు. గురు చరణములయందు ప్రీతిగలవారు, నీతిపరులు, బ్రాహ్మణులను సేవించువారు ఈ కథా శ్రవణమునకు పాత్రులు. తనప్రాణములతో సమానముగా శ్రీ రఘునాథుని ప్రేమించువ్యక్తికి ఈ చరితము మిక్కిలి సుఖప్రదాయకము. (చౌ॥ 1-4)

దో- రామ చరన రతి జో చహ, అథవా పద నిర్బాన ।
భావ సహిత సో యహ కథా, కరఉ శ్రవన పుట పాన ॥ **128** ॥

శ్రీరాముని చరణములయందు అనురాగముగలవాడును, మోక్షపదమును కాంక్షించువాడును, అమృతతుల్యమగు ఈ కథను తనచెవులార గ్రోలును. (దో॥ 128)

చౌ- రామ కథా గిరిజా మైఀ బరనీ । కలి మల సమని మనోమల హరనీ ॥
సంసృతి రోగ సజీవన మూరీ । రామ కథా గావహిఀ శ్రుతి సూరీ ॥ **1** ॥
ఎహి మహఀ రుచిర సప్త సోపానా । రఘుపతి భగతి కేర పంథానా ॥
అతి హరి కృపా జాహి పర హోఈ । పాఉఀ దేఇ ఎహిఀ మారగ సోఈ ॥ **2** ॥
మన కామనా సిద్ధి నర పావా । జే యహ కథా కపట తజి గావా ॥
కహహిఀ సునహిఀ అనుమోదన కరహీఀ । తే గోపద ఇవ భవనిధి తరహీఀ ॥ **3** ॥
సుని సబ కథా హృదయ అతి భాఈ । గిరిజా బోలీ గిరా సుహాఈ ॥
నాథ కృపాఀ మమ గత సందేహా । రామ చరన ఉపజేఉ నవ నేహా ॥ **4** ॥

ఓ గిరిజా! కలియుగ పాపములను అంతరింప జేయునదియు, మనోమాలిన్యములను హరింప జేయునదియును ఐన శ్రీరామ చరితమును తెల్పితిని. ఈ రామ కథ జనన మరణరూపవ్యాధిని నివారించు సంజీవనీమూలిక. ఈ కథను వేదములు, విద్వాంసులు వేనోళ్ల ప్రస్తుతించుచున్నారు. ఇందులో మనోహరములైన సప్తసోపానములు గలవు. ఇవి శ్రీ రఘునాథునిపై భక్తినికలిగించు మార్గములు. శ్రీహరికృపకు పాత్రులైనవారే ఈమార్గమున అడుగిడగలరు. కపటమును త్యజించి (త్రికరణ శుద్ధిగా) ఈ కథాగానముచేసినవారిమనోరథములు సిద్ధించును. ఈ కథను వినెడి వారికిని, వినిపించువారికిని, విశ్వసించెడివారికిని, సంసారసాగరము గోష్పాదమంతగా అగును. (యాజ్ఞ వల్క్యుడు పలుకుచున్నాడు.) కథనంతయు వినినపిదప పార్వతీహృదయము అతి ప్రసన్నమాయెను. ఆ దేవి మృదుమధురముగా ఇట్లు పలికెను. "స్వామీ! మీకృపచే నాసందేహములు పటాపంచలయ్యెను. శ్రీరాముని చరణకమలములపై అనన్యభక్తి జనించెను. (చౌ॥ 1-4)

దో- మైఀ కృతకృత్య భఇఉఀ అబ, తవ ప్రసాద బిస్వేస ।
ఉపజీ రామ భగతి దృఢ, బీతే సకల కలేస ॥ **129** ॥

ఓ విశ్వనాథా! మీ దయవలన నేను కృతార్థురాలనైతిని. నాలో దృఢమైనరామభక్తి ఉదయించెను. నాక్లేశములన్నియును దూరమయ్యెను." (దో॥ 129)

చౌ- యహ సుభ సంభు ఉమా సంబాదా । సుఖ సంపాదన సమన బిషాదా ॥
భవ భంజన గంజన సందేహా । జన రంజన సజ్జన ప్రియ ఏహా ॥ 1 ॥
రామ ఉపాసక జే జగ మాహీం । ఏహి సమ ప్రియ తిన్హ కేం కఛు నాహీం ॥
రఘుపతి కృపాం జథామతి గావా । మైం యహ పావన చరిత సుహావా ॥ 2 ॥
ఏహిం కలికాల న సాధన దూజా । జోగ జగ్య జప తప బ్రత పూజా ॥
రామహి సుమిరిఅ గాఇఅ రామహి । సంతత సునిఅ రామ గున గ్రామహి ॥ 3 ॥
జాసు పతిత పావన బడ బానా । గావహిం కబి శ్రుతి సంత పురానా ॥
తాహి భజహి మన తజి కుటిలాఈ । రామ భజేం గతి కేహిం నహిం పాఈ ॥ 4 ॥

ఉమాశంకరుల ఈ సంభాషణము శోకనాశకము, లోకకల్యాణ కారకము. సర్వసుఖప్రదము. ఇది జననమరణరాహిత్యమును గూర్చును. సందేహములను దూరముచేయును. భక్తులకు ఆనందమును ప్రసాదించును. ఇది జనమనోరంజకము. సజ్జనులకు అత్యంతప్రియము, ప్రపంచములో శ్రీరాముని ఉపాసించువారికి శ్రీరామచరితమువలె ప్రియమును గూర్చునది ఈ లోకములో ఏదియును ఉండదు. (తులసీదాసు పలుకుచున్నాడు.) నేను ఈ పవిత్ర సుందర కథను యథాశక్తి గానముచేసితిని. ఈ కలియుగమున యోగము, యజ్ఞము, జపము, తపము, వ్రతము, అర్చనము, మొదలగుసాధనమార్గములేవియు శ్రీరామునికథవలె ఉత్తమోత్తమ ఫలములను ఈయజాలవు. కేవలము శ్రీరాముని స్మరించుట, శ్రీరామునిగుణగానము చేయుట, నిరంతరము శ్రీరామునిగుణగణములనుగూర్చి వినుటయే మానవాళికి పరమకర్తవ్యము. పతితులనుగూడ పవిత్రమొనర్చెడివాడుగా (పతితపావనుడుగా) కీర్తిగాంచినవాడు ఆ శ్రీరామచంద్రప్రభువు. ఈవిధముగా సజ్జనులు, కవులు, వేదపురాణములు లోకమునకు ఉపదేశించుచుండుట జగద్విదితము. కావున ఓ మనసా! కపటమునుమాని శ్రీ రఘునాథుని భజింపుము. శ్రీరాముని భజించినచో మోక్షమును పొందని వారెవ్వరు? (చౌ॥ 1-4)

ఛం-పాఈ న కేహిం గతి పతిత పావన రామ భజి సును సఠ మనా ।
గనికా అజామిల బ్యాధ గీధ గజాది ఖల తారే ఘనా ॥
ఆభీర జమన కిరాత ఖస స్వపచాది అతి అఘరూప జే ।
కహి నామ బారక తేపి పావన హోహిం రామ నమామి తే ॥ 1 ॥
రఘుబంస భూషన చరిత యహ నర కహహిం సునహిం జె గావహీం ॥
కలి మల మనోమల ధోఇ బిను శ్రమ రామ ధామ సిధావహీం ॥
సత పంచ చౌపాఈం మనోహర జాని జో నర ఉర ధరై ।
దారున అబిద్యా పంచ జనిత బికార శ్రీరఘుబర హరై ॥ 2 ॥

సుందర సుజాన కృపా నిధాన అనాథ పర కర ప్రీతి జో।
సో ఏక రామ అకామ హిత నిర్బానప్రద సమ ఆన కో॥
జాకీ కృపా లవలేస తే మతిమంద తులసీదాసహూఁ।
పాయో పరమ బిశ్రాము రామ సమాన ప్రభు నాహీఁ కహూఁ॥ 3 ॥

ఓ మూర్ఖ మనసా! పతిత పావనుడైన శ్రీరాముని భజించి, పరమపదమును పొందనివారెవ్వరు? ఒక గణిక (పింగళ) అజామీళుడు, వ్యాధుడు (వాల్మీకి), గ్రద్ధ (జటాయువు), గజము(గజేంద్రుడు) మొదలగు ప్రాణులనే గాక పెక్కుమంది దుష్టులనుగూడ శ్రీరాముడు తరింప జేసెను. ఆభీరులు, యవనులు, కిరాతులు, ఖసులు, చండాలురు మొదలగుఅత్యంతపాపులుగూడ శ్రీరామ నామమును స్మరించి, పవిత్రులైరి. అట్టి శ్రీరామచంద్రునకు నేను నమస్కరించెదను. (1) రఘు వంశ భూషణుడైన శ్రీరాముని ఈ చరిత్రమును వర్ణించువారును, వక్తలును, శ్రోతలును, గానము చేయువారును కలియుగపాపములను, మనోమాలిన్యములను ప్రక్షాళనమొనర్చుకొని, అనాయాసముగా, నేరుగా రామధామమును జేరుదురు. వేయేల? ఈ రామాయణమునందలి '5100' చౌపాఈలను మనోహరమైనవిగా గ్రహించి, హృదయమున స్థిరముగా చేర్చుకొనినవారు దారుణ-అవిద్యాజనితములైన పంచవికారములను (అవిద్య, అస్మిత, రాగ, ద్వేష, అభినివేశ క్లేశములను) అరిషడ్వర్గములను (కామక్రోధలోభమోహ మదమాత్సర్యములనెడి వికారములను) శ్రీరాముడు నిర్మూలించును. (2) సౌందర్యనిధి, సుజ్ఞాని, దయాపయోధి, అనాథరక్షకుడు-అను విశిష్టగుణశోభితుడు శ్రీరాముడు మాత్రమే. నిష్కామ భక్తిని, కల్యాణగుణములను ఆయనవలె ప్రసాదించువాడును, సంసారబంధములనుండి విముక్తిని కల్గించు వాడును మఱియొకడు లేడు. అతనిలేశమాత్రమైన కృపచేతనే, మంద బుద్ధినైన నేను తులసీదాసును పరమశాంతికి నోచుకొంటిని. అట్టి శ్రీరామచంద్రుని వంటి ప్రభువు "న భూతో న భవిష్యతి". (ఛం॥ 3)

దో- మో సమ దీన న దీన హిత, తుమ్హ సమాన రఘుబీర।
అస బిచారి రఘుబంస మని, హరహు బిషమ భవ భీర॥ 130(క)॥
కామిహి నారి పిఆరి జిమి, లోభిహి ప్రియ జిమి దామ।
తిమి రఘునాథ నిరంతర, ప్రియ లాగహు మోహి రామ॥ 130(ఖ)॥

ఓ రఘువీరా! నా వంటి దీనుడు ఎవ్వడును ఉండడు. నీ వంటి దీనజనరక్షకుడును లేడు. ఇట్లు యోచించి, ఓ రఘువంశమణీ! నా జననమరణరూపభయానకభవసంకటములను అంతరింప జేయుము. కాముకునకు స్త్రీ, లోభికి ధనము అత్యంత ప్రీతికరమైనట్లు రఘునాథా! శ్రీరామా! నీవు నాకు నిరంతరము మిక్కిలి ప్రీతికరుడవు (ప్రియమును గూర్చువాడవు) కమ్ము. (దో॥ 130. క,ఖ)

శ్లో॥ యత్పూర్వం ప్రభుణా కృతం సుకవినా శ్రీశంభునా దుర్గమం
శ్రీమద్రామపదాబ్జభక్తిమనిశం ప్రాప్త్యై తు రామాయణమ్।

మత్వా తద్రఘునాథనామనిరతం స్వాంతస్తమఃశాంతయే
భాషాబద్ధమిదం చకార తులసీదాసస్తథా మానసమ్ ॥ 1 ॥

సర్వ సమర్థుడును, మహాకవివతంసుడును ఐన శ్రీ శంకరుడు శ్రీరామచరణకమలముల యందు అనన్యమైనభక్తికలిగి, అది నిరంతరము తనమనస్సునందు కుదురుకొనుటకై దుర్లభమైన ఈ మానస రామాయణమును పూర్వమే రచించెను. తులసీదాసు ఈ మానస రామాయణమును రామనామమహాత్మ్య పరిపూర్ణముగా భావించి, తనఅంతఃకరణమునందలి అజ్ఞానాంధకారమును అంతరింపజేసికొనుటకై ఈ మానసమును భాషాబద్ధమొనర్చెను. (1)

పుణ్యం పాపహరం సదా శివకరం విజ్ఞానభక్తిప్రదం
మాయామోహమలాపహం సువిమలం ప్రేమాంబుపూరం శుభమ్ ।
శ్రీమద్రామచరిత్రమానసమిదం భక్త్యావగాహంతి యే
తే సంసారపతంగఘోరకిరణైర్దహ్యంతి నో మానవాః ॥ 2 ॥

ఈ రామచరితమానసము అత్యంత పుణ్యప్రదము, సమస్తపాపహరము, సర్వదా మంగళ కరము, అనన్య భక్తిజ్ఞానములను ప్రసాదించునది, మాయామోహమాలిన్యములను నశింప జేయునది, నిర్మల ప్రేమజలపరిపూర్ణము, సర్వ శుభ ప్రదము. ఈ మానస సరోవరమున భక్తి పూర్వకముగా మునకలు వేయువారు సాంసారిక్లేశములనెడి ప్రచండసూర్యకిరణములచే దహింపబడక పరమశాంతిని పొందెదరు. (2)

మాసపారాయణము - ముప్పదియవ విరామము
నవాహ్నికపారాయణము - తొమ్మిదవ విరామము

ఇతి శ్రీమద్రామచరితమానసే సకలకలికలుషవిధ్వంసనే
సప్తమః సోపానః సమాప్తః
కలియుగ పాపములను నశింపజేయు శ్రీరామచరితమానమునందలి ఉత్తరకాండము
అను సప్తమ సోపానము సమాప్తము

(ఉత్తరకాండము సమాప్తము)

శ్లో॥ చరితం రఘునాథస్య, శతకోటి ప్రవిస్తరమ్ ।
ఏకైకమక్షరం ప్రోక్తం, మహా పాతక నాశనమ్ ॥

ఓమ్ తత్ సత్

ఈ కావ్య విశేషములనుగూర్చి
ఒక్కమాట

పరంపరాగతమైన భారతీయసంస్కృతి అవగాహనమునకును దానిపరిరక్షణమునకును శ్రీ మద్రామాయణ భగవద్గీతలు పట్టుగొమ్మలు. భగవంతుడు స్వయముగా శ్రీరామచంద్రుడై అవతరించి, తన ఆదర్శజీవితముద్వారా మానవధర్మములను, వాటివిలువలను లోకమునకు చాటెను. ఈ రామావతారవైశిష్ట్యమును ప్రకటించునదియే శ్రీమద్రామాయణము. ఆ భగవంతుడే మఱల ద్వాపరయుగమున శ్రీకృష్ణుడుగా అవతరించి, అర్జునుని నిమిత్తముగా జేసికొని, లోకమునకు తనదివ్యప్రబోధమును గావించెను. అదివ్యోపదేశమే 'శ్రీమద్భగవద్గీత' శ్రీమద్రామాయణ భగవద్గీతలు లోకమునకు రెండు కన్నుల వంటివి. ఇందలి ఉపదేశములు సమస్తమానవాళికిని సర్వకాలములయందును ఆదర్శప్రాయములు, ఆచరణీయములు.

ఆదికవియైన వాల్మీకిమహర్షి శ్రీరామావతారతత్త్వమును శ్రీమద్రామాయణముగా సంస్కృతమున రచించి, లోకమునకందించెను. అది విశ్వవ్యాప్తమై మిక్కిలి ప్రశస్తిని పొందెను. కాని అది సంస్కృతమున రచింపబడుటచే అందలి విశేషములు పండితులకు మాత్రమే గ్రాహ్యములు. కాని మహాకవి శ్రీ గోస్వామి తులసీదాసు 'శ్రీరామచరిత మానసమును వ్యవహారభాషయైన అవధిభాషలో రచించుటచే అది పండితులకును, పామరులకును సులభగ్రాహ్యమైనది. ఇది సరళమైన సుందరమైన మధురరచన. హాయిగా గానము చేసికొనుటకు అనువైనది. ఇందలి 'దోహా'లు 'సోరఠ'లు 'చౌపాఈ'లు 'ఛంద్'లు పరమానందదాయకములు. ఇవి పండితులకును పనిచెప్పును. పామరులనూ రంజింపజేయును. అంతేగాదు ఆ పరమశివునిగూడ ఆనందింపజేసి, ఆయనఆశీస్సులకును పాత్రములైనవి. ఇందలి శబ్దాలంకారములు, అర్థాలంకారములు నిరుపమానములు. అంత్యప్రాసల, అనుప్రాసల అందచందములు అత్యంతమనోహరములు.

శ్రీరామచరితమానసమునందలి పాత్రపోషణము అమోఘము, సహజసుందరము. దంపతుల అన్యోన్యానురాగములు, మాతాసుతులవాత్సల్యములు, పితాపుత్రసంబంధములు, సోదరులసౌహార్దములు, స్త్రీ పురుషుల మర్యాదా జీవనములు, మన్ననలు, పాలకులయెడ ప్రజల భక్తి విశ్వాసములు, ప్రభువుల ప్రజానురాగములు ఇందు సమయోచితముగా సరసముగా వర్ణింపబడినవి.

శ్రీరాముడు ఈ మహాకావ్యమునకు కథానాయకుడు. ధర్మపరిరక్షణకై భగవంతుడే రఘువంశమున కౌసల్యా దశరథులపుణ్యఫలముగా వారికి పుత్రుడై అవతరించెను. ఆయన భగవదవతారమేయైనను లోకమునకు ఆదర్శప్రాయుడైన ఒక మహాపురుషుడుగా తనలీలలను ప్రదర్శించెను. ఆయన లీలావిలాసములు వినిన వారికిని, చదివిన వారికిని, స్మరించిన వారికిని హృదయములయందు పవిత్ర భావములను కలిగించును. శ్రీరామచంద్రుడు సద్గుణ సముద్రుడు. ఆయన ప్రతిచర్యయు అనుసరణీయము. మాతాపితరులయెడ భక్తి, గురువులయెడ వినయ విధేయతలు, ఏకపత్నీవ్రతనియమము, భ్రాతృప్రేమ, మిత్రులయెడ అనురాగము. శరణాగత వాత్సల్యము, ప్రజాను రాగము మొదలగునవి ఆయనకు సహజగుణములు.

శ్రీరాముని వెన్నంటివచ్చిన ఆదిశేషునిఅవతారమే శ్రీలక్ష్మణస్వామి. శ్రీరామునిపాదపద్మసేవయే తనకర్తవ్యమని భావించి, అతడు అందు పరవశుడు అగుచుండును. విశ్వామిత్రునియాగసంరక్షణసమయమునను, శ్రీరామునివనవాసకాలమునను లక్ష్మణుడు నిరంతరము అంకితభావముతో భ్రాతృసేవలొనర్చినతీరు అత్యద్భుతము. శ్రీరామలక్ష్మణులపరస్పరప్రేమానురాగములు అపూర్వములు. వనవాసమునకు సన్నద్ధుడగుచున్న రాముని

అనుసరించుటకై లక్ష్మణుడు ఆయనతో విన్నవించుకొనిన తీరు, అట్లే లక్ష్మణుడు మూర్ఛిల్లినప్పుడు అతనికై శ్రీరాముడు పొందిన వేదన, వారిపరస్పరప్రేమానురాగములకు ప్రబలతార్కాణములు.

భరతుడు శ్రీరామునకు ప్రియసోదరుడేగాక పరమభక్తుడుగూడ. తల్లి కైకేయిమోహకారణముగ కోసల రాజ్యాధికారము తనచేతికందినను దానిని తృణప్రాయముగా త్యజించి, కౌసల్యామాతసమక్షమునను, నిండు సభలో వసిష్ఠాదిమహాపురుషులయెదుటను అతడు ప్రకటించిన పరితాపవచనములు ఆయనహృదయస్వచ్ఛతను వెల్లడించుచున్నవి. ఇంకను చిత్రకూటమున రామునిముందు అతడు ప్రకటించినవేదన, శ్రీరామునిపాదుకలకు పట్టముగట్టుట అనునవి శ్రీరామునియెడ భరతునిఅనన్య భక్తికిని, నిస్స్వార్థబుద్ధికిని నిదర్శనములు. నంది గ్రామమున ఆయన ఆచరించిన తపోనిష్ఠానియమములు మహామునులకును ఆదర్శప్రాయములు.

అవనిజాత సీత మహాసాధ్వి. నిస్సంగనిష్ఠాజీవనవిధానములతో వాసికెక్కిన జనకునిగారాలబిడ్డ. ఆమె మహాలక్ష్మీదేవి అవతారము. శివధనుర్భంగముగావించిన శ్రీరామునిమెడలో వరమాల వేసి, రామపత్నియై వాసికెక్కిన 'వనితామణి'. కన్న తల్లిదండ్రులకును, ఆశీర్వదించి, ఆదరించిన అత్తమామలకును ప్రేమపాత్రురాలై, అందరి మన్ననలను చూరగొనిన ఉత్తమురాలు. కౌసల్యాదేవి అనుమతిని, శ్రీరాముని ఆమోదమును పొంది, ఆయనవెంట వనములకు నడిచిన పతిసేవాపరాయణ. మునీశ్వరులసేవలతో, మునిపత్నులఆశీస్సులతో పరమపునీతయైన ఆదర్శనారీశిరోమణి. విధివశమున రావణాపహరణమునకు గురియైనను, విధిలేక పరులపంచన అశోకవనములో అవస్థలపాలైనను, పతికి దూరముగా కాలము గడుపవలసివచ్చినను చెక్కుచెదరని సౌశీల్యముతో అగ్నిపరీక్షలో నిగ్గుదేలిన వనితారత్నము. రామానుగ్రహముతో, మారుతిగావించిన సేవలతో కష్టాలకడలిని దాటి, అయోధ్యను జేరి, భర్తృ సహధర్మచారిణియై, శ్రీరామపట్టమహిషిగా వాసిగాంచిన సీతామాత నారీలోకమునకే ఆదర్శప్రాయురాలు.

ఆంజనేయుడు వాయునందనుడు, అంజనాదేవి ముద్దుల బిడ్డడు. శ్రీరామచంద్రస్వామికి పరమభక్తుడు. పరమ శివుని అంశతో ఈ నేలపై అడుగిడిన కారణజన్ముడు. రామలక్ష్మణులను తన భుజములపై నిలుపుకొని, వారిని ఋశ్యమూక పర్వతమునకు జేర్చి, రామసుగ్రీవులకు మైత్రిని గూర్చిన మహాపురుషుడు. సుగ్రీవునిసచివునిగా మసలుచు, వాలివధానంతరము సుగ్రీవునకు కర్తవ్యమును జ్ఞప్తికిదెచ్చి, రామకార్యమునకు తోడ్పడిన పుణ్యమూర్తి. శ్రీరామచంద్రప్రభువు ఒసంగిన అంగుళీయకమును గొని, అంగదాదులతో గూడి, సీతాన్వేషణకు నడుము బిగించినవాడు. స్వయంప్రభ సూచనతో, సంపాతిసహకారముతో అంగదాదులప్రోత్సాహముతో వివిధపరీక్షలలో నెగ్గి, వారిధిని దాటిన వీరాధివీరుడు. లంకిణిని హతమార్చి, లంకలో ప్రవేశించి, అకలంకదీక్షతో అశోకవనమున అడుగిడి రామాంగుళీయకమును సీతామాతకు సమర్పించి, ఆమె ఆశీస్సులనందుకొనినవాడు. అశోకవనమును ధ్వంసమొనర్చి, రాక్షసులను పరిమార్చి, రావణుని హెచ్చరించి, లంకను గాల్చి, అనుయాయులతో రామసమక్షమున నిల్చి, సీతామాత శిరోభూషణమును ఆ ప్రభువునకర్పించిన ధన్యజీవుడతడు. రావణవధలో శ్రీరామవిజయగాథలో వీరోచితపాత్రను నిర్వహించిన ఆ మహామహుడు చిరస్మరణీయుడు. అతడు శ్రీరఘువీరుప్రశంసలకు పాత్రుడైనవాడు. అంతేగాదు శ్రీరామునిఆలింగనసుఖములకు నోచుకొని, బ్రహ్మానందమును అనుభవించినవాడతడు. శ్రీరామునిసేవలతో పరమపునీతుడైన ఆ పవనసుతుడు సర్వదా సర్వారాధ్యుడు.

శ్రీమన్నారాయణునిఅనుగ్రహమునకు పాత్రులైన శతరూపాస్వాయంభువమనువులు ఈలోకమున కౌసల్యాదశరథులై జన్మించిరి. శ్రీహరిఅవతారమైన శ్రీరాముని తనబంగారు కడుపునగన్న ధన్యాత్మురాలు కౌసల్యామాత. శ్రీరాముడవతరించిన వెంటనే అతడు తనచతుర్భుజరూపమున ఆ కన్నతల్లికి దర్శనమిచ్చెను. అప్పుడామె బ్రహ్మానందభరితురాలయ్యెను. అనంతరము ఆమెకోరికమేరకు అతడు ముద్దులుమూటగట్టు శిశువుగా

మాటి ఆమెఒడిని జేరెను. ఆయన లీలావిలాసములను దర్శించి, ఆ తల్లి మురిసిపోయెను. వచ్చియు రాని బుడి బుడి నడకలతో తన ముందు తారాడు ఆ బాలరామునకు తన చల్లని చేతులతో గోరుముద్దలు తినుపించుచు ఆయనను లాలించి, పాలించిన కృతార్థురాలు ఆ కౌసల్యామాత. తూగుటుయ్యేలలో తన చిన్నారి రామన్నను పరుండబెట్టి, కమ్మని జోలపాటలు పాడుచు, జోకొట్టుచు పరవసించి పోయిన అదృష్టవంతురాలు ఆ రామజనని. యాగరక్షణ నిమిత్తముగా తన వెంటవచ్చిన శ్రీరాముని మేల్కొలుపుచు విశ్వామిత్రుడు "కౌసల్యా సుప్రజా రామ" అని సంబోధించెను. ఆ కమ్మని పిలుపు నేటికిని ఇంటింటా మాఱుమ్రోగుచు కౌసల్యామాతకీర్తిని సమస్తలోకములలో చిరస్థిరము గావించుచున్నది. శ్రీరామునివనగమనసమయమున ఆమె పడిన మనోవేదన వర్ణనాతీతము. వెళ్లవలదన్నచో పతియాజ్ఞను మీఱినట్లగును. దానివలన పాపములంటును. 'వెళ్లుము' అనుటకు పుత్రవాత్సల్యము అడ్డువచ్చును. ఎట్టకేలకు ఈ డోలాయమానస్థితినుండి బయటపడి, పతియాజ్ఞను తలదాల్చి, వనగమనమునకు రాముని అనుమతించెను. భరతుడు తనముందునిల్చి, రామునికై పరిపరివిధముల పరితపించుచుండగా గుండెను దిటవు చేసికొని, విజ్ఞతతో ఆ తల్లి అతనిని ఓదార్చినతీరు అతిశ్లాఘనీయము. సీతాదేవిపై ఆమెకుగలవాత్సల్యము లోకమునకే ఆదర్శము. వేయేల సర్వదా సర్వథా మన రామజననిజన్మ ధన్యము.

తులసీదాసమహాకవి చిత్రించిన పాత్రలలో సుమిత్రాదేవిపాత్ర పరిధినిబట్టి చిన్నది. ఉదాత్తగుణప్రభావమున మిన్నయైనది. లక్ష్మణశత్రుఘ్నుల కన్నతల్లియైన సుమిత్ర తన సాధుస్వభావముచేతను, సత్ప్రవర్తనకారణమునను లోకమున మన్ననలను పొందిన మహితాత్మురాలు. సీతారాములను సేవించుటకై వనగమనమునకు అనుమతిని గోరిన లక్ష్మణునకు సుమిత్రామాత ఒసంగిన ఉపదేశములు అత్యద్భుతములు అపూర్వములు ఆదర్శప్రాయములు.

"శ్రీరాముని తండ్రిగా భావింపుము. సీతమ్మను తల్లిగా సేవింపుము. అడవిని అయోధ్యగా తలంపుము. నిరంతరము వారి సేవలలోనే ఆనందమును అనుభవింపుము"- అను ఈ పల్కులు ఆమెసహనసౌశీల్యములకు మచ్చుతునకలు. తన సుతులలో లక్ష్మణస్వామిని రామునిసేవలకును, శత్రుఘ్నుని భరతునిసేవలకును నియోగించిన త్యాగమూర్తి మన సుమిత్రామాత.

జన్మసార్థక్యమునకై శ్రీహరినిగూర్చి తపమొనర్చి, దైవానుగ్రహమునకు పాత్రుడైన స్వాయంభువమనువు దశరథుడుగా జన్మించెను. పరాక్రమమునను రణకౌశలమునను సాటిలేనివాడు ఆ కోసలదేశాధిపతి. ఇంద్రునకును సాయపడగలిగిన సమరవీరుడు సత్యవాక్యపరిపాలకుడు ఆ అయోధ్యాప్రభువు. పెద్దలమాటలను, గురువచనములను గౌరవించువాడు. వసిష్ఠునిసూచనపై విశ్వామిత్రునివెంట రామలక్ష్మణులను పంపి, యాగరక్షణకు తోడ్పడినవాడు. విధివశమున కైకేయికుతంత్రములకు బలియై, విలవిలలాడినను ఆడినమాటను తప్పని సత్యసంధుడు. మునీశ్వరునిశాపఫలితముగ అంతులేని పుత్రశోకమునకు గురియై, స్వర్గమునలంకరించిన పుణ్యపురుషుడు అతడు. అవతారమూర్తియైన శ్రీరామచంద్రునకు తండ్రియైన దశరథుడు సుచరిత్రుడు.

సూర్యవంశమునకు కులగురువైన వసిష్ఠమహర్షి ఋషిపరంపరలో జగద్విఖ్యాతినందినవాడు. ఈయనకు అన్ని విధములుగ తగినఇల్లాలు అరుంధతీదేవి. కలకాలము ఈ పవిత్రదంపతులు నూతన వధూవరులకు ఆరాధ్యులు. వసిష్ఠుడు వేదశాస్త్రపురాణధర్మమర్మజ్ఞుడు. సందర్భోచితముగా ధర్మప్రబోధము చేయుటలో సమర్థుడు. పుత్రప్రేమచే వెనుక ముందాడుచున్న దశరథునకు హితవచనములను పలికి, విశ్వామిత్రునివెంట రామలక్ష్మణులను పంపుటలో ప్రముఖపాత్ర వహించినవాడు. సీతారామకల్యాణోత్సవసమయమున గురుస్థానమును అలంకరించి, తన ఆశీస్సులను అందించిన ఋషిపుంగవుడు. దశరథుడు స్వర్గస్థుడై విపత్కరపరిస్థితులేర్పడగా సమయోచితముగా కార్యములను చక్కగా నడిపించినవాడు. శోకవిహ్వలుడైన భరతునకు హితోపదేశమును గావించి, ఆయనను ఓదార్చినవాడు. భరతునివెంట చిత్రకూటమునకు వెళ్ళి, శ్రీరాముని పితృాజ్ఞాపరిపాలనదీక్షకును, భరతుని అనన్య భక్తి

తత్పరతకును భంగమురాకుండ సమన్వయమార్గమును సూచించి, సమస్యాపరిష్కారమునకు తోడ్పడినవాడు. శ్రీరాముడు దుష్టులను శిక్షించి, సపరివారముగా అయోధ్యకు విచ్చేసినపిదప శ్రీరామపట్టాభిషేకమహోత్సవమును జరిపించి, లోకకల్యాణమునకు సహాయపడినవాడు ఈ వసిష్ఠమహాముని.

శ్రీరామచరితమానసములో విశ్వామిత్రునిపాత్ర విశిష్టమైనది. యాగరక్షణనెపముతో రామలక్ష్మణులను వెంటబెట్టుకొనివెళ్ళి, వారికి 'బల-అతిబల' అను విద్యలను అందించుటయేగాక వివిధశస్త్రాస్త్రప్రయోగములలో వారిని ప్రవీణులను గావించినవాడు ఈ గాధిసుతుడు. యజ్ఞానంతరము రామలక్ష్మణులతో మిథిలకు చేరి, శ్రీరామునిచే శివధనుర్భంగము గావింపజేసిన మహనీయుడితడు. సీతారాములకల్యాణమహోత్సవమును జరిపించి, మిథిలా-అయోధ్యావాసుల మన్ననలను పొందిన మహామహర్షి ఇతడు.

'కర్మయోగి'గా ఖ్యాతివహించిన, మిథిలాధిపతియైన జనకమహారాజు రాజన్యులలో రాణకెక్కినవాడు. అవనిజాతయైన సీతమ్మకు తండ్రి. 'శివధనుర్భంగము గావించిన వానినే సీతవరించును'- అని ప్రతిజ్ఞాపూర్వకముగా ప్రకటించి, శ్రీరాముని శౌర్యపరాక్రమములను లోకమునకు విదితమొనర్చినవాడు. పరశురాముని కోపతాపములకు కలతచెందియు, కథసుఖాంతమగుటతో శ్రీరామవిజయమునకు సంతసించినవాడు. సమర్థులగు దూతలద్వారా దశరథుని సపరివారముగా ఆహ్వానించి, వారికి సకలమర్యాదలతో స్వాగతముపలికిన సౌజన్యమూర్తి. జగన్మోహనముగా కన్నుల పండువుగా శ్రీ సీతారామకల్యాణమహోత్సవమును జరిపించి, సమస్తలోకములకును ఆనందమును గూర్చిన మహాపురుషుడు. తన సాధుస్వభావముచే దశరథాదుల మన్ననలనందిన జనకమహారాజు మహనీయుడు. భరతుడు చిత్రకూటమునకు జేరినప్పుడు తామును సపరివారముగా అచటికేగి, శ్రీరామలక్ష్మణ భరతశత్రుఘ్నుల మనోభావములకు అనుగుణముగా ధర్మవచనములను బలికి, అందఱి గౌరవాదరములను చూరగొనిన ధీశాలి.

శృంగబేరపురపాలకుడైన గుహుడు శ్రీరామవనవాససమయమున చూపిన భక్తితాత్పర్యములు, కావించిన మర్యాదాసహకారములు అపూర్వములు. వనవాసియేయైనను ఆతనిరామసేవలు ఆదర్శప్రాయములు. అతడు భరతునకు తోడ్పడినరీతియు ప్రశంసనీయము. భరద్వాజమహర్షి తనఆశ్రమమునకు విచ్చేసిన శ్రీరామునకు సాదరముగా పల్కిన ఆశీస్సులు, భరతునకొసంగిన అతిథి మర్యాదలు అమోఘములు. శ్రీ సీతారామలక్ష్మణులను ఆదరించుటలోను, వారినివాసస్థానమును నిర్దేశించుటలోను వాల్మీకిమహర్షి నిర్వహించినపాత్ర విస్మరింపరానిది. అత్రిమహర్షి గావించిన రామస్తుతి, సీతామాతకు అనసూయాదేవి ఉపదేశించిన పతివ్రతాధర్మములు చిరస్మరణీయములు. శరభంగమహర్షి, సుతీక్ష్ణముని, అగస్త్యమహాముని తమ ఆశీస్సులతో శ్రీరాముని ఆదరించి, వారు తరించిన తీరు ప్రశంసార్హము.

పరమభక్తురాలైన శబరి మిక్కిలి భక్తిప్రపత్తులతో రామలక్ష్మణులకొనర్చిన అతిథిసేవలు అపూర్వములు. వానరరాజైన సుగ్రీవుడు శ్రీరామునితో పరస్పరమైత్రీసహకారములకు ఒడంబడి, వాలివధానంతరము కిష్కింధకు రాజై, వానరపరివారములతో సీతాన్వేషణ కొనసాగించుట అతని కృతజ్ఞతకు నిదర్శనము. హనుమదాదుల ద్వారా సీతజాడ తెలియగా వారధినిర్మాణములోను, రామరావణయుద్ధములోను యథాశక్తి సేవలందించిన సుగ్రీవుని జన్మ ధన్యము. వాలిపుత్రుడైన అంగదుడు రావణునితో జరిపిన దౌత్యము రాక్షసులకు దడపుట్టించినది, 'రామదండు'కు సంతోషమును గూర్చినది. శ్రీహరిభక్తుడైన విభీషణుడు తన అన్నయైన రావణునకు చేసిన హితబోధలు విస్మరింపరానివి. అతడు శ్రీరాముని శరణుజొచ్చినవిధము, శ్రీరామునివాత్సల్యమునకు పాత్రుడైన రీతి, ధర్మస్వరూపుడైన శ్రీరామునివిజయమునకు రణరంగమున సహకరించిన పద్ధతి వర్ణనాతీతములు.

రాక్షసకులసంజాతయైనను ధర్మమునే అనుసరించుచుండెడి త్రిజట తనస్వప్నవృత్తాంతమును వినిపించుట ద్వారా రాక్షసపరిచారికలకు భయమును కలిగించిన విధము, సీతమ్మకు ఊరట కల్గించిన పద్ధతి మఱువరానివి. జటాయువు పక్షియేయైనను సీతాపహరణసమయమున రావణుని ఎదుర్కొని పోరుసల్పిన తీరు, రామునిసుఖ కరస్పర్శకు తేరుకొని ఆయనను స్తుతించి, పరమపదమును పొందిన విధము ప్రాతఃస్మరణీయములు. జటాయువు సోదరుడైన సంపాతియొనర్చిన రామసేవలు విస్మరింపరానివి. ఆయా సందర్భములలో సమయానుకూలముగా సుమంత్రుడొనర్చిన సేవలు లోకప్రసిద్ధములు. గంగానదిని దాటించుటలో శ్రీసీతారామలక్ష్మణులకు నావికుడు యుక్తితో భక్తితో పాదప్రక్షాళనాది సేవలందించిన విధము అత్యద్భుతము, పరమానందదాయకము. వనములలో శ్రీసీతారామలక్ష్మణులకును, భరతునకును, అయోధ్యావాసులకును, మిథిలానగరప్రజలకును కోలులు, భిల్లులు చేసిన అతిథిమర్యాదలు, అందించిన సహకారములు అత్యద్భుతములు. శ్రీసీతారాముల అందచందములను, రూపరేఖావయోవైభవవిలాసములను జూచి ఆనందించుటకై తహతహపాటుతో వచ్చినను, ఉయాపల్లెలప్రజలు శ్రీ సీతారామలక్ష్మణులకు భక్తితోనొనర్చిన సహకారములుగూడ ఎల్లకాలమూ గుర్తుపెట్టుకొనదగినవి.

పాత్రపోషణలో తులసీదాసు మహాకవి సిద్ధహస్తుడు. అతడు శ్రీసీతారామలక్ష్మణభరతాదిపాత్రలను తీర్చిదిద్దిన విధముగనే రావణకుంభకర్ణ మేఘనాద ఖరదూషణత్రిశిర శూర్పణఖ మారీచాది రాక్షస ఆపాత్రలను గూడ యథోచితముగ చిత్రించెను. తారా, మండోదరీ, సునయనాదేవి మొదలగు స్త్రీ పాత్రలను రూపొందించుటలోగూడ ఆయన తగిన శ్రద్ధను కనబఱచెను.

వాల్మీకిరామాయణమహాకావ్యమును ఆధారముగా జేసికొనియు, తనకాలమున ప్రచారములోనున్న ఇతర రామాయణగాథావిశేషములను పరిశీలించియు, ప్రజలఅభీష్టములను అనుసరించియు, 'తన రామచరితమానసము' నందు అదనముగా కొన్ని సన్నివేశములను చిత్రించినట్లు తులసీదాసు మహాకవియే స్వయముగా ప్రస్తావించెను. తదనుగుణముగ (1) సతీదేవివిభ్రమ, పార్వతీపరమేశ్వరుల వివాహము (2) నారదునిమోహము (3) శతరూపాస్వాయంభువమనువుల ప్రస్తావనము (4) ప్రతాపభానుని చరిత్రము (5) దేవతలపన్నాగము (6) సీతారామలక్ష్మణులచే వాల్మీకిసందర్శనము (7) జనకమహారాజు చిత్రకూటమునకు వెళ్ళి, వనవాసముననున్న సీతారామలక్ష్మణులను పరామర్శించుట (8)భరతకూపమున సర్వతీర్థ నిమజ్జనము (9) మాయా సీతాకల్పనము (10) లంకలో మారుతి విభీషణుని కలియుట (11) సంజీవనిపర్వతమును తీసికొనివచ్చుచున్న హనుమంతునితో భరతునిసమాగమము (12) కాకభుశుండివృత్తాంతము మొదలగు సన్నివేశములు ఇందు అదనముగా చోటుచేసికొనినవి. సీతారాములవివాహమునకు ముందుగనే పరశురామునిఆగమనము, వనవాసమునకు వెళ్ళుచున్న సీతారామలక్ష్మణులను నావికుడు గంగను దాటించుట మున్నగునవి సందర్భోచితముగ ఇందు చేయబడిన మార్పులు.

గోస్వామితులసీదాసు నిజముగా ఒక మహాకవి. మహితాత్ముడైన శ్రీరాముని లీలావిలాసములవలె ఈ కవియొక్క సరసరచనాస్వారస్యములన్నియును పాఠకహృదయములకు మహానందమును గూర్చును. ఈకవి కావించిన ప్రకృతివర్ణనలు అపూర్వములు, ఇతడు వర్ణించిన నగరములకాంతిహేలలు, వనశోభలవైభవములు, ఉద్యానవనలాలిత్యములు, ఋతువుల రామణీయకములు కనులకు మిఱుమిట్లు గొల్పునవి. సీతారామకల్యాణ మహోత్సవ వైభవములు చూడముచ్చట గొలుపునవి, పారవశ్యములను పంచియిచ్చునవి. ఈ కవిగంటమున ఆవిష్కృతమైన 'రామరావణయుద్ధవర్ణనము రణభీరువులగుండెలకు దడపుట్టించునది, యుద్ధవీరులగుండెలలో సమరోత్సాహమును నింపునది. వేయేల ఆ రామరావణ యుద్ధమునకు ఆ రామరావణ యుద్ధమే సాటి. 'ఈ కవి వర్ణనాపటిమ ఆయన కీర్తి కిరీటమున 'ఒక కలికితురాయి'యై విలసిల్లుచున్నది.

మహిమాన్వితములైన శ్రీరాముని దివ్యలీలావిలాసములను భజించుటలో అందఱును మునింగిరి. భక్తితో పరవసించిన స్వాయంభువమనువు, పరమశివుడు, బ్రహ్మ, ఇంద్రాది దేవతలు ఆ ప్రభువును నుతించిరి. అత్రి, శరభంగుడు, సుతీక్ష్ణుడు, అగస్త్యుడు, నారదుడు, సనకాది మహర్షులెల్లరును తన్మయులై శ్రీరాముని కొనియాడిరి. మహాభక్తులైన శబరీ, జటాయువు శ్రీరాముని కీర్తించిరి. వేదపురుషులు ప్రస్తుతించిరి. కాకభుశుండిగురువు పరమశివుని స్తుతించెను. శ్రీరామచరితమానసమున తులసీదాసమహాకవిగంటమునుండి జాలువాఱిన ఈ స్తోత్రములన్నియును అద్భుతములు, అమోఘములు. అవి అన్నికాలములకును ఆనందమును పంచియిచ్చు అమృతజలధులు.

ఈ మహాకవి రసవత్తరరచన చేయుచునే తాత్త్విక చర్చలను తక్కువ చేయలేదు. సుజన దుర్జన లక్షణములను విస్పష్టము గావించెను. కలియుగలక్షణములను కన్నులకు గట్టించెను. జ్ఞానభక్తిమార్గములవైశిష్ట్యములను తేటతెల్లము గావించెను. సాకార నిరాకార పరమాత్మ తత్త్వములను చక్కగా వింగడించి, వివరించెను.

భగవల్లీలలన్నియును లోకకల్యాణార్థమే ప్రదర్శితములగుచుండును. కొందఱు ఆ లీలలను ప్రవచించుచుందురు. మఱికొందఱు ఆ లీలాప్రవచనములను శ్రవణము చేసి ఆనందించుచుందురు. మఱికొందఱు ఆ లీలాగానములతో పరమానందభరితులగుచుందురు. భగవత్సేవలలో నిమగ్నులైన వారందఱును పారవశ్యములను పొందుచు కడకు దైవానుగ్రహముచే పరమపదప్రాప్తికి నోచుకొందురు. భగవత్సేవాసాధనమార్గములలో భక్తిమార్గము మిక్కిలి సులభమైనది. అందువలననే "మోక్ష సాధన సామగ్ర్యాం భక్తిరేవగరీయసీ" అను ప్రసిద్ధి ఏర్పడినది.

ఎనుబదినాలుగులక్షల జీవరాసులలో మానవజన్మ ఉత్తమోత్తమమైనది. ఈ జన్మ లభించుట మిక్కిలి దుర్లభము. భగవంతుడు ప్రాణికోటిని అనుగ్రహింపదలచియే ఆయాప్రాణులకు తనపరమపదమును ప్రసాదించుటకై మానవజన్మను ఇచ్చుచుండును. నవవిధభక్తిరీతులలో సాధనచేయువారికి ఉపయోగపడుటకై అనన్యభక్తి సంపన్నుడైన గోస్వామి తులసీదాస మహాకవి శ్రీరామచరిత మానసమును రచించెను. అది భక్తి భండారము. భక్తులు పెక్కుమంది యుందురు. కవులును చాలా మంది ఉండవచ్చును. కాని మహాభక్తులైన కవులు అరుదుగా మాత్రమే ఉందురు. అట్టి మహాభక్తకవివతంసులలో మనగోస్వామితులసీదాసు ఒకవులుగడిగిన ఆణిముత్యము. అట్టివాడు 'నభూతో నభవిష్యతి'. ఆ మహామహుడు ఈలోకమున జన్మించుటయు, అపూర్వమైన శ్రీరామచరితమానసమును రచించి లోకమునకు అందించుటయు సమస్త మానవాళియు, అందును భారతీయులు చేసికొనిన అనంత పుణ్యఫలము.

భక్తి తరంగములను పరవళ్ళు త్రొక్కించి, అజరామరుడైన శ్రీగోస్వామి తులసీదాసు మహాకవికి శతకోటి సాష్టాంగ దండప్రణామములు. మధుర భావరత్నాకరమైన 'శ్రీరామచరిత మానసము' అను మహాకావ్యమునకు అనంతమంగళ నీరాజనములు.

శ్లో॥ శ్రీరామకృతి కర్తారం, భక్తలోక శిరోమణిమ్ ।
వందేఽహం తులసీదాసం, మహాకవివతంసకమ్ ॥

శ్రీరామశలాకా ప్రశ్నావళి

శ్రీరామచరితమానసముపై ప్రేమానురాగములుగల మహానుభావులకు శ్రీరామశలాకాప్రశ్నావళిని గూర్చి ఎక్కువగా వివరింపవలసిన పనిలేదు. 'మానస' అభిమానులందరికిని దీనిమహిమను గూర్చియు, ప్రయోజనమును గురించియు బహుశా తెలిసియేయుండును. కావున దాని స్వరూపమును మాత్రము రూపొందించి, ప్రశ్నోత్తర విధానమును, తదుత్తరఫలవిశేషములను ఉల్లేఖించుట జరిగినది. 'శ్రీరామశలాకాప్రశ్నావళి' స్వరూపము ఈ విధముగా గలదు.

సు	ప్ర	ఉ	బి	హో	ము	గ	బ	సు	ను	బి	ఘ	ధి	ఇ	ద
ర	రు	ఫ	సి	సి	రహిఁ	బస	హి	మం	ల	న	ల	య	న	అం
సుజ	సో	గ	సు	కు	మ	స	గ	త	న	ఇ	ల	ధా	బే	నో
త్య	ర	న	కు	జో	మ	రి	ర	ర	అ	కీ	హో	సం	రా	య
పు	సు	థ	సీ	జె	ఇ	గ	మ⊛	సం	క	రే	హో	స	స	ని
త	ర	త	ర	స	హుఁ	హు	బ	బ	ప	చి	స	హిఁ	స	తు
మ	కా	ా	ర	ర	మ	మి	మీ	మ్హా	ా	జా	హూ	హీఁ	ా	ా
తా	రా	రే	రీ	హ్వా	కా	ఫ	ఖా	జా	ఈ	ర	రా	పూ	ద	ల
ని	కో	జో	గో	న	ము	జి	యఁ	నే	మని	క	జ	ప	స	ల
హి	రా	మి	స	రి	గ	ద	మ్మ	ఖ	మ	ఖి	జి	మ	త	జం
సిం	ఖ	ను	న	కో	మి	నిజ	ర్క	గ	ధు	థ	సు	కా	స	ర
గు	బ	మ	అ	రి	ని	మ	ల	ా	న	ఢ	తీ	న	క	భ
నా	పు	వ	అ	ా	ర	ల	ా	ఏ	తు	ర	న	ను	వై	థ
సి	హుఁ	సు	మ్హా	రా	ర	స	స	ర	త	న	ఖ	ా	జ	ా
ర	ా	ా	లా	ధీ	ా	రీ	ా	హూ	హీఁ	ఖా	జూ	ఈ	రా	రే

ఈ రామ శలాకా ప్రశ్నావళి ద్వారా తమకు ఇష్టమైన ప్రశ్నకు సమాధానమును పొందదలచిన వారు మొట్ట మొదట శ్రీరామచంద్రభగవానుని ధ్యానింపవలెను. పిమ్మట శ్రద్ధా విశ్వాసములతో తమకు ఇష్టమైన ప్రశ్నను మనస్సునందు అనుకొనుచు ప్రశ్నావళి చక్రమునందలి ఏదేని ఒక గడిలో వ్రేలును గాని, ఒక శలాక (పుల్ల)ను గాని ఉంచవలెను. ఆ గడి యందలి అక్షరమును వేఱుగా ఒక కాగితముపైన గాని, పలకపైన గాని వ్రాసికొనవలెను. ఆ గడిని శుభ్రముగా ఉంచుచు దానిలో పెన్సిలుతో ఒక గుర్తును ఉంచవలెను. ఆ గుర్తును ఉంచినగడిని వదలి, ప్రక్క గడినుండి తొమ్మిదవ గడిలోని అక్షరమును మొదట విడిగా వ్రాసియుంచుకొనిన అక్షరముప్రక్కన వ్రాసికొనవలెను. ఇట్లు ప్రతి తొమ్మిదవ గడిని గుర్తించుచు ఆ గడియందలి అక్షరమును వ్రాసికొనుచు ముందుకు సాగవలెను. ఈ ప్రక్రియను మొదట గుర్తించిన గడి వచ్చువఱకు కొనసాగింపవలెను. దానితో ఒక చౌపాఈ పూర్తియగును. ఈ చౌపాఈలో కోరుకొనిన ప్రశ్నకు సమాధానము లభించును. ఆయా గడులలో ఏ గడియందైనను ఒక దీర్ఘ చిహ్నము (ా) గాని, రెండేసి అక్షరములు గాని ఉండవచ్చును. రెండక్షరములున్నను ఆ గడిని ఒక గడి క్రిందనే గుర్తింపవలెను. దీర్ఘ చిహ్నము (ా) గల గడిని వదలక, దానిని ఒక గడిగా గుర్తించి, ఆ దీర్ఘ చిహ్నము (ా)ను అంతకు ముందున్న అక్షరముతో కలిపి వ్రాసికొనవలెను.

ఉదాహరణమునకు :- ఏదైననొక ప్రశ్నకు సమాధానముగా ఈ రామశలాకాప్రశ్నావళియందలి ఒక 'చౌపాఈ'ని పరిశీలింతము. ఒక వ్యక్తి శ్రీరామచంద్రభగవానుని ధ్యానించుచు తన ప్రశ్నను మనస్సున అనుకొనుచు ప్రశ్నావళి చదరములో ❀ గుర్తునుంచిన 'మ' అను అక్షరముపై వ్రేలును ఉంచెననుకొందము. ఇంతకు ముందు తెలుపబడిన రీతిననుసరించి, ప్రతి తొమ్మిదవ గడిలోని అక్షరమును వ్రాసికొనుచు పోగా ఈ క్రింది 'చౌపాఈ' వచ్చును.

1) హోఇహి సోఇ జో రామ రచి రాఖా । కో కరి తర్క బఢావై సాఖా ॥

ఈ 'చౌపాఈ' బాలకాండాంతర్గతమైనది. శివపార్వతుల సంవాదములోనిది. ఈ 'చౌపాఈ' యొక్క సారాంశమే కోరుకొనిన ప్రశ్నకు ఫలరూపసమాధానము. దీనిని బట్టి 'కార్యము సఫలము అగుటలో సందేహము' ఉన్నట్లు తెలియుచున్నది. కనుక ఆకార్యసాఫల్య భారమును భగవంతునిపై ఉంచుట శ్రేయస్కరము.

ఈ 'చౌపాఈ' గాక 'శ్రీరామ శలాకా ప్రశ్నావళిలో ఇంకను ఎనిమిది (8) 'చౌపాఈ'లు గలవు. వాటి స్థానములు. ఫలములు ఇట్లు పేర్కొనబడుచున్నవి. మొత్తము తొమ్మిది చౌపాఈలు.

2) సును సియ సత్య అసీస హమారీ । పూజిహి మన కామనా తుమ్హారీ ॥

స్థానము : ఈ 'చౌపాఈ' బాలకాండమున శ్రీసీతాదేవి గౌరీపూజ చేయుసందర్భములోనిది. గౌరీదేవి సీతాదేవిని ఆశీర్వదించెను.

ఫలము : పృచ్ఛకుని ప్రశ్న ఉత్తమమైనది. కార్యము సిద్ధించును.

3) ప్రబిసి నగర కీజే సబ కాజా । హృదయఀ రాఖి కోసల పుర రాజా ॥

స్థానము : ఈ 'చౌపాఈ' సుందరకాండమున హనుమంతుడు లంకలో ప్రవేశించు సందర్భములోనిది.

ఫలము : భగవంతుని స్మరించి కార్యారంభము చేయుము. కార్యసాఫల్యము కలుగును.

4) ఉఘరహిఀ అంత న హోఇ నిబాహూ । కాలనేమి జిమి రావన రాహూ ॥

స్థానము : ఈ చౌపాఈ బాలకాండములో ఆరంభమునందలి సత్సంగవర్ణనసందర్భములోనిది.

ఫలము : ఈ కార్యమున మేలు లేదు. కార్యసాఫల్యమగుట సందేహము.

5) బిధి బస సుజన కుసంగత పరహీఀ । ఫని మని సమ నిజ గున అనుసరహీఀ ॥

స్థానము : ఈ చౌపాఈ గూడ బాలకాండములో ఆరంభమునందలి సత్సంగవర్ణనసందర్భములోనిది.

ఫలము : దుష్టుల సాంగత్యమును వీడుము. కార్యము సఫలమగుట సందేహము.

6) ముద మంగలమయ సంత సమాజూ । జో జగ జంగమ తీరథ రాజూ ॥

స్థానము : ఈ 'చౌపాఈ' బాలకాండమున సజ్జనసమాజరూపతీర్థమును వర్ణించుసందర్భములోనిది.

ఫలము : ప్రశ్న ఉత్తమమైనది - కార్యము సిద్ధించును.

7) గరల సుధా రిపు కరహిఀ మితాఈ । గోపద సింధు అనల సితలాఈ ॥

స్థానము : ఈ 'చౌపాఈ' సుందరకాండములో శ్రీ ఆంజనేయస్వామి లంకానగరములో ప్రవేశించు సందర్భములోనిది.

ఫలము : ప్రశ్న మిక్కిలి శ్రేష్ఠమైనది. కార్యము సిద్ధించును.

8) బరున కుబేర సురేస సమీరా । రన సన్ముఖ ధరి కాహుఁ న ధీరా ॥

స్థానము : ఈ 'చౌపాఈ' లంకాకాండమున రావణునిమరణానంతరము మందోదరి విలపించు సందర్భములోనిది.

ఫలము : కార్యము పూర్తియగుట సందేహము.

9) సుఫల మనోరథ హోహు తుమ్హారే । రాము లఖను సుని భఏ సుఖారే ॥

స్థానము : ఈ 'చౌపాఈ' బాలకాండమున పుష్పవాటికనుండి రామలక్ష్మణులు పుష్పములను గొనివచ్చినపిదప వారికి విశ్వామిత్రుడు ఒసగు ఆశీర్వాదము.

ఫలము : ప్రశ్న మిక్కిలి ఉత్తమమైనది. కార్యము సిద్ధించును.

ఈ విధముగా రామశలాకా ప్రశ్నావళిలో తొమ్మిది (9) 'చౌపాఈ'లు గలవు. వాటిలో అన్ని విధములగు ప్రశ్నలకు సమాధానములు లభించును.

- ఓమ్ తత్సత్ -

శ్రీరామాయణహారతి

ఆరతి శ్రీరామాయనజీ కీ । కీరతి కలిత లలిత సియ పీ కీ ॥

గావత బ్రహ్మాదిక ముని నారద । బాలమీక బిగ్యాన బిసారద ।
సుక సనకాది సేష అరు సారద । బరని పవనసుత కీరతి నీకీ ॥ 1 ॥

గావత బేద పురాన అష్టదస । ఛవో సాస్త్ర సబ గ్రంథన కో రస ।
ముని జన ధన సంతన కో సరబస । సార అంస సమ్మత సబహీ కీ ॥ 2 ॥

గావత సంతత సంభు భవానీ । అరు ఘటసంభవ ముని బిగ్యానీ ।
బ్యాస ఆది కబిబర్జ బఖానీ । కాగభుసుండి గరుడ కే హీ కీ ॥ 3 ॥

కలిమల హరని బిషయ రస ఫీకీ । సుభగ సింగార ముక్తి జుబతీ కీ ।
దలన రోగ భవ మూరి అమీ కీ । తాత మాత సబ బిధి తులసీ కీ ॥ 4 ॥

ఆనంద రామాయణాంతర్గత

శ్రీ రామాష్టకమ్

సుగ్రీవమిత్రం పరమం పవిత్రం, సీతాకళత్రం నవమేఘగాత్రమ్ ।
కారుణ్య పాత్రం శతపత్రనేత్రం, శ్రీరామచంద్రం సతతం నమామి ॥ 1 ॥

సంసారసారం నిగమప్రచారం, ధర్మావతారం హృతభూమిభారమ్ ।
సదావికారం సుఖసింధుసారం, శ్రీరామచంద్రం సతతం నమామి ॥ 2 ॥

లక్ష్మీనివాసం జగతాం నివాసం, లంకావినాశం భువనప్రకాశమ్ ।
భూదేవవాసం శరదిందుహాసం, శ్రీరామచంద్రం సతతం నమామి ॥ 3 ॥

మందారమాలం వచనే రసాలం, గుణైర్విశాలం హతసప్తతాలమ్ ।
క్రవ్యాదకాలం సురలోకపాలం, శ్రీరామచంద్రం సతతం నమామి ॥ 4 ॥

వేదాంతగానం సకలైస్సమానం, హృతారిమానం త్రిదశప్రధానమ్ ।
గజేంద్రయానం విగతావసానం, శ్రీరామచంద్రం సతతం నమామి ॥ 5 ॥

శ్యామాభిరామం నయనాభిరామం, గుణాభిరామం వచనాభిరామమ్ ।
విశ్వప్రణామం కృతభక్తకామం, శ్రీరామచంద్రం సతతం నమామి ॥ 6 ॥

లీలాశరీరం రణరంగధీరం, విశ్వైకసారం రఘువంశహారమ్ ।
గంభీరనాదం జితసర్వవాదం, శ్రీరామచంద్రం సతతం నమామి ॥ 7 ॥

ఖలే కృతాంతం స్వజనే వినీతం, సామోపగీతం మనసా ప్రతీతమ్ ।
రాగేణగీతం వచనాదతీతం, శ్రీరామచంద్రం సతతం నమామి ॥ 8 ॥

శ్రీరామచంద్రస్య వరాష్టకం త్వాం, మయేరితం దేవి! మనోవిశుద్ధయే ।
పఠంతి శృణ్వంతి గృణంతి భక్త్యా, తే స్వీయకామాన్ ప్రలభన్తి నిత్యమ్ ॥ 9 ॥

శ్రీరామమంగళాశాసనమ్

మంగళం కోసలేంద్రాయ మహనీయగుణాబ్ధయే ।
చక్రవర్తితనూజాయ సార్వభౌమాయ మంగళమ్ ॥ 1 ॥

వేదవేదాంతవేద్యాయ మేఘశ్యామలమూర్తయే ।
పుంసాం మోహనరూపాయ పుణ్యశ్లోకాయ మంగళమ్ ॥ 2 ॥

విశ్వామిత్రాంతరంగాయ మిథిలానగరీపతేః ।
భాగ్యానాం పరిపాకాయ భవ్యరూపాయ మంగళమ్ ॥ 3 ॥

పితృభక్తాయ సతతం భ్రాతృభిః సహ సీతయా ।
నందితాఖిలలోకాయ రామభద్రాయ మంగళమ్ ॥ 4 ॥

త్యక్తసాకేతవాసాయ చిత్రకూటవిహారిణే ।
సేవ్యాయ సర్వయమినాం ధీరోదాత్తాయ మంగళమ్ ॥ 5 ॥

సౌమిత్రిణా చ జానక్యా చాపబాణాసిధారిణే ।
సంసేవ్యాయ సదా భక్త్యా స్వామినే మమ మంగళమ్ ॥ 6 ॥

దండకారణ్యవాసాయ ఖరదూషణశత్రవే ।
గృధ్రరాజాయ భక్తాయ ముక్తిదాయాస్తు మంగళమ్ ॥ 7 ॥

సాదరం శబరీదత్తపలమూలభిలాషిణే ।
సౌలభ్యపరిపూర్ణాయ సత్త్వోద్రిక్తాయ మంగళమ్ ॥ 8 ॥

హనుమత్సమవేతాయ హరీశాభీష్టదాయినే ।
వాలిప్రమథనాయాస్తు మహాధీరాయ మంగళమ్ ॥ 9 ॥

శ్రీమతే రఘువీరాయ సేతూల్లంఘితసింధవే ।
జితరాక్షసరాజాయ రణధీరాయ మంగళమ్ ॥ 10 ॥

విభీషణకృతే ప్రీత్యా లంకాభీష్టప్రదాయినే ।
సర్వలోకశరణ్యాయ శ్రీరాఘవాయ మంగళమ్ ॥ 11 ॥

ఆగత్య నగరీం దివ్యామభిషిక్తాయ సీతయా ।
రాజాధిరాజరాజాయ రామభద్రాయ మంగళమ్ ॥ 12 ॥

బ్రహ్మాదిదేవసేవ్యాయ బ్రహ్మణ్యాయ మహాత్మనే ।
జానకీప్రాణనాథాయ రఘునాథాయ మంగళమ్ ॥ 13 ॥

శ్రీసౌమ్యజామాతృమునేః కృపయాస్మానుపేయుషే ।
మహతే మమ నాథాయ రఘునాథాయ మంగళమ్ ॥ 14 ॥

మంగళాశాసనపరైః మదాచార్యపురోగమైః ।
సర్వైశ్చ పూర్వైరాచార్యైః సత్కృతాయాస్తు మంగళమ్ ॥ 15 ॥

రమ్యజామాతృమునినా మంగళాశాసనం కృతమ్ ।
త్రైలోక్యాధిపతిః శ్రీమాన్ కరోతు మంగళం సదా ॥ 16 ॥